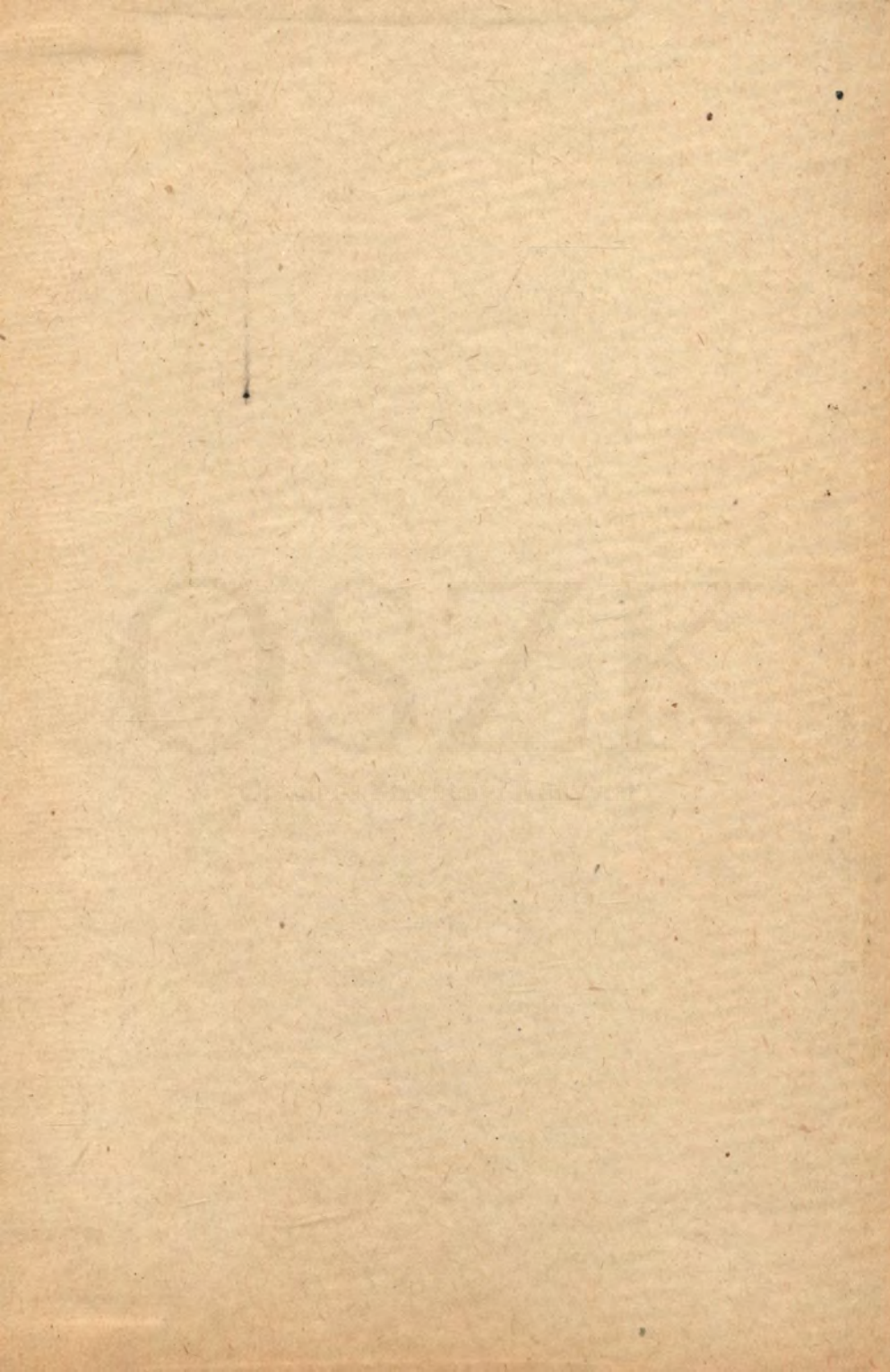
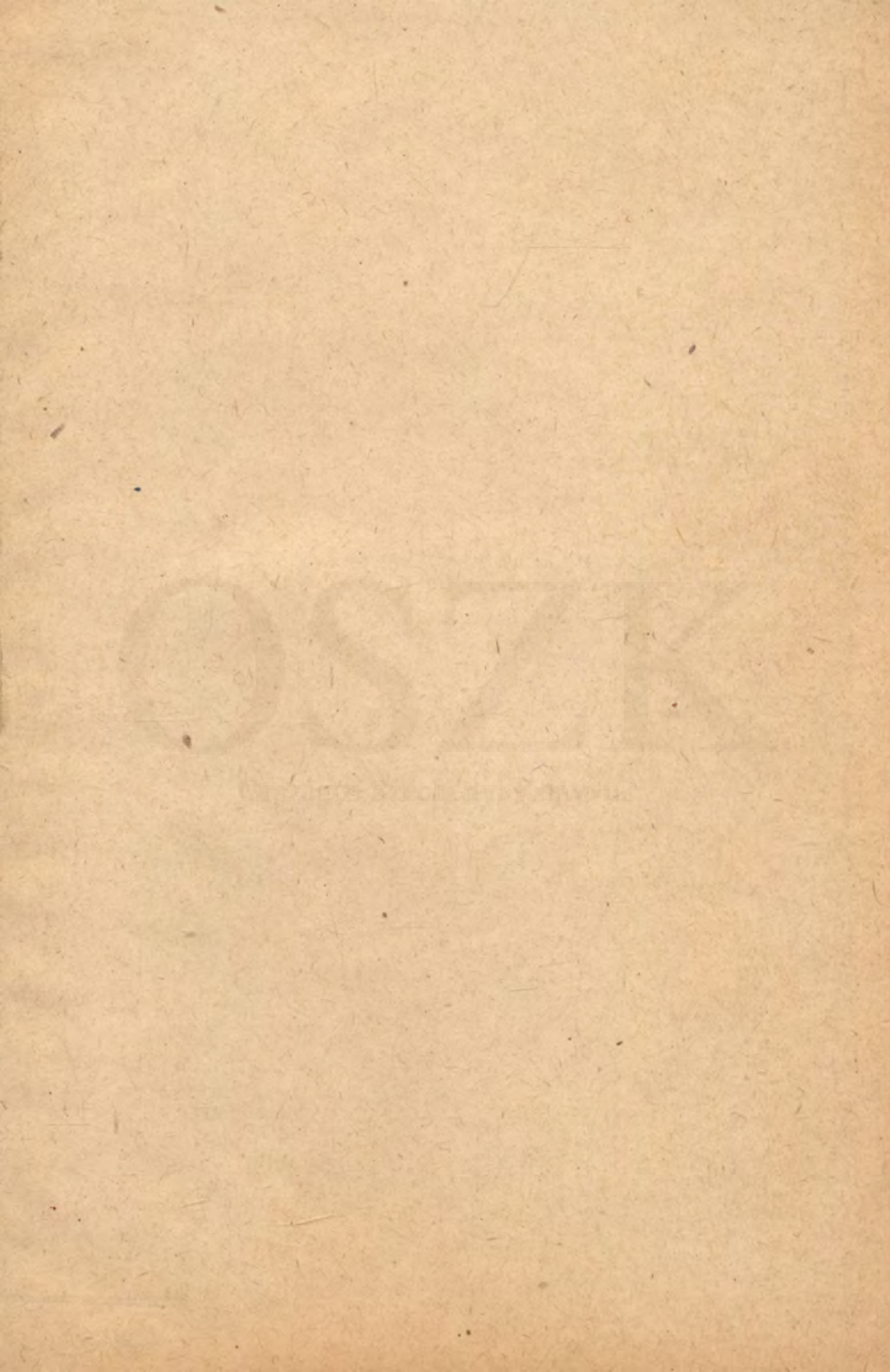

176.489

176489

POÉTIKA.

A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK SZÁMÁRA.

SZERKESZTETTE

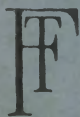
RIEDL FRIGYES.

ÁTDOLGOZTA

PINTÉR JENŐ.

A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK LEGÚJABB TANÍTÁSTERVÉHEZ
ALKALMAZTA

GÁLOS REZSŐ.

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

1927.

POÉTIKA.

A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK SZÁMÁRA.

SZERKESZTETTE

RIEDL FRIGYES.

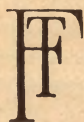
ÁTDOLGOZTA

PINTÉR JENŐ.

A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK LEGÚJABB TANÍTÁSTERVÉHEZ

ALKALMAZTA

GÁLOS REZSŐ.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA KIADÁSA.

BUDAPEST 1927.

176489

~~L. 176489~~

~~392 268~~

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA	
I. Nyomt. Növedéknapló	
1928	é 126 sz.

ELŐSZÓ

Riedl Frigyes Poétikájához nem kell bevezetés: valamennyi magyar költészettan között ez a legelterjedtebb iskolakönyv. Legutóbbi két középiskolai kiadását Pintér Jenő dolgozta át, a középiskolákban *nyolcadik* kiadása forog — ez volt a miénknek is alapja. Amit Riedl Frigyes a maga költői lelkével fölépített és Pintér Jenő avatott kézzel a tudomány és a gyakorlat színvonalán tartott, azon nem sok változtatni valóm volt, mikor a könyvet a kiadó óhajtására a felső kereskedelmi iskolák új tanítás tervéhez alkalmaztam. A prózai írásművek megválogatása és elméletének ismertetése alkalmat ad a felső kereskedelmi iskolák közgazdasági szellemének érvényesítésére és néhány gyakorlati tudnivaló értékesítésére. A költészettanban erre nincsen módunk.

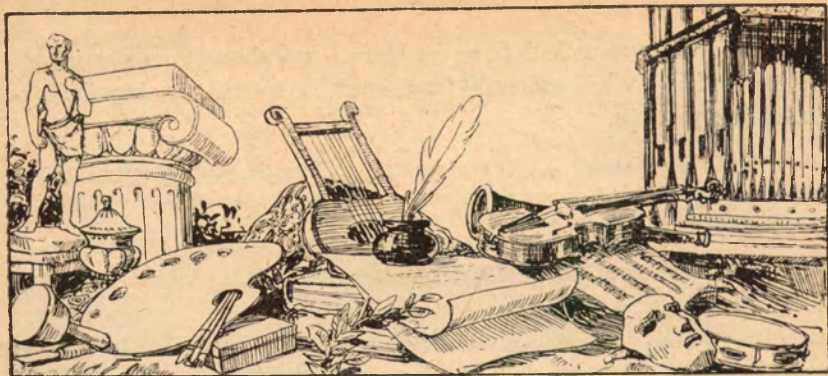
Föladatom így mindössze két dologra szorítkozott. Az egyik az volt, hogy az olvasmányokat megszerezze azokkal a szemelvényekkel, amelyeket tanítástervünk egyenkint felsorol. Megtettem. A másik annak a szempontnak figyelembevétele volt, hogy a kereskedelmi iskolai tanulót a szakismeretek és az idegen nyelvek megkövetelte házi munka mellett hiába is próbálnánk nehezebb házi olvasmányokkal (pl. Zrinyiással, a Zalán futásával stb.) megterhelni. Ezekre tehát, amennyire időnk engedi, az iskolában kell gondot fordítanunk. A középiskolai könyvet tehát ebből a szempontból is ki kellett egészítenem. A *Petőfi Sándor élete költeményeiben* c. fejezetet a lírai költészetet tárgyaló részhez csatoltam: ott és akkor ismerkedjünk meg Riedl e szellemes alkotásával, mikor a növendék még benne él a líra, elsősorban Petőfi világában.— Egyébként a mű szerkezetén, miként a Retorikában, a Poétikában sem változtattam semmit.

Az elméleti rész tömör, a legújabb tanításterv megszabta heti két órában is jól elvégezhető. Az olvasmányanyag gazdag; erre is két szempont készített. Az egyik, hogy a tanár munkáját nem szabad kevés szemelvénnel korlátozni. A másik: hogy a tanuló magyar könyvét mindig szívesen forgatja, s így megrögződik benne az iskolában nem tárgyalt olvasmány ismerete is. Ezek az olvasmányok pedig egytől-egyig gyöngyei a poézisnek.

Kedves kötelességem, hogy ezúttal is köszönetet mondjak a kiadónak a kötet szép kiállításáért. Kedves kartársaimnak pedig avval a szeretettel ajánlom méltányló jóindulatukba ezt a kötetet is, amellyel Riedl Frigyes és Pintér Jenő alkotásán mindvégig dolgoztam.

Győr, 1927 nyarán.

Dr. Gálos Rezső.

Nem a való hát: annak égi mása
Lesz, amitől függ az ének varázsa.

Arany János.

ELSŐ RÉSZ.

ESZTÉTIKAI ALAPVETÉS.

A művészetek.

A művészeteknek közös sajátága, hogy mindannyian valami szépet állítanak elénk. Művészetek: az építészet, szobrászat, festészet, költészet és zene. Az építőművész épületeket épít, a szobrász szobrokat farag, a festő képeket fest, a költő költeményeket ír, a zenész zeneműveket alkot.

A művészek műveik előállításában más-más kifejező eszközzel élnek. Az építőművész és szobrász kemény anyagból alkotja műveit; a festő színekkel dolgozik; a költő a nyelvet használja kifejező eszközül; a zenész anyagát a hangok alkotják.

Minden művészet más-más anyagot használ, hogy a szépet megvalósítsa. Az építészet és szobrászat anyaga a kő vagy érc, a festészet anyaga a színek, a költészeté a nyelv, a zenéé a hangok.

A költészet és zene anyaga — a szó és hang — hallható, míg az építészet, szobrászat és festészet anyaga — a kő, érc és szín — látható. Ami hallható, annak részei időben egymás után következnek: a költészet és a zene anyaga tehát időbeli. Ami látható, annak részei a térben egymás mellett vannak: az építészet, szobrászat és festészet anyaga tehát tér-

beli. E szerint vannak időbeli és térbeli művészetek. Az említett időbeli művészeteket **szólóművészeteknek**, a térbelieket **képzőművészeteknek** nevezik.

Egyéb művészetek. — Az építészen, szobrászaton, festészen, költészen és zenén kívül a művészetekhez sorozhatjuk az iparművészetet, a színészetet és a táncot is.

A művész nem közömbös lelkiállapotban alkot. Alkotó munkája nagy fáradságába kerül, mert nem akar közönséges munkát adni. Szeretné velünk is éreztetni és megsejtetni azt, amit lelke legmélyén megérezett és megsejtett ; szeretné, hogy mi is átéljük ugyanazt, amit ő ; szeretné, hogy vele sírjunk, vele örüljünk.

Egy dal, egy szobor, egy zenei alkotás, egy festmény : mindmegannyi törekvés arra, hogy a művész bepillantást engedjen az örökkévaló széperzések világába. A művésznek nem lehet nagyobb becsvágya, mint az, hogy örök értéket alkosson.

A szép.

A művészet célja a szép megvalósítása. A szép azonban nemcsak a művészetekben található, hanem a természetben és az emberi életben is. Szépnek mondjuk pl. Arany János balladáit, Munkácsy Mihály festményeit, a Magyar Tudományos Akadémia épületét, a Rákóczi-indulót. Ez a **művészeti szép**. De szépnek mondjuk az Alföldet, a szivárványt, a délibábot és a rózsát is. Ez a **természeti szép**. Szépnek nevezünk még bizonyos jellemvonásokat és tetteket, például ha valaki vagyonának jó részét a szegényeknek adja, vagy ha életének kockáztatásával kiment valakit a hullámokból. Ez a **jellembeli szép**.

Hogy meghatározhassuk, mi a szép, meg kell figyelnünk azokat a sajátságokat, amelyek minden szép jelenségben megvannak. Mindenekelőtt észrevehetjük, hogy mindaz, amit szépnek mondunk, kellemes hatással van lelkünkre, megörvendeztet, sőt gyönyörködtet bennünket. Azonban sok minden van a világon, ami kellemesen hat reánk a nélkül, hogy művészi szép volna : például az a hír, hogy sorsjegyük nyert ; vagy hosszabb szomjazás után a hűvös ital ; vagy kemény hidegben a fűtött szoba. Mindezek kellemesen hatnak reánk, csak-

hogy ez a hatás különbözik attól a hatástól, amelyet akkor érzünk, amikor egy szép költeményt olvasunk, szép festményt nézünk vagy kedves zenét hallunk. A pénznyeremény, a meleg szoba, az étel-ital testi jóllétünk emelésére szolgál ; míg a szép költemény vagy szép kép gyönyörködtet a nélkül, hogy testi jóllétünket előmozdítaná. Azaz : érdek nélkül tetszik.

Szép az, ami érdek nélkül tetszik. A szépnek ez a híres meghatározása a legnagyobb német filozófustól, Kant Immanueltől (1724—1804) való.

Hogyan jön létre a szépézés? Bonyodalmas élettani és lélektani úton. A művelt ember szépézései eléggé összetettek.

Például ha egy egyszerű ember látja a **II. Lajos holttestének megtalálása című festményt**, csak a kép színében gyönyörködik ; holott a művelt ember szépézéseinek a képhez fűződő gondolatvilág is bő forrása. Szépézéseink legteljesebb fokán olyanforma érzelm tölt el bennünket, amilyen alkotása közben a festőt. Bennünket is elfog az a megilletődött hangulat, amely akkor járta át a művész szívét, amikor legelőször rajzolódott lelki szemei elé a nemzetre zúduló nagy csapás.

A szépézésekről szóló tudományt esztétikának nevezzük. Az esztétika a szép lényegét elemzi s a művészi alkotás föltételeit kutatja. Az esztétika a remekművekben megnyilatkozó művészi sajátságokból vonja le a maga tudományos következtetéseit.

A szép fajtái.

A szép a művészetben, természetben és emberi cselekvésben egyaránt előfordul, de az olyan tárgyak és jelenségek közt, amelyek érdek nélkül tetszenek, bizonyos különbséget lehet észrevenni. Másféle tetszést kelt a büszke oroszán, mint a félénk özike. Mást a csobogó hegyi csermely, mást a végtelen tenger. Az oroszánt meg a tengert fenségesnek nevezzük, az özben és a csermelyben kellemet találunk.

A fenség. — Ha az ég zeng, a villámok fénylenek, a föld és ég mintegy egybeszakadt, azt mondjuk : fenséges látvány. Fenséges az égbolt is térbeli végtelenségével. Fenséges a Tátra, ha völgyből tekintjük, amint hóborította csúcsai a felhőkből kimagaslanak. Ezek mind

természeti jelenségek. De a művészetben és az emberi cselekvésben is találunk fenségeset.

Példák a művészeti fenségre. — Berzsenyi Dániel ódája, a *Fohászkodás*, a fenséges hatását kelti föl bennünk. — A *Szózat*nak azok a sorai, melyekben Vörösmarty Mihály a magyar nép végveszedelmét festi, szintén eléri a fenségest :

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés felett
Egy ország vérben áll,

S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül
S az ember millióinak
Szemében gyászkönny ül.

Fenséges például Michel Angelo (ejtsd Mikel Anzsélo) híres olasz művésznek Mózes-szobra. Mózes tagjaiban félelmes erő, arcán komor méltóság van.

Az emberi cselekvés fensége. — A fenségesnek szép példáit nyújtja a magyar történelem. Imre király, midőn lázadó öccse, Endre vele szemben táborozott, letette fegyvereit, kezébe vette a kormánypalcát, elhagyta hadseregét és méltóságos léptekkel Endre táborába indult : «Látni akarom — így szólt — ki fogja királyának vérént ontani!» Endre katonái megdöbbenve nyitottak utat a királynak, ki a rendkívüli látványtól mintegy lebűvölt öccséhez lépett, karon ragadta és mint foglyot a maga táborába vezette.

A fenséges első alkotó része a nagyság. Ez a nagyság lehet külső (Tátra, tenger, égboltozat) vagy erkölcsi (Imre király). Nagyság nélkül fenség nem gondolható. Ha a Tátrát mostani nagyságának egy tizedére törpülve gondoljuk, talán még mindig vonzó és szép marad, de nem lesz többé fenséges.

A fenséges második alkotó része az erő. A viharban óriási természeti erő dühöng. A Tátrában is azt a rejtelmes erőt csodáljuk, mely ezeket az égbe meredő gránittömegeket elhelyezte. Michel Angelo Mózes-szobrában az erkölcsi és testi erő megragadó kifejezését látjuk.

A fenséges harmadik alkotó eleme a félelmes. Ez a félelmes elem tiszteletre készlet bennünket.

A fenségesben tehát a széppel nagyság, erő és félelmesség egyesül. Az elemek közül legerősebb a szép, ez mintegy legyőzi a félelmest s így föl-emel bennünket. A vihar kitörése félelmes, a havasok és a tenger nagysága előtt eltörpülünk, de a látvány szépsége ismét felemel bennünket. Az égboltozatot, a világűr végtelenségét eszünk fel nem éri : örök nagy titok marad. Ez a végtelenség azonban nem csüggeszti el a nézőt. De a nekünk ugró oroszlán nem tesz fenséges hatást, mert itt a félelmes erősebb a szépnél.

A kellem. — Ügyes táncos, ingó rózsabokor, patakesobogástól és madárdaltól hangzó liget, a lábát ügyesen szedő paripa, a méla szemű őz, a fürgé mókus : mind példái a kellemnek. Ezekben a jelen-

ségekben a szépség mozgékonyssággal egyesül. Ha ez a két sajátság rendkívüli nagyságú, már nem teszi a kellem hatását. A kellem kizárja a nagyságot és bizonyos viszonylagos kicsiséget kíván.

A kellem elemei tehát a szépség, mozgékonyság és viszonylagos kicsiny ség. A kellemet a mozgás szépségének is mondják (idegen neve: *grácia*).

A tragikum.

A legbonyolultabb szépérzéseknek egyike : a tragikus szépérzés. Ez az érzés lelkünk legmélyebb érzelmei közé tartozik. Belőle teremti meg a nagy költő a tragédiát. Ilyen tragikus szépérzés hat át bennünket, valahányszor látjuk, hogy értékes ember pusztul el. Fájó érzéssel látjuk, hogy annak, ami értékes és aminek meg kellene maradnia, sorsa a gyötrelem, pusztulás, enyészet.

Tragikumnak mondjuk azt, ami megrázó érzelmeket támaszt bennünk. A tragikus hős minden erejével valamely célt akar elérni, de közben erkölcsi összeütközésbe jő önmagával vagy a külvilággal, vétséget követ el s e miatt meglakol. A tragikumnak tehát három eleme van : 1. Az összeütközés. 2. A hős vétsége. 3. A bűnhődés.

A tragikus összeütközés többféle lehet.

Önmagával jutott tragikus összeütközésbe például Teleki László gróf, aki 1860-ban a királynak megígérte, hogy nem fog a magyar ellenzékkel tartani, később azonban nem tudott ellentállani barátainak és a maga meggyőződésének, s a magyar ellenzék élére állott. Ebből a helyzetből a nemes államférfiú nem talált más menedéket, mint a halált.

A külvilággal ütközik össze Coriolanus, mikor bosszúból elárulja hazáját. Lear (Lír) király hirtelen haragjában legjobb leányát taszítja el magától. Othello, téves gyanú alapján, megöli ártatlan feleségét.

Néha egyenlő értékű erkölcsi hatalmak ütköznek össze : kötelesség kötelességgel, erény erénnyel. Ilyen Antigone esete. Királya azt parancsolja, hogy Antigone bátyja temetetlenül maradjon s ragadozó állatok martalékául essék : a görög vallási felfogás viszont arra ösztönzi Antigonét, hogy ne hagyja bátyjának holttestét a mezőn végtisztesség nélkül feküdni. Hasonlóképpen Brutus is két ellentétes kötelesség közt ingadozik : mint hazafi, meg akarja szabadítani Rómát Cäsartól, de érzi egyszersmind, hogy Cäsar az ő jötevője.

Régente a tragikum nélkülözhetetlen kellékei közé sorozták, hogy a megrázó eseményben kiváló egyén szerepeljen s az illető valami vétket kövessen el környezete vagy a társadalmi rend ellen. A mai

felfogás szerint nem kell, hogy a hős feltétlenül kiváló legyen és bűnt kövessen el.

A társadalmi életben minden megdöbbenő szerencsétlenséget tragikusnak mondunk : például egy fiatal leány hirtelen halálát, egy gazdag család vagyoni bukását. A költői művekben a tragikum a mű hősnéek sorsában rejlik.

A kórikum.

Ami vidám érzelmeket kelt bennünk s mosolyra indít, azt kórikumnak mondjuk. Míg tragikus érzelmeink közepette félünk, könnyezünk és megtisztulunk, komikus érzelmeink közepette nevetünk.

Milyen közös sajátosságai vannak minden kórikus jelenségnek? Nevetséges például, ha a nehézjárású, hosszúorrú elefánt táncol vagy ha egy nagyon felpiperézett hetyke úrfi elcsúszik és pocsolyába esik. Ezekben a jelenségekben valami ellentétet veszünk észre. Az elefánt nehézkessége ellentétben áll a táncsal, mely lényegében fürge mozgás. Az úrfi hetykesége és cifrasága ellenkezik a pocsolyában való fetren-géssel.

Nem minden ellentét nevetséges : például éj és nap ; hegy és völgy ; fehér és fekete ; jó meg rossz. Az a kérdés tehát : minő ellentétek kórikusak? A kórikumhoz szükséges, hogy az ellentétes dolgok bizonyos meghatározott viszonyban legyenek egymáshoz. Az ellentéteknek kapcsolatosaknak kell lenniök. Meg kell e szerint határozni, miképen vannak összekapcsolva?

Vizsgáljunk meg néhány mosolyra indító példát. «Pythagoras száz ökröt áldozott az isteneknek, midőn tantételét feltalálta : azóta az ökrök mind reszketnek, valahányszor új igazságot fedeznek fel.» (Börne mondása.) — Egy szolga hajnövesztő kenőcsöt vett és bekente vele urának szőrös utazó-ládáját, hogy a róla lekopott szőrszálak ismét megnőjenek. — Egy nagyidai cigány elkiáltja magát, midőn az ellenség lő : «Vigyázzanak kentek, itt emberek vannak!» — Mindezekben a példákban kórikumot találunk. Az elsőben az ellentét Pythagoras ökrei és az igazságtól idegenkedő ósdi emberek (ezeket érti az «ökrök mind» kifejezésen) közt található. Ez a két ellentétes fogalom (ökrök meg ósdi ember) azonban ügyes fordulattal váratlanul úgy van összekötve, hogy a második mondat mint az első szükségképeni következménye tűnik fel. Az egybekötés a többi példában is váratlan és meglepő. Az ellentétnek és egybekötésnek ez a fonásága hozza létre a nevetést.

A humor.

Szépérzéseink közé tartozik a humor is. Vele a kómikumnak azt a magasabb fajtát jelöljük, melyben a tréfálkozás komoly elemekkel vegyül.

Egyes nagy írók a humor szemüvegén át nézik az élet jelenségeit. Az ilyen írók olvasásakor mi is könnyeinken át mosolygunk és mosolyogva sírunk. Így keletkezett szépérzéseink humoros érzelmek, s ami bennünket ilyen érzelmekbe juttatott, a költő humora volt.

A humor mögött tehát komoly érzés vagy komoly gondolat lappang. — Egy ember például, aki váratlan sorscsapások következtében minden vagyonát elvesztette, a napon állva, megpillantotta árnyékát. «Ime, — kiáltott föl — mégsem veszítettem el mindenemet, mint eddig hittem: árnyékot még mindig vethetek.» — Hamlet is humoros hatású, mikor a temetőben keserű tréfákat mond az emberi lét hiúságáról.

Míg a humorban a tréfa mögött komolyság rejlik, az iróniában a komoly előadás mögött tréfa lappang. A kómikumnak ebben a fajtában az olvasó éppen az ellenkezőjét érti annak, mint amit a szavak mondanak. Minél erősebb az ellentét, annál sikeresebb a gúny.

Példák. — Petőfi Sándor *A magyar nemes* című költeményében magasztalja a magyar nemest, helyesli eljárását, fejtegeti érdemeit. A komoly előadás azonban csak látszólagos. Mögötte tréfa lappang. A költő a magyar nemes fonákosságait akarja a komolyság örve alatt nevetségessé tenni. Ez az irónia. — Arany János *Toldijában* Nagy Lajos király is iróniával él, mikor Toldi Györgyöt felszólítja, hogy szálljon viadalra a cseh bajnokkal: «Öcséd örökségét, jól van, elfogadom: s rá te vagy legméltóbb, tehát neked adom».

A kómikumnak egy másik faja a kétségbeesett humor (akasztófa-humor). Benne a tréfa merő ellentétben áll a helyzet komolyságával.

Példa. — Egy cigány, akit hétfői napon vittek akasztani, az úton elkialtotta magát: «No ez a hét szépen indul!»

A jellemzés.

A költőnek az az eljárása, mellyel hőseit velünk megismerteti: a jellemzés. Minden elbeszélő és drámai munkában különböző tulajdonságú személyek szerepelnek. Ezeket a személyeket az író sokoldalúan jellemzi.

Például Arany János *Toldijában* Miklós jószívű, bátor és féktelen heveségű; György fukar, álnok, szívtelen, gyáva. Ezek a sajtságok az illető személy jellemét alkotják. A költő a *Toldi* személyeit oly módon tudja szerepeltetni és beszéltetni, hogy teljesen megismerkedünk velük; úgy ismerjük őket, akárcsak valamelyik jó ismerősünket.

A szobrász és a festő szintén jellemez: csak hogy e két művész a külső segítségével a testen át jellemzi a személyeket. Ha Munkácsy Mihály *Siralomházának* főalakját szemléljük, mindjárt el is képzeljük lelkiállapotát: kétségbeesését, dacos bánatát és a haláltól való félelmét. Tágabb értelemben állatokat, sőt tárgyakat is lehet jellemezni. Így pl. egy tájkép, mely híven feltünteti az alföld fősajátságait, az alföldnek jellemzése.

A költő — csakúgy mint a szobrász és a festő — a valóságot nem veszi át mindenestől művébe, nem utánozza szigorú pontossággal az illető embert, akit feltüntet, hanem megválogatja jellemvonásait. Ha sok apró részletet gyűjt össze jellemeibe, akkor **realisztikusan** jellemez. Ha erősen megválogatja a jellemvonásokat s csak a fő jellemvonásokat emeli ki, akkor jellemzése **idealisztikus** (eszmenyi). Gyakori a **tipikus** jellemzés is. Ilyenkor a költő azokat a jellemvonásokat emeli ki, amelyek mindazokban megvannak, akik bizonyos embercsoport-hoz tartoznak. A parasztnak, a katonának, a fősvénynek közös sajátságai vannak: ezek típusok.

Példák. — Ha Deák Ferenc fényképét nézzük, látjuk, hogy Deák *realisztikusan* van ábrázolva; arcának minden egyes redője látható; arckifejezése olyan, aminő épp akkor volt, midőn a fotografus gépe előtt ült. Ha ellenben Huszár Adolf Deák-szobrát tekintjük meg, azt a sok ráncot nem fogjuk megtalálni; az arcon nyugodt méltóság ül, minő a nagy államférfiú beszédeiben is tükröződik. Ez a jellemzés *idealisztikus*. — Arany János *Toldijában* Nagy Lajos, mint a királyi méltóság és igazság mintája, *idealisztikusan* van jellemezve. Toldinében különösen az a sajátság mutatkozik, mely minden anyában megvan: az anyai szeretet gyermeke iránt. Jellemzése tehát tipikus. Bence ellenben, akiről a költő sok apró vonást hoz fel, *realisztikus* jellemrajz.

Hogyan jön létre a művészi alkotás?

Ha a művésznek nincs élménye, nem tud igazi művészi alkotást teremteni. Az élménynek két forrása van: a tapasztalat és az olvasmány. A magunk életsorsa, mások megfigyelése, a természet szemlélete, valamilyen történeti munkának vagy napihírnek elolvasása s az ezek nyomán támadt hangulat: mind élmények. Az érzésen és hangulaton

kívül működni kezd a képzelet is, úgy hogy a művész az alkotás lázában teremti meg a maga költeményét, regényét, drámáját, zeneművét, képét vagy szobrát. Lelki feszültsége a műalkotásban oldódik föl.

Az igazi művészi alkotás szinte lelki mámor. Az előtanulmányok nélkülözhetetlenek minden művészi alkotásban, de az alkotás olykor szinte önkénytelennek látszó módon alakul ki a művész keze alatt. Egyik művészt az irodalmi munka elgondolása és felépítése fárasztja, a másíknál a stilizálás okoz nehézséget, de végül minden igazi alkotó megtalálja azt a meglevenítő erőt, amely művét maradandó hatásúvá teszi.

A művészi alkotás szemlélője kellő fogékonyság esetén olyanforma gyönyörűséget érez, mint az alkotó művész. A műélvezet is nem egyszer mámoros állapotot teremt s mintegy megismétli az olvasóban vagy szemlélőben a műalkotás lázát.

Művészi irányok.

A művészetek fejlődése rányomja bélyegét a művészi alkotásokra. Minden kornak megvan a maga kedvelt stílusa. Ez a költészetben épen úgy megnyilvánul, mint más művészetekben.

Az irodalom fejlődésében legismertebb művészi irányok a következők :

1. **A klasszicizmus.** — Ez az irodalmi irány az ókori görög és latin írók remekműveiben gyökerezik, de megvan napjainkban is és meglesz minden időben. A klasszicizmus a művészet örökbecsű alkotásaihoz igazodik. A poétikai útmutatások is elsősorban a régi nagy íróművészek munkáiból eredő tanulságokat tartják szem előtt.

2. **A romanticizmus.** — Míg a klasszicizmus jellemző tulajdonságai a szabályosság, nyugalom és előkelő stílus, a romanticizmus a képzelet és szenvedély korlátlanságát, az érzés és hangulat forrongását s a stílus szertelenségét tárja elének. A romantikus író színes meséket sző, gyönyörködik a meglepő fordulatokban, kedveli a rendkívüli embereket.

3. **Az idealizmus.** — Az idealizmus az élet nyers igazságaival szemben inkább az élet megnyugtatóbb jeleneit ábrázolja. Bemutatja az emberek bűneit és szenvedéseit is, de igazságot szolgáltat a jóknak s megbünteti a gonoszokat. A szépség, jóság és igazság eszményképeinek szolgálatában áll.

4. A realizmus. — Ez az irodalmi irány az életet a maga valóságában akarja ábrázolni, részleteket is rajzol, de nem merül el emberi durvaságok rajzában. A lélekábrázolást kiválóan fontosnak tartja. Úgy mutatja be az embereket, helyzeteket és lelkiállapotokat, hogy azok a való ságos élet benyomását keltik.

5. A naturalizmus. — A naturalizmus bevilágít az emberi élet legsötétebb helyzeteibe. Úgy ábrázolja az embert, hogy nem egyszer megborzadunk az emberiségtől. Abból indul ki, hogy ami természetes és igaz, abban nincsen szenny, s a szép és a rút egyaránt érdemes a megfigyelésre.

6. Az impresszionizmus. — Ez az irodalmi irány az egyéni látás költészete, szemben a megszokott ábrázoló módokkal. Az író a futó benyomásokat mintegy színfoltokkal érezteti.

7. A szimbolizmus. — A szimbolizmus elsősorban hangulatokat akar ébreszteni. A szimbolista költő szinte kerüli a nyílt beszédet s egyrészt stílusának zeneiségével, másrészt kifejezéseinek rejtett vonatkozásaival törekszik a művészi hatás fölkeltésére.

Az irodalom egyéb irányai. — **A szentimentalizmus** az érzelmek ellágyulásának iránya, a búsongás és könnyek világfájdalmas költészete, az érzelő korhangulat kifejezése. — **A pesszimizmus** a világgal elégtelen ember borús világnézetének megnyilvánulása. Ez az örök komorság költészete, szemben a derűs életfölfogással, az optimizmussal. — **A dekadencia** az agyonművelt lélek és az erkölcsi elernyedés iránya: hanyatlás és satnyulás az erőtől duzzadó testi-lelki állapottal szemben. — **Az expresszionizmus** a gondolat és kifejezés szeszélyes korlátlansága, a nemzeti és erkölcsi gondolat teljes megvetése; az író még a naturalizmus és dekadencia korlátain is túlhang s a pillanat hatása alatt formátlan szabadsággal von bele költészetébe minden elgondolható tárgyat (futurizmus, aktivizmus, kubizmus, dadaizmus).

A költészet.

A szép és fajai minden művészetben érvényesülnek, leginkább azonban a költészetben. A költészet a legtökéletesebb művészet, mert anyaga — a nyelv — a legkifejezőbb. Ezért mondják a költészetet a művészetek művészetének.

A költészet tárgya lehet érzés, gondolat, természeti jelenség, megtörtént esemény vagy folyó cselekvés, tehát általában az emberi élet megnyilvánulása és környezetének rajza. A költészet gazdag világában mindnyájan fölfedezhetjük magunkat és embertársainkat, gondolatainkat és megfigyeléseinket, a multat és jelent minden eseményé-

vel együtt. A költő képzelete magával ragad bennünket, kifejező ereje művészi gyönyörűséget nyújt.

A költészetre születni kell. Költővé tenni senkit sem lehet *apoeta non fit, sed nascitur* : a költő születik és nem lesz). Akinek azonban megvan a költői ihlete, komoly erkölcsi érzéke és nyelvi ereje, aki nem elégszik meg természetes tehetségével, hanem buzgón és okosan tanul, abból igazi költő lesz. A *poeta doctus* (a tanult költő) alkotó művészete mindig tisztultabb, mint a *naturalistáé* (az iskolázatlan művészé).

Költészet és erkölcs.

A költészet — csakúgy mint a többi művészet — tiszta érzelmeinkhez, azaz esztétikai érzelmeinkhez szól. Ha azok az érzelmek, amelyeket támaszt, más célt szolgálnak (például a léha szórakoztatást), akkor már nem tiszták (esztétikaiak) többé. Ilyenkor a költészet eltér művészi feladatától s szembehelyezkedik emberi jóérzésünkkel. Az erkölcs ellen vétő író besározza tiszta (esztétikai) érzelmeinket.

A művészetnek — s így a költészetnek is — mindenestre a gyönyörködtetés a főfeladata. Célja az, hogy művészet maradjon s ne szolgáljon mellékcélokat. Maradjon művészet és semmi más : *l'art pour l'art* (lár pur lár) — *művészet a művészetért*. Épen ezért nem lehet a művészet a tiszta gyönyörűségünket megrontó erkölcstelenség melegágya sem, és nem lehet szembetűnően irányzatos.

Egyesek küzdenek a tisztán művészi fölfogás ellen. Báró Eötvös József pl. azt vallotta, hogy a költészet, ha csak költészet marad, ha pusztán csak gyönyörködtet, akkor játékká süllyed. Szerinte az ilyen költő hiábavaló munkát végez. Ezzel szemben a mai közfelfogás az, hogy a költészet esztétikai célt szolgál. Az író — az erkölcstelenséget kerülve — vezesse olvasóit az örök művészi értékek világába.

Költészet és nemzetiség.

A költői teremtető-erőt minden nyelvben gazdag szókészlet szolgálja. Némelyik szó csupa gondolat, a másik csupa érzelem, a harmadik csupa akarat. Hogy melyik szóban miből mennyi van, azt leginkább a költő érzi s ő tudja legjobban éreztetni is. A nagy író úgy használja nyelvkincsét,

hogy minden sorából kiérezzük ihletettségét. Az igazi író szinte mérlegre teszi minden egyes szavát s vigyáz a mérleg nyelvére, hol, mikor, miért nyomja le a serpenyőt a szó jelentése vagy árnyalata.

Aki a magyar nyelvet ügyesen használja, az még nem remekíró. Nem minden magyarul beszélő ember magyar ember, nem minden magyarul író egyszersmind magyar író. Különbség van magyar beszéd és magyar beszéd, magyar író és magyar író közt. A nagy írók műveiből mindig a nemzet lelke, a *nemzeti géniusz* szól hozzánk.

A szavakban és kifejezésekben a magyar nemzetnek ezer éven át kialakult érzelmei és gondolatai nyilvánulnak meg újból és újból. Ha ezt a nyelvkinccset nem élteti az igazi nemzeti szellem, akkor a szavak pusztán szavak maradnak, a kifejezések pusztán frázisok, bárhogyan csillogjanak is.

A költő lelke.

A költő lelke művészlélek, alkotása művészi alkotás. Az igazi költő — mint általában minden művész — fogékonyabb lelkű az átlagembernél. Jobban átérzi azokat a vezető gondolatokat, amelyek az egyes korokban élő embereket cselekvésre bírták, amelyekről szívesen beszéltek s amelyek eltöltötték és izgatták lelküket. Az igazi költő nemcsak megérzi egy-egy kor vezető gondolatát, hanem alkotásaival hatásosan irányítja a maga korát. Épen azért nagy a költő erkölcsi felelőssége nemzetével szemben.

A költő alkotása közben átél valamit, élményeket gyűjt s élményeit úgy közli velünk, hogy mi is átérezzük az ő átélt érzelmeit és gondolatait. Mikor igazi költői alkotással állunk szemben, akkor a legtisztább érzelmek keletkeznek bennünk: olyan érzelmek, amelyek a mindennapi élet ezérféle érzelmeitől tisztultságukkal különböznek.

Nekünk, akik egy anyagiassan gondolkozó kornak vagyunk szülöttei, kettőzötten is szükségünk van arra, hogy a költői alkotásokon át érezzük: *van valami nemesebb is bennünk.*

Mindenem most Hektor te magad vagy nékem,
Atyám, anyám, bátyám, férjem, ékességem . . .

Homeros.

MÁSODIK RÉSZ.

VERSTANI TÁJÉKOZTATÁS.

A verset kötött beszédnek nevezzük, ellentétben a prózával. A vers ugyanis bizonyos szabályokhoz van kötve, míg a próza szabad, kötetlen beszéd.

Ezen a **formán** kívül a verset a költőiség különbözteti meg a prózától. A költő a mindennapi élet köréből egy másik, eszményibb világba ragad magával.

A verset kötött beszéddé elsősorban a ritmus teszi. A ritmus szabályos hanghullámozás; eredete a szótagok szabályos egymásutánja, olyan összetartozása, amelyből *egy* szótag nyomatékosabban válik ki.

Ha egy folyam mentén sétálunk, észrevehetjük, hogy a hullámok a parthoz csapódnak és lefolynak, ismét a parthoz csapódnak és ismét lefolynak. **A szünetek meg a hang egyenlő időközökben váltják föl egymást.** Ez a szabályos ismétlődés a ritmus.

A gondolatoknak is van rendszeres ismétlődése. Ez a **gondolatritmus.**

A népies versekben gyakori a **párhuzamos gondolatritmus**. Az egyik sor ismétli a másik gondolatát, csak hogy más szavakkal. Egy régi népdal így mondja el a Törökországban raboskodó magyar vitéz panaszát :

Megunta két kezem már a követ nyomni,
Megunta két kezem már a láncot húzni,
Megunta két fülem tenger mormogását,
Vadgalamb bűgását.

Ha egyes gondolatok közt haladás van, a gondolatok ritmusos kapcsolódását **fokozódó gondolatritmusnak** mondjuk. Példa egyik népdalunkból :

Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,
Hej, nem a váráért, csak egy utcájáért,
Nem is az utcáért, csak egyik házáért,
Hej, ebben növekedett barna galambomért.

A gondolatritmus harmadik faja az **ellentétes gondolatritmus** :

Aludni fogsz s nem lesznek álmaid,
Aludni fogsz s nem több reggeled.

(*Vörösmarty Mihály : Kis gyermek halálára.*)

A gondolatritmus inkább csak a régi irodalomban és a népies költészetben bukkan föl, ellenben a verselés minden fájának megvan a maga **hangritmusa**. Ebből származnak s ezen épülnek föl a verselés szabályai.

A magyar verselésnek négy faja van : 1. A magyaros verselés. 2. A deákos verselés. 3. A németes verselés. 4. A szabad verselés.

1. A magyaros verselés.

A magyar költők a középkortól kezdve évszázadokon keresztül akként verseltek, hogy szabályos szótagszámú sorokat rímekkel kapcsoltak egybe. Ez a hagyományos versírás volt : a **magyaros verselés**.

A magyaros verselés más elnevezései : hangsúlyos verselés, ütemes verselés, nemzeti verselés, magyar nemzeti versidom, régi magyar verselés, népies magyar verselés.

Az ütem.

A magyaros verselésben minden verssor több kisebb egységre oszlik. Egy-egy ilyen egységet **ütemnek** (szótagcsoport, taktus, szólam) nevezünk.

Az ütem mindig két részből áll: egy hangsúlyos részből, meg egy hangsúlytalanból, amelyet vele együtt, egy szólamban, egy lélekzetre ejtünk ki.

Ösztövé | kútágas | hórihorgas | gémmel.

(Arany János : Toldi.)

Itt négy ütemet (szótagcsoportot) találunk. Az első és második ütem három-három szótagú, a harmadik négy szótagú, a negyedik két szótagú. Mind a négy ütem (szótagcsoport) egy hangsúlyos szótaggal kezdődik s ezt követi a hangsúlytalan rész.

A hangsúlyos rész mindig egy szótag, a hangsúlytalan rész lehet egy, két vagy három szótag. E szerint az ütem terjedelme két, három és négy szótag közt váltakozik.

A magyar ütem mindig hangsúlyos résszel kezdődik. Az ütem hangsúlyos részét arsis-nak (emelkedés), hangsúlytalan részét thesis-nek (ereszkedés) nevezzük. A magyar ritmus mindig ereszkedő, mert a hangsúlyos részt hangsúlytalanok követik.

Ámbár az ütemek szótagszámra nézve különbözök, kimondási idejükre nézve egyenlők. Ez az ütemegyenlőség törvénye. Hogy az ütemek kimondásának időtartama egyenlő legyen, azt úgy érjük el, hogy a többszótagú ütemet kissé gyorsabban, a kevés szótagút kissé lassabban hangoztatjuk.

Ezt a kerek | erdőt | járom én.

(Népdal.)

Az ütemnek a verssorban mindig új szóval kell kezdődnie és az ütemmel együtt a szónak is be kell végződnie, hogy a következő ütem ismét új szóval kezdődhessék. Azt a helyet, ahol az ütem végződik — ahol tehát okvetlenül szóvége is van — metszetnek, cezurának nevezzük.

Hibás verssor :

Jó földben te | rem a buza.

(Népdal.)

Az ütemes verssorok.

Az ütemek, szólamok együtt sort alkotnak. A sor rendszeren két, három vagy négy ütemből áll.

a) **A kétütemű sorok között** leggyakoribb a $4 + 4$ szótagú ősi nyolcas sor :

Szülőföldem | szép határa,
Meglátlak-e | valahára?
Ahol állok, | ahol megyek,
Mindenkor csak | feléd nézek.

(*Kisfaludy Károly : Szülőföldem szép határa.*)

b) **A háromütemű sorok között** legjellemzőbb a $4 + 4 + 4$ szótagú lírai tizenkettős sor :

Árvalányhaj | a süvegem | bokrétája,
Árvaleány | a szerelem | violája.

(*Petőfi Sándor : Árvalányhaj...*)

c) **A négyütemű sorok között** legnépszerűbb az epikus tizenkettős sor :

Ösztövé | kútágas | hórihorgas | gémmel
Mélyen néz a | kútba | benne vizet | kémel

(*Arany János : Toldi.*)

Ezt a tizenkettős verssort Zrínyi-sornak is nevezik, mert Zrínyi Miklós, a költő, ilyen verssorokban írta nagy elbeszélő költeményét : a Szigeti Veszedelmet. Nevezik — bár tévesen — alexandrinusnak is, mert szótagszámra hasonlít a francia alexandrinvershez. Ez a vers nevét egy 12. századi költő verseitől vette, ki Nagy Sándor tetteit énekelte meg alexandrinusokban.

Számos ütemes verssor van: a négyszótagú sortól kezdve egészen a tizenhatszótagú sorig. A nagyobb szótagszámú sorok azonban nem egyebek két rövidebb sor összetételénél.

A verssorral együtt az értelemnek is bizonyos nyugvópontához kell jutnia. Nem szép a vers, ha az értelmileg még szorosan az előző sorhoz tartozó szó a következő sorba kerül.

Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király s ekkép tartott hatalmas beszédet.

(*Arany János : Toldi.*)

A rím.

A magyaros verselés a szótagcsoportok szabályos elhelyezésén kívül szereti a rimelést is. A rím a hasonló vagy azonos hangok ismétlődése a verssorok végén.

A **rím** vagy egy szótagra terjed (pl. kéz-néz, vár-kár), vagy kettőre (pl. érted-kérted, horog-forog). Néha háromszótagú, sőt többszótagú is lehet a rím.

Nem szép a rím, ha ugyanazok a ragok és képzők rimelnek :

szolgája—kutyája, ködéből—szívéből.

Ugyanannak a szónak ismétlése sem alkot rimet, mint az a régi magyar költészetben dívott :

Pokol-fene bika szarvon kötve *vala*,
Kit akkor mészáros vágni akar *vala*,
Bika rugaszkodván, kötél szakadt *vala*,
Tholdi Miklós látá, bika után fut *vala*.

(Ilosvai Selymes Péter : Tholdi Miklós.)

A rím kétféle: vagy tiszta rím vagy asszonánca.

A tiszta rimben mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók ugyanazok :

szél—kél, néha—léha, haragja—faragja.

Az asszonánciában a magánhangzók megegyeznek, a mássalhangzók pedig részben megegyeznek, részben hasonlóak :

vért—kérd, szelet—veled, részen— kézen, lomha—konyha,
halom—falon, véle—feléje, német—népet.

Az alliteráció a szókezdő mássalhangzók ismétlődése.

Mondásokban :

Bort, búzát, békességet.
Vak vezet világtalant.
Szegény ember szándékát boldog Isten bírja.

Népdalban :

Szeretnék szántani,
Hat ökröt hajtani.

Egy régi versben :

Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt adta Isten nekünk
Mennyszágból oltalmunkra.

Vannak olyan költemények, melyeknek versszakaiban az utolsó sor (esetleg több sor is) mindig ugyanaz. Ez a **refrén**.

A refrén francia szó (jelentése : ismétlés). Ugyanazon gondolatnak ugyanazon szavakkal való tervszerű ismétlése igen hatásos. — *En magyar nemes vagyok. (Petőfi Sándor : A magyar nemes.)* — Ó, irgalom atyja, ne hagyj el. (*Arany János : Ágnes asszony.*)

A magyar népdal inkább csak a réját (indulatjelző felkiáltás) ismeri. Ez a refrénnek tökéletlenebb neme. — Ej, haj! Sej haj! Tillárom haj! Helyre-tyutyutyu.

A rímek elhelyezése.

A rímek elhelyezésének több módja lehet. A megfelelő rímeket ugyanazon betűkkel jelezzük. Ez a rímképlet.

A páros rím (aabb). — Két sor végének összezsengése. Ez nagyon kedvelt forma.

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja,	a
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta.	a
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,	b
Nincs tenyérynyi zöld hely nagy határ mezőben.	b

(*Arany János : Toldi.*)

A keresztrím (abab). — A páros sor a párossal, a páratlan a páratlannal rímel.

Ott, ahol én nevelkedtem,	a
Egy dombról egy patak folyt,	b
Hányszor ott nem estvéledtem,	a
Éltem akkor boldog volt.	b

(*Kisfaludy Sándor : A kesergő szerelem.*)

A félrím (abcb). — A páros sorok összezsengenek, de a páratlan sorok nem rímelnek.

Úlj mellém a kandallóhoz!	a
Fel van szítva melege.	b
Csobáncvárról, édes kedves,	c
Im, halljad, egy agg rege.	b

(*Kisfaludy Sándor : Csobánc.*)

Más rím-elhelyezések. — Hármás rím (aaa), négyes rím (aaaa), ölelkező rím (abba), visszatérő rím (aaba), ráütő rím (aabbb).

Mikor nemcsak a sorok vége, hanem a sor közepe is összezseng a végével, származik a középrim.

Magyaros versszakok.

Több sor szabályos összetételét versszaknak vagy strófának nevezzük. A versszak tartalomban is, formában is kikerekített egységet alkot. — Nevezetesebb magyaros versszakok:

Az ősi nyolcas strófája. — Négy sorból áll. Minden sora kétütemű. Rímképlete: aabb, a régi századokban: aaaa.

Emlékezzünk régiekről,
A Szythiából kijöttekről,
Magyaroknak eleikről
És azoknak vitézségükről.

(*Pannonia megvétele.*)

Balassa-strófa. — Kilenc sorból áll. Minden sora kétütemű. Rímképlete: aabcbddb.

Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?
Holott kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
Ád, ki kedves mindennél.

(*Balassa Bálint: Vitézek mi lehet.*)

Zrinyi-strófa. — Négy sorból áll. Minden sora négyütemű. Rímképlete: aaaa.

De híremet nemcsak keresem pennámmal,
Hanem rettenetes bajvívó szablyámmal:
Míg élek, harcolok az ottomán holddal,
Vígan boríttatom hazám hamujával.

(*Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem.*)

Himfy-strófa. — Tizenkét sorból áll. Minden sora kétütemű. Rímképlete: ababceddeeff.

Ott, ahol én nevelkedtem,
 Egy dombról egy patak folyt,
 Hányszor ott nem estvéledtem,
 Éltem akkor boldog volt.
 Vigan amint öbölében
 Ama patak csordogált,
 Az ártatlanság ölében
 Életem úgy folydogált.
 Ez idők az örökségbe
 Mint a vizek a mélységbe
 Lefolytanak. Halandó!
 A jó hamar mulandó.

(*Kisfaludy Sándor: A kesergő szerelem.*)

Az **első** strófát a középkortól kezdve mind a mai napig szívesen használták költőink; a **második** strófa Balassa Bálintnak (16. század), a **harmadik** Zrinyi Miklósnak (17. század), a **negyedik** Kisfaludy Sándornak (19. század eleje) volt kedvenc strófája.

A **versszak szerkezete szoros kapcsolatban van azzal a hangulattal, melyet a költemény kifejez.** Hosszabb sorok általán nyugodtabb, rövidebb sorok inkább izgatott hangulatot fejeznek ki.

2. A deákos verselés.

A magyaros verselésen kívül van a magyar költészetben a verselésnek más módja is: a **deákos vagy klasszikus verselés.** Ennek lelke nem a hangsúly, hanem a szótagok időmértéke. Költőink ezt a verselést a latin és görög költészetből kölcsönözték.

Ennek a verselésnek más elnevezései: ó-klasszikai verselés, antik mértékű verselés, görögös verselés, latinos verselés, római verselés, rímtelen időmértékes verselés.

A versláb.

A **deákos verselés** a rövid és hosszú szótagok szabályos váltakozásán alapul.

Rövid a szótag, ha rövid a magánhangzója s e rövid magánhangzóra legfőljebb egy mássalhangzó következik (pl. haza, arany, sebes).

Hosszú a szótag, ha hosszú a magánhangzója (pl. vár, kér, hősvértől); vagy ha rövid magánhangzóra két mássalhangzó következik (pl. part, elment, jön már).

Közös szótagok azok, melyek rövideknek is, hosszúaknak is tekinthetők, mivel a közbeszéd ezeket hol röviden, hol nyújtottan ejti (pl. ad, ád, merül). A magánhangzón végződő egytagú szavak szintén közösöknek vehetők (pl. a, ha, ki).

A szótagok kiejtésének ideje és jelölése. A rövid szótag kiejtésének ideje egy mora (egy időegység), a hosszú szótagé két mora (két időegység). A hosszú szótag kiejtésére kétannyi időt számítunk, mint a rövidére. A rövid szótag jelölése: ∪ A hosszú szótagé: —

A deákos verssor lábakból alakul. A láb meghatározott számú rövid vagy hosszú szótagból áll. A legfontosabb lábak a következők:

Három morás lábak:

1. Jambus ∪ — (erő)
2. Trochaeus — ∪ (kérek)

Négy morás lábak:

1. Dactylus — ∪ ∪ (hajdani)
2. Anapaestus ∪ ∪ — (eredő)

Kisegítő lábak

1. Spondaeus — — (lépő). Négy morás láb két hosszú szótaggal.
2. Pyrrhichius ∪ ∪ (pici). Két morás láb két rövid szótaggal.

A kisegítő lábaknak önállóságuk nincs, hanem csak más lábakhoz alkalmazkodva foglalhatnak helyet a versben.

Deákos vagy klasszikus versszakok.

A magyar költők többféle verssort és versszakot ültettek át a latin és görög költészetből. Ezeknek a szerkezeteknek közös sajátsága az, hogy nem alkalmazzák a rímet.

Hexameter. Hatméretű verssor, hősi hatos. — A hexameter hat lábból áll. Az első négy láb dactylus vagy spondaeus, az ötödik láb mindig dactylus, a hatodik láb spondaeus vagy trochaeus. Szabály, hogy a harmadik láb első szótagjával a szónak be kell fejeződnie. A szóvégnek ezt a helyét sormetszetnek vagy cezúrának (*) nevezik.

Régi di | csőse | günk*hol | késel az | éji ho | mályban?

A hexameter híres görög ritmikus összetétel. Hosszabb elbeszélő költemények írására igen alkalmas. A görög nép páratlan művészi érzékére vall, hogy ez a bonyolult szerkezetű sor a görög népköltészet versformája volt. (Homeros *Iliasa* és *Odysséja*.) A római költők közül Vergilius ebben a versalakban írta az *Aeneist*. A modern nemzetek a 16. században kezdték a hexametert föléleszteni. A magyar hexameter virágkorszaka a 19. század első fele. (Vörösmarty Mihály és követői.)

Pentameter. Ötméretű verssor. — A pentameter négy egész és két csonka lábból áll. A cezúra két félre osztja: első fele olyan, mint a hexameter fele a cezúráig; második fele két dactylusból és egy befejező csonka verslábból áll.

Nemzeti | nagy lé | tünk* | nagy teme | tője Mo | hács.
(Kisfaludy Károly: Mohács.)

A pentameter nem fordul elő önállóan, hanem mindig csak a hexameterrel együtt. Az ilyen kétsoros összetétel neve: **disztichon (párvers)**.

Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtvá köszöntlek,
Nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács!

(Kisfaludy Károly: Mohács.)

Sapphói versszak. Sappho görög költőnő strófája. — A sapphói sor öt lábból áll:

Ā de | rēk · nēm | fél*az i | dők mo | hától.

A sapphói versszak első három sora sapphói, utolsó sora pedig adonisi.

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér
S érdemét a jők, nemesek s jövődő
Századok áldják.

(Berzsenyi Dániel: Felsőbüki Nagy Pálhoz.)

Alkaiosi versszak. Alkaios görög költő strófája. — A nagyobb alkaiosi sor ötlábú. A kisebb alkaiosi sor négy lábú.

Nagyobb:

Rōmlás | nak īn | dult*haj | dan erős | magyar.

Kisebb:

Őstora | it nyomo | rult ha | zádön.

Az alkaiosi versszakot két nagyobb alkaiosi sor, egy négy és feles jambus-sor és egy kisebb alkaiosi sor alkotja.

Romlásnak indult hajdan erős magyar.
Nem látod Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádön?

(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz.)

Egyéb sorok és versszakok. — Az említetteken kívül még nagyon sok klasszikus verssor és versszak van. Ilyen például az asklepiadesi sor és versszak, a glykoni sor, az anakreoni sor.

Asklepiadesi versszak. Asklepiades görög költő strófája. — Három asklepiadesi sorból és egy glykoni sorból áll.

Hervad | már lige | tünk || s díszei | hulla | nak,
 Tarlott bokrai közt sárga levél zörög,
 Nincs rózsás labirint s balzsamos illatok
 Közt nem lengedez a zefir.

(*Berzsenyi Dániel : A közelítő tél.*)

Anakreoni sor. Anakreon görög költő találmánya. — Negyedfeles jambusi sor.

Tégy asz | talom | ra, kër | lek,
 Egy kancsó tiszta bort és
 Néhány szál friss virágot.

(*Endrődi Sándor : Anakreoni dalok.*)

3. A németes verselés.

A magyaros és a deákos verselésen kívül a 18. század vége felé kialakult a **németes verselés** is. Nem más ez, mint a klasszikus versformákból való lábak egyesítése az újkori költészetből kölcsönzött rímmel. A görög-latin verselés még nem ismerte a rímet. A verselésnek ezt a módját a nyugati nemzetektől, elsősorban a németektől tanultuk.

A németes verselés más elnevezései: rímes időmértékes verselés, mértékes rímes verselés, **nyugateurópai verselés.**

A rímes jambus.

A németes versformák közül a **rímes jambus** terjedt el legjobban irodalmunkban. A rímes jambus nem olyan szigorú mértékelésű, mint a klasszikus. Költőink még azt az antik szabályt sem tartották meg, hogy a páros számú lábak tiszta jambusok legyenek, hanem korlátlanul váltogatták a jambust a spondaeussal. Némelykor annyi spondaeust írtak, hogy a vers valódi jambusos ritmusát csak egy-egy láb mutatta.

Hatodfeles és ötös: Nem hal meg az, ki milliókra költi

Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;

Hanem lerázván, ami benne földi,

Egy éltető eszmévé finomul,

Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,

Amint időben, térben távozik :

Melyhez tekint fel az utód erénye :

Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

(*Arany János : Széchenyi emlékezete.*)

A rímes trochaeus.

Míg a jambusos sorokban a páros lábak a tiszta jambusok, a **trochaeusi** sorokban a páratlan számú lábaknak kell trochaeusoknak lenniök. A trochaeusban jambus nem fordulhat elő, éppen úgy, mint ahogyan a jambusban sem lehet trochaeus.

Ötös és ötödfeles :

A rövid, de gyötrő élet elfolyt,

Szép Ilonka hervadt sír felé ;

Hervadása liliomhullás volt :

Ártatlanság képe s bánaté.

A király jön s áll a pusztá házában,

Ők nyugosznak örökös hazában.

(*Vörösmarty Mihály : Szép Ilonka.*)

A rímes anapaestus.

Az **anapaestus** nem olyan gyakori költészetünkben, mint a jambus vagy a trochaeus.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,

Még zöldel a nyárfa az ablak előtt.

De látod amottan a téli világot?

Már hó takará el a bérci tetőt.

(*Petőfi Sándor : Szeptember végén.*)

A rímes dactylus.

A **dactylus** még ritkább, mint az anapaestus.

A radványi sötét erdőben

Halva találták Bárczi Benőt,

Hosszú hegyes tör ifjú szívében.

Ime bizonyság Isten előtt :

Gyilkos erőszak ölte meg őt.

(*Arany János : Tetemrehtvás.*)

Rímtelen sorok.

Az időmértékes sorokat sokszor **rímek nélkül** és változatos szótagszámú sorokban is írják költőink.

Az utcák, melyeken nem régiben
Tolongva járt az embersokaság,
Üres puszták voltak, mint a meder,
Melyből kiszáradt a folyó; a
Népetlen utcákon csak egy
Őrült bolyongott:
A fergeteg.

(Petőfi Sándor : Az apostol.)

A rímtelen ötös és hatodfeles jambus a magyar verses dráma legkedveltebb versmértéke.

A rímek elhelyezése.

Ez a nyugateurópai versszakokban is nagyobbára olyan, mint a magyaros versszakokban. A leggyakoribb **alapformák**:

A páros rím (aabb).

Hála Isten! Este van megint.	a
Mával is fogyott a földi kín.	a
Bent magános, árva gyertya ég,	b
Kívül leskelődik a sötét.	b

(Arany János : Fiamnak.)

A keresztrím (abab).

Isten, áldd meg a magyart,	a
Jó kedvvel, bőséggel,	b
Nyújts feléje védő kart,	a
Ha küzd ellenséggel.	b

(Kölcsy Ferenc : Himnusz.)

A félrím (abcb).

Hazádnak rendületlenül	a
Légy híve, ó magyar;	b
Bölcsöd az s majdan sírod is,	c
Mely ápol s eltakar.	b

(Vörösmarty Mihály : Szózat.)

Más rím-elhelyezések. — Hármás rím (aaa), ölelkező rím (abba), visszatérő rím (aaba), ráütő rím (aabbb).

Németes vagy nyugateurópai versszakok.

A magyar költészetben több **nyugateurópai** eredetű rímes időmértékes versalak van. Így :

A szonett. — Olasz eredetű költemény. Négy versszakból áll. Első és második versszaka négy-négy soros, harmadik és negyedik versszaka három-három soros. Sorai ötös és hatodfeles jambusokból alakulnak. Rímképlete : abba, abba, cdc, ddc.

Egyik konzul halott, másik fut. A sebes
Aufidius a sok hullától kicsapott,
A Kapitólium ormába láng kapott,
Olvad a bronz, az ég szennyes viharveres.

A főpap biztató jelet hiába les
S kérdezte kétszer a Szibilla-jóslatot,
Árvák és özvegyek s aggok zokognak ott,
A rémült Rómában a jaj ezerszeres.

Esténkint összegyűl bódultan a tömeg,
Rabszolga, pór, gyerekek, asszony, roskadt öreg
S mind, akit csak kihány a barlang s börtönéj :

Lesik mikor tűn fel, ott a szabín hegyek
Rőt hátán, hol a nap mint vérgolyó lebeg,
Getúl-elefánton a félszemű vezér.

(*Heredia francia költő : Cannae után. Ford. Vargha Gyula*)

A stanza. — Ez is olasz eredetű. Nyolc soros strófa. Ötös és hatodfeles jambusokból áll. Az első hat sornak keresztrímei vannak, a két utolsó páros rímű. Rímképlete : abababcc.

Bejártam a Kárpát sok büszke bércét :
Oly szép az út, nem fáraszt fölfelé ;
Vágy edzi a feszülő izmok ércét,
Csábítva új, meg új táj tűn elé ;
Az arc hevül, a szem sugárzva néz szét,
Túlhágva erdőn, mely körét szelé ;
Ormok legét keblünk dagadva issza ...
Ki nézne a síkamlós útra vissza?

(*Arany László : A délábok hőse.*)

A nibelungi-strófa. — Német eredetű. Négy soros strófa. Sorai negyedfeles és hármás jambusokból állannak. Rím-képlete: aabb.

A mult idők homályán megszólal egy rege,
Mint elhaló mennydörgés, fülemben éneke ;
Mint nagy vizek morajját, melytől zúg a vadon.
Vérrel folyó napok bús-panaszát hallgatom.

(Arany János : Csaba-trilógia.)

Azonkívül még számos nyugateurópai rímes időmértékes versszak van szorosan meghatározott számú sorral és rímelhelyezéssel: így a francia *alexandrin* (jambusos lejtésű négysoros strófa, hasonló a magyar Zrínyi-szakhoz) és az olasz *tercina* (jambusos lejtésű háromsoros versszak, Dante versformája).

4. A szabadverselés.

Költészetünkben az 1770-es évekig a magyaros verselés uralkodott. — Ettől kezdve az ősi rímes verselés mellett hirtelen felvirágzott a latin-görög irodalomból kölcsönzött rímtelen **deákös verselés**. — Ugyancsak az 1770-es évektől kezdve lett divatos a **németes verselés** is.

Míg a latin-görög versformák lassanként háttérbe szorultak, a nyugateurópai verselést egyre szívesebben használták költőink. A rímes időmértékes verselés ma is népszerűbb, mint a hagyományos régi magyar verselés.

A rímes szabadverselés.

A 20. század elején egyes költők feloldották verseléstüket a hangsúly és időmérték szabályai alól. A sorok és versszakok hangzatosságán kívül nem törekedtek egyébre. Bár kifejezéseiknek ösztönös szépségeivel a költői hatást így is sokszor el tudták érni, a forma-áttörés többnyire megbosszulta magát költészetükön.

A szabad verselők nem ügyeltek a verselés régi szabályaira, hanem teljes egyéni szabadsággal szedték rímekbe strófaikat, arra azonban törekedtek, hogy soraik zenei hatást keltsenek. Ez az újítás egye-

seknek teljes mértékben sikerült is, de a legtöbb verselő nem tudott egyebet adni döcögő soroknál és zeneietlen strófáknál.

Példa a rímes szabadverselésre:

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdeztem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

(*Ady Endre: Új versek.*)

A rímtelen szabadverselés.

A rímes szabadverselést nyomon követte a rímtelen szabadverselés. És ezzel a vers vissza is tért a prózához. A rímtelen szabadversek írói semmiféle verselő szabályt nem követtek, elvetették a rímelést s ezzel sikerült elérniük, hogy «verselésük» szeszélyes külsejű próza lett.

Egyesek temérdek hosszúságú sorokat róttak egymás mellé, mások a sorok értelmét áthurcolták egyik sorból a másikba, ismét mások szakítottak azzal a régi magyar költői hagyománnyal, mely megkívánta a verssorok első szavának nagybetűvel való írását.

Ennek a «verselésnek» újító láza sok nyegleséggel és bohósággal járt. Kárt is okozott azzal, hogy a közönség egyrésze elfordult a verses munkáktól. Az olvasóknak végre is nem lehetett megparancsolni, hogy dallamosnak érezzék a dallamtalanságot és stílusosnak tartsák a formátlanságot. A verselésnek ez a módja mindenesetre nagyon kényelmes volt.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok.

Kazinczy Ferenc.

HARMADIK RÉSZ.

POÉTIKAI BEVEZETÉS.

Mi a poétika ?

A poétika vagy költészettan a költői műfajok sajátosságait ismerteti s megtanít bennünket arra, hogy a gyönyörködtetésre szánt prózai és verses munkákat művészi élvezettel olvassuk.

A poézis azaz a költészet célja a gyönyörködtetés. Míg a szónokok, ismeretközlő írók és tudományos kutatók elsősorban az értelemhez fordulnak, a verselők, elbeszélők és színműírók az érzelmekre és képzeletre akarnak hatni.

Célkitűzés. — Költői alkotásokat fogunk olvasgatni, hogy irodalmi ízlésre tegyünk szert. Látni fogjuk, hogy a költői alkotások egy-egy csoportja hasonlít egymáshoz, mert hasonló lélekből fakadt. A költői alkotásoknak közös tulajdonsággal bíró csoportjai : a műfajok.

A költészet fölosztása.

Ha a költői munkákat tartalmuk tekintetében és előadásuk módjára nézve vizsgáljuk, különböző költői

ágakat különböztethetünk meg. Ezek a költői ágak :
 1. A lírai költemények. 2. A leíró költemények. 3. Az elbeszélő költemények. 4. A prózai elbeszélések. 5. A drámai munkák.

A költők versbe foglalják érzelmeiket és gondolataikat (**lírai költészet**), tájakat festenek költeményeikben (**leíró költészet**), történeteket mondanak el versben (**elbeszélő költészet**), elbeszéléseket szönek prózában (**prózai elbeszélés**) és színdarabokat írnak versben vagy prózában (**dráma**).

A belvilági és külvilági költészet. — Akár érzelmet, akár gondolatot ad elő a költő, mindkét esetben belső világából merít. Ha ellenben leír, elbeszél vagy párbeszédbe foglal valamit, akkor a külső világot tünteti fel. Van tehát belvilági és külvilági költészet. A belvilági költészet a líra, a külvilági költészet a leírás, az elbeszélés és a dráma.

Hogy az emberiség történetében melyik költői ág kelt életre legelőbb: vitás kérdés. A tudományos kutatók nagy része a lírának adja az elsőséget. Az ősi ember érzéseinek bizonyára megvolt a maga megnyilatkozása : bizonyos ritmikus próza. A szavak és kifejezések eleinte itt még nem jöttek számba, csak valami kezdetleges dúdolgatás indította meg a későbbi dalforma kialakulását.

Meg kell még jegyezni, hogy az egyes költői ágaknak megkülönböztetése nem törvényerejű. Minden műágnak és benne minden műfajnak lényege : a költészet maga. A műfaji fölosztások csak általánosan tájékoztatnak a költészet birodalmában. Egyes szépirodalmi munkák annyira vegyes jellegűek, hogy több csoportban is elhelyezhetők.

Népköltészet és műköltészet.

A nép száján élő dalok, mesék, mondák, találós mesék szerzőit nem ismerjük. Minden faluban tudnak a legények és leányok dalokat, az öreg emberek tudnak meséket vagy mondákat, melyeket nem könyvből tanultak, hanem másoktól hallottak énekelni vagy elbeszélni. Ezt a költészetet népköltészetnek nevezzük, ellentétben azokkal a költői termékekkel, melyek ismert költők alkotásai.

A népköltészet legfőbb sajátosságai : 1. Az egyszerűség. 2. Az őszinteség. 3. A közérthetőség.

1. A népköltészet egyszerűsége abban van, hogy nem fejez ki bonyolult érzelmeket s mindig egyszerű nyelvű.

2. Amit a nép dalol, abban őszinte, míg a műköltészet könnyen mesterkeltté válik, mert sok költő olyan érzelmeket szed versbe, melyeket nem érez át igazán.

3. A nép énekeit és meséit mindenki megérti és átérezheti. Ezért éneklük a népdalokat országszerte. Olyan dalok, melyek egészen különös egyéni hangulatot fejeznek ki, nem terjednek el a nép között.

A népköltészet termékeinek nincs megállapodott alakjuk : folyton változnak, kihagyások és toldások vannak bennük. Az egyik vidéken bizonyos alakban, más vidékeken már eltérően éneklük a dalokat. A népköltészet tehát folyton változó, egyre mozgó költészet.

Míg a népköltőt inkább ösztöne vezeti, a műköltő tudatosan jár el műve megalkotásában. A műköltő egyáltalában magasabb fokon áll, mint népe, melynek ő szellemi vezetője és művelője.

A népköltés termékeinek eredetisége annyira elragadta a régebbi kritikusokat, hogy a népdalt különbnek tartották, mint a műdalt s egyes népdalokban a költői tökéletesség el nem érhető példáit látták. Ez azonban túlzott lelkesedés volt s erre jól jegyezte meg Gyulai Pál: «Mintha a nép-nél nem volna annyi ízléstelenség, mint a nem-nép-nél s mintha népdal nem volna annyi rossz, mint nem-népdal s a kunyhónak nem volna meg a maga hóbortja, mint a szalónnak».

A népdal tárgya az érzelem, legtöbbször a szerelem, máskor a katonáskodással járó válás fájdalma, az édesanya szeretete, a bor, hatásául megnyilatkozó mámor stb. E szerint beszélünk *szerelmi*, *katona*-, *bor*-, *pásztor*dalokról stb. A népdalnak érdekes változatai még gúnydalok, a tréfás táncszavak, népszokásokkal járó énekek stb.

A népdal mindig jellemző is arra a népre, amely énekel. A magyar népdalnak magyar lélekből fakad a szövege, a dallama (zenéje) és a tánca, ha táncolnak rá. A nyelv, a költészet, a zene és a tánc egyformán őrzik a magyar szellemet.

A magyar népdalok, de általában a magyar népköltészet emlékeinek gyűjtését a Kisfaludy-Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság vállalták Munkájukat segíteni, a magyar nép költői kincsét összegyűjteni a magyar ifjúságnak egyik szép feladata.

A népdalok legkedveltebb formája az ősi nyolcas, amelyet héttagú sor változtat: 4, 4—4, 3.

Repülj udvarára, szállj le ablakára,
 Ha kérdi, hogy vagyok, mondd, hogy rab vagyok,
 Király udvarában térdig vasban vagyok.
 Megunta két lábam már a követ nyomni,
 Megunta két kezem már a láncot húzni,
 Megunta két fülem tenger mormogását,
 Vadgalamb bűgását . . .

Kit mindig szerettem, attól távol estem,
 Kit mindig gyűlöltem, annak rabja lettem,
 Szabad a madárnak ágról-ágra szállni,
 Csak nekem nem szabad violámhoz járni,
 Violámhoz járni.

Jegyzetek. — Ez a népdal a régi magyar népköltés egyik jellemző darabja. Egy elfogott magyar ifjú panaszait adja elő. A gondolatrítmus és népies előadásmód szép példái találhatók benne. Verselése : népies magyaros tizenkettős.

Jaj de szépen . . .

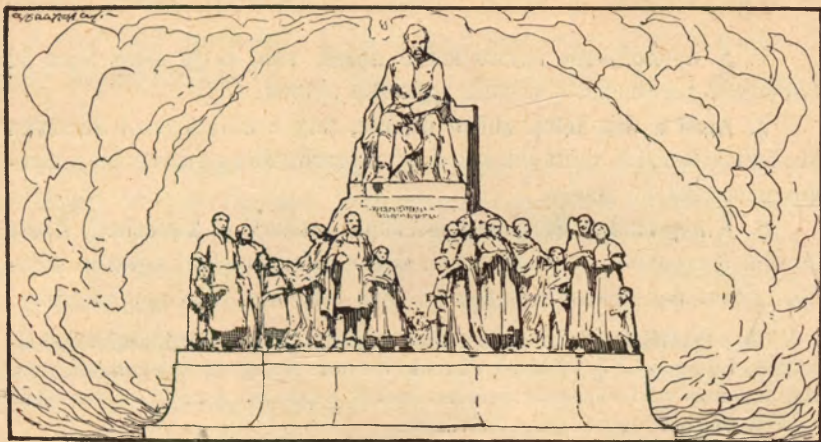
Jaj de szépen harangoznak Torjába',
 Elhervadt a legszebb legény bűjába',
 Három galamb húzza azt a harangot,
 Úgy temetik a negyedik galambot.

Újra búsan harangoznak Torjába',
 Most teszik a legszebb legényt sírjába,
 Addig-addig siratta a galambját,
 Hogy most immár őt magát is siratják.

Ablakomban . . .

Ablakomban három bokor muskátli —
 Beizentem a rózsámnak, jőjjön ki ;
 Vagy jőjjön ki, vagy nézzen ki,
 Vagy híjjon be engemet,
 Hogy ne bántsa a szerelem
 Az én árva szívemet.

Édesanyám, nézzen ki az ablakon,
 Most megy erre az én régi galambom,

Hazádnak rendületlenül...

Vörösmarty Mihály.

NEGYEDIK RÉSZ.

A LÍRAI KÖLTÉSZET.

A lírai költészet és műfajai.

A lírai költészet az ember belső világából meríti tárgyát. Két részre oszlik: érzelmi lírára és gondolati lírára.

Az érzelmi líra körébe tartozik: 1. A dal. 2. Az óda. 3. Az elégia. — **A gondolati líra** körébe tartozik 1. Az epigramma. 2. A szatira. 3. A tanító és bölcselő költemény.

Mind a hat lírai műfajban több alfaj tűnik föl s itt-ott az egyes műfajok és alfajok határvonalai el is mosódnak vagy egymásba olvadnak.

DALOK.

A) *Népdalok.*

A rab.

Amott kerekedik egy fekete felleg,
Amott száll, amott száll egy fekete holló!
Szállj le holló, szállj le, se nem igen messze,
Se nem igen közel — kétszáz mérföldnyire,
Izenjek apámnak és édes anyámnak,
Jegybeli mátkámnak.

Selyemkendő, piros kendő,
Fehér szoknya van rajta :
Jaj, de igaz szeretőm volt
Ez a kislány valaha.

El kell menni . . .

El kell menni, ha esik is,	Én elmegyek, te itt maradsz,
Ha nehezemre esik is ;	Tudom, rózsám, hogy megsiratsz
Nehezen esik a járás,	Sírat engem a madár is,
Tőled rózsám, az elválás . . .	Rám hajlik a gyöngye ág is . . .

Gulya, gulya, de szép . . .

Gulya, gulya, de szép szilaj gulya —
Én voltam a szilaj gulya ura.
Lesz-e, aki legelteti,
Ha majd el kell masirozni? —
Ne sirass, angyalom,
Fáj a szívem nagyon.

Gulya, gulya, de szép szilaj gulya —
Más lesz majd a szilaj gulya ura.
Fáj a szívem kívül-belül,
Bánat szorítja kétfelül.
Ne sirass, angyalom,
Fáj a szívem nagyon.

Esteledik, alkonyodik . . .

Esteledik, alkonyodik,	Két nyárfa közt, két nyárfa közt
Nyolcat ütött az óra,	Fölsütött a holdvilág,
Haza felé, haza felé	Te rád ragyog, de rád ragyog
Szépen legel a gulya.	Egyetlen egy gyöngyvirág.
Leterítem a subámat,	Más ültette a rózsafát,
Rágyujtok a pipámra,	Én szedem a virágát,
Rágondolok, rágondolok	Én ölelem, én csókolom
Az én kedves babámra.	Rózsapiros orcáját.

Nem szűk ez az utca . . .

Nem szűk ez az utca
Csak kicsit szoros —
Nem vagyok én részeg,
Csak kicsit boros ;

Nem tántorgok én,
Csak úgy cifrázom —
Hej mert ez énnekem
Régi szokásom.

Ablakomon három bokor . . .

Ablakomon három bokor muskáta,
Sárgarigó bekopogtat reája.
Hallod pajtás, mit fütyörész a rigó?
Beiratott katonának a bíró.

Hej, de bizony nem lesz avval nagy gazda.
Három évig leszek babám katona,
Nem lesz bíró, aki bíró, mindenkor,
Hajt még rózsát, kivirágzik a bokor.

Az Isten is . . .

Az Isten is katonának teremtet,
Falunkban a pap is annak keresztelt.
Hejh! az is leszek, míg a világ világ lesz,
Míg az égen egy ragyogó csillag lesz.

Nem jó csillag lenne már én belőlem,
Nem sokáig ragyognék már az égen —
Ó mit is ér nékem az a mennyország,
Ha én, rózsám, nem járhatok le hozzád!

Jegyzetek. — A nép egyszerű érzelmeit ősidők óta énekszóval is kifejezi : így keletkezik a népdal. A népdal a nép ajkán születik, szerzőjét nem ismerjük ; mivel a nép örömet-bűjét közvetlen formában fejezi ki, jellemző a nép lelkére, segít annak megismerésében.

Ezeket a dalokat népünk ma is énekli.

A magyar népdalnak ősi sajátossága, hogy kezdőképe van és ezt a természetből veszi. A kép többnyire metafora, néha azonban kapcsolata a tárggyal már elveszett.

B) Magyar költők népdalái.

Aki szeretőjét . . .

Írta : Kisfaludy Károly.

Aki szeretőjét
Igazán szereti,
Legyen bármi sötét,
Mégis felkeresi.

Sötét van az erdőn,
Ha búcsúzik a nap
Kincsem mégis eljön,
Ha édes csókot kap.

Nincs virág a mezőn
A nagy téli fagyban,
De ha kincsem eljön,
Akkor melegem van.

A konyha füstölög :
Fergeteg lesz talán ;
Galambom könyörög :
Ne nézzek más után.

Nem nézek én másra,
Habár szeretne is,
Csak szép galambomra —
Elég baj az egy is.

Három bokor.

Írta : Czuczor Gergely.

Árokháton három bokor,
Rózsa, csipke, kökénybokor,
El-elnézem mind a hármat,
Bennök látom szép babámat.

Rózsa a babám orcája,
Csipkebogyó piros szája,
És a szeme hamvas kökény —
Mind a hármat szeretem én.

Pusztá csárda.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Ez a csárda nevezetes,
Gólya jár rá, nagy kelepes.
Ha én gólyamadár volnék,
Ilyen házra nem is szállnék.

Kidőlt-bedőlt az oldala,
Belejár az istennyila,
A forgószelel dúdol rajta,
Boszorkánytánc van alatta.

Hej, kívül is, hej, belül is,
 Ki van itthon, ha beteg is?
 Ki hoz nekem bort eleget,
 Piros lánytól hókenyeret?

Puha kenyér eledelem,
 Szomjam ellen borral tellem,
 S ha felindít a szerelem,
 A szép leányt megölelem.

Hej de itt senki nem felel,
 Csak az egy gólya kepel:
 Útra készül az is, szegény,
 Nem ülhet a ház tetején.

Gyerünk innen fakó lovam!
 Tisza ide nem messze van,
 A Tiszában megitatok,
 A Dunáig meg sem állok.

Isten hozzád, pusztá szállás,
 Gözútanya, denevérház!
 Hordjon el az őszi zápor,
 Mért nincs benned egy ital bor.

Árvalányhaj a süvegem bokrétája . . .

Írta : Petőfi Sándor.

Árvalányhaj a süvegem bokrétája,
 Árva leány a szerelmem violája ;
 Azt magamnak kinn a pusztán szakasztottam,
 Ezt magamnak a faluban választottam.

Gyönyörű kis szőke leány a kedvesem,
 De hogy jó lesz, még abban sem kételkedem.
 A kék virág tiszta búza között terem,
 Mátkámnak is kék virág van a szemiben.

A toronyban delet harangoznak.

Írta : Petőfi Sándor.

A toronyban delet harangoznak
 A fejem tetejére süt a nap.
 Hejh, ha olyan közel volna sírom,
 Mint amilyen rövid az árnyékom.

Kihozta az ebédet a gyerek ;
 Amint látom egy kis bort is küldtek.
 Be savanyú! . . . de csak kiürítem,
 Hiszen még savanyúbb az életem.

Élet, élet, áldástalan élet!
 Számadásod velem mikor végzed?
 Mikor mondod : menj isten hírével,
 Porladozzál porló szeretőddel!

Rózsabokor a domboldalon . . .

Írta : Petőfi Sándor.

Rózsabokor a domboldalon,
 Borúlj a vállamra, angyalom,
 Sújgad a fülembe, hogy szeretsz,
 Hej, milyen jól esik nekem ez!

Lenn a Dunában a nap képe,
 Reszket a folyó örömébe,
 Ringatja a napot csendesen,
 Épen, mint én téged, kedvesem.

Mit nem fognak rám a gonoszok,
 Hogy én istentagadó vagyok!
 Pedig mostan is imádkozom . . .
 Szíved dobogását hallgatom.

Kondorosi csárda mellett . . .

Írta : Arany János.

Kondorosi csárda mellett
 Gulya, ménes ott deleget ;
 Csárdabeli szép asszonynál
 Bort iszik az öreg bojtár.

Öreg bojtár, kis számadó,
 A főcsikós után való,
 Leányokért élő haló,
 Menyecskék kedvire való.

Héj, kocsmáros, hova lett kend?
 Furcsa rovás megy odabent :
 Hiba van a kréta körül :
 Egyet felír, kettőt törül.

Hej, kocsmáros, eb az ingét!
 Elszeretik a menyecskét . . .
 El van az már réges-régen,
 A felől már alhatik ken'.

Télen, nyáron pusztán az én lakásom . . .

Írta : Tompa Mihály.

Télen, nyáron pusztán az én lakásom.
 A rózsám' is csak vasárnap, ha látom ;
 Lakásom van hortobágyi pusztába',
 Nem járhatok én az Isten házába!

Sík a puszta, se halma, se erdeje,
 Sugár magas a toronynak teteje,
 Sugár torony kilátszik a pusztára,
 Harangoznak pünkösöd első napjára.

Imádkoznám, de nem tudok, hiába!
 Nem jártam én soha az iskolába;
 Édes szülém tanított volna rája,
 Jaj de régen temetőn a fejfája!

Imádkozz' te, rózsám, a jó Istennek!
 Aztán gyere, templom után csókolj meg;
 Eszem azt az imádságos kis szádat,
 Három hétig nem hallod egy adtámat!

Jaj Istenem . . .

Írta: Tóth Kálmán.

Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! be félek!
 Baja történt tegnap este az égnek . . .
 Akit illet, rávigyázni nem tudott,
 És az égről egy szép csillag lefutott.

Azt beszéli mindenik, ki ahhoz ért,
 Hogy a legszebb lány hal meg ily csillagért . . .
 Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! be félek,
 Hogy rózsámra szüksége lesz az égnek!

Károg a holló . . .

Írta: Vargha Gyula.

Károg a holló a jegenyén,
 Azt mondják, nem leszel az enyém.
 Minek mondják! úgy is tudom én:
 Sohasem leszel te az enyém.

Szeretnélek én nem szeretni,
 Csak tudnálak immár feledni;
 De így e szegény szív mit tehet?
 Addig szeret, amíg megreped.

Mért nem születél te . . .

Írta : Szaboleska Mihály.

Mért nem születél te
A mi kis falunkban,
Ott se messze tőlünk,
Csak a szomszédunkban.

Csak a szomszédunkban,
De ott is szegénynek,
Falu rózsájának,
Falu legszebbjének.

Én meg soha, soha,
— Szegény fiú módra —
Kis falunk határát
Át ne léptem volna!

Ne tanultam volna
Olvasni se másból,
Csak a te szemedből,
Csak a te orcádról.

Ó, onnan se másról,
Onnan se egyébről :
Csak a szíveinknek
Örök szerelméről.

Jegyzetek. — A mult század első felében költőink figyelme a népköltészet felé fordult. Azon át, annak friss forrásaiból újult meg nemzeti költészetünk : Tompa, Petőfi, Arany költészete nemzeti szellemű és népies irányú volt. A *népdal*ra azonban már előttük is, a huszas években ráterelődött költőink figyelme. *Kisfaludy Károly* óta majd minden nagyobb költőnk próbált olyan műdalokat írni, amelyek dallamban, ritmusban, képeikkel és kifejezéseikkel a népdaloknak hű másai voltak. El is terjedtek a nép ajkán és sokhelyt ma már úgy ismerik őket, mint igazi népdalokat.

Általában azonban a lírának a népdal csak egyik kis műfaja.

C) *Költők dalai.*

Szent István királyhoz.

Régi vallásos ének.

Ah, hol vagy, magyarok
Tündöklő csillaga?
Ki voltál valaha
Országunk istápjá!

Hol vagy István király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Te előtted sírván.

Rólad emlékezvén
Csordulnak könnyei,
Búval harmatoznak
Szomorú mezei.

Lankadnak szüntelen
Vitézlő karjai,
Nem szűnnek iszonyú
Sírástól szemei.

Virágos kert vala
Híres Pannónia,
Mely kertet öntöze
Híven Szűz Mária.

Kertésze a kertnek
István király vala ...
Behomályosodott
Örvendetes napja.

Előtted könyörgünk
Bús magyar fiad,
Hozzád fohászkodunk
Árva maradékid.

Tekints István király
Szomorú hazádra!
Fordítsd szemeidet
Régi országodra! ...

Jegyzetek. — A legrégibb magyar dalok a középkor végéről maradtak fenn. Ezek a dalok vallásos énekek voltak. A katolikus énekköltés mellett a 16. századtól kezdve fölvirágzott a protestáns énekköltés is. Az ódon szövegű vallásos dalokat egyszerűségükben is megragadó dallamokkal énekeltek a hívők századokon keresztül.

BALASSA BÁLINT.

Ez világ sem ...

Ez világ sem kell már nekem
Nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állasz most én mellettem
Egészséggel, édes lelkem!

Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled Isten áldomása.

Én drágalátos palotám,
Jó illatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig szép Júliám.

Feltámad a napom fénye,
Szemöldök fekete színe,
Két szemem világos fénye,
Élj, élj életem reménye!

Szerelmedben meggyúlt szívem,
Csak tégedet óhajt lelkem;
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Üdvözlégy én fejedelmem!

Júliámra hogy találék,
Örömben így köszönék,
Térdet, fejet néki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.

Katonaének.

Vitézek mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?
Holott kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él :
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
Ád, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére
Vitézeknek szíve
Gyakorta ott felbuzdul ;
Sőt azonkívül is
Csak jó kedvéből is ;
Vitéz próbára indul ;
Holott sebesedik,
Öl, fog, vitézkedik,
Homlokán vér lecsordul.

Véres zászlók alatt
Lobogós kópiát
Vitézek ott viselik ;
Roppant sereg előtt,
Távol a sík mezőt
Széjjel nyargalják, nézik
A párduckápákkal,
Fényes sisakokkal,
Forgókkal szép mindenik.

Jó szerecsen lovak
Alattok ugrálnak,
Hogyha trombita riadt :
Köztök ki strázsát áll,
Ki lováról leszáll,
Nyugszik reggel, hol virrad,
Midőn éjten-éjjel
Csata-viseléssel
Mindenik lankadt, fáradt.

Az jó hírért, névért
A szép tisztességért
Ők mindent hátrahagynak ;
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak,
Midőn, mint jó sólymok,
Mezőn széjjel járnak,
Vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván
Ők kopiákat törnek ;
S ha súlyosan vagyon
A dolog harcokon,
Szólítatlan megtérnek ;
Sok vérben ferdezhén,
Arcul reá térvén
Űzött sokszor megvernek.

A nagy széles mező
S a szép liget-erdő
Sétáló palotájok ;
Az utaknak lese
Kemény harcok helye,
Tanuló-oskolájok ;
Csatán való éhség,
Szomjúság s nagy hévség,
Fáradtság — mulatságok.

Az éles szablyákkal
Méltán örvendeznek,
Mert fejeket ők szednek ;
Viadal helyeken
Véresen, sebesen
Halva sokan feküsznek :
Sok vad madár gyomra
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.

Oh végbelieknek,
 Ifjú vitézeknek
 Dicséretes serege!
 Kiknek e világon
 Szerte szerént vagyon
 Mindeneknél jó neve :
 Mint sok fát gyümölcsel,
 Sok jó szerencsékkel
 Áldjon isten mezőkbe'!

Jegyzetek. — A *Katonaének* hazafias költemény : az ú. n. végvárakban (a töröknek hódolt területek határán) élő katonákat, azok életmódját dicséri.

Balassa Bálint az első kiváló magyar költő. Sokat harcolt a törökök ellen. Esztergom falai alatt esett el. (1594.) Itt közölt költeményei a magyar műdal és szerelmi költészet legrégibb emlékei közül valók. Balassától kezdve kétszáz éven át nincs olyan lírikusunk, aki hozzá mérhető.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

A reményhez.

Földiekkel játszó
 Égi tünemény,
 Istenségnek látszó
 Csalfa vak remény!
 Kit teremt magának
 A boldogtalan
 S mint védangyalának
 Bókol untalan.
 Síma száddal mit kecsegtetsz?
 Mért nevensz felém?
 Kétes kedvet mért csepegtetsz
 Még most is belém?
 Csak maradj magadnak!
 Biztatóm valál ;
 Hittem szép szavadnak :
 Mégis megcsalál.

Kertem nárciszokkal
 Végig ültetéd ;
 Csörgő patakokkal
 Fáim éltetéd ;
 Rám ezer virággal
 Szórtad a tavaszt
 S égi boldogsággal
 Fűszerezted azt.
 Gondolatim minden reggel,
 Mint a fürge méh,
 Repkedtek a friss meleggel
 Rózsáim felé.
 Egy híját ismértem
 Öröminnek még :
 Lilla szívét kértem
 S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
 Elhervadtanak ;
 Forrásim, zöld fáim
 Kiszáradtanak ;
 Tavaszom, vígságom
 Téli búra vált ;
 Régi jó világom
 Méltatlanra szállt.
 Ó, csak Lillát hagytad volna,
 Csak magát nekem :
 Most panaszra nem hajolna
 Gyászos énekem.
 Karja közt a búkat
 Elfelejténém
 S a gyöngykoszorúkat
 Nem irígyleném.

Hagyj el, ó reménység!
 Hagyj el engemet!
 Mert ez a keménység
 Úgy is eltemet.
 Érzem : e kétségbe'
 Volt erőm elhagy,
 Fáradt lelkem égbe,
 Testem földbe vágy.
 Nekem már a rét himetlen,
 A mező kisült,
 A zengő liget kietlen,
 A nap éjre dült.
 Bájoló lágy trillák!
 Tarka képzetek!
 Kedv! Remények! Lillák!
 Isten véletek!

Jegyzetek. — Csokonai Vitéz Mihály 1800 körül írta költeményeit. Kiváló költő. Szerelmesét Lillának nevezte. Lilla-dalaiban szép emléket emelt eszményi érzelmeinek.

A rózsabimbóhoz.

Nyílj ki, nyájasan mosolygó
 Rózsabimbó! nyílj ki már,
 Nyílj ki: a bokorba' bolygó
 Gyenge szellő csókja vár.

Nyílj ki, gyenge kerti zsenge :
 Hébe nektárt hint terád.
 Szűz nyakadba Flóra gyenge,
 Bársonyos palástot ad.

Oh miként fog díszesedni
 Véled e parányi kert!
 Oh, hogy óhajtják leszedni
 Rólad ezt a drága szert! —

Hadd szakasszalak le, édes
 Rózsaszál: szép vagy te már,
 Hej ha meglát, hány negédes,
 Hány kacér leányka vár!

Nem, nem! egy leány se nyissa
 Büszke fűzőjét terád,
 Ültetőd kedves Juliska
 Néked újabb kertet ad.

Ott kevélykedj bíboroddal,
 Ékesebb bíborja közt!
 Ott kevélykedj illatoddal
 Kedvesebb illatja közt!

Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz.

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.

Megvidító orcácskádat,
Csókra termett kerek szádat,
Ha a számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Édes a te danolásod,
Jérce forma kotyogásod :
Kittykottyod innepi ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatom közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled ;
Ha jó kedvem csucsorodik,
Általad megszaporodik.

Mikor hideg szelek vagnak,
Elveszed mérgét a fagnak ;
És mikor a hév nyár lankaszt,
Nékem te megfrissítéd azt.

Oh ha téged nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
S ka képed kezembe akad,
Szememből örömkönny fakad.

Keserves sors! adjatok bort!
Lakjuk el előre a tort ;
Ami menne más kutyába,
Jobb, megy a magunk torkába.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemborítóra ;
De vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom!
Itt az utolsó forintom :
Érted adom ezt is tubám!
Csak szádhoz érhesse a szám.

Oh csókollak, óh öllelek!
Míg moccanok, míg lehellek :
Tested tegyék holttestemhez,
És ezt az írást fejmemhez :

«Utas, köszönj rám egy pint bort :
Itt látsz nyugodni egy jámbort
Kedves élete-párjával,
Csikóbőrös kulacsával!»

Jegyzetek. — Ez a tréfás, jókedvű költemény burkolt formában a borital dicsérete. Az ilyen lírai költeményeket *bordaloknak* nevezzük.

Lillához.

Lillám! elég csak egy szó
Annak kitételére,
Hogy téged én szeretlek.

De minden ige és nyelv,
Minden poéta festés,
Szép elme és érező szív,
Elégtelen, csekély, szűk,
Hogy voltakép kitégyem :
Téged miért szeretlek.

Ez és a következő vers a lírai költeményeknek egy külön csoportjába tartozik : *anakreoni dal* a nevük. Nyugalmas, egyszerű és közvetlen hangú szerelmi- és bortalokat nevezünk így, amelyeknek azonban klasszikus versformájuk van. Ezt a versformát *Anakreon* görög költő (a 6. században Kr. e.) teremtette meg : minden sora negyedfél jambus. A németeknek a 18. században sok anakreonista költőjük volt. Nálunk ennek a dalformáját épen Csokonai művelte legszívesebben.

A boldogság.

Most jázminos lugasban
E nyári hűvös estvén
Lillámmal ülök együtt ;
Lillám velem danolgat,
És csókolódva tréfál,
Míg barna szép hajával
Zephyr susogva játszik.

Itt egy üveg borocskát
A zöld gypágyra tettem,
És gyenge rózsaszállal
Száját be is csináltam.
Amott Anakreonnak
Kellő danái vannak
Kaskámba friss eperrel.

Egy öszveséggel ily sok
Gyönyörűt, becest ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?

Jegyzetek. — *Csokonai Vitéz Mihály* (1773—1805), akinek *Dorottya* c. víg eposzát részletesebben is tárgyaljuk, a 18. század legnagyobb magyar költője volt. A debreceni kollégiumba járt iskolába, de főiskolai hallgató korában fékezetlen természetűe nem bírta az iskola szigorú törvényeit, azért elhagyta az iskolát. Azontúl szomorú sorsa volt. Egy darabig a Dunántúl vándorolt, Komáromban megismerkedett Vajda Juliánával — költeményei Lillájával — akit megszeretett, de nem vehetett feleségül, mert a leány szülei nem egyeztek bele a házasságba. Hosszabb bolyongás után egy évig tanár volt Csurgón, majd a század fordulóján hazament Debrecenbe és ott élte le fiatal életének utolsó éveit.

Lángész volt, igazi lírikus és leginkább a szerelem költője. Szerelmi dalaiban kedves, játszi könnyedség, bájos gyöngédség találkozik a népdalok természetes közvetlenségével. Ehhez járul csapongó képzelete és friss természetérzése, amely Balassa óta költészetünkben megint, először nála nyil-

vánul meg. Különösen a virágokat, azok közül is rózsát és a violát emlegeti szívesen.

Verseinek formája is sikerült. Igen jó ritmusérzéke minden versét dallamossá, könnyen énekelhetővé teremti; rímein meglátszik öntudatos művészete: nem találomra írja őket, hanem jól válogatja meg, van hozzá képzettsége. Tehetsége és költészete hatott a 19. század legnagyobb magyar költőire, Vörösmartyra, Petőfire és Aranyra.

KISFALUDY SÁNDOR.

Himfy szerelmeiből.

1.

Ott, ahol én nevelkedtem,
Egy dombról egy patak folyt;
Hányszor ott nem estvéledtem!
Éltem akkor boldog volt.
Vigan, mint a völgy öblében
Ama patak csordogált,
Az ártatlanság öblében
Életem úgy folydogált.
Ez idők az örökségbe,
Mint a vizek a mélységbe,
Lefolytanak. — Halandó!
A jó hamar mulandó.

2.

A halovány olajfáknak
Járván csendes békében,
Lelkem iszonyú csatáknak
Forog vesztő dühében.
A hajdani századokban
Egy olajág mit nem tett!
Ellenkedő országokban
Békességet szerzett:
S most egy olajerdő nékem
Meg nem szerzi békességem!
Meddig tart e szomorú
Létem dúló háború?

3.

A fecskék elköltöztenek,
Húll a fának levele;
A víg dalok megszűntek,
Erdő s mező bús bele;
A rét fakó térségein
Szár az füvek suhognak:
A vén tölgyek gerébein
Csókák s varjak kárognak:
Közelget az évenyészet,
Haldoklik a szép természet! —
Igy hal szívem fenekén
A remény, — így halok én.

4.

Napok jönnek, napok mennek,
De búm csak nem távozik;
És az órák elreppennek,
De sorsom nem változik:
A vulkánok kifáradnak, —
De nem az én tüzeim;
Folyók, tavak kiapadnak, —
De nem az én könnyeim;
Erdők, mezők felvidulnak,
Csillagzatok megfordulnak,
A szerencse forgandó —
Csak inségem állandó!

5.

Hallottam én szép szavának
 Ezüst hangját zengeni :
 Filoméla¹ panaszának
 Hangja nem oly isteni.
 A természet figyelmes volt
 S olvadozni látszatott ;
 A patakvíz lassabban folyt,
 A fatető² hallgatott!
 Megszűnt minden madár dala,
 Minden zefir³ fülel vala,
 Megszűnt minden fuvalom
 S mosolygott a fájdalom.

6.

Téged látlak az egeknek
 Magas tiszta kékjében ;
 Téged látlak a vizeknek
 Folydogáló tükrében ;
 Nappal a nap aranyának
 Ragyogó lángfényében ;
 Éjjel a hold világának
 Reszkető ezüstjében ;
 Minden időpercenetben,
 Mindennemű szegeletben
 Üldözöm vagy szünetlen :
 Hagyj békét ó kegyetlen.

Jegyzetek. — *Kisfaludy Sándor* (1772—1844) a 19. század elején egyik legkiválóbb és legnépszerűbb költőnk volt. Ifjúságát a bécsi testőrségnél, vidám mulatozások és komoly tanulmányok között töltötte, majd résztvett az olaszországi napoleoni háborúban, francia fogságba került, onnan kiszabadulva, visszatért ezredéhez. A németországi harctéren folytatta katonáskodását, 1799-ben azonban hazatért, feleségül vette régi eszményképét, Szegedy Rózát, és gazdálkodott. Kiadta a *Himfy szerelmei* c. verskötetét és evvel egyszerre nemzetünk ismert költője lett. Még népszerűbb lett másik munkája, a *Regék a magyar előidőből*.

¹ Fülemile. — ² A fa koronája. — ³ Déli szellő.

KISFALUDY KÁROLY.

Szülőföldem szép határa . . .

Szülőföldem szép határa,
 Meglátlak-e valahára?
 Ahol állok, ahol megyek,
 Mindenkor csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem :
 Virulsz-e még szülőföldem?
 Azt kérdezem a felhőktől,
 Azt a suttogó szellőktől.

De azok nem vigasztalnak,
 Bús szívemmel árván hagynak.
 Árván élek bús szívemmel,
 Mint a fű, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék, hol születtem,
 Hej, tőled be távol estem!
 Távol estem, mint a levél,
 Melyet elkap a forgószelel.

Rákosi szántó a török alatt.

Miről apám nagy búsan szolt,
Hogy itt hajdan szebb élet volt
Érzi szívem s felsőhajtok,
Amint Rákos terén szántok.

Hol Mátyás, az igazságos?
Te láttad őt, boldog Rákos!
Tán itt nyargalt hajdanában,
Hol én szántok mostanában.

Mondják, itten vitéz urak
Összegyűltek, tanakodtak;
S ha csatára trombitáltak,
Mint a sasok víni szálltak.

Eltűntek ők; Rákos te állsz,
Meződön hány embert táplálsz,
Hej, de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább szántok.

Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már:
Hej! ma holnap a magyar szó
Ritka mint a fehér holló.

Hús szél támad onnan felül,
Zúgó szárnyán sötét köd ül;
Tán a por is e szép mezőn
Nemes szívek hamvából jön.

Barna leány a falubul!
Hej ne igyál a Rákosbul!
Magyar csonton foly a vize
Könnyektül sós annak ize.

Rákos! Rákos! Hova lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

Ez a két dal a népdalok formáját és hangját utánozza; mind a kettő közismert ma is.

Jegyzetek. — *Kisfaludy Károly* (1788—1830), Sándornak legifjabb testvéröccse, a gimnázium végeztével katona lett, résztvett — mint egykor bátyja — a francia háborúban, majd hazajött és lemondott tiszti rangjáról. Előbb mint festő nyomorgott, majd mikor 1819-ben *A tatárok Magyarországon* c. drámája nagy sikert ért, az irodalomnak szentelte életét. *A kérők*, *Csalódások*, *A pártütők*, *A leányőrző* stb. vígjátékaival, majd *Irène* c. szomorújátékával nagy sikereket ért és az ifjabb írói nemzedéknek vezére lett. Ezeket Pesten maga köré, *Auróra* c. zsebkönyvéhez munkatársakul gyűjtötte és így Pest lett az irodalom középpontja. Munkássága derekán, fiatalon halt meg.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

Ábránd.

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját
S képzelmem édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felölténém zöld lombozatját,
Eltűrném villám s vész haragját
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
 Lennék bérc-nyomta kő,
 Ott égnék földalatti lánggal,
 Kihalhatatlan fájdalommal
 És némán szenvedőn
 Szerelmedért.

Szerelmedért
 Eltépett lelkemet
 Istentől újra visszakérném,
 Dicsőbb erénnyel ékesítném
 S örömmel nyújtanám neked
 Szerelmedért!

Jegyzetek. — A költemény a nagy költő nejének, Csajághy Laurának, alakjához kapcsolódik. Csiszolt forma, merész képek, eredeti kifejezések.

A kis leány baja.

Isten a megmondhatója
 Mennyit szenvedek,
 Testi, lelki nyugalalmam
 Mint eltűntenek.

Nappal álom forr fejemben
 Éjjel gond virraszt;
 El sem végzem s máris újra
 Kezdem a panaszt.

A sóhajtás tartja bennem
 Még az életet,
 Keblem a sok sóhajtástól
 Szinte megreped.

Csak sóvárgok; csak tünődöm,
 Nem tudom miért!
 Mintha égnék s vágyakoznám
 Bírhatatlanért.

Ah, ha e sóvár tünődés
 Tán a szerelem?
 Akkor jaj szegény leánynak,
 Akkor jaj nekem!

Aki engem úgy szeressen,
 Élve, halva hív,
 Amint én szeretni tudnék —,
 Nincs oly férfiszív.

PETŐFI SÁNDOR.

Füstbe ment terv.

Egész úton — haza felé —
 Azon gondolkodám:
 Miként fogom szólítani
 Rég nem látott anyám?

Mit mondok majd először is
 Kedvest, szépet neki?
 Midőn, mely bölesőm ringatá,
 A kart terjeszti ki.

S jutott eszembe számtalan
 Szebbnél-szebb gondolat,
 Míg állni látszék az idő,
 Bár a szekér szaladt.

S a kis szobába toppanék...
 Röpiült felém anyám...
 S én csüggttem ajkán... szótlantul...
 Mint a gyümölcs a fán.

Jegyzetek. — Egyszerűbb szavakkal, egyszerűbb formában még sohasem dalolt költő fenségesebb gondolatot, mint ebben a versében Petőfi. Rajongva szerette édesanyját és közvetlen melegséggel tárja elénk érzelmeit.

Reszket a bokor, mert . . .

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál,
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja.

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad.
Szívemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád, anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk
Tudom, hogy szerettél.
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz,
Az Isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

Jegyzetek. — Petőfi ezt a versét menyasszonyához, Szendrey Juliához írta. 1846 novemberében valami kis nézeteltérés volt közöttük. A költő időközben Pestre ment és az év vége felé írta ezt a kis verset, amely arról is nevezetes, hogy a világnak 31 nyelvére is lefordították.

A költeményben népdalszerűen egy nagy emberi érzés, a szerelem szólal meg. A lírai költeményeknek ez a legrégibb és leggyakoribb tárgya.

Szerelemnek rózsafája . . .

Szerelemnek rózsafája . . .
Árnyékában heverek,
Hulldogálnak homlokomra
Illatozó levelek.

Szerelemnek fülmiléje
Csattog a fejem fölött,
Képzetemben minden hangja
Egy-egy isten-álmát költ.

Szerelemnek poharában
Ajkamat fürösztgetem,
Nem oly édes másból a méz,
Mint ebből a gyötirelem.

Szerelem fehér felhői
Erre felé lengenek,
Míntha engem látogatni
Jőne egy angyalsereg.

Szerelemnek holdvilága
 Rám aranypalástot vet,
 Eltakarja, felejteti,
 Vélem szegénységemet.

Jegyzetek. — Petőfinek ez a költeménye is *szerelmi dal*: a boldog szerelem érzése szól belőle páratlanul költői és dallamos formában. Szendrey Julia 1847 ősze óta felesége volt. Szerelmi költészetének a boldog házassálet még több erőt és színt adott: feleségéhez írt szerelmes versei még szebbek, mint a régebbiek.

Részség a hazáért.

Fiúk, az Isten áldjon meg,
 Én is iszom, igyatok!
 Én nem nézhetek vidáman
 Végig elhagyott hazámon,
 Csak mikor részeg vagyok!

Ekkor úgy látom hazámat,
 Amint kéne lennie,
 Mindenik pohár, amelynek
 Habjai belém ömölnek,
 Egy sebét hegeszti be.

S ha míg részeg vagyok, boldog
 Volna a hon csakugyan:
 Bár örökké kéne élnem,
 Fiúk, nem láthatna engem
 Soha senki józanan!

Jegyzetek. — Hazafias bordal. Hangulatosan tükrözi a költő lelkese-
 dését és mámorát.

Csatadal.

Trombita harsog, dob pereg,
 Kész a csatára a sereg.
 Előre!
 Süvit a golyó, cseng a kard,
 Ez lelkesíti a magyart.
 Előre!

Föl a zászlóval magasra,
 Egész világ hadd láthassa.
 Előre!
 Hadd lássák és hadd olvassák,
 Rajta szent szó van: szabadság.
 Előre!

Aki magyar, aki vitéz,
 Az ellenséggel szembe néz.
 Előre!
 Mindjárt vitéz, mihelyt magyar;
 Ő s az Isten egyet akar.
 Előre!

Véres a föld lábam alatt,
 Lelőtték a pajtásomat.
 Előre!
 Én se' leszek rosszabb nála,
 Berohanok a halálba.
 Előre!

Ha lehull a két kezünk is,
 Ha mindnyájan itt veszünk is,
 Előre!
 Hogyha el kell veszni, nosza,
 Mi vesszünk el, ne a haza.
 Előre!

Jegyzetek. — Petőfi Sándor ezt a harci dalát 1848-ban írta. Lelkesíteni akarta vele a magyar honvédeket. A szöveget kísérő gyujtó dallam szintén ezt a célt szolgálta.

A székelyek.

Nem mondom én : előre székelyek!
 Előre mentek úgy is, hős fiúk ;
 Ottan kíván harcolni mindegyik,
 Hol a csata legrémesebben zúg.
 Csak nem fajult el még a székely vér,
 Minden kis cseppje drága-gyöngyöt ér.

Úgy mennek a halál elébe ők,
 Amint más ember menyegzőre mén,
 Virágokat tűznek kalapjaik
 Mellé, s dalolnak a harc mezején.
 Csak nem fajult el még a székely vár,
 Minden kis cseppje drága-gyöngyöt ér.

Ki merne nékik ellenállani?
 Ily bátorságot szívében ki hord?
 Mennek, röpülnek, mint a szél, s úzik
 Az ellenséget, mint a szél a port!
 Csak nem fajult el még a székely vár,
 Minden kis cseppje drága-gyöngyöt ér!

Ez a költemény is harci dal : azóta elszakadt véreinknek, a székelyeknek harci dicsérete.

ARANY JÁNOS.

A lejtőn.

Száll az este. Hollószárnya
 Megrezzenti ablakom.
 Ereszkedik lelkem árnya,
 Elborong a multakon.
 Nézek vissza, mint a felhő
 Áthaladt vidékre néz :
 Oly komor volt, — oly zöldellő,
 Oly derült most az egész.

Boldog évek! — ha ugyan ti
 Boldogabban folytatok, —
 Multam zöld virányos hanti!
 Hadd merengjek rajtatok.
 Bár panasszal, bár sóhajjal
 Akkor is szám telve lőn :
 Kevesebbem volt egy jajjal ...
 Hittel csüggttem a jövőn!

Most ez a hit ... néma kétség,
 S minél messzebb haladok,
 Annál mélyebb a sötétség ;
 Vissza sem fordulhatok.
 Nem magasba tör, mint másszor —
 Éltem lejtős útja ez ;
 Mint ki éjjel vízbe gázol
 S minden lépést óva tesz.

Jegyzetek. — *Arany János* költészete a szabadságharc katasztrófája óta *bánatos* hangú, borongós. Minél inkább multak az évek, annál jobban érezte ezt : az élet csapásai, leányának, majd unokájának halála, megviselték. A mult sem mutatott sok vígságot : de visszafelé nézve, messziről mégis szebbnek látszik, mint a jelen. Ezt fejezi ki *A lejtőn* c. költeménye.

Juliskához.

Bús az ősznek hervadása.
 Hulló lombok, néma táj :
 De az ősznek van varázsa,
 Enyészetben méla báj.

Csak, ha bimbó-fővel asznak
 A virágok : ó, ez fáj ;
 Ha reménye új tavasznak
 Most születve, sirba száll.

A gyümölcs hull — semmi : érett !
 Hallgat a lomb — semmi : szólt !
 Öltön a mező fehéret —
 Semmi : oly dús zöldje volt !

Ó, derülj hát ifjú lélek,
 Légy a vidám hajdani ;
 Gyöngye vagy még a zord télnek
 Koszorúját hordani !

Jegyzetek. — *Arany János* ezt a mélyen átérzett, gyöngéd költeményt 1859-ben írta leányához. *Juliska* abban az időben feltűnően szomorú volt.

TOMPA MIHÁLY.

Este.

Hálaadásnak szent oltáraként
 Piros tűzben ég napnyugot ;
 Oltárrá váljatok mi szíveink,
 S lobogjon hálalángotok!
 Isten! hű karjaid vezérlik
 Az embert a nap lementéig.
 S felette áll az éj fekete
 Szakán, angyalid őrizete.

Egy áldásteljes nappal újólag
 Meghosszabbítád életünk ;
 Jóságodtól jött béke és öröm,
 Tied hálánk, dicséretünk!
 Kit közülünk bú-bánat ére :
 Írt nyújtál szívének sebére,
 Az árvák könnyeit te látád,
 Tudtad az özvegy sóhajtását.

Csak benned bízunk hát ez éjen is,
 Ki nappal jó atyánk valál ;
 Oh Isten, őrködjél erőtelen
 Teremtésidnek álminál!
 Hadd nyugodjék meg testünk-lelkünk,
 S engedj békességben fölkelnünk!
 Vagy ha eljősz értünk ez éjen :
 Add, hogy csendes halálunk légyen!

A *vallásos dal* nem ritka irodalmunkban ; a jó magyar ember vallásos is. Olvastuk *Balassa Bálint*nak egy istenes énekét ; *Berzsenyi Fohászkodása* a legszebb vallásos ódák egyike. *Tompának* most olvasott költeménye egyszerű, nemes áhítatával hat és a hitben való, jóleső megnyugvásnak nemes példája.

Őszi tájnak . . .

Őszi tájnak hervadása!
 Őszi napfény ragyogása!
 Hervadásból, fényből támad
 Lelkemen e kedves bánat.

Omlik a lomb, hallgat a dal!
 Visszatérek gondolattal
 A tavaszra . . . ah, de annál
 Betegbbnek tetszik a táj.

Ez a rét volt olyan ékes?
 Ez a határ olyan népes?
 Ez a halom, völgy és tájék . . .
 Mintha a sírkertben járnék!

Lemegy a nap nemsokára . . .
 Haldoklásnak szent országa!
 Olyan édes, forró vággyal
 Ölel téged lelkem által!

Az elmúlás bája rajtad,
Lelkemen vesz mély hatalmat ;
S bár meghalni kéne véled :
Mégis, mégis szeretnék!

Néma a táj, arca sápadt,
Rá derengő napfény árad ;
Ah, mi vonzó, szép halál van
E mosolygó hervadásban!

Édes terhed, édes álom,
Szinte érzem szempillámon ;
Hogy lehajtsam, szinte vonja
Fejem a fák hulló lombja.

A fák lombja csendesen hull!...
Nem küzdéstül, fájdalomtul ;
Itt a végharc ösmeretlen :
Lehet-e meghalni szebben?!...

Jegyzetek. — A költőt a természet szépsége és a mulandóság bája ihlette dalra. Mélabús vallomás hangulatfestő és elmélkedő elemekkel.

ÚJABB KÖLTŐK.

Havas eső.

Írta : Lévy József.

Havas eső esik,
Ónos időn vagy ;
Ne menj ki galambom,
Elesel a fagyon.

Peng az én sarkantyú,
Hangos a szólása,
Jere az ablakhoz,
Nézz ki az utcára.

Hadd öleljelek meg
Az üvegen által,
Csak egy gondolatban,
Egy szempillantással.

Illesz az ablakhoz
Virágokrétának,
Vagy az én szívemhez
Örök boldogságnak.

Jegyzetek. — Igazi dal : egyszerű, könnyed, kerek szerkezetű. Stílusa népies, verselése magyaros.

Hazámhoz.

Írta : Szász Károly.

Hírt sem hallok már felőled
Erdős, völgyes szép hazám!
Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.
Azt a völgyet, azt a bérce
Soha nem feledhetem,
S kél szívemben vágyó érzet :
Hogy zokogjak kebleden!

Semmi, semmi ki nem pótol,
El nem mossa képedet,
Kérde a sebes folyótól :
Mért hagyott el tégedet?
Kérde a szálló madártól :
Tán kiszáradt a berek,
Hogy tőled ő is elpártol,
Mint a hűtlen emberek?...

Gondolom : a nehéz felhő
 Arcod özvegy fátyola ;
 Gondolom : a síró szellő
 Egy ismerős furulya.
 Gondolom : a virágillat
 Esdő sóhajod talán
 S pásztortűz az a kis csillag
 Kék havasod oldalán ...

Téged látlak minden képben,
 Mely felém száll messzirül.
 A sík rónán minden lépten
 Béceid árnya leng körül.
 Búcsúzó anya fiának
 Szent ereklyeképet ad,
 S az — habár az évek szállnak —
 Mindig kebelén marad!

Jegyzetek. — Szász Károly ezt a költeményt 1857-ben írta, amikor Erdélyből Kúnszentmiklóásra költözött.

Húsz év múlva.

Írta : Vajda János.

Mint a Montblanc csúcsán a jég,
 Minek nem árt se nap, se szél :
 Csöndes szívem ; többé nem ég ;
 Nem bántja újabb szenvedély.

De néha csöndes éjtszakán
 Elálmodozva, egyedül —
 Mult ifjúság tündértaván
 Hattyúi képed fölmerül.

Körültem csillagmiriád
 Versenyt kacérkodik, ragyog,
 Fejemre szórja sugarát ;
 Azért még föl nem olvadok.

És ekkor még szívem kigyúl,
 Mint hosszú téli éjjelen
 Montblanc örök hava, ha túl
 A fölkelő nap megjelent ...

Jegyzetek. — Édesbús emlékek képe néhány megragadó strófában. Vajda János a 19. század második felében élt. Komorhangú lírikus.

Imádságom.

Írta : Reviczky Gyula.

Legyenek áldva mind, akik
 Szívemet összetépték.
 Ne ingereljen bosszúra
 Engem soha kevélység.

Az irgalom szent angyala
 Lakozzék e világon,
 S a vértanúk jutalma mind
 Az emberekre szálljon.

Ne érezzem sosem, sosem
 Poklát a gyűlöletnek!
 Kiket mindenki eltaszít,
 Azok szeressenek meg.

Jőjjön a békekor, melyet
 Sok ember sírva vár lenn
 S én is legyek jobb s igazabb,
 Mint voltam eddig. Ámen!

Jegyzetek. — Igazi dalforma és igazi keresztény érzés, Reviczky Gyula az 1880-as évek szomorú sorsú lírikusa.

Ó, mért oly későn . . .

Írta : Kiss József.

Ó, mért oly későn, levelek hullása,
Daru távozása idején :
Mért nem találkoztam rózsanyíláskor,
Hajnalhasadáskor veled én?

Mért nem hallgathattuk édes-kettesbe'
A pacsirtát lesbe', te meg én?
Mért nem találkoztunk, a mámor, a vágyak,
Az itjú álmok idején! . . .

Jegyzetek. — Mélabús sóhajlás. Néhány rövid kérdésben enyhülést nem lelő sóvárgás és panasz.

Lázadás.

Írta : Endrődi Sándor.

Nem álmodom, barátim?
Ugyan miféle szerzet,
Miféle fajzat ez, hé?!
Honnan, mely gyászvidékről
Tódulnak napvilágra
A fonáknak, a torznak
Ezek a félkegyelmű
Szánalmas figurái?

Ezek a hazugsággal
S szenvedéssel kibélelt,
Sápkóros furesaságok?
Ezek a gombamódra
Egymásfölé burjánzó
Szecessziós bolondok,
A rothadt képzelődés
Penészből és nyirokból
Kiváltott szörnyszülőtti?

Hisz ezekhez a léha,
Beteg bábokhoz képest
— Ha velük összemérem
A magam hatvan évét —
Hajlott korom dacára
Még hős vagyok valóban,
Legénykedő, vitéz vér,
Ki most is vágok olyan
Rendet, ha nem különbet,
Mint ők, a nyomorultak!

Igaz, hogy nem is ültem
Mint ők, a pocsolyában
S tündöklő tavaszomnak
Virágit sem dobáltam
Cédán az utcasárba,
De mihelyt meglegyintett
A diadalmas élet

Első szabad fuvalma :
 Feltörtem a magasba
 S szikrázó napsugárban
 Felhők és viharok közt
 Edzettem büszke szárnyam
 A bátor repüléshez ...

S most, őszi hervadáskor,
 Midőn, köddel borítva,

Aszaltan, kimerülten
 Elbandukol előttem
 Ez ifjú aggastyánok
 Vigasztalan csapatja :
 Szememben fölcikkázik
 A régi dac villáma
 S hálát adok az égnek,
 Hogy más bort ittam, mint ők
 És máskép is szerettem!

Jegyzetek. — Ez a modern börtöl Endrődi Sándor *Anakreoni dalai* közül való. Éle a koravén ifjak és a romlott szellemű, beteg irodalom ellen irányul.

A halál hídjánál.

Írta : Vargha Gyula.

Körülöttem a tél hava pelyhez,
 A föld hólepte, fehér.
 Elértem a hídhoz, amelyhez
 Egyszer mindenki elér.
 Rozoga rossz híd, mélyen alatta
 A meg-megakadt
 Jégtorlatokat
 Rohanó folyam árja ragadja,
 Bömbölve vadúl.

Odatúl
 Nem látszik a part,
 De a hóban a nyom
 Mind, mind oda tart.
 Szememet behunyom,
 Ajkamat összeszorítom,
 Úgy megyek által a hídon.

Jegyzetek. — A halál félelmességét és titokzatosságát sejtelmes képpel megérzéskítő hangulatkép. Szimbolikus költemény : jelkép mély gondolati és érzelmi tartalommal.

Róza.

Írta : Jakab Ödön.

Beh vígan jártuk itt mi ketten
E földi, vándor életet,
Amíg koporsód bús hajója
Éretted meg nem érkezett.

De elvitt már e hajó téged,
Elvitt, hogy ne légy az enyim!
Ott jársz te már a végtelenség
Hallgatag, sötét vizein.

Én meg itt bolygok még a parton
S még hallom hangod elhalón
És egyre várom, sírva várom :
Mikor indul az én hajóm?

Jegyzetek. — Az elhunyt hitvestárs siratása. A költő sok szép dalban örökítette meg korán elköltözött neje emlékét.

Ha egy estét . . .

Írta : Szabolcska Mihály.

Ha egy estét másutt kell töltenem :
Nekem az fájó, kínos gyötrelem.
Lelkem előtt szünetlen ott lebeg
Bús, hazaváró képetek!

Ha egy estét másutt kell töltenem :
A multság se multság nekem.
Meg-megremegtet minden pillanat,
Hátha ti sírtok ezalatt!

Ha egy estét másutt kell töltenem :
Nem veszik ott a hasznomat nekem.
És azt mondják rám : rossz ember lehet,
Nincs benne semmi szeretet!

Jegyzetek. — Szabolcska Mihály nemes érzésvilágú lírikus : a magyar föld és magyar család költője. Egyszerű kifejező eszközökkel mély hatást ér el.

Az ősi dal.

Írta : Bárd Miklós.

A Volga mentéről húzódtam én
E napos síkra, mint lovas legény :
Hoztam magammal puzdrát, kelevézt
S a lelkemben egy volgamenti dalt.
— Itt időzésem ezer évre néz :
Azóta sok dal elcsendült, kihalt,
De azt az egyet nem feledtem én,
Ez ma is itt él, szívem rejtekén.

Más vizek mente, más föld, más dalok ...
... Ma Beethovent és Chopint hallgatok ;
S míg lelkemet a zengő ár hatalma
Ringatva egyre följebb készteni,
Hol eszményibb az ember és a fajta,
Érzése tisztult, léte szellemi :
A mélybe' mint a vonuló vihar,
Fölzendül az a volgamenti dal.

Ó, szózatosszfinx, izzó napkelet,
Még győzől percre napnyugat felett.
Szilajon égre szárnyaló dalodban
Nyilak sivítnak, zúg a kelevész ;
Nincs szárnyalás, magasabb, mint a harcban,
A férfieszmény : a lovas vitéz.
— Kicsendül, feltör, messzeségbe hal
Az ősi dac, a volgamenti dal.

Jegyzetek. — A turáni gondolat és ősmagyar érzés dala. Legyünk bár nyugati stílusú modern emberek, a magyar föld átförmálójereje mindnyájunkra ráüti bélyegét s mindnyájunk lelkében ott sír a régi harcos magyarok érzése és dala.

A veréb.

Írta : Sajó Sándor.

Bús ősz borong a Kárpátok alatt,
Dermesztve napfényt, szárnyas bogarat ;
Ködfátylas csendben hallgat a határ,
S te már úton vagy, jó gólyamadár.

Indulsz te is már, sürgő fecskeraj,
 Hisz igazad van, — éhen itt ne halj;
 Hisz igazad van: szomorú az ősz, —
 S ha új tavasz lesz, — újra visszajősz.

Könnyű szárnyúak hasznos igaza:
 Hol sok bogár van, ott van a haza;
 Szomorú, felhős magyar ég alatt
 Mit keresnétek, kényes madarak?

Itt őszre jár most, aztán jön a tél,
 Verébbad itt majd koldulgatva él;
 Lent, messze délen most van kikelet,
 S ti nem lehettek hitvány verebek...

Könnyű szárnyúak, jó, — csak menjetek!
 Én a verébről mondok éneket
 S dícsérem ezt a kicsi madarat:
 Koldús, kopott, de hű és — itt marad!

Zord télen, majd ha éhség kergeti,
 Jut kenyeremből morzsa is neki,
 Szelíden hívom: jöszte közelébb
 Osztályos társam, szürke kis veréb!

Lásd, egy a sorsunk, ez köt engem is:
 Hűség e földhöz zordon télben is
 S bár soh'se érzünk enyhébb sugarat,
 Szenvedve, sírva, ha így van megírva,
 Élünk-halunk a magyar ég alatt!

Jegyzetek. — A költemény a haza rögeihez való hűség dala.

A dal.

A dalban a költő egyszerűen, elevenen és hangulatosan adja elő érzelmeit. A dal nem lehet szónoki hangú, nem lehet fenséges elemekkel átszótt, nem lehet bölcselő természetű. A dal a költő derűs vagy borús belső világának kellemes és könnyed kifejezése. Strófái élénkek és kecsesek.

Leggyakoribbak : a vallásos, hazafias és szerelmi dalok. Erős ihletői még a dalköltőknek : a családi érzelmek, a társas élet örömei, az élet élményei és a hangulat hullámzásai.

A dal fajai :

1. A vallásos dal.
2. A hazafias dal.
3. A családi dal.
4. A szerelmi dal.
5. A bordal.
6. A hangulatkép.

A dal fajai nem mindig különíthetők el egymástól minden kétséget kizáró módon. Egyik-másik dal kétféleképpen is felfogható. Petőfi Sándor *Részség a hazáért* című költeménye bordal, de tárgyalható a hazafias költemények között is. Sokszor azt is igen nehéz eldönteni, hogy valamelyik költemény búshangú dal-e vagy elégia?

A daloknak jelentékeny része helyzetdal, azaz olyan költemény, amelyben a költő beleképzei magát más személy lelki állapotába. Például kifejezheti a költő a gyermekét sirató anya fájdalmas érzelmait.

Legjobban elkülönül a dal fajai között : a hangulatkép. Ez már voltaképen önálló lírai műfaj. A modern lírikusok nagyobbára hangulatképeket írnak.

Példák a dalokra. — 1. **Vallásos dal :** *Szent István királyhoz* (Régi vallásos ének), *Imádságom* (Reviczky Gyula). — 2. **Hazafias dal :** *Szülőföldem szép határa* (Kisfaludy Károly), *Csatadal* (Petőfi Sándor), *Hazámhoz* (Szász Károly), *Az ősi dal* (Bárd Miklós), *A veréb* (Sajó Sándor). 3. **Családi dal :** *Juliskához* (Arany János), *Róza* (Jakab Ödön), *Ha egy estét* (Szabolcska Mihály). — 4. **Szerelmi dal :** *A rab* (Régi magyar népdal), *Ez világ sem* (Balassa Bálint), *A reményhez* (Csokonai Vitéz Mihály), *Himfy-dalok* (Kisfaludy Sándor), *Ábránd* (Vörösmarty Mihály), *Havas eső* (Lévay József). — 5. **Bordal :** *Részség a hazáért* (Petőfi Sándor), *Lázadás* (Endrődi Sándor). — 6. **Hangulatkép :** *Őszi tájnak* (Tompai Mihály), *Húsz év múlva* (Vajda János), *Ó mért oly későn* (Kiss József), *A halál hídjánál* (Vargha Gyula).

A világirodalom rendkívül gazdag szebbnél szebb dalokban. — Az ókori görögök híres dalkötője : Anakreon. — A rómaiaké : Catullus. — Az olasz

irodalomban : Petrarca (14. század). — Az angolok sorában Burns (Börnsz, 18. század). — Minden népnek megvannak a maga csodált dalköltői.

A magyar nemzetnek is fényes tehetségű dalköltői voltak minden időben. A 16. században Balassa Bálint megragadó szerelmi énekeket és katonadalokat írt. A 18. század végén Csokonai Vitéz Mihály, a 19. század elején Kisfaludy Sándor voltak a leghíresebb dalköltők. Halhatatlan értékű Petőfi Sándor dalköltészete. Azontúl a tartalom és stílus tekintetében legváltozatosabb dalok beláthatatlan sokasága következett napjainkig.

ÓDÁK.

A magyarokhoz.

Írta : Berzsenyi Dániel.

Romlásnak indult hajdan erős magyar!¹
 Nem látod, Árpád vére miként fajul?
 Nem látod a bosszús egeknek
 Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
 Rongált Budának tornyai állanak,
 Ámbár ezerszer vak tüzedben
 Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja,² hidd el, mostani veszni tért
 Erkölsöd : undok vipera-fajzatok
 Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
 Ostromokat mosolygva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
 A vad tatár kán xerxesi tábora
 S világot ostromló töröknek
 Napkeletet leverő hatalma ;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
 Századja s titkos gyilkosaid keze,
 A szent rokon-vérben fürösztő
 Visszavonás tüze közt megálltál :

Mert régi erkölcs, spártai férfikar
 Küzdött s vezérlett fergetegid között.
 Birkózva győztél s Herkulesként
 Ércbuzogány rezegett kezeden.

Most lassú méreg, lassú halál emészt.
 Nézd: a kevély tölgy, melyet az északi
 Szélvész le nem dönt, benne termő
 Férges erős gyökerit megőrlik

S egy gyenge szélről földre terítettik!
 Így minden ország támasza, talpköve
 A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
 Róma ledől s rabigába görbed.

Mi a magyar most? — Rút sybarita³ váz,
 Letépte fényes nemzeti bélyegét
 S hazája feldúlt védfalából
 Rak palotát heverő helyének.

Elődeinknek bajnoki köntösét
 S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
 A nemzet öröklét tapodja,
 Gyermeki báb puha szíve tárgya.

Ó! Más magyar kar mennyköve villogott
 Attila véres harcai közt, midőn
 A félvilággal szembe szállott
 Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
 Szerzője, Árpád, a Duna partjain.
 Ó, más magyarral verte vissza
 Nagy Hunyadink Mohamed hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
 Forgó viszonság⁴ járma alatt nyögünk,
 Tündér szerencsénk kénye hány-vet,
 Játszva emel s mosolygva ver le.

Felforgat a nagy századok érkeze
 Mindent : ledőlt már a nemes Ilion,⁵
 A büszke Karthago hatalma,
 Róma s erős Babylon leomlott.

Jegyzetek. — Ez a fenséges dal : óda. Hatalmas érzést fejez ki, tele méltósággal és szónoki erővel. Az 1800 körül élő magyar hazafiak keserű hangulatát tükrözi. Míg a dal könnyed és hangulatos, az óda hatalmas stílusú és méltóságos versformájú. A *magyarokhoz* gondolatmenete a következő. A magyar nemzet elkorcsosodik, mert erényei megromlottak. Tatár, török nem tudta megsemmisíteni a magyart, sőt a polgárháborúkat is kiállotta, mert férfierény vezette mindig. Most lassú halál emészt bennünket. Elveszett az a tiszta erkölcs, mely minden földi nagyságnak alapja. Elpuhult a magyar, szakított a régi nemzeti szokásokkal, idegen ruhában jár, idegen nyelven beszél. Mások voltak azok, akiket Attila, Árpád, Hunyadi János vezettek csatába. És, fájdalom, bele kell nyugodnunk sorsunkba : világtörténelmi törvény kényszere alatt állunk. Minden hatalmas nemzet így veszett el, mint most a mi nemzetünk.

¹ Nem kijelentés, hanem megszólítás : Te romlásnak indult (hajdan erős) magyar . . .

² Elszórja : t. i. a várat.

³ Sybaris : ókori itáliai város. Lakói híresek voltak elpuhultságukról.

⁴ Vizsontság : viszontagság.

⁵ Ilion : Trója görög neve.

Foházkodás.

Írta : Berzsenyi Dániel.

Isten! Kít a bölcs lángesze föl nem ér,
 Csak titkon érző lelke óhajtvá sejt :
 Léted világít, mint az égő
 Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,¹
 Melyek körülted rendre keringenek,
 A láthatatlan férgék a te
 Bölcs kezeid remekelt csodái.

Te hoztad a nagy Minden ezer nemét
 A semmiségből, a te szemöldököd
 Ronthat s teremthet száz világot²
 S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a zenit és nadir,¹
 A szélvészek bús harca, az égi láng
 Villáma, harmatcsepp, virágszál
 Hirdeti nagy kezed alkotását.

Buzgón leomlom színed előtt, Dicső!
 Majdan ha lelkem záraiból kikél
 S hozzád közel járulhat, akkor
 Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet s megyek
 Rendeltetésem pályafutásain,
 A jobb s nemesb lelkeknek útján,
 Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sírom éjjelét!
 Zordon, de ó, nem, nem lehet az gonosz,
 Mert a te munkád! Ott is elszórt
 Csontjaimat kezeid takarják.

Jegyzetek. — Ez a költemény: *himnusz*. Olyan óda ez, melyben a költő vallásos érzelmeiről ad számot. Tárgya a legfenségesebb: az Isten.

Berzsenyi Dániel a legmagasztosabb gondolatokat is könnyedén fejezte ki a rendkívül megkötött görög-római versformákban. Milyen megragadóan írja például a mulandóságról:

Ó a szárnyas idő hirtelen elrepül
 S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
 Minden csak jelenés, minden az ég alatt,
 Mint a kis nefelejts, enyész.

¹ Aether Uránjai: a világűr legtávolabb eső bolygói. A Neptunus bolygó, mely még az Uranusnál is távolabb van, Berzsenyi Dániel idejében még ismeretlen volt.

² Zeus isten szemöldökének egyetlen rándulására, az ókoriak hite szerint, megrendült az egész Olympus.

³ A legnagyobb magasság és a legnagyobb mélység.

Himnusz.

Írta : Kölcsey Ferenc.

Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőséggel ;
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel ;
 Balsors akit régen tép,
 Hozz rá víg esztendőt,
 Megbűnhötte már e nép
 A multat s jövőndőt!

Öseinket felhozád
 Kárpát szent bércére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak vére.
 S merre zúgnak habjai
 Tiszának, Dunának,
 Árpád hős magzatjai
 Felvirágozának.

Értünk Kúnság mezein
 Ért kalászt lengettél,
 Tokaj szőlővesszein
 Nektárt csepegtettél.
 Zászlónk gyakran plántálád
 Vad török sáncára
 S nyögte Mátyás bús hadát
 Bécsnek büszke vára.

Haj, de bűneink miatt
 Gyúlt harag kebledben
 S elsújtád villámidat
 Dörgő fellegedben :
 Most rabló mongol nyílat
 Zúgattad felettünk,
 Majd töröktől rabigát
 Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
 Ozmán vad népének
 Vert hadunk csonthalmain
 Győzedelmi ének!
 Hányszor támadt ten fiad,
 Szép hazám, kebledre
 S lettél magzatod miatt
 Magzatod hamvvedre!

Bujt az üldözött s felé
 Kard nyúlt barlangjában,
 Szerte nézett s nem lelé
 Honát a hazában.
 Bércre hág és völgybe száll,
 Bú s kétség mellette,
 Vérözön lábainál
 S lángtenger felette.

Vár állott : most kőhalom ;
 Kedv s öröm röpkedtek :
 Halálhörgés, siralom
 Zajlik már helyettek.
 S ah, szabadság nem virul
 A holtnak véréből,
 Kínzó rabság könnye hull
 Árvánk hó szeméből!

Szánd meg, Isten, a magyart,
 Kit vészek hányának,
 Nyújts feléje védő kart
 Tengerén kínjának!
 Balsors akit régen tép,
 Hozz rá víg esztendőt,
 Megbűnhötte már e nép
 A multat s jövőndőt!

Jegyzetek. — Kölcsey Ferencnek ez a költeménye leghíresebb nemzeti énekeink egyike. (1823.)

Szózat.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar ;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely ;
Áldjon vagy verjen sors keze :
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt ;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai ;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált :
«Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!»

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jóni kell, még jóni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jóni fog, ha jóni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet sülyed el,
Népek veszik körül
S az ember millióinak
Szemében gyászkömy ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, ó magyar :
Ez éltetőd s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely ;
Áldjon vagy verjen sors keze :
Itt élned, halnod kell!

Jegyzetek. — Vörösmarty Mihálynak ez a halhatatlan költeménye magyar nemzeti énekké vált. (1837.)

•A Szózat — olvassuk Gyulai Pál Vörösmarty-életrajzában — mindenre hivatkozik, ami újjászületése küzdelmében csak lelkesítheti a magyart s a remény és emlék, a hit és balsejtelem húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Semmi csüggedés többé, bátran nézhetünk szembe a jövővel. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jöni vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy így többé nem élhetünk s ez már magában lélekemelő. Vörösmarty egészen kiemeli a magyar lírát eddigi kétségbeeséséből; még nem zengi a jövő dicsőségét, de elhatározónak érzi a jelent, nem korholja az elfásult nemzetet, az életre ébredt, de tetterre és hazafihűségre lelkesíti. Emlékezteti a mult dicsőségére, előszámolja epikai és tragikai nagy emlékeit, a kereszténységnek és szabadságnak tett szolgálatokat; felhossa az örökös isteni gondviselést, mely annyi viszontagságok közt sem engedte megtörni életerejét, említi a jelen küzdelmeit, az ész, erő, szent akarat harcát. S nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméiért küzd nemzete, méltó helyet követel tőle a többi nemzetek közt; a mult szolgálatait, a jelen törekvései díjában kéri a jövőndőt, részvétet küzdelmei iránt, könnyet sírjára, ha vesznie kell; de nem fog gyáván veszni: a temetkezés fölött egy ország vérben áll. Mily önérzet s mennyi fájdalomba merülve, mennyi hit a balsejtelmek közepett, mennyire uralkodik mindkettőn az elszántság! . . .

E költemény az ifjuló Magyarország nemzeti himnusza lön, ma is az, a lételeért és jogaiért küzdő Magyarországé. A nemzet 1848-ig a jövőndő jobb kor jóslatát hitte benne s mennél követelőbb, hevesebb lön vágyaiban, annál kevésbbé háborította a nagyszerű halál sejtelve. Midőn a forradalom árja elzúgott, Vörösmarty alig találkozhatót valakivel, ki azt ne mondotta volna neki: a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. A költő mindig elkomorult ilyenkor, ingerülten monda: a jóslat még nem teljesült, ez még nem halál, nem ily halált értett. Gyermekének ama versszakok híján kellett megtanulniok a Szózatot. Megtört szívvel, de mély hittel nemzete jövőjében, szállott sírjába. Nem csalatkozott. A magyart ama nagy csapás nem ölte meg; midőn újra összeszedte erejét, a Szózat zendült meg ajkán s az kíséri folyvást minden ünnepélyesebb pillanatát. A Szózat nem egyetlen kitünő szüleménye az újabb kor hazafi-lírájának s vannak művek, melyek esztétikai tekintetben felülmúlják, de egyetlenegy sem tett ily nagy hatást, mert a nemzet legfőbb eszméit, legállandóbb hangulatát fejezte ki. A szabadság és diadal ditirambjai, melyeket Petőfi harsogott, elhaltak az ágyúk utolsó dörgései közt; a nemzeti mély melancholia, mely Arany és Tompa néhány költeményéből sóhajt, könnyeket facsart a nemzet szeméből, de letörölte s visszatért a Szózatához, mert érezte életerejét, remélt jövőjében, hitte, hogy még előtte van a jobb kor vagy a nagyszerű halál. Valóban e költemény mindaddig nemzeti ének marad, míg a nemzeti küzdelem, melynek szüleménye, célt nem ér s a magyar létele önmagához méltóan nincs biztosítva.)

Fóti dal.¹

Írta: Vörösmarty Mihály.

Fölfelé megy borban a gyöngy,
Jól teszi ;

Tőle senki e jogát el
Nem veszi."

Törjön is mind ég felé az,
Ami gyöngy ;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

Testet éleszt és táplál a
Lakoma,
De ami a lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek ;
Hol van a hal, mely dicső volt
És remek?²

Víg pohár közt édesebb a
Szerelem ;
Ami benne keserű van,
Elnyelem.
Hej, galambom, szőke bimbóm,
Mit nevetsz?
Áldjon meg a három Isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e pohár bor,
Érted vív,
Tele tűzzel, tele lánggal,
Mint e szív ;
Volna szívem, felszökелne
Mint a kút,
Venni tőled vagy szerelmet,
Vagy búcsút.

Hej barátom, honfitársam,
Bort igyál,
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a gond megbetegszik,
Él a kedv.
Nincs a földön gyógygerőre
Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már búsult sok
Századig ;
Ideje, hogy ébredessen
Valaha :
Most kell neki felvirúlni,
Vagy soha.

Bort megissza magyar ember,
Jól teszi!
Okkal-móddal meg nem árthat
A szeszi ;
Nagyot iszik a hazáért
S felsívít ;
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

No de sebj, másképp leszen
Ezután ;
Szóval, tettel majd segítünk
A hazán ;
Ha az Isten úgy akarja,
Mint magunk,
Szennyet rajta és bitor bűnt
Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
 Huzamost ;
 Bú, szerelmek, házi gondok
 Félre most ;
 A legszentebb- s legdicsőbbért
 Most csak bort,
 De ha kellend, vérben adjunk
 Gazdag tort !

A legelső magyar ember
 A király :
 Érte minden honfi karja
 Készen áll.
 Lelje népe boldogságán
 Örömet
 S hír, szerencse koszorúzza
 Szent fejét !

Minden ember legyen ember
 És magyar,
 Akit e föld hord s egével
 Betakar.
 Egymást értve, boldogítva
 Ily egy nép
 Bármí vésszel bizton, bátran
 Szembelép.

Ellenség vagy áruló, ki
 Hont tipor,
 Meg ne éljen, fogyjon élte
 Mint e bor.
 Áldott földje szép hazánknak,
 Drága hon,
 Meg ne szenvedd soha őket
 Hátadon !

S most hadd forrjon minden csepp
 Mint a vér, (bor,
 Melyet hajdan frigyben ontott
 Hét vezér ;

S mint szikrája a szabadba
 Felsiet :
 Úgy keresse óhajtásunk
 Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
 Szent ima
 S férfiemblünk szent imáink
 Temploma.
 És üritsük a hazaért
 E pohárt :
 Egy pohár bor a hazaért
 Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
 Mindenütt,
 Ahol eddig véremésztő
 Seb feküdt.
 Arca, mely az ősi bútól
 Halovány,
 Felderüljön, mint a napfény
 Vész után.

Hű egység tartsa össze
 Fiait,
 Hogy leküzdje észak rémes
 Árnyait !
 Künn hatalmas, benn virágzó
 És szabad,
 Bizton álljon sérthetetlen
 Jog alatt.

S vér, veríték vagy halál az,
 Mit kíván,
 Áldozatként rakjuk azt le
 Zsámolyán.
 Hogy mondhassuk csend- s viharban :
 «Szent hazánk !
 Megfizettük mind; mivel csak
 Tartozánk !»

Jegyzetek. — Ez a költemény: *ditiramb*. Olyan óda ez, melyben a költő nemcsak a bor mámorát fejezi ki, hanem lelkesedésében fenséges gondolatokat öltöztet művészi formába. A költő izgatott gondolatmenete, csapongó hangulata, fel-felszökkenő jókedve, gyors átcsapása a mélabúba: mind ez nagy művészettel jelenik meg a *Fóti dal*-ban.

¹ Ezt a költeményt Vörösmarty Mihály 1842 október 5.-én Fóton Fáy András szüretjén olvasta fel először barátainak, akik nagy lelkesedéssel fogadták és Fóti dalnak keresztelték, amibe a költő szívesen beleegyezett.

² Azaz a hal alárendelt szálmass állat, mert a vízben él.

Homér és Oszián . . .

Írta: Petőfi Sándor.

Hol vannak a hellenek és hol a kelták?
Eltűntenek ők, valamint
Két város, amelyet
A tengerek árja benyel,
Csak tornyaik orma maradt ki a vízből . . .
E két torony orma: Homér s Oszián.

Koldús vala az,
Királyfi emez. Mi különbség!
De egybe' hasonlatosak:
Mind ketteje vak volt.
Szemfényüket tán
Lelkük lobogó tüze, önnön
Dicsőségük ragyogása, vevé el?

Nagy szellemek ők! Ha varázskezeik
Érintik a lant idegét,
Mint Isten igéje, világot
Alkotnak az ember elé,
Mely bámulatos szép
És bámulatos nagy. —

Halljátok Homért?
Dalában a mennyei bolt
Egy csendes örömnnek örök mosolya,
Ahonnan a hajnali bíbor
S a déli sugár aranya

Oly nyájasan ömlik alá
 A tengeri szőke habokra
 És bennük a zöld szigetekre,
 Hol istenek űzik az emberi nemmel
 Boldog vegyülésben
 Játékidat, ó gyönyörű szerelem.

S látjátok amott Osziánt?
 Az éjszaki tenger örök ködű földén
 Vad szikla fölött viharokkal együtt
 Harsogja dalát az alaktalan éjben
 És feljön a hold,
 Mint a lemenő nap,
 Oly vérvörösén
 S zord fénybe borítja a rengeteget, hol
 Bolygnak seregestül
 A harc mezején elesett daliák
 Bús szellemei.

Minden mi világos,
 Minden mi virágzó
 Dalodban, ó koldusok őse, Homér.
 Minden mi sötét,
 Minden mi sivár
 Dalodba', királyi utód, Oszián.

Csak rajta, daloljatok egyre,
 Verjétek a lantot, az isteni lantot,
 Homér s Oszián!
 Eljőnek az évek
 Századjai s ezredei ; letipornak
 Mindent könyörtelenül, ó de
 Ti szentek vagytok előttök ;
 Mindenre a sárga halált lehelik,
 Csak őszeitek koszorúja marad zöld!

Jegyzetek. — Homeros két eposza az ókori görög irodalom örökértékű remeke. Oszián énekeire, a középkori angliai kelták elbeszélő költészetének maradványaira, a 18. században fordult Európa figyelme. A déli és északi világot ódai szárnyalású költeményében művészi erővel jellemzi amagyar költő. Ódája már átmenet a rapszodiához.

Egy gondolat bánt engemet...

Írta : Petőfi Sándor.

Egy gondolat bánt engemet :
 Ágyban, párnák közt halni meg!
 Lassan hervadni el, mint a virág,
 Amelyen titkos féreg foga rág;
 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
 Mely elhagyott, üres szobában áll.
 Ne ily halált adj, Istenem,
 Ne ily halált adj énnekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül:
 Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
 Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...
 Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép,
 Pirosló arccal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 «Világszabadság!»
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig
 S a zsarnokság velök megütközik :
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivembül ;
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zörej,
 A trombita hangja, az ágyudörej
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva!
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassú gyász-zenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 A hősöket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világszabadság!

Jegyzetek. — Ez a költemény : *rapszódia*. Olyan óda ez, melyben a heves érzelem szinte áttöri a kompozíció és versforma egységét. A nagy lírikus ebben a költeményben megjövendölte halálának körülményeit.

Széchenyi emlékezete.¹

Írta : Arany János.

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
 Egy röpke szóban annyi fájdalom ;
 Éreztük, amint e föld szíve rezdül
 És átvonaglik róna, völgy, halom.
 Az első hír, midőn a szót kimondta,
 Önön hangjától visszadöbbene ;
 Az első rémület kétségbe vonta :
 Van-é még a magyarnak Istene?

Emlékezünk : remény ünnepe² volt az,
 Mely minket a kétségbe buktatott :
 Gyászról, halálról szív-lesújtva szólt az
 Napján az Úrnak, ki feltámadott.
 Már a természet is, hullván bilincse,
 A hosszú, téli fásult dermedés,
 Készíté új virágit, hogy behintse
 Nagy ünneped, dicső Fölébredés!

Immár az ég — ah, oly hideg korábban! —
 Irántunk hó mosolyra engede ;
 A négy folyó és három bérc honában³
 Kilebbent a tavasz lehellete
 S melynek halálos — úgy tetszék — elasztta,
 Életre pezsdült a kór sivatag ;
 Lassú folyót önérzelem dagasztta,
 Büszkén rohant le a szilaj patak.⁴

S fölzenge távol a menny boltos alja,
 Gyümölcsöző év biztató jele,⁵
 Hallott korán megdördülő morajja,
 Midőn egyszerre villám sújta le :

«Széchenyi meghalt!» — Ó, mind, mind csalékony:

Te vig tavasz-nap, ujjongó mezők!...

«Széchenyi meghalt!» — S e nagy omladékon:

«Élünk-e hát *mi*?» búsan kérdezők.

Mert élni hogyha nem fajúlva-tengés,

Olcsó időnek hasztalan soka,⁶

De vérben, érben a vidám kerengés,

Mely szebb jövőből biztos záloga:

Ha célra küzdvén, nagy-, nemes-, dicsőre,

Így összehat kezünk, szívünk, agyunk,

Vezérszó: ildom,⁷ a zászlón: előre: —

Ő az, ki által lettünk és vagyunk.⁸

Megronta bűnöd és a régi átok,

Beteg valál s nem érzéd, ó magyar;

Nép, a hazában nem volt már hazátok:

Sirt még hogy adna, állt az ős ugar

S mint lepke a fényt elkábulva issza,

Úgy lőn nekünk a romlás — élvezet.

Egy-két kebel fájt még a múltba vissza:

Nem volt remény már, csak emlékezet.⁹

De, mely a népek álmaikat virrasztja,¹⁰

Elhagyni a szelíd ég nem kívánt;

Széchenyit küldé végtelen malasztja

E holttetembe érző szív gyanánt,

Hogy lenne életöszton a halónak,

Bénult idegre zsongító¹¹ hatás,

Reménye a remény nélkül valónak:

Önértet, öntudat, feltámadás.

Midőn magát ez nem tudá szeretni,

Ő megszerette pusztuló fáját.

Ó, nemzetem, *ha*¹² fognád elfeledni,

Hogyan viselte súlyos nyavalyád?

És mennyi harcot küzde önmagával?

Hány izgatott, álmatlan éjjelen?¹³

Míg bátorító Macbeth-jóslatával¹⁴

Kimondá: «a magyar lesz» — hogy *legyen*.

Bizton ezer bajunk közt megtalálta
 Azt, ami fő s mindet befoglaló:
 «Elvész az én népem, elvész — kiálta —
 Mivelhogy tudomány nélkül való.»
 S míg kétéle a bölcs, hátrált a tevékeny,
 Bújt az önérdék, fitymált a negéd:
 Ő megjelenve, mint új fény az égen,
 Felgyújtá az oltár szövétnekét.¹⁵

És ég az oltár. Ím körébe gyűltünk
 Szétszórt bolyongók a vész idején;
 Már is tüzenél szent lángra hevültünk,
 Fénye világol sorsunk ösvenyén.
 Ó, rakjuk e tüzet,¹⁶ hogy estve nála
 Enyhet találjon áldó magzatunk!
 Ez lesz a méltó, a valódi hála,
 Mit a nagy jótevőnek adhatunk.

De hogy' kövesse nyomdokát az ének?
 Némuljon el, lant, gyöngé szózatod;
 Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
 Klió¹⁷, te készítsd legdicsőbb lapod!
 Évezredek során mit összejegyzél,
 Honfierény magasztos érdemét
 S arany betűkkel éretáblára metszél:
 Abból alkosd Széchenyi jellemét.

Írd azt, ki a pusztán népét vezérli;
 Ki kürtöl és lerogy a régi fal;
 Tarquin előtt arcát ki megcseréli;
 Fülepet ostoroz lángajkival;
 Ki győzni Athént csellel is szorítja;
 Kit bős csoport elítél, mert igaz;
 Ki Róma buktán keblét felhasítja,
 Elég... A példa fáj: Széchenyi az!¹⁸

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
 Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,¹⁹
 A nemzet él, a nemzet összeretten,
 Átfut szíven a nemlét iszonya;

Szól újra : és ím lélek ül a szemben.
 Rózsát az arcra élet színe fest ;
 Harmadszor is szól : s büszke gerjelemben
 Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.²⁰

Hitel, Világ és Stádium! Ti három —
 Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
 De a lét és nemlét közti határon
 Egekbe nyúló hármass piramid! ²¹
 Ám hadd üvöltsön a Számum viharja,
 Dőljön nyugatról a sivár homok :
 A bujdosók előtt el nem takarja,
 Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

S lón új idő — a régi visszacsökkent —
 Reményben gazdag, tettben szapora :
 A «kised makk» merész sudárba szökkent!²²
 Ifjú! Ez a kor : «Széchenyi kora».
 Nézd az erőt : hatása mily tömérdek,
 De ne imádj : a munka emberé.²³
 Szellem s anyag, honszeretet s önérdék
 Mily biztosan lejt a közjó felé.

Majd elborulni kezde láthatára.
 Kik műve által lettünk magyarok,
 Nem ügyelénk többé vezérnyomára.
 Mi napba néző szárnyas Ikarok.²⁴
 Ó, hogy riadt fel intő jós-ajakkal!
 S midőn a harc dúlt, mint vérbósz Kain,²⁵
 Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal —
 Egy új Kasszándra Trója lángjain!²⁶

Hosszú, nehéz, sötét lón akkor éjünk,²⁷
 Nyugalma egy álarcozott halál
 S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk,²⁸
 Nagy szellem! Íme köztünk nem valál.
 Ó, mely irigy sors önző átka vett el,
 Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd?
 Vagy éppen egy utolsó honfi-tettel
 Tagadnod kelle — a föltámadást? . . .²⁹

Nem, Üdvözült, nem! . . . Fájdalmunk hevében
 Hamvad ne sértse káromló beszéd.
 Ó, nézz egekből és örvendj e népen,
 Mely soha *így* még nem volt a tiéd.
 Leomlunk sirodon szent döbbenéssel,
 A sujtó karra félve ismerünk,
 De Anteuszként majd ez illetéssel
 Küzdelmeinkhez új erőt nyerünk.³⁰

Emléket, ó hazám, mit adsz e sírra?
 Hová tekintesz földeden magyar,
 Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
 Örök dicsőség fénysugárral?
 Ha büszke méned edzi habzó pálya,³¹
 Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,³²
 Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya,³³
 Ha tenni szépre, jóra egyesülsz,³⁴

Duna, Tisza . . . Ez, mely prüsszögve hordja
 Fékét s szabályhoz törni kénytelen ;³⁵
 Amannak hódol a sziklák csoportja
 S Trajánusz híre újból megjelen ;³⁶
 Az ifjú szép Pest, ki bizton ölelve
 Nyujt Corvin agg várának hű kezét³⁷
 S az édes honni szót selypíti nyelve :
 Széchenyié mind ez emlékezet!

Széchenyi hírét, a lángész csodáit
 Ragyogja minden, távol és közel :
 Áldozni még jerünk, — ó, oly sokáig
 Nem értők, — Széchenyi szívéhez el.
 Nem láttuk, e szív néha mit palástol,
 Hordván közöny havát és gúny jegét :
 Hogy óvni gyöngé csíráit fagyástól
 Őrizze életosztó melegét.³⁸

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
 Te, az enyészet ágyán porladó!
 Késő, de tartozott szent hódolat hív :
 Egy nemzeté, ím, e hálás adó.

El kelle bukunk — haj, minő tanulmány! —
 Meg kelle törnöd, — ó, mily áldozat!
 Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
 Adjunk, Igaz! tenéked igazat.³⁹

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
 Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
 Szentebb a múltnak ezredévi lapja,
 Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
 Koszorút elő! . . . Morzsoljuk el könnyünket,
 Az istenülés perci már ezek!⁴⁰
 Borítsa ünneplő mirtusz fejünket: ⁴¹
 Reménnyé váljon az emlékezet.

Nem hal meg az, ki milliókra költi
 Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
 Hanem lerázván, ami benne földi,
 Egy éltető *eszmévé* finomúl,
 Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
 Amint időben, térben távozik;
 Melyhez tekint fel az utód erénye:
 Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
 Nem mindenestül rejt a cenki sír;
 Oszlásodat még a család siratja,
 Ó, mert ily sebre hol van balzsam-ír? . . .
 Mi fölkelünk; a fájdalom vigasztal:
 Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
 Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
 Van élni abban hit, jog és erő.

Jegyzetek. — A költemény gondolatmenete a következő:

- I. Széchenyi halálának megdöbbentő hatása.
- II—IV. A természet ébredése, ellentétben a gyász hírrel.
- V. Széchenyi által lettünk és vagyunk.
- VI. Magyarország hanyatlóban volt Széchenyi előtt.
- VII. Az ég Széchenyit küldte ébresztőnek.
- VIII. Magyarország nem felejtethi Széchenyi érdemeit.
- IX. A Tudományos Akadémia is neki köszöni létét.
- X. Az akadémiai oltár lángjánál ünnepeljük most őt.
- XI. A történelem följegyzi Széchenyi érdemeit.

XII. A világ legnagyobb férfiaihoz hasonlítható ő.

XIII. Lángoló szavára fölocsudott a magyar.

XIV. Könyveinek hatását nem lehet eltörölni.

XV. Széchenyi kora : Magyarország fölvirágzása.

XVI. A forradalom kitörése megrendítette lelkét.

XVII. Az abszolutizmus évei elragadták őt közülünk.

XVIII. De a gyászoló Magyarország új erőt merít emlékéből.

XIX—XX. Mindenütt Széchenyi alkotásait látjuk.

XXI—XXV. Széchenyi halhatatlan érdemeinek magasztalása.

¹ Széchenyi István gróf 1860-ban, husvét napján, a Bécs melletti Döblingben, hol meghasonlott lélekkel 1848 óta tartózkodott, főbe lőtte magát. A Magyar Tudományos Akadémia, melyet Széchenyi alapított, 1860 október 13-án ülte megemlékét. Erre az alkalomra készült Arany János költeménye.

² Husvét.

³ Magyarországon. (A magyar címeren is jelképezve van a négy folyó: Duna, Tisza, Dráva, Száva és a három bérc : Tátra, Fáttra, Mátra.)

⁴ E versszaknak kétféle értelme van. Arany János itt nemcsak a tavasz ébredését, hanem azt a megújuló reményt festi, melyet Magyarország a költemény megírása idején alkotmányának helyreállítása iránt táplált. Ezek a remények csak néhány évvel később valósultak meg.

⁵ Mennydörgés tavaszkor — úgy tartja a nép — termékeny évnek előjele.

⁶ Sokasága.

⁷ Művelődés.

⁸ Az első hat sor feltételt fejez ki. Ha élni nem annyit tesz, mint hasztalanul tengődni, hanem annyit jelent, mint működni, művelődni, haladni : akkor mi csak Széchenyi István által élünk.

⁹ A XVIII. századot festi, amelyben a magyar főúri osztály elnémetesedett.

¹⁰ Örzi.

¹¹ Élénkítő.

¹² Ha : mikor.

¹³ Széchenyi István tépelődő, önkínzó, izgatott természetű volt.

¹⁴ Macbeth-jóslatával. Macbeth skót hadvezér Shakespeare tragédiájának hőse. Egyik győzelme után a boszorkányok megjósolták neki, hogy király lesz. Ez a jóslat rendkívül módon fokozta energiáját. Így tett a magyar nép is Széchenyi híres jóslatával: «Magyarország nem volt, hanem lesz». Széchenyi azért mondta ezt, hogy a nemzetet felébressze, hogy a nemzet valóban legyen».

¹⁵ Elvész a népem: prófétai mondas a Bibliából. Negéd : hetykeség. Felgyújtá az oltár szövétnekét: megalapította a Tudományos Akadémiát.

¹⁶ Ápoljuk a nemzeti szellemet és a tudományt.

¹⁷ Klio : a történetírás múzsája a görögöknél.

¹⁸ Az itt körülírt férfiak, kikhez a költő hasonlítja : Mózes, Józsuá, Junius Brutus, Demosthenes, Themistokles, Aristides, Cato. — Tarquinius Superbus Róma utolsó királya volt, kit unokaöccse, Brutus megbuktatott. Brutus, hogy könnyebben elérhesse célját, ostobának tetette magát (arcát megcseréli). Széchenyi is nem egyszer elfojtotta felháborodását a bécsi kormánnyal szemben, kormányhivatalt is vállalt, csak hogy hazájának használhasson. — Themistokles, midőn látta, hogy az összegyűlt görög vezérek nem akarnak Xerxessel szemben csatát állani,

titokban követeket küldött a perzsa királyhoz, hogy támadja meg a görögöket, mert most igen kedvező az alkalom. Ily módon kényszerítette Themistokles a görögöket a salamiszi csatára, mely a perzsa hajóhad megsemmisítésével végződött.

¹⁹ A biblia szerint Lóth feleségével Isten parancsára elhagyta Szodomát. Lóth felesége azonban az angyal tilalma ellenére visszanézett a bűnös városra s büntetésül rögtön sóbálvánnyá lett. A magyar nemzet is mindig multjára nézett vissza; a jövőben nem mert hinni.

²⁰ A háromszori felszólalás Széchenyi nagyhatású első három művére vonatkozik: Hitel, Világ és Stádium. Ezekkel a művekkel rázta fel Széchenyi a nemzetet; velük öntött beléje ismét bizalmat és reményt.

²¹ Merész költői kép: Széchenyi mentette meg Magyarországot a végromlás (nemlét) elől. — Nyugatról: Ausztria felől.

²² A szerény kezdet nagy eredményekre vezetett. — Visszacsökken: elapadt, mindinkább elmúlik.

²³ Oly nagy a hatás, hogy emberfelettinek tarthatnók.

²⁴ A görög monda szerint Ikarusnak szárnyakat készített apja: Daedalus, a híres művész. Ikarus azonban nagyon közel repült a naphoz, melynek melege felolvasztotta mesterséges szárnyainak viaszát, mely a tollakat összetartotta. Ikarus a tengerbe zuhant.

²⁵ Kain a harcra vonatkozik.

²⁶ Kasszandra papnő, Priamus trójai király leánya, megjövendölte Trója elestét, de senki sem hitt neki.

²⁷ Az abszolutizmus évei 1849—60.

²⁸ 1860-ban, midőn az alkotmány helyreállítását remélték.

²⁹ Vagy tán azért ölted meg magad, hogy lássuk, hogy nem osztozkodol a mi reményünkben?

³⁰ Anteusz óriás Geának, a földnek, fia volt. Ha földre terítették, anyja mindig új erőt adott neki. Herakles is csak úgy győzhette le, hogy fel emelte és a levegőben megfojtotta. Széchenyi sírjának földje is új erőt ad a magyaroknak, kik reá borulnak.

³¹ A lófuttatást Széchenyi honosította meg nálunk angol minta után.

³² Széchenyi kaszinók alapítására is buzdított.

³³ Vonatkozás a gőzhajózásra, melynek meghonosítása Magyarországon szintén Széchenyi nevéhez fűződik.

³⁴ Széchenyi egyik törekvése volt, hogy közcélú egyesületeket alapítson.

³⁵ Vonatkozás a Tisza szabályozására, melynek megindítói közé Széchenyi is tartozik.

³⁶ Traianus római császár a Vaskapu-szoros mentén utat építtetett; Széchenyi is kezdeményezett egy ily utat a Duna balpartján.

³⁷ Széchenyinek nagy része volt a budapesti Lánchíd építése érdekében kifejtett mozgalomban.

³⁸ Széchenyinek szép jellemzése; külsőleg közönyösnek, hidegnek mutatta magát, hogy nagy érzékenységet palástolja.

³⁹ A forradalomnak be kellett következnie, Széchenyinek ki kellett magát végeznie, hogy láthassuk, mennyire igaz volt neki. — Tanulmány: tanulság.

⁴⁰ Istenülés, apotheosis az az ünnepe a régieknél, amellyel a meghalt hősokeket (a római császárokat is) az istenek közé sorozták.

⁴¹ A mirtusz a régieknél a kiváló férfiak dicsőítő jelvénye volt.

Ének egy rút arcról.

Írta : Sík Sándor.

Forgatag utcák nyüzsgése között
 Az emberarcok rengeteg erdejében
 Valami a szemembe villant :
 Egy szem, gyűlölködő,
 Alattomos, didergető,
 Akár a meztelen gyilok.
 Rám néz egy arc,
 Rút arc, kaján, sötét, gonosz.
 Mint nyirkos újjak illete :
 Borzongat és taszít.

Szegény arc!
 Kegyetlen fátyol! Mi lehet mögötted?
 Ez a szegény szem mennyi rútat láthatott,
 Míg ennyi rütség iyakodta át!
 E fül, e száj, ez orr
 Ó mennyi rontó mérget szíhatott,
 Hogy ennyi ártót tud fecselni szét!
 Hány durva kéznek hány ökölcsapása
 Szaggatta szét e bődögtalan arcon
 Az Isten arca mását,
 Míg ennyi vadság, ennyi gyűlölet
 És ennyi sárga undor ülte meg!
 Rettentő lajstrom ez az arc :
 Annyi embernek annyi bűneit
 Kiáltja ég felé!

Testvér, megállj! Hadd fogjam át
 Melengető tesvérkezemmel
 Verejtékes, magányos újjaid.
 Én szólni akarok veled :
 Akarom hallani keserű titkodat!
 A szó kegyetlen zuzmarája
 Kimondva : boldogan megolvad ajkadon.

Zord rejtvény, tán a kulcsod én vagyok.
 Vert életed kietlen sok *nem*-ére
 Tán ajkamon rügyellik az *igen*.
 Jöjj, fáradt bújdosó :
 Tán írva van, hogy bennem lelj hazát!
 Testvér, a kezedet!

Nincsen sehol! Az arcok óceánja
 Összesodort és újra szétkavart.
 Egy pillanatra villant csak felém,
 Mint hulló csillag lobbanása,
 Mint denevér az éjtszakában :
 Csak meglegyint és elsuhan.
 Csak siket arcok, értetlen szemek,
 És én csak nézek, nézek, valamit, ami nincs,
 Ezer testvér közt egyedül.

Jegyzetek. — A költő a világváros forгатagának egyik szomorú jelen-
 ségéhez fűzi érzelmeit és gondolatait. Jambusos menetű sorai rímtelen
 szabadversekkel vegyülnek.

Eredj, ha tudsz!

Írta : Végvári.

Eredj, ha tudsz ...
 Eredj, ha gondolod,
 Hogy valahol, bárhol a nagy világon
 Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod.
 Eredj ...
 Szállj, mint a fecske, délnek,
 Vagy északnak, mint a vihardadár,
 Magasából a mérhetetlen égnek
 Kémleld a pontot,
 Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
 Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
 Hiszed : a hontalanság odakünn
 Nem keserűbb, mint idebenn.
 Eredj, ha azt hiszed,

Hogy odakünn a világban nem ácsol
 A lelkedből, ez érző élő fából,
 Az emlékezés új keresztetek.
 A lelked csillapuló viharának
 Észrevétlen ezer új hangja támad,
 Süvit, sikolt
 S az emlékezés keresztfáira
 Téged feszít a honvágy és a bánat.
 Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes se hitte ezt,
 Ki rab hazában élni nem tudott,
 De vállán égett az örök kereszt
 S egy csillag Zágon felé mutatott.
 Ha esténként a csillagok
 Fürödni a Márványtengerbe jártak,
 Meglátogatták az itthoni árnyak,
 Szelid emlékek: eszeveszett hordák,
 A szívét kitepték
 S hegyeken, tengereken túlra hordták...
 Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett:
 Inkább, semmint hordani itt a jármot,
 Szórd a szelekbe minden régi álmod;
 Ha úgy látod, hogy minden elveszett,
 Menj őserdőkön, tengereken túlra
 Ajánlani fel két munkás kezéd.
 Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
 Károgva és sötétén,
 Mint téli varjú száraz jegenyén.
 Még nem tudom:
 Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
 De itthon maradok.

Leszek őrlő szú az idegen fában,
 Leszek az alj a felhajtott kupában,

Az idegen vérben leszek a méreg,
 Miazma, láz, orozva dúló féreg,
 De itthon maradok!

Akarok lenni a halálharang,
 Mely temet bár: halló fülekbe cseng
 És lázít: visszavenni a mienk!
 Akarok lenni a gyújtózsínór,
 A kanóc része, lángralobbant vér,
 Mely titkon kúszik tíz-száz évekig
 Hamuban, éjben,
 Míg a keservek lóporához ér
 És akkor ...!!

Még nem tudom:
 Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
 De addig, varjú a száraz jegenyén:
 Én itthon maradok.

Jegyzetek. — Végvári: költői álnév. A költő Erdélyben él. Az ottani magyarság fájdalmát szólaltatta meg költeményeiben.

Az óda.

Az óda magasröptű lírai költemény, mely fenséges tárgyat erős indulattal ad elő. Ennek a műfajnak sajátosságai: 1. A tárgy fensége. 2. Az erős indulat. 3. A magas szárnyalás. 4. A méltóságos versforma.

Az óda fajtái:

1. A hősi óda, más néven nemzeti vagy ünnepi óda.
2. A bölcselő óda, más néven erkölcsi óda.
3. A vallásos óda vagy himnusz.
4. A fenséges szárnyalású bordanal vagy ditiramb.
5. A korlátlan csapongású óda vagy rapsódia.

Az ódákat nemcsak tartalmi sajátágaik szerint oszthatjuk föl, hanem versformáik s ezzel egybefüggő stílárius eltéréseik szerint is. Ilyen értelemben az óda kétféle: vagy klasszikus óda, vagy modern

óda. Az előbbinek Berzsenyi Dániel, az utóbbinak Vörösmarty Mihály az első kiváló mestere.

Példák az ódákra. — 1. **Hősi óda** : *A magyarokhoz* (Berzsenyi Dániel), *Szózat* (Vörösmarty Mihály), *Széchenyi emlékezete* (Arany János). — 2. **Bölcselelő óda** : *Homér és Oszián* (Petőfi Sándor). — 3. **Valóságos óda** : *Foházkodás* (Berzsenyi Dániel), *Himnusz* (Kölcsy Ferenc). — 4. **Ditiramb** : *Fóti dal* (Vörösmarty Mihály). — 5. **Rapszódia** : *Egy gondolat bánt engemet* (Petőfi Sándor), *Ének egy rút arcról* (Sík Sándor), *Eredj, ha tudsz* (Végvári).

A legnagyobb görög ódaköltő Pindaros volt (Kr. e. 5. század). Ódáiban fenséges nyelven magasztalta a görög nemzeti versenyek hőseit. — A rómaiak halhatatlan ódaköltője Horatius (Kr. e. 1. század). Bölcselelő szellemű ódái példaképpül szolgáltak közel két évezred ódaköltőinek.

A magyar ódaköltészet kezdetben Horatius nyomán indult. — A 19. század első negyedében Berzsenyi Dániel, második negyedében Vörösmarty Mihály áll ódaköltőink élén. — Megragadó ódákat írt Petőfi Sándor és Arany János. — Az ódában és mellékfajaiban líránk igen gazdag.

ELÉGIÁK.

Mohács.

Írta : Kisfaludy Károly.

Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtvá köszöntlek,
 Nemzeti nagylétünk nagy temetője Mohács!
 Holló szárnyaival lebegett a zordon enyészet
 S pusztító erejét rád viharozta dühe
 S vak diadalma jelét robogó villámival itten
 Honni vitéz seregink holttetemikre süté.
 Tomori! Büszke vezér, mért hagytad el érseki széked?
 Nem halt volna hazánk dísze, virága veled.
 Harc tüze lángítá bizton viadalra kikelted
 S érted mennyi dicsők estenek áldozatul!
 Szűk vala egy ország : Be kicsiny most néma lakásod!
 Tárogatód megszűnt, rozsa emészti vasad.
 Nyugodj! Rajtad üzé dölyfét a csalfa szerencse,
 A békítő sír enyhe takarja porod.
 Hány fiatal szívét tele sok földi reménnyel
 Sujta le kegytelen itt a riadó csatavész!

Élte kies tavaszán kora sirt hány ifju találá,
 Kit nem rég az öröm lágy öle ringata még.
 Disztelen itt fekszik, deli termete összerutítva
 Száguldó paripák vasszegű körmük alatt.
 Szög haja fürteivel nem játszik kedvese többé,
 Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
 Hasztalan áll az uton váró hive friss koszorúval,
 Nem jön-e bajnoka még, félve remélve vigyáz ;
 Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,
 Néz, piheg, arca tüzel s keble feszülve haboz.
 Ah, de hiába tekint a távol lengé ködébe :
 Elmarad a kedvelt s érzete bűnnek ered.
 Végre megérti Mohács veszedelmét s gyöngé virágként
 Hervad el a szép szűz néma keserve között.
 Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő
 S a hűség csöndes angyala őrzi porát.
 Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
 Fénytelen itt szunnyad, kő se mutatja helyét,
 Ősi szabadságért harcolt bár férfi karokkal,
 Rendzavaró hévvel vérbe fürösztve vasát.
 Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
 Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
 Sínlyi szokott terhét tűzménje, nyihogva kapár, vág,
 Rugdal, rázza fejét, hosszú sörénye lobog ;
 Elszáguld, hazatér s így hírli vitéz ura hunytát,
 Kit repedő szívvel hölgye zokogva sirat ;
 S míg sűrű könnye apad s ő is hű férje után hal
 S a kiürült háznak csak düledéke marad :
 A tölgy, mely zivatar közt annyiszor állá kevélyen,
 Döltében viruló ágait így temeti.
 Hány bajnok hala így, de csak a boldog leli berét,
 A meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.
 Így hamvadtak el űk alacsony moh-lepte gödörben
 S a feledékenység éje borítja nevük!
 Hantra dül a pásztor s füttyörészve legelteti nyáját
 És nem tudja, kinek hős pora nyugszik alatt.
 Titkon mégis eped, szomorú dalt zengedez ajka,
 A hős árnyékok csendesén ihletik őt.
 A csatasíkon mély borulattal ballag az utas,
 Elgondolva, minő kétes az emberi sors ;

Nézés és elkomorúl s lesütött szemmel halad ismét,
 Felpattant sebeit belseje érzi maga.
 Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt úsztat az éren,
 Mintha fődözgetné, hogy ne tekintse szemünk :
 Ott vergőde Lajos, rettentő sorsú királyunk,
 Sülyedező lova érc-himzetű terhe alatt.
 Hasztalanul terjeszti kezét ; nincs, nincs, ki segítse,
 Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
 Tátogat a mélység, aranyos páncéla fakó lesz
 S összezúzott testét hab fedi s barna iszap.
 Ekként halni kínos, s kegyalak, neked életed így tűnt!
 Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt!
 Ifjú valál, örvényt nem sejtven, szörnyen adózál,
 Szendergő porodat béke lebegje körül!
 Hajh, ezt visszavonás okozá mind s durva irigység,
 Egységünk történ törve hanyatla erőnk.
 A sorvasztó lánc így készülé árva hazánkra,
 Nem, nem az ellenség, ön fia vágta sebet!
 Gyászemlékű vidék! Mi sok inség kútfeje lettél,
 Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.
 Naggyá lett Szoliman gőgjét Buda ormai nyögték
 S kénye vadon dultán annyi viszályra jutánk.
 Hány szűz fonnyada el zsarlónk buja karjain ekkor
 S a Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!
 Birtok nem vala már : idegen lett a magyar itthon,
 Félhold kérkede szét városi tornyaitól!...
 El ti komoly képek! Ti sötétség rajzati, félre :
 Új nap fényle reánk annyi veszélyek után.
 Él magyar, áll Buda még! A mult csak példa legyen most
 S égve honért, bizton nézzen előre szemünk.
 És te virulj, gyásztér, a béke malasztos ölében,
 Nemzeti nagylétünk hajdani sírja Mohács!

Jegyzetek. — Kisfaludy Károlynak ebben a pompázó stílusú elégiájában (1824) a multon való bánatot a jövő reménye váltja fel. Szerkezete : I. Bevezetés : a költő üdvözli Mohács mezejét (1—6). — II. Megsiratja Tomorit, az elesett fiatal vitézeket és Lajos királyt (7—70). — III. A mohácsi vész okai és következményei (71—82). — IV. Befejezés : a jövő reménye és búcsú a csatatértől (83—88).

Kis gyermek halálára.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Eljátszottad már kis játékidat,
Kedves fiú, hamar játszottad el;
Végsőt mosolyga orcád s a halál
Leszedte róla szép rózsáidat.
Nem csak magad menél, elvitted a
Szülék vidámságát, elvitted a
Legszebb remények gazdag bimbáját.

Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah,
Ki fog téged megint fölkelteni?
Sirat szülőd és mondja: «Kelj fiam,
Kelj föl szerelmem, szép kis gyermekem!»
Mind hasztalan, te meg nem hallod őt:
Aludni fogsz s nem lesznek álmaid,
Aludni fogsz s nem lesz több reggeled.

De fájdalom ne bántsa hamvadat;
Mulásod könnyű volt és tiszta, mint
Az égbe visszareppenő sugaré.
A földhöz minket baj s öröm kötöz,
Óhajtjuk és rettegjük a halált:
Te túl vagy már, nincs kétség útadon.

Ó majd ha csöndes tiszta éjeken
Feltűnnek a dicső csillagzatok,
Eljősz-e áldást hozni kedvesidre?
Eljősz-e álmaikhoz éjfelenként,
Hogy ég nyugalját terjeszd rájok is?
Ó jőjj, ölelgesd kis testvéridet:
Orcáikat csókdossa szellemed
S amely napok tetőled elmaradtak,
Add a szüléknek vissza. Ők együtt
Éljék le megszakasztott éltedet
És míg porodra hintenek virágot,
Lebegj te őrző anygalként fölöttük.

Jegyzetek. — Vörösmarty Mihály egyik tanítványának, Perczel Mór-nak, elhunyt a testvére s ekkor írta a költő, aki nevelő volt Perczelék házában, ezt a szép elégiát. (1826.)

Búcsú.

Írta : Eötvös József.

Isten veled hazám, bátrak hazája,
 Isten veled te völgy, ti zöld hegyek!
 Gyermek-reményim s bánatim tanyája,
 Isten veled, én messze elmegyek.
 Ha visszatérek, boldogulva, hon,
 Hadd lássam népemet virányidon!

Nem mint Helvétia hótakart tetői,
 Nem nyúlnak oly magasra bérceid
 S tán szebbek a Provánsz daltelt mezői
 Mint zöld kalászt-hullámozó téreid :
 Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?
 Hazát kíván, hazáért ver szívem.

Az ég egy kincset ád minden hazának
 S a nemzet híven őrzi birtokát ;
 Császárról szól a francia fiának,
 Büszkén mutatja Róma ó falát,
 Hellásznak kincse egy elomló rom :
 Tied, hazám, egy szentelt fájdalom.

Hallgatva áll Rákosnak szent határa,
 Ah, régen hallgat immár a magyar!
 S az ősök elenyészett nyomdokára
 Az esti szellő új fövenyt takar,
 Hallgatva áll a tér, szívünk szorúl
 S egy könny beszél hazánk nagyságirúl.

S egy könny Budáról, mely magas tetőjén
 Sötéten áll, egy bús emlékezet,
 Nagy sírköve hazámnak temetőjén
 S rá írva mind, mi véle elveszett ;
 Régen szétdőnté az idő falát,
 Kövén meglátni a csaták nyomát.

S még áll Mohács, még áll! Magasbra nőnek
 Az új barázdán s régi hősökön
 Kalászhai, erőt ad a mezőnek,
 Bár rég lefolyt, a férjvér-özön.
 Nincs kő határán, nincsen kúnhalom,
 De áll a tér s nem vész a fájdalom.

S nem veszhet el, míg az ezüst Dunának
 Nagy tükörén egy honfi-szem pihen,
 Magyar lakik a parton s a hazának
 Csak egy romlatlan gyermeke leszen :
 Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
 Tán honom könnye vagy te, nagy folyó?

S ó, én szeretlek néma bánatodban,
 Hazám, szeretlek könnyeid között,
 Égőn szeretlek özvegy-fátyolodban,
 Nehéz keserved melybe öltözött ;
 Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény,
 Él még a sír felett is egy remény.

És most Isten veled, talán sokára,
 Örökre tán, hazám, Isten veled!
 Rég eltűnt ismert bércid kék határa
 S tovább siet vándorló gyermeked ;
 Ha visszatérek, boldogúlva, hon,
 Hadd lássam népemet virányidon!

Jegyzetek. — Báró Eötvös József, a regényíró, szónok és bölcselő, kevés költeményt írt, de ezek között van néhány emlékezetes alkotás. A *Búcsú* az elégia és óda vegyüléke. Egyesek a legszebb magyar elégiák egyikének, mások magasszárnyalású hazafias ódának tartják. Mindenesetre a költő lángoló hazaszeretetének és művészi kifejező erejének megnyilatkozása.

Levél egy kibujdosott barátom után.

Írta : Tompa Mihály.

Ki messze, messze vagy, kinek hajója már
 A zúgó tengeren remélve, küzdve jár,
 Vagy a boldog világ előtt horgonyt vetett :
 Egy-két szót, jó barát, hadd szóljak még veled!

Nem is érlek be tán, mint madárt a haraszt,
Amelyet a szellő azon fáról szakaszt,
Hol vesztett fészke állt s kised családja benn
S a távozó után lebbenti csendesen.

Lelked mit érezett, hogy elhagyád e hont,
Midőn úgy hagytad el, hogy sohse lásd viszont?
Nem állított meg a határnál valami...?
Honszeretet, ha azt ki tudnók mondani!

Égnek fejed felett nagy fényes csillagok,
A gazdag föld ezer virágtól mosolyog;
Ah, de azok neked mind ismeretlenek!
S nem ezek közt valál futkározó gyerek.

Mert a boldogságra kevés csak a jelen,
A multon épül az s az emlékezeten;
Örömeinkre szint s derűt titkon az ad,
Mint a gyök adja a virág színét, szagát.

Szó nélkül távozá, — nem vádollar, hiszen,
Hogy kínos lett volna búcsúznod, elhiszem!
A daru is búsan kiáltozik, pedig
Egész nemzetével útra kerekedik.

Mégis, mégis, minek hagytál bennünket el?
Meglásd, ha itthon fájt, ott is fáj a kebel;
Bizony, ha lelked fáj, ha rajta seb vagyon:
Könnyebben begyógyul a honi hantokon.

S ha vígan lépted át a háznak küszöbét,
Honnan vidám zene s pohár csengett eléd:
Nincs lelked, hogy meleg részvéttel hágyad át,
Midőn nagy bú miatt gyászt öltött a család?

Ha, aki fölnevelt, a kedves jó anya,
Betegen, rongyosan elédbe állana:
Karjába omlanál, ölelve melegen,
Azért, hogy rajta már nincs bársony és selyem.

Mégis szülő honod', a legszentebb anyát,
 Nehéz óráiban, rossz gyermek, elhagyád!
 Mert úgy szeretted, hogy tovább nem nézhetéd
 Sápadt arculatát és könnyező szemét.

Mert akit szeretünk, míg ajka mosolyog :
 Búbánatában is legyünk osztályosok!
 Vegyük el a csapást, mikép a jó napot
 S egymást ne hagyjuk el, ha a sors elhagyott!

Nincs-e elég sebed, ó népem, ami fáj,
 Hogy elszéledsz, mint a pásztor nélküli nyáj...?
 Itthon még nemzet vagy, bár gyászba öltözött :
 Koldus földönfutó más nemzetek között.

S te mit mívelsz? Mi sors kíséri életed'?
 Megadta a remény, mivel kecsegtetett?
 Ha hallanád szavam, tudom, mit érzenél :
 Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!

Hol annyiszor vígan barátkozál velünk :
 A kerti hárs alatt úgy elemlegetünk!
 És a szokott helyen szemünk gyakran keres,
 De széked örökre üres maradt ... üres ...!

S ha koccan a pohár, — míg a meleg szavak
 A bujdosók nevét éltetve hangzanak, —
 Nem hangzik össze jól, — csengése oly siket ...
 Ó, hogyne volna az? — Hiányzik a tied!

Mért is nem vagy köztünk, elbujdosott barát!?
 Minden szó és emlék búsan utal reád ...!
 Bejárom a mezőt, a zúgó patakot,
 Hol ábrándos lelked gyakorta mulatott.

Megnézem elhagyott kerted' s szilvásodat,
 Hol ápoló kezéd nem nyes, nem oltogat ;
 Minden úgy elvadúlt, úgy elhagyatva van,
 Csak a vad természet munkál szabálytalan.

Ledőlt gyepamlagod' befutta a szeder,
 Virágos ágyaid mohar, gaz verte fel,
 Öreg szüléd, szegény, mit sem gondol vele,
 Te voltál szívének virága ... öröme ...!

Befordulék hozzá : már sokkal csendesebb,
 Mélyen talált szíven beljebb vonúlt a seb ;
 Mint a láng elsőbben felcsap s ha ellobog :
 Hamu fedi el az élő zsarátnokot.

Beszélgettünk ... ő is szólott, de keveset, —
 Kiméltem fájdalmát s nem említém neved'
 S mellette a bánat keserűn meghatott,
 Hogy úgy kell tartanunk, mint aki már halott

Pedig te élsz. Élj is barátom, boldogan!
 Erős légy, ha mégis a bánat megrohan ;
 Mert hosszú hervadás emészti azt a fát,
 Melyet nagy korában tesznek más földbe át.

S midőn hazánk felé a vándor madarak
 Hazádnak partiról majd visszaszállanak :
 Távol más világból, nagy tengerek felett,
 Küldd vissza nekünk e szíves üdvözlötet.

Jegyzetek. — A költő kibujdosott jó barátja : Kerényi Frigyes. Az 1840-es években népszerű lírikus volt. A szabadságharc bukása után a felvidékről Amerikába vándorolt s 1852-ben megtévelyodva halt meg. — Tompa Mihály az önkényuralom és a kiegyezés korában sok bánatoshangú, hazafias költeményt írt. Siratta bennük a nemzet sorsát s művészi kifejezést adott a magyarság borús hangulatának.

Magyarnak lenni ...

Írta : Sajó Sándor.

Magyarnak lenni : tudod, mit jelent?
 Magasba vágyva, tengni egyre — lent
 Mosolygva, mint a méla őszi táj,
 Nem panaszkodni senkinek, mi fáj ;
 Borongni mindig, mint a nagy hegyek,

Mert egyre gyászlik bennünk valami :
 Sokszázados bú, melyet nem lehet
 Sem eltitkolni, sem bevallani.
 Magányban élni, ahol kúsza árnyak
 Bús tündéreként föl-fölsírdogálnak
 S szálaiból a fájó képzeletnek
 Feketefényű fátylat szövögetnek
 És bűt és gyászt és sejtést egybeszőve
 Ráterítik a titkos jövődre ...
 Rabmódra húzni idegen igát,
 Álmodni rólad : büszke, messzi cél
 S meg-megpihenve a múlt emlékinél,
 Kergetni téged : csalfa délibáb! ...
 Csalódni mindig, soha célt nem érve
 S ha szívünkben már apadoz a hit :
 Rátakargatni sorsunk száz sebére
 Önámitásunk koldúsrongyait ...
 — Én népem! Múltba vagy jövőbe nézz :
 Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz! ...

Magyarnak lenni : tudod, mit jelent?
 Küzdelmet, fájót, végesvégtelent ;
 Születni nagynak, bajban büszke hősnek,
 De döntő harcra nem elég erősnek ;
 Úgy teremtni erre a világra,
 Hogy mindig vessünk, de mindig hiába :
 Hogy amikor már érik a vetés,
 Akkor zúgjon rá irtó jégverés ...
 Fölajzott vággyal, szomjan keseregve
 A szabadító Mózeszt várni egyre :
 Hogy porrá zúzza azt a szirtfalat,
 Mely végzetünknek kövült átkaul
 Ránk néz merően, irgalmatlanul
 S utunkat állja zordan, hallgatag ...
 Bágyadtan túrni furcsa végzetünk',
 Mely sírni készítő tréfát űz velünk
 S mert sok bajunkat nincs kin megtorolni :
 Egymást vádolni, egymást marcangolni!
 — Majd, fojtott kedvünk hogyha megdagad,
 Szilajnak lenni, mint a bérepatak,

Nagy bánatoknak hangos lakziján
 Nagyot rikoltni : hajrá, húzd cigány!
 Háborgó vérrel kesergőn vigadni,
 Hogy minekünk, hajh, nem tud megvirradni
 Hogy annyi szent hév, annyi őserő,
 Megsebzett sasként sírva nyögdelő,
 Mért nem repülhet fönn a tiszta légben,
 Munkás szabadság édes gyönyörében, —
 Hogy mért teremtetett bennünket a végzet
 Bús csonkaságnak, fájó töredéknek!...
 Tombolva inni hegyeink borát,
 Keserveinknek izzó mámorát
 S míg vérünkben a tettvágy tüze nyargal,
 Fölbúgni tompa, lázadó haraggal —
 S mikor már szívünk majdnem megszakad
 Nagy keservünkben,
 Bús szégyenünkben
 Falhoz vágni az üres poharat...
 — Én népem! Múltba vagy jövőbe nézz :
 Magyarnek lenni oly bús, oly nehéz!...

De túl minden bűn, minden szenvedésen,
 Önérzetünket nem feledve mégsem,
 Nagy szívvel, melyben nem apad a hűség,
 Magyarnek lenni : büszke gyönyörűség!
 Magyarnek lenni : nagy s szent akarat,
 Mely itt reszket a Kárpátok alatt :
 Ha küzködőn, ha szenvedőn, ha sírva :
 Viselni sorsunk, ahogy meg van írva ; —
 Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
 Vérünkbe oltva ősök honszerelmét,
 Féltn borulni minden magyar rögre
 S hozzátapadni örökön-örökre!...

Jegyzetek. — Sajó Sándor a világháború és a trianoni békekötés kor-
 szakának hangulatát hatalmas erővel szólaltatta meg. Magyar fajszeretete
 ott izzik minden hazafias dalában, elégiájában és ódájában. Itt közölt köl-
 teménye a rapszódia felé hajlik, de az elégiai enyhülés és megnyugvás meg-
 van a költemény befejezésében.

Az elégia.

Az elégia emelkedett hangú lírai költemény, mely a költő panaszait elmélkedő hangon adja elő. Az érzés, melyet az elégiaköltő kifejez : merengő panasz. A fájdalom már nem gyötri a költő lelkét, hanem méla elmélkedésre és szelíd megnyugvásra ösztönzi.

Példák az elégiákra. — A *Mohács* és a *Kis gyermek halálára* megilletődött hangon emlékezik meg két eseményről. A költő panaszait adja elő mindkettő. Kisfaludy Károly a mohácsi vész gyászos következményeit idézi föl, Vörösmarty Mihály egy kis gyermeket sirat el. Észrevehetjük azonban, hogy a panasz nem heves, a fájdalom nem végletes. Mind a két költeményt csendes borongás mérsékli. Mind a kettőbe némi vigasztalás vegyül. Hasonló jellemvonásokat mutat Eötvös József *Búcsú*, Tompa Mihály *Levél egy kibujdosott barátom után* és Sajó Sándor *Magyarnak lenni* című költeménye.

A görög költészetben minden disztichonban írt költeményt elégiának neveztek. Voltak elégiáknak nevezett csatadalok, szerelmi énekek és tanító költemények. Híres görög elégiaköltő volt : Tyrtaios. A rómaiak között : Ovidius. Az elégia Ovidius műveiben gyakran heroida vagy episztola formájában jelent meg. A *heroida* (hősi levél) voltaképen helyzetdal. A költő mondai vagy történeti személyeket szerepeltet bánkodó vallomásokkal. Az *episztola* (verses levél) levélformában tolmácsolja a költő érzelmeit.

Az elégiikus hang a magyar költészetben nagyon régi. A török idők óta sok panaszos énekben hangzott föl a magyar nemzet siralma. Költőink Balassa Bálint óta sok szép elégiát írtak. A legnagyobbak közül elég Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János és Tompa Mihály nevét említenünk.

EPIGRAMMÁK.

Írói érdem.

Írta: Kazinczy Ferenc.

Szólj s ki vagy, elmondom. Ne tovább! Ismerlek egészen.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Íz, csín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés :

Íz, csín, tűz vagyon a versbe', ha mesteri mű.

Epigrammai morál.

Írta : Kazinczy Ferenc.

«Bántani mást : vadság.» S más a lélektelen író?
 Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.
 Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot, az ilyet
 Ütni, csigázni, agyon verni nevetve szabad.

A kész írók.

Írta : Kazinczy Ferenc.

Béna vagy és táncolsz, a nyelvet nem tudod és írsz.
 Szárnyad ugyan nincsen, Cserdi : de rajta, repülj!

A nagy titok.

Írta : Kazinczy Ferenc.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok, ezt ha nem érted,
 Szánts és vess s hagyjad másnak az áldozatot.

Az igaz bölc.

Írta : Verseggy Ferenc.

Nézd a búzakalászt, büszkén emelődik az égnek,
 Míg üres és ha megért, földre konyítja fejét.
 Kérkedik éretlen kincsével az iskola-gyermek,
 Míg a teljes eszű bölc megalázza magát.

Emberdísz.

Írta : Vitkovics Mihály.

Szép vagy lányka? Ne tudd! Jót tettél férfi? Felejtsd el!
 Néktek ezen két mód ad igaz emberi dísz.

A szerény.

Írta : Szentmiklóssy Alajos.

Hódol az érdemnek s nem tudja, nem érzi magáét :
 Mást ha dicsérnek, örül, más ha dicséri, pirul.

Az öröm.

Írta : Szentmiklóssy Alajos.

Csak méhként ízleld mézét e gyenge virágnak,
Mert ha mohó vággyal rája rohansz, előlöd.

A képmutató.

Írta : Szentmiklóssy Alajos.

Sír, ha zokogsz : ha örülsz, örvend : de gyakorta mosolygván
Szíve zokog s ha szemét könny lepi, szíve nevet.

Dalmira.

Írta : Szentmiklóssy Alajos.

Versedben nagy könnyűség van, Dalmi, dicsekszel,
Könnyű lenni szokott, nem csoda, ami üres.

Emléklapra.

Írta : Kölcsey Ferenc.

Négy szócskát üzenek, védj jól kebledbe, fiadnak
Hagyd örökül, ha kihunysz : A haza minden előtt.

Huszt.

Írta : Kölcsey Ferenc.

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék ;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél s a csarnok elomlott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mondd, honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövődével komolyan vess össze jelenkort!
Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül!

Zrinyi, a költő.

Írta : Czuczor Gergely.

Kard viadalmakban, békében lant vala társad :
Kardod az életölő, lantod az életadó.

Magyarország címere.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Szép vagy ó hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
Téridet országos négy folyam árja szegi;
Ám természettől mindez lelketlen ajándék :
Naggyá csak fiaid szent akaratja tehet.

A puszta sír.

Írta: Vörösmarty Mihály.

A Duná hajjainál ki van itt a kised üregben
Pusztán s omladozó hamvai jeltelenül ?
Menj harsogva, folyam, mely gyakran vitted emelve
A győző seregét, zengj hadat álmaihoz ;
S melyet szerze, te légy, ország, az erősnek örök jel:
Népvezető Árpád hamvai nyugszanak itt.

Kisfaludy Károly sírjára.

Írta: Vörösmarty Mihály.

Kisfaludyt ne keresd e keskeny sírban, ó honfi!
S a rövid élet után holtnak örökre ne véd ;
Itt csak elomlandó tetemít jelölék ki baráti :
Fenn van időt múltó szelleme műveiben.

Két gyermek sírja.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Ó anya! Meg ne sirass, hogy ezen kis sírba leszálltam :
Játszani szállottam kedves öcsémhez alá.

Tanács.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Mondtam az észnek : hagyd ! A szívnek : szív, ne szeresd őt !
S e diadalmim közt boldogan élek-e? Nem!

Emléksorok.

Írta : Vörösmarty Mihály.

A természet örök könyvét forgatni ne szűnjél :
Benne az Istennek képe leírva vagon.

G. L. emlékkönyvébe.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Két jó van, mi fölött sorsnak nincs semmi hatalma :
Szorgalom és az erény. Földön az, égben ez áld.

Csalogány.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Elhervadt a virág, a fák koszorúi lehulltak,
Sárga levélkéken nyargal az őszi vihar.
A csalogány hallgat. Hol erő, mely visszaidézzé
Lengő bokrait és mennyei hangú dalát?
A tavasz eljő még, erdő, bokor újra virít majd :
Nem fog-e a csalogány halva feküdni alant?

Laurának.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek és ha
Megszédít a gond, túrni szeszélyeimet?
Nagy feladat vár rád : fiatal szívednek erényét
Tenni napul megtört életem árnya fölé.

Mint a földmívelő.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Mint a földmívelő jól munkált földbe magot vet
 S várja virulását Istene s munka után :
 Úgy a sirokkal felszántott földbe halottit
 Hordja koronként a végtelen emberiség
 És haloványan a dús, a szegény és a koronás fők
 Mennek alá, víg, bús, balga, mogorva vegyest.

A bánat.

Írta : Petőfi Sándor.

A bánat? Egy nagy óceán.
 S az öröm?
 Az óceán kis gyöngye. Talán,
 Mire felhozom, össze is töröm.

A hős.

Írta : Greguss Ágost.

Rágalom az, hogy Mák kardot sem ránta a harcban :
 Futva az ellen elől — karddal ütötte lovát.

Napfoltok.

Írta : Greguss Ágost.

A nap a legfőbb fény és mégis foltjai vannak ;
 Ám a foltokat is fénye mutatja csupán.

Az üdv.

Írta : Greguss Ágost.

Vágytál ; vágyaidat koszorúzá ritka szerencse.
 Mért nem vagy boldog? Mert csak a vágyban az üdv!

Népkegy.

Írta : Vargha Gyula.

Jóság, erény az emberen silány máz,
A bűn vigyorg a vékony máz megett ;
A nép ma még virágot szór, hozsánnáz,
Holnap már bőgi a «feszítsd meg»-et.

Az epigramma.

Írta: Sajó Sándor.

Aranypor, véresöpp, forgács, törmelék, —
Nem próza már, de költemény se még ;
Sziporka, búban vagy gúnyban égve, —
Mire megunnád, akkorra vége.

Az epigramma.

Az epigramma olyan rövid lírai költemény, mely valami gondolatot csattanósan fejez ki. A kis költemény két részre oszlik : előkészítő részre és megfejtő részre. Minél meglepőbb a két rész között az érzelmi és gondolati ellentét, annál sikerültebb az epigramma. A költemény vége felé a gondolatnak és kifejezésnek gyors fordulataát vehetjük észre. Itt van az epigramma csattanója.

Az epigrammák részint érzelmesek, részint gúnyosak. Az első csoportot a görögök, a másodikat a rómaiak kedvelték. Az érzelmes epigrammákat görög epigrammáknak, a gúnyosakat római epigrammáknak nevezzük.

Gnóma az olyan epigramma, mely általános életelvet ad elő. Az irodalmi vonatkozású epigramma : a **xenia**.

Az epigrammák jellemző versformája : a disztichon. A modern epigrammák többnyire rímesek.

Az epigramma a görögöknél fejlődött ki azokból a verses fölíratokból, melyeket az isteneknek szánt ajándéktárgyakra, továbbá fegyverekre, sírkövekre véstek. Innen a műfaj neve is (*epigramma* : felirat). Később általá-

ban az apró, szellemes költeményeket nevezték epigrammáknak. A görög epigrammák között számos velős gondolatot és kedves érzést őrző költemény maradt fenn. Híres görög epigrammaköltő volt : Simonides. A legnagyobb római epigrammaköltő : Martialis (Kr. u. I. század).

A magyar irodalomban különösen Kazinczy Ferenc és Vörösmarty Mihály tűntek ki epigrammaikkal. Kazinczy Ferenc elsősorban gúnyos epigrammákat írt, Vörösmarty Mihály érzelmesekeket.

SZATIRÁK.

Széphalmon.

Írta : Petőfi Sándor.

Te a nemzet-hálátlanság
Égbekiáltó némasága,
A nemzetszégyen Káin-bélyege,
Ó Széphalom!
Azért kellett-e csak
Hozzád zarándokolnom,
Hogy egy hajtásra oly hosszút igyam
A keserűség poharából,
Amilyet eddig még talán nem ittam?
Ez volt tehát
A múzsák egykori tanyája,
Hol most haszonbérlelő zsidó lakik?
Azon szobában,
Melyben Kazinczy Ferenc
Élt s kilehelte tiszta lelkét,
Most piszkos nyávogó porontyok
Hentergenek ;
S a szentek szentéből, nejének
Szobájából, ím kamra lett,
Mely ronda lommal van tele,
Ki innen e falak közül!
Félek, hogy e ház rám szakad,
Mert nagy teher nehezedik rá :
Az Isten átka . . .
Nagy ég! A pompás kert mivé lett!
Még mostan is mosolyg, mosolyg,

De szívet szaggatólag,
 Mint a megőrült szép leány.
 Elvadulának a gyümölcsfák
 S alattuk fű terem buján,
 Sűrűn és magasan :
 Tán el akarja rejteni
 A pusztulásnak szellemét,
 Mely itt két kézzel dolgozik,
 Vagy az utat akarja
 Elfödni, mely a sír mellé vezet,
 Hogy a halottnak nyugodalmát
 Ne háborítsa senki :
 Mert nyugalomra nagy szüksége van,
 Kit hetven évig üldözött az élet.
 Itt nyugszik ő
 Vad fák és vad füvek körében,
 Fölötte hófehér szobor . . .
 Miért fehér? Miért nem fekete?
 Vigyétek el és tűzzétek föl helyébe
 Sötét sorsának zászlaját!
 Oly bántó e fehér hazugság.
 És ezt is özvegye
 Állíttatá, ez oszlopot ;
 De könnyen telt ki tőle,
 Mert nem maradt több,
 Csupán hét árva gyermeke.
 S miért tett volna oszlopot
 Sírházhoz a haza?
 Hiszen mit tett ő a hazáért?
 Miatta hét esztendeig szíva csak
 A börtönök dögvészes levegőjét
 És csak félszázadig
 Tartá vállán, mint Atlasz, az eget,
 A nemzetiség szent ügyét.
 Magyar nemzet, most nem volnál magyar!
 Ő akkor volt az, midőn senki sem volt,
 Midőn magyarnak lenni
 Szégyen vala, —
 És te, hazám, te így fizetted őt?
 Míg élt : fázott és éhezett

S most sírja olyan elhagyott,
 Mint számüzötté,
 Ki idegen földön vesz el.
 Hálás haza!
 A szent halott nevében
 Vedd forró köszönetemet!
 Ha gyermekem lesz,
 Ki arra készül,
 Hogy neked éljen:
 Ide fogom majd őt vezetni
 E sírhalomhoz — buzdításul!

Jegyzetek. — Petőfi Sándor 1847-ben nagyobb utazást tett. Sátoralja-újhelybe érkezve meglátogatta Kazinczy Ferenc sírját. Erről így emlékezik meg útleírásában: «Újhelytől félóránnyira észak felé esik Széphalom, Kazinczy egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zarándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erőslelkűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjete, miszerint a hazáért soha, de soha, egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívszagatóbb, legelkeserítőbb képét és letérdeltem a sírra és már föl-emeltem a kezemet, hogy megesküdjem . . . ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt.» (Úti levelek Kerényi Frigyeshez. XII. levél. 1847 július 11.)

Kevés magyar író szerette oly szenvedélyesen hazáját, mint Petőfi Sándor. Kitörése éppen azért olyan heves hangú, annyira maró gúnyú. Kazinczy Ferenc csakugyan egyik legnagyobbja a magyar nemzeti öntudat és a magyar irodalmi élet fejlesztőinek. Halhatatlan tevékenységű férfiú! Méltó az utódok örök hálájára.

Könnyű hazafiság.

Írta: Kozma Andor.

Amelyet szittya ajkaink
 Szünetlen emlegetnek,
 Világra szóló híre van
 A hazaszeretnek.

Kérdezd az angolt: mit csinál?
 — Kereskedelem, szól gyorsan.
 Kérdezd a jámbor törököt:
 — Én megnyugszom a sorsban.

Kérdezd a germánt. — Dolgozom,
Hogy első én maradjak.
A franciát. — Tépett gloárt
Kívírok újra nagyinak.

Kérdezd a szlávot. — Álmodom
Hatalmas nagy jövőről.
A taljánt. — Büszkén olvasom
A multat minden körül.

S ha kedved aztán a magyart
Úgy megkérdezni támad,
Jobbjával a szívére üt :
Én szeretem hazámat!

Ez így van és ha van hiba,
Nem ebben van, de másban :
Abban, hogy mindent kvittelünk
E szimpla vallomásban.

Mindenki hű és hazafi,
Ki ezt a frázist vallja,
Lehet már aztán céda, cenk,
Az embereknek alja.

Van egy igaz hazafiság :
A sok, nagy kötelesség —
Ej, az már nem nekünk való.
Az nehezünkre esnék!

Jegyzetek. — Enyhébb gúnyú szatira. Kozma Andor egyike a legutóbbi fél század legkiválóbb költőinek.

A szatira.

A szatira gúnyos költemény. Az emberi fonákságokat ostromozza. Célja a nevetségessé-tétel útján az erkölcsök javítása. A szatira leginkább olyan korokban virágzik, mikor az erkölcsök sülyednek. Ilyenkor a költő belsejében élő nemes eszmék és a külső világ romlottsága között olyan nagy az ellentét, hogy a költő keserű gúnyra fakad felháborodásában.

A szatirában megnyilvánuló szelid gúny kicsinylő mosolyra indít, míg a maró gúny keserű hangulatot ébreszt. Az elbeszélő költemények (Arany János : *A fülemile*) és az életképek (Petőfi Sándor : *A magyar nemes*) is lehetnek szatirikus hangúak. Ezeket azonban ezen az alapon mégis bajos a szatira műfajába sorozni. A szatira elmélkedő és erkölctanító lírai költemény. — Ha a szatira nem általános hibákat, hanem egyes embereket támad, paszkvillus-nak nevezik. (Ez a szó a Pasquino név elferdítése. Pasquino 16. századi római varga volt, akit személyeskedő gúnyolódásai tettek hírhedtté.)

A szatira szó a latinban eredetileg annyit tesz, mint egyveleg. Így nevezték azokat a rögtönzött, ingerkedő verseket, melyekkel a műveltebb rómaiak az ebéd után mulattak. Később az erkölcsi célzatú gúnyos költe-

ményekre szorították ezt az elnevezést. A római császárok korában Persius és Juvenalis híres latin szatira-költők háborgó lélekkel ostorozták az elfajult római népet. A legnagyobb római szatiriköltő, Horatius, finomabb és szelídebb gúnnyal élt.

A magyar irodalomban a szatírának Kozma Andor a legtermékenyebb és legkönnyedebb művelője. Szatírái egyúttal találó kordépek is.

TANÍTÓ ÉS BÖLCSELOŐ KÖLTEMÉNYEK.

Forgandó szerencse.

Írta : Faludi Ferenc.

Fortúna szekerén okosan ülj,
 Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dűlj.
 Ha miben kedvezett,
 Ha szépen vezetett,
 Meg ne örülj:
 Fortúna szekerén okosan ülj.

Jó kedve s kereke egyaránt jár,
 Forgandó, változó, ma kincsel vár,
 Holnap lenyomorít,
 És megint boldogít.
 Elhigyled bár:
 Jó kedve s kereke egyaránt jár.

Érdemre nem tekint, szemtelen, vak,
 Kire ma vont aranyt, holnap szűrt rak,
 Tudják, kik táborát
 Lakták és udvarát,
 Sok nagy urak;
 Érdemre nem tekint, szemtelen vak.

Hol édes jó anyád, hol mostohád,
 Dolgáról senkinek számot nem ad.
 Megbecsül, megaláz,
 Magasztal, legyaláz,
 Bút hoz reád:
 Hol édes jó anyád, hol mostohád.

Jegyzetek. — Faludi Ferenc, a magyar prózai stílusnak 18. századi mestere, erős formaérzékű lírikus volt.

A lélek halhatatlansága.

Írta : Csokonai Vitéz Mihály.

(A költő élénk tárja rémítő s vidító kétségeit.)

Lenni vagy nem lenni? Kérdések kérdése!
 Melynek nehéz, kétes, szép a megfejtése.
 Nagy kérdés, amelyet ha mélyen vizsgállok,
 Még több kérdéseknek mélyére találok.
 Lát és habzik az ész, a szív fél és sóhajt
 S bennem a kérdésben forgó lélek óhajt,
 Érzem nemes voltom, érzem gyöngeségem
 S reményem beborúl és derül kétségem...
 Boldog, százszor boldog, aki nem született
 Aki nem ízlelte még meg az életet!
 De jaj, aki egyszer van és kezdett lenni,
 Örök halál annak semmiségbe menni.
 Ha nem lettem volna, e nagy jót nem tudnám
 S a nem ismert halál karjain aludnám:
 De az élet bennem mihelyt szikrát vetett,
 Fellobbant a hozzá vonzódó szeretet.

Létel! Te mennyország ezer inségbe is!
 Nem létel! Te pokol még nem érezve is!
 Itt állok virágzó éltem szigetjében,
 Egy kőszikla tornyán a hab közepében,
 Itt nézem partotok kétes messziségét,
 Az én lételemnek folyását vagy végét.
 Alattam a chaos bőgő torkolatja
 Az elementumok ¹ fogát csattogtatja
 S varázsló bal kezét sárgán nyujtván felém:
 «Elveszel!» Így ordít s rémülést önt belém.
 De kárpítja alól a kék reménységnek
 A testvér csillagok mosolyogva égnek,
 Biztatván, hogy mennyből szállt belém a lélek
 S ha elvész is a test, jobb részemmel élek...

(A lélek léte nem tagadható. Vétek az Istenről azt állítani, hogy megsemmisíti lelkünket. Isten igazságos: megjutalmazza a jókat, akik itt a földön szenvedtek s megbünteti a gonoszokat, akik e világi életükben boldogan éltek. Volna-e másképpen értelme a földi vergődésnek? A testi halál után eljő a lélek jövőndő boldog élete: amint ezt az emberek milliói hiszik és vallják.)

A London utcája, a Huron posványá ²
 A jövődő boldog életet kívánja ;
 A csendes kínai s a kóborló tatár
 Érzi, hogy a halál nem legvégsőbb határ ;
 Sőt az a kannibál, ki dühödt bélibe
 Önnön embertársát vendégeskedi be
 S az ötig olvasni nem tudó déli nép,
 Hiszi, hogy lelkestől a halálba nem lép.
 Ha ezek mind hisznek, én kételkedjek-é?
 Sőt ha hibáznak is, én bölcsőbb legyek-é?
 Én is ember vagyok : és embertársamnak
 Közhibáját miért szégyeljem magamnak?
 Ha úgy nem ítélek és érzek, mint ezek,
 Talán akkor botlom, vakulok, vétkezek.
 Négy milliárd ember : felséges társaság!
 Hamarább vét négy-öt, mint ily nagy sokaság,
 Sőt ha ez mind görbén találna is nézni,
 Nem tartoznám szemem szemükhöz intézni?
 S kívált mikor szívem így verne belőlem :
 «Ah, ez édes hibát ne zavard el tőlem!»
 Sem több, sem kevesebb, csak ember lehetek,
 Sem barom, sem angyal lenni nem szeretek.

De itt ezt kértheti egy világ polgára :
 Hogy jutott minden nép ennek tudására?
 Barátom! Hányd fel bár a könyvek asztagát
 Meglátod, hogy egy nép sem formálta magát.
 Egy ember, egy nem köz-lélek, egy isteni
 Szokatlan erővel felruházott zseni ³
 Láttá, amit mások nem láttak s a vadon
 Népnek előadta, szeliden, szabadon.
 A gyenge fél hitte az erősnek szavát
 S nem tudva érzette önnön maga javát :
 Láttá, hogy a szíve nem kiált ellene
 S hogy ez az ő nemes sorsához illene.
 Vagyis, amely bimbót nyerses természete
 Még beburkolt kérgek alatt rejtegete,
 Mihelyt egy boldog fény s meleg kifejtette,
 Mindjárt magáénak vallotta — s szerette.
 Én ugyan állítani nagyon merészelem,

Hogy régibb út a hit, mintsem az értelem
S hogy minden nép előbb lett teológussá,
Mint kételkedővé vagy filozófussá.

(Minden nép hitt a lélek halhatatlanságában. A túlvilági életben való remény enyhítette az emberek földi nyomorúságát.)

Lám, mily boldogító a vallás érzése!
S bár oly együgyű is, lelket ád ihlése.
Hányszor vigasztalja ez a néger szívét,
Mikor már nem bírja elcsigázó művét,
Mikor a potosi bányák ⁴ éjjelében,
Az élet és pokol kölcsönös szélében,
Hol csak jajszók s bilincscsörgések hallatnak,
A rabság s a kínok már lelkéig hatnak
S a pogány keresztyént átkozván magába,
Elszánva ugrana az ércék kohába,
De csak visszahátrál, letörli könnyeit
S a tágas tengerre fordítja szemeit,
Mely hazája között, ahová vágyódik
S nyomorgatásának földje közt hánykódik.
Gondolja: majd eljő az a perc végtére,
Melyben elér ő is a kínok végére
És az esti szellők lágymeleg szárnyain
Általrepül lelke a tenger partjain
S majd otthon egy tarka publikánná válván,⁵
Őseivel egyik fáról másra szállván,
Zengi új örömét és elmult kínjait
S átkozza a kávék kertek vad urait.

(Ha a multba megyünk vissza, mit látunk? Atheus hitetlen bölcselő volt, tagadta az Istent és a lelket, de mikor végső órája közeledett, magába szállt. Confucius, kelet bölcse, nemes gondolkodással elmélkedett az Istenről. Még emlékezetesebben a harmadik halott.)

Sokrates ez, kinél a pogányok között
Más világra szebben senki sem költözött,
Akiben szemlélni legtisztábban lehet,
Hogy egy természetnek fia mire mehet...
Menjünk tömlöcébe, hol a fő bölcsékkel
Készül a halálra megnyugodt lélekkel.
Ime a halálos mérget mostan adja
Őneki könnyezve a tömlőc hadnagyja,

A bölcs hideg vérrel veszi azt kezébe
S így szól barátinak a halál révébe :

«Lelkek lelke, Te nagy, bölcs, igaz és örök
Jó Isten, ki az én szívemet ismered,
Kérésemre figyelmezz
És juttass hamar engemet

E földön lefutott vándori napjaim
Boldog célja felé. Lelkem erőlködik
És áldott kebeledbe
Készül szállani, jó Atyám!

Itt a vég: megivám kelyhedet, ó halál,
S néhány percek után testemet itt hagyom.
Hogy-hogy drága barátim!
Mért vagytok szomorú s levert

Ábrázattal? Az én végemet is hideg
Megnyugvás szemivel kellene néznetek,
Mégis szántok; ez a bú
Megbánt, férfiak, engemet.

Ah, híjátok elő balzsamomul az ész
S a virtust. De te sirsz, Chremesem ⁶ és te is,
Plátóm, könnyezel? — Ó ég!
Ó jó Isten, ugyan hová

Lett és lészen ama szent filozófia,
Mely a földi halált semmibe véteti?
Bátran, drága barátim!
Majd egykor ti is engemet

Megláttok. Mit is ér sírni, sóhajtani
S e történetemen nyögve kesergeni?
Hát egy büntelen embert
Rettegtethet-e a halál?»

Ily érzések között múlt ki az üldözött
Sokrates kesergő tanítványi között.

Kinek nagy lelke volt és tiszta erkölce,
 Ez a régi világ feddhetetlen bölce,
 De akit sötétnek s kicsinynek találunk,
 Mihelyt egy haldokló keresztyént vizsgálunk.

(Ezután következik a megboldogult nemesasszony emlékének megújítása, jellemének dicsérete és rokonságának felsorolása: a voltaképeni halotti búcsúztató.)

Jegyzetek. — Ezt a filozófiai költeményt egy előkelő tiszántúli föld-birtokos nejének temetésére írta a költő.

¹ Elementumok: elemek.

² Huron-tó környéke: vad vidék
 Észak-Amerikában.

³ Zseni: lángelme.

⁴ Potosi bányák: Dél-Amerikában.

⁵ Publikán: pelikán, nagy vizi
 madár.

⁶ Chremes: Sokrates tanítványa.

Az ember.

Írta: Petőfi Sándor.

Nincs nevetségesebb az embernél,
 Oly kevélységben, olyan gőgben él!
 A világot fitymálják ajkai
 S minth' az eget akarná szántani
 Orrával, oly magasra tartja fel.
 Kevély ember, miben kevélykedel?

Egy szempillantásnál mi rövidebb?
 Ember barátom, a te életed.
 Rohanva jó az idő s elrohan,
 Egy kezében bölcsőd pályája van
 S másokban koporsódra szemfödel.
 Kevély ember, miben kevélykedel?

S mit végezhetsz egy pillantás alatt?
 Hódítál népeket, országokat?
 Hódítani csak gyávákat lehet
 S az uralkodás ilyenek felett
 Dicsőség? Ezt csak szégyenelned kell.
 Kevély ember, miben kevélykedel?

S ha dicsőséget szerzél, nagy nevet?
 Veled hal meg s a föld alá viszed,
 Vagy, mint hű eb, kísér ki sírodig
 S ott őrzi azt egy pár kis századig
 S előbb-utóbb éhen-szomjan vesz el,
 Kevély ember, miben kevélykedel?

Dicsőséged, neved maradjon! Hol?
 A nép is elvesz, melyhez tartozol.
 Az ország, melyben most él nemzedet,
 Tenger volt egykor s újra az lehet
 S e föld is semmiségbe oszlik el.
 Kevély ember, miben kevélykedel?

Jegyzetek. — A költemény 1847-ből való. Egyike Petőfi Sándor legjellemzőbb bölcselő költeményeinek.

Vojtina ars poétikájából.

Írta: Arany János.

I. *Mendacem oportet esse memorem*:¹

Költőnek ezt ajánlani merem.
 Nem éppen tisztos, de derék szabály,
 Versembe jól fér s amellet — talál.
 Azaz — magyarra téve a szavak:
 «Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak ;»
 Mert van egy példa, hogy a sánta eb ...²
 A sánta költő még keservesebb.

II. *Hazudni rút.* Ez ellen a morál,
 A társas illem egyként perorál,³
 De költőnek, bár lénye isteni,
 Nemcsak szabad, — szükség föllenteni.
 Avagy felettünk nem hazud az ég,
 Boltta símulva, melynek színe kék?
 A támadó nap burka nem hazud?
 S fejünk felett, min jár, nem ál az út?
 A csillagok hullása nem csaló?
 Távolság hegy, erdő kék színe való?
 Szivárvány hídja nem csak tettetés?

A látkör széle nem csúf rászédés?
 A délibáb, midőn vizet csinál,
 Melyben torony, fa kettészelve áll,
 Lebegve orma, tótágast az alja:
 Hát nem szemed, szomjad ingerli, csalja?...
 Minden hazugság, földön ami szép;
 Csontváz, ijesztő a valódi kép;
 Azt vérrel, hússal ékesíteni,
 Jer, jer költő!... hazudva isteni.

III. Győzz meg, hogy ami *látszik* az *való*:
 Akkor neved költő lesz, nem csaló,
 Amint nem az volt rég az athéni,
 Malac-sivítást tudva színleni;
 Ellenben a pór, aki szűr alatt
 Rikatta disznát és kuhin⁴ maradt,
 Bár a sivítót gúnyosan emelte,
 A hallgatók fütytyét megérdemelte;
 Mert a közönség *érzé*, hogy amaz
 Úgy ri, miként *legtöbbször* a malac,
 Míg a valódi — csont és vér noha —
 Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.⁵

IV. Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod;
 Csakhogy nem ami *rész szerint* igaz,
Olyan kell, mi *egészben* s *mindig* az.
 Tán nem való, hogy ez s ez úgy esett,
 Tán ráfogás a felhozott eset:
 Mátyás király nem mondta s tette azt;
 Szegény Tiborc⁶ nem volt élő paraszt;
 Bánk a nejével megvénült falun...
 Evett, ivott, míg végre elalún;
 De mit nekem *valód*, ha ez esetben
 Bánk törpe lesz, Mátyás következtlen?
 Ha semmi évszám, krónikás adat
 Engem le nem győz, hogy nem tett vadat?
 Nekem egész ember kell és király,
 Vagy férj, nejéért aki bosszút áll

S ember-, király-, meg férjben az egyén :
Csip-csup igazzal nem törődöm én.

- V. De bár egész s örök, — úgy pusztá-nyersen
Feladva nem segít valód a versen.
Itt kell már a szabály : «Költő hazudj !»
Nem olyan ám mind, hogy belőle tudj,
Mert van sok eszme, *igaz* fogalom,
Mitől előre borsózik dalom.
Az egyszeregy, bár meg nem dönthető,
Képzelmi szósszal le nem önthető ;
Sem oly igazság, min függ a peres,
Sem a rideg tan, elvont, rendszeres ;
Vond bár kívül reá költői mázad :
A póre tartalom fejedre lázad.

- VI. Állok Dunánk szélén, a pesti parton,
Előttem a kép, színdús üde karton :⁷
Felleg s hegy által a menny kékje csorba,
A nap most száll le a város-majorba ;
Büszkén a Gellért hordja bársonyát
S fején, mint gondot, az új koronát ;⁸
Lenn a Tabánban egy toronytető,
Gombjának fénye majdnem égető,⁹
Míg fönt a Mátyás ódon temploma
Szürkén sötétlik, mult idők roma
És hosszú rendje apró sűrű háznak
Fehérlik sorba, mint gyepen a vásznak ;
Alant a zölden tiszta, nagy folyam,
Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan
Meg nem legyinti szellő s fecske szárnya,
Csak mélyén lüktet forradalmas árja ;
Felszíne tükör és abban, mikép
Tündéri álmom, az előbbi kép
Tisztára mosdva, felfordítva ring,
Mint lenge kárpit, a merő fal ing . . .
Ábrándos lelkem a hullámba mélyed,
Vágyban elúszva, búvárlom a mélyet :
Itt, itt a nimfák ! Itt a cháriszok ! . . .¹⁰
Az utcán por, bűz, német szó, piszok.

VII. Nem a való hát : annak égi mása
 Lesz, amitől függ az ének varázsa :
 E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít —
 Sulykot bizony nem egyszer elhajít ;
 Ez alkonysugár, mely az árnyakat,
 E köd, mely nőteti a tárgyakat,
 E fénytörődés átlátszó habon,
 E zöld, esős lég egy május-napon,
 Egy önmagánál szebb, dicsőbb természet :
 Egy szóval . . . a *költészet*.

Jegyzetek. — Arany János ebben a költeményében azt a kérdést tárgyalja : hogyan kell a költőnek eszményíteni? A költő t. i. költeményében a külvilágot nem tünteti föl egészen úgy, amint azt a valóságban találhatni. Mennyiben térhet el a valóságtól és mennyiben kell hozzá ragaszkodnia? Erre felel a költő. — Vojtina szegény tót diák volt, kinek nevét itt Arany János tréfásan veszi fel. — *Ars Poetica*-nak nevezik Horatius latin költőnek egyik költői levelét (Ad Pisones), melyben a költői műfajok történetét és elméletét adja elő.

A költemény gondolatmenete :

I—IV. A költő «hazudik», azaz eltér a valóságtól a szépség kedvéért, úgy mint hazudik a délibáb vagy a szivárvány. Mindamellett kell, hogy a költő alkotásában a valóság színe meglegyen.

V. Nem minden igaz való a költészetbe. Például matematikai vagy jogi tételeket nem dolgozhat föl a költészet.

VI. Nem minden valóság illik a költészetbe. Példa a Dunapart a valóságban és visszatükröződése a Dunán. Ilyenfajta visszatükröződés a költészet is.

VII. A költészet hűtelen hűség: nem a valót, csak annak szép mását adja.

Arany János felfogását tehát következőkép összegezhetjük : a költészet a valónak válogatott vonásokból alkotott és többé-kevésbbé eszményített mása.

¹ A hazugnak jó emlékezete legyen.

² «Hamarább utólérlek a hazug embert, mint a sánta ebet.» (Közmondás.)

³ Kikel.

⁴ Kuhinban marad : cserben hagyják, szégyenben marad.

⁵ Egy athéni polgár kitűnően tudta a malac-visítást utánozni. Egy paraszt meg akarván tréfálni az athénit, ruhája alatt malacot vitt a piacra, de a malac véletlenül másképpen visított, mint szokott, úgy hogy ki-

nevezték a parasztot. Így jár a költő is, aki nem az átlagos, a rendesen igazat veszi fel költeményébe.

⁶ Tiborc : paraszthalak Katona József Bánk bánjában.

⁷ Karton : nagyobb festmények tervvázlata, előrajzok.

⁸ Az akkor nemrég épült katonai erősség.

⁹ Ez 1849-ben volt így. (Arany János jegyzete.)

¹⁰ Cháriszok : a gráciák, a kellem istennőinek görög neve.

Tanács.

Írta: Gyulai Pál.

Kiket szeretsz s akik szeretnek, Ha bántanak, ha megsebeznek : Ne haragudj' rájuk sokáig! De öntsd ki szíved', s ha letörléd A fájdalom kicsordult könnyét : Bocsáss meg! Hidd, enyhedre válik.	Ó egymást hányszor félreértjük, Szeretteinket hányszor sértjük, Bár szívünk épen nem akarja. Mi is talán vérzünk a sebben, Nekünk is fáj, még élesebben, De büszkeségünk be nem vallja.
--	--

Ne légy te büszke, légy őszinte,
 Hived legott azzá lesz szinte,
 Oszlik gyanú, megenyhül bánat ;
 Oly váratlan jöhet halálunk
 S ha egymástól haraggal válunk :
 A sírnál késő a bocsánat!

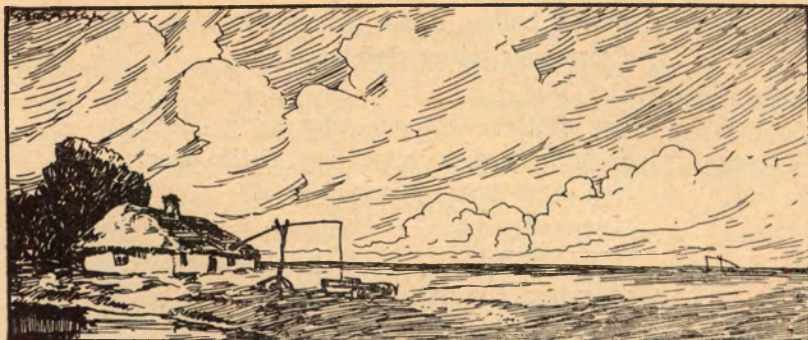
Jegyzetek. — A költeményt dálnak is nevezhetnők, ha tartalma nem mondana ellent a dal-műfajba való beosztásnak. Dalformája ellenére is bajos volna énekelni bölcselő és tanító hangulata miatt.

A tanító és bölcselő költemény.

Azt a lírai költeményt, mely valamely tudományos igazságot vagy erkölcsi tételt fejteget, tanító költeménynek nevezzük. Egyik válfaja a bölcselő költemény. Voltaképen ez is tanító költemény, csak a rajta átvonuló erős bölcselkedő szellem különbözteti meg a tanító költeménytől. A két műfaj határvonala meglehetősen elmosódik.

A tanító költemény főnehézsége a következő. A tanító költemény tárgya többnyire tudományos, tehát inkább az észhez, mint a képzelethez szól. Költőjének azon kell lennie, hogy tárgyának elvont, gyakran száraz voltát úgy alakítsa át, hogy az képzeletünkre is haszon, hogy a szép érzetét is felkeltse bennünk.

A leghíresebb tanító költemények a költészetről szólnak. Ilyen Horatius latin költői levele : *Ad Pisones* és Boileau francia költeménye (*L'art poétique.*) Boileau a 17. században versekbe foglalta mindazokat a szabályokat, melyekhez az akkori jelesebb költők ragaszkodtak. Műve, mint a francia költői ízlés törvénykönyve, rendkívül tekintélyes volt a legújabb időkig.

Itt születtem én ezen a tájon . . .

Petőfi Sándor.

ÖTÖDIK RÉSZ.

PETŐFI SÁNDOR ÉLETE KÖLTEMÉNYEIBEN.

Majdnem minden lírai költemény alkalmi költemény azaz a költő életéből — érzelmeinek és gondolatainak világából — meríti tárgyát. A lírai költő feltárja előttünk lelkét és élményeit.

A legnagyobb magyar lírikusnak, Petőfi Sándornak, élete remekül tükröződik költeményeiben.

Petőfi Sándor élete rendkívüli volt. Mint tanuló sokfelé megfordult, 16 éves korában közkatona, 20 éves korában nyomorral küzködő vándorszínész, 27-ik évében pedig már mint Magyarország egyik legnagyobb költője hősi halált halt a segesvári csatatéren (1849 július 31). Lázás fejlődésének és dicső emelkedésének történetét megtaláljuk dalaiban.

Szülőföldemen.

Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon.
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón' tele:

Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Úgy mentem el innen, mint kis gyermek,
És mint meglett ember, úgy jöttem meg.
Hej, azóta hús esztendő telt el
Megrakodva búval és örömmel.
Hús esztendő... az idő hogy eljár!
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már...
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Mint nyugtalan madár az ágakon,
Helyről helyre röpköd gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár...
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfasípot fújva,
Lovagolok szilaj nádparipán,
Vályuhoz mék, lovam inni kíván,
Megitattam, gyí lovam, gyí Betyár...
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Megkondúl az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán,
Hallgatom s fél álomban vagyok már...
«Cserebogár, sárga cserebogár!»

Petőfi Sándor Kiskőrösön született ugyan (az 1823-ik év első órájában), de azért Félégyházát tekintette születési helyének, mert szülei csakhamar ide költöztek. Félégyházán maradt a költő hatodik évéig. Midőn húsz esztendővel később, 1848 nyarán, ismét a Kiskúnságban járt, gyermekkorának felmerült emlékei ösztönözték a *Szülőföldemen* című költemény megírására.

A költő ábrándos, csendes gyermek volt. Már Félégyházán felébredt benne az Alföld mély szeretete. Gyermekkori emlékeinek meseteri módon ad hangot *A gólya* című költeményében is.

A gólya.

Sokféle a madár s egyik ezt, másik azt
Leginkább kedveli;
Ezt ékesszólása, amazt pedig tarka
Tolla kedvelteti.
Kit én választottam, a dal-mesterséghez
Nem ért az a madár
S egyszerű mint magam ... félig feketében,
Félig fehérben jár.

Nekem valamennyi között legkedvesebb
Madaram a gólya,
Édes szülőföldem, a drága szép alföld
Húséges lakója.
Tán azért szeretem annyira, mert vele
Együtt növekedtem;
Még mikor bölcsőmben sírtam, ő már akkor
Kerepelt fölöttem.

Vele töltöttem a gyermekesztendőket.
Komoly fiú valék.
Míg társim a hazatérő tehéncsordát
Esténként kergeték:
Én udvarunkon a nádkúp oldalánál
Húztam meg magamat
S némán szemlélttem a szárnyokat próbáló
Kis gólyafiakat.

És elgondolkodtam. Jól tudom, az gyakran
 Fordult meg fejembe':
 Miért hogy az ember nincs úgy, mint a madár,
 Szárnyakkal teremtvé?
 Csak a messzeséget járhatni meg lábbal
 S nem a magasságot;
 Mit ér nekem, mit a messzeség? mikor én
 A magasba vágyok.

Fölfelé vágytam én. Ah, úgy irigyeltem
 Sorsáért a napot,
 A föld fejére ő tesz világosságból
 Szótt arany kalapot.
 De fájt, hogy esténként megszúrják ... mert hiszen
 Foly keblébül a vér;
 Gondolám, hát így van? hát aki világít,
 Ilyen jutalmat nyer? — —

Kivánt időszak az ősz a gyermekeknek:
 Mint anya jön elé,
 Aki fiainak számára kosarát
 Gyümölcssel terhelé.
 Én ellenségemül néztem az ősz s szólék,
 Ha gyümölcsöt hozott:
 Tartsd meg ajándékod, ha kedves madaram,
 A golyát elcsalod.

Szomorodott szívvel láttam gyülekezni,
 Midőn távoznak;
 Miként most eltűnő ifjúságom után,
 Úgy néztem utánok
 S milyen bús látvány volt a házak tetején
 A sok üres fészek,
 Szellő lehelt reám, sejtés halk szellője,
 Hogy jövőmbe nézek.

Mikor tél multával fehér hósubáját
 A föld levetette
 S virággal zsinórzott sötétzöld dolmányát
 Ölté fel helyette;

Akkor az én lelkem is felöltözék új
 Ünnepi ruhába
 S gólya-várni néha elballagtam egész
 A szomszéd határba. —

Később, hogy a szikra lángra lobbant, ahogy
 Ifjú lett a gyermek:
 Talpam alatt égett a föld, neki esem
 És paripán termek
 S megeresztett kantárszárral vágaték ki
 A puszták terére . . .
 Még a szél is ugyan neki gyürkőzött, hogy
 Lovamat elérje.

Szeretem a pusztát! Ott érzem magamat
 Igazán szabadnak,
 Szemeim ott járnak, ahol nekik tetszik,
 Nem korlátoztatnak,
 Nem állnak körülöm mogorva sziklák, mint
 Fenyegető rémek,
 A csörgő patakot hányva-vetve, mintha
 Láncot csörgetnének.

És ne mondja senki, hogy a pusztá nem szép!
 Vannak szépségei;
 De azokat, mint a szemérmes lány arcát,
 Sűrű fátyol fedi:
 Jó ismerősei, barátai előtt
 Leteszi fátyolát
 S rajta vesz merően a megbúvölt szem, mert
 Tündérkisasszonyt lát.

Szeretem a pusztát! Be-bekalandoztam
 Tüzes paripámon
 S midőn már ott jártam, ahol fizetésért
 Sincs emberi lábnyom:
 Lovamról leszálltam, gyepre heveredtem.
 Egy futó pillanat
 A tóra mellettem s benne kit látok meg?
 Gólyabarátomat.

Oda is elkísért. Együtt ábrándoztunk
 A puszta legmélyén,
 Ő a víz fenekét, én a délibábot
 Hosszasan szemlélvén.
 Így töltöttem vele gyermekségemet és
 Ifjúságom javát,
 Azért kedvelem, bár se tolla nem ragyog,
 Se szép hangot nem ad.

Mostan is kedvelem és úgy tekintem én
 A gólyamadarat,
 Mint egyetlen valót, mely egy átálmodott
 Szebb korból fönmaradt.
 Megérkezésedet még mostan is minden
 Esztendőben várom
 S kívánok szerencsés utat, ha távozol,
 Legrégibb barátom.

Kilencedik évében Pesten találjuk a költőt. Eleinte az evangélikus iskolát járta, később a piarista gimnáziumban tanult. Osztálytermének ablakaiból ki lehetett látni arra a térre, amelyen most a Petőfi-szobor áll.

Pestről Aszódra, Aszódra Selmecre vitte édesapja. Selmecen nagy hévvel olvasta Petőfi a magyar költőket (különösen Gvadányit, Csokonait és Vörösmartyt) és saját költeményeiből is felolvasott néhányat az önképzőkörben. De édesapja sem előmenetelével, sem viseletével nem volt megelégedve: azt írta fiának, hogy leveszi róla a kezét. Petőfi erre 1838 február 15-én a legnagyobb hidegben elhagyta Selmecet és gyalog Pestre indult, a nyári szünidő után pedig beállt Sopronban katonának.

Két évig katonáskodott. Nagyratörő lelke csak nehezen viselte a közkatonai életnek vas kényszerét és gépies egyformaságát. Mindig közkatona maradt, mindig nehéz munkát kellett végeznie: a kaszárnya udvaráról a havat eltakarítani, a legnagyobb hidegben főzőedényeket mosni a kútnál, két-két óra hosszat őrt állni. Hazulról nem támogathatták, tehát be kellett érnie a krajeáros zsolddal. A katonaélet sanyarúságait hét évvel később többek közt *Nézek, nézek kifelé* című dalában énekelte meg.

Nézek, nézek kifelé . . .

Nézek, nézek kifelé az
Ablakon,
Ott merengnek szemeim a
Silbakon!
Jár a faköponyeg mellett
Föl s alá,
Méltósággal, mint valami
Kiskirály.

Sétifkáltam így én is
Valaha,
Mert hogy voltam, voltam én is
Katona,
Fekete-sárgára festett
Fák előtt
Villogtattam a hatalmas
Gyíklesőt.

Izzadtam a dicső borju
Bőr alatt,
Bájos bakancs ékesíté
Lábamat,
Szájam szörnyű halberdókat
Kiabált
És söpörtem a kaszánya
Udvarát.

Hősi pálya, hősi pálya,
Gyöngy-élet!
Szégyen rám, hogy számot veték
Te véled,
Hogy letettem cserkoszorúd
Fejemről,
Elhajíték puskát, seprőt
Kezemből.

Hej, de meg is vert az Isten
Engemet,
Hogy elhagytam a vitézi
Életet :
Poéta lett belőlem, csak
Poéta . . .
Ott talán már káplár volnék
Azóta!

Nem sokáig katonáskodott Sopronban. Ezredével 1840-ben Grácba vonult s itt a sok fáradság következtében megbetegedett. Alighogy felkelt az ágyból, ezredével Zágrábba küldték. Itt ismét veszedelmesen beteg volt. Orvosának közbenjárása folytán felmentették a katonai szolgálat alól.

Most egy ideig bolyongott. Seholsem volt maradása. Egyre erősebben vonzotta az a pálya, mely iránt már mint gyermek rendkívüli hajlamot mutatott : a színéspálya. Majd Pápán találjuk mint diákot, majd egyebütt mint kóbor színészt, majd ismét Pápán, a református kollégiumban. Azonban szülői nem bírták őt többé iskoláztatni. Ismét vándorszínésznek állt be. Homályos sejtelmek vonzották erre a pályára, pedig nem volt rá semmi tehetsége. Nyugtalanlansága

lázasan fokozódott. Hol az egyik, hol a másik városban kísérelte meg a szerencsét, de mindenütt hiába. Bolygó életét évekkel később *A vándorlegény* című dalában írta le.

A vándorlegény.

Hogyha üres az embernek
Zsebje, üres a has is.
Zsebem üres, ennélfogva
Üres az én hasam is.

Tegnap ettem utoljára,
Az igaz, hogy keveset ;
No de semmi! Van elég, ki
Én helyettem is evett.

S holnap újra nap lesz, akkor
Ehetem majd, — ha lesz mit ;
Addig reménység-anyámnak
Szívom édes emleit.

Hasam üres, de helyette
Teli vannak, szemeim
Megtöltötték a hidegtől
Kiszorított könnyeim.

És ez jó, hogy ily hideg van,
Legalább sietnem kell
S így a csárdát, mely még messze,
Szaporábban érem el.

Gyí, te fakó, gyí te szürke,
Gyí, két lábam fussatok!
Milyen áldott két csikó ez,
Egyik sem kér abrakot.

Egyik fakó, másik szürke,
Mert nadrágom két darab,
Egyik szárát úgy toldottam
A másikhoz a minap.

Volt nekem jó, új ruhám is,
Volt nekem szép új ruhám ;
De kimélni kell az újat ;
Hogy ne kopjék, eladám.

S hogy kijátsszam a haramját,
Ki megállít, meglehet :
A legelső korcsmárosnak
Általadtam pénzemet.

Most amely'k zsvány nálam csak
Egy fillérre is akad,
Dijul annak én azonnal
Fizetek száz aranyat.

Nincs zsvány ; de ahelyett a
Szél kutatja zsebemet.
Szél barátom, ne kutyálgodj',
Megütöm a kezedet.

Tréfa, ami tréfa, de ez
Kriminális egy idő,
Összeesküdt ellenem ma
Szél, hidegség, hó, eső.

Az az egyetlen szerencsém,
Hogy mezitláb utazom :
Tele menne vízzel, sárral
A csizmám e rossz uton.

Gúnykacaj gyanánt süvöltöz
Fölöttem a fergeteg.
Hadd gúnyoljon : rajta egykor
Én is jókat nevetek.

Ád az Isten egy kis műhelyt,
 Ád az Isten majd nekem,
 Benne lesz meleg kandallóm,
 Feleségem, gyermekem.

Ott ha a szél, e cudar szél,
 Ablakomnál megjelen :
 Olyat kacagok szemébe,
 Hogy megpukkad mérgiben!

Miután az a vándorszínész-társaság, melyhez szegődött, rövid kóborlás után feloszlott, rongyosan, kimerülve, betegen érkezett Debrecenbe.

Egy telem Debrecenben.

Hej, Debrecen,
 Ha rád emlékezem! ...
 Sokat szenvedtem én te benned ;
 És mindamellett
 Oly jól esik nekem,
 Ha rád emlékezem.

Pápista nem vagyok
 És mégis voltak böjtjeim, pedig nagyok,
 Jó, hogy az embernek csont foga van,
 Ezt bölcsen rendelék az istenek,
 Mert hogyha vas lett volna a fogam,
 A rozsdá ette volna meg.

Aztán a télnek kellő közepében
 Kifogya szépen
 A fűtő szalmám
 S hideg szobában alvám.
 Ha felvevém hideg gubám,
 Elmondhatám,
 Mint a cigány, ki a hálóból néze ki:
 «Juj, de hideg van oda ki!»

S az volt derék,
 Ha verselék!
 Ujjam megdermedt a hidegben
 És ekkor mire vetemedtem?
 Hát mit tehettem egyebet?

Égő pipám
 Szorítgatám,
 Míg a fagy végre engedett.
 Ez inségben csak az vigasztala,
 Hogy ennél már nagyobb inségem is vala.

A város legvégén egy szegény özvegyasszony viskójában lakott. Kis szobájában egy régi kemence szolgált asztalul. Itt olvasgatott, itt írt verseket.

Szülői nem segítették, mert abban az időben egészen elszegényedtek. Házukat elvitte az árvíz, vagyonukat egy hamis barát. Midőn Petőfi 1843-ban Pozsonyban tartózkodott és másolással kereste kenyerét, egyik költeményében okát adja annak, miért nem fordul szülőihez.

Távolból.

Kis lak áll a nagy Duna mentében;
 Oh mi drága e lakocska nékem!
 Könnyben úszik két szemem pillája,
 Valahányszor emlékszem reája.

Bár maradtam volna benne végig!
 De az embert vágyai vezérlik;
 Vágyaimnak sólyomszárnya támadt
 S oda hagytam ős lakom s anyámat.

Kínok égtek a szülőkebelben,
 Hogy búcsúmnak csókját rá leheltem;
 S kinja lángi el nem aluvának
 Jéggyöngyétől szeme harmatának.

Mint ölelt át reszkető karával;
 Mint marasztott esdeklő szavával;
 Ó, ha akkor látok a világba:
 Nem marasztott volna tán hiába.

Szép reményink hajnalsillagánál
 A jövőndő tündérkert gyanánt áll
 S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
 Venni észre gyászos tévedésünk.

Engem is, hogy csillogó reményem
 Biztatott csak, minek elbeszélnem?
 S hogy mióta járom a világot,
 Bolygó lábam száz tövisre hágott.

...Szép hazámba ismerősök mennek;
 Jó anyámnak tőlük mit izenjek?
 Szóljatok be, földiek, ha léssen
 Utazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
 Mert fiának kedvez a szerencse ...
 Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
 Megrepedne a szíve szegénynek!

Később *A jó öreg kocsmáros* című költeményében igen szépen jellemezte édesapját.

A jó öreg kocsmáros.

Itt, ahonnan messze kell utazni, míg az
 Ember hegyet láthat, itt a szép alföldön,
 Itten élek én most megelelégedéssel,
 Mert időm vidáman, boldogságban töltöm.
 Falu kocsmájában van az én lakásom;
 Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
 Egy jó öreg ember benne a kocsmáros ...
 Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Van szállásom itten s ennem-innom ingyen,
 Soha sem volt ennél jobb gondviselésem.
 Az ebédre nem kell senkit is megvárnom
 És mindnyájan várnak én rám, hogyha késem.
 Csak egyet sajnálok: az öreg kocsmáros
 Összekoccan néha jó feleségével;
 No de amint összekoccan, meg is békül ...
 Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
 Hej, régiebb idői boldogak valának!

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt.
 Alig tudta számát ökrének, lovának.
 Pénzét a hitetlen emberek csalása,
 Házát a Dunának habjai vitték el;
 Így szegényült el a jó öreg kocsmáros...
 Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Alkonyuló félben van már élte napja
 S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt
 S ő reá, szegényre, a szerencsétlenség,
 Ő reá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
 Fáradoz napestig, vasárnapja sincsen,
 Mindig későn fekszik, mindig idején kel;
 Mint sajnálom én e jó öreg kocsmárost...
 Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa;
 Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak.
 «Úgy van, úgy», szól később «jóra fordul sorsom,
 Mert hisz' lábaim már a sír szélén vannak».
 Én elszomorodva borulok nyakába
 S megfürösztöm arcát szemeim könnyével,
 Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros...
 Áldja meg az Isten mind a két kezével!

Debrecenből, ahol az 1843—44. évi telet a legnagyobb inségben töltötte, februárban Pest felé indult — mint ő maga írja — «kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem. Azt gondoltam: ha eladhatom, jó, — ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor éhen halok, vagy megfagyok s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes egyedül mentem a Hegyalján egy lélekkel, egy élő lénnel nem találkoztam. Minden ember fődelet keresett, mert iszonyú rút idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Éppen szemközt jött. Arcomon megfagytak a könnyek, melyeket zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott». (Üti levelek.) Pesten a meglátogatta Vörösmarty Mihályt. «Egy heti kínos vándorlásom után — így beszéli el — Pestre értem. Nem tudtam kihez forduljak? Nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény, rongyos kis vándorszínészen? A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg s elmentem Magyarország egyik

legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy : *élet vagy halál!* A nagy férfi átolvasta verseimet : lelkes ajánlására kiadta a *Nemzeti Kör* s lett pénzem és nevem. E férfi, kinek én életemet köszönöm, e férfi Vörösmarty Mihály.»

Az 1844. év fontos fordulópont Petőfi Sándor pályáján. Életét most már egészen a költészetnek szentelte. Egészen új életet kezdett. «Ő, az én életem — így tanuskodik ő maga ezen új korszakában — dús-gazdag volt a sanyarúságban s ha most boldog vagyok, megérdemlem. Hat esztendeig voltam istentül embertül elhagyott földönfutó ; hat esztendeig volt két sötét árnyékom : a nyomor és a lelki fájdalom. És mikor? Ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.»

Pesten segédszerkesztő lett, egy év múlva azonban elhagyta állását (1845) és ezentúl egészen művei jövedelméből élt. Ugyanez évben nagyobb utat is tett a Felvidékre. Mindenütt örömmel, sőt lelkesedéssel fogadták. A hír mindinkább szárnyára vette nevét s 1847-ben, alig 25 éves korában, ő a magyar ifjúság legkedveltebb költője. 1847-ben lerándult egy alkalommal Debrecenbe is. Amint az egykori szegény vándorszínész a debreceni színházba lépett, minden szem rajta függött és az egész színházi közönség lelkesedéssel üdvözölte : Éljen Petőfi Sándor!

Ebben az évben ismerkedett meg Arany Jánossal. A nagy epikus *Toldiját* nagy elragadtatással olvasta s örömeinek kifejezéséül a következő verses levelet írta Nagyszalontán élő költőtársához.

Arany Jánoshoz.

«Toldi» írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre! . . .
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.

Ha hozzád ér lelkem s meg talál égetni :
Nem tehetek róla, te gyújtottad úgy fel!
Hol is tehetnél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénnel?

Ki és mi vagy, hogy így, tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.

Más csak levelenként kapja a borostyánt
S neked rögtön egész koszorút kell adni.

Ki volt tanítód? Hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolában nem tanulni, hiába,
Ilyet . . . a természet tanított tégedet.

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! Olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.

Nagy fáradságmait, ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára!

Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövök fel.
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!

Evvel a levéllel kezdődött Petőfi és Arany baráti viszonya. Ettől kezdve sűrűn leveleztek. 1847 júniusában Petőfi meglátogatta Aranyt Nagyszalontán és boldog napokat töltött nála. «Tudod-e — írja Petőfi egy Nagyszalontán kelt levelében egyik barátjához — tudod-e, miért siettem ide s miért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik s e nagy ember jó barátom: Arany János, a *Toldi* szerzője. Ha e művet még nem olvastad, úgy hiába beszélnek róla: ha pedig olvastad, úgy fölösleges a beszéd. S e költeményt egy egyszerű falusi jegyző írta ekis szobácskában, melynek hossza öt, széle pedig két lépés! Életem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem, új barátom családi körében.»

Egy másik verses levelében az enyelgő tréfa magas röptű lelkesedéssel váltakozik.

Levél Arany Jánoshoz.

Meghaltál-e? Vagy a kezedet görcs bántja, imádott
 Jankóm? vagy feledéd végkép, hogy létezem én is?
 Vagy mi az ördög lelt? Híred sem hallja az ember.
 Hogyha magába fogadt az öröklét bölcseje, a sír:
 Akkor béke veled, legyenek szép álmaid ott lenn;
 Feddő kérdésem nem fogja zavarni nyugalmad,
 Hogy mi okért hallgatsz? Mért késél szólni levélben?
 Hogyha pedig görcs bánt, menj a patikába s iparkodj'
 Meggyógyulni, fiam, s aztán írv rögtön, azonnal.
 S ha feledél engem? ha barátod volna feledve?
 Dej'sz ugy öcsém, vessz meg, kívánom tiszta szivemből.
 Te mikoron nevedet keblem mélyébe leírtad,
 Mit tettél, tudod azt? Gránitsziklába acéllal
 Vágtál életem át múlás nélküli betűket.
 Hát én? Én nevemet karcoltam volna homokba,
 Melyet névvel együtt egy hó szellője is elfúj?
 Megköszönöm, ha netán így van . . . No de elhiszem inkább,
 Hogy rossz verseim is vannak, mint hogy te feledtél,
 Lomha vagy, itt a bibéd; restselsz, mint jó magam, írni.
 Kérlek, hagyd nekem a restséget, légy te serényebb:
 Lásd nekem úgy illik s oly jól esik! Úgy-e lemondasz
 Róla, ha én kérlek? . . . Hah, már is látlak ugorni,
 Mint ragadod nyakon a tollat, mint vágod az orrát
 A tintába, miként húzod a sok hosszú barázdát
 A papíron, ringy-rongy eszméket vetve beléjük . . .
 Mert ne is írv inkább, hogy sem böles gondolatokkal
 Terheld meg leveled s gyomrom; mert semmi bolondabb
 Nincsen, mint az okos levelek s én iszonyúképen
 Irtódom tőlük; tán mert én nem tudok olyat
 Komponálni, azért. Ez meglehet. Ámde, hogy úgy van,
 Esküszöm erre neked túrós-tésztára, dohányra . . .
 És mindenféle, mi csak szent s kedves előtttem . . .
 Drága komámasszony, kegyedet kérem meg alásan,
 Űsse agyon férjét és szidja meg istenesen, ha
 Még eztán sem fog nekem írni az ilyen-amolyan.
 Irjon mindenről hosszan; de kivált, ha kegyedről
 Ír röviden, haragudni fogok majd hosszú haraggal,

El ne feledje a barna Lacit s a szőke Julist, e
 Kedves gyermekeket. Hát a kert hogy van, amelynek
 Rózsáin szemeim sokszor függének, amíg a
 Messze röpült lélek hívemhez vitte szerelmét?
 És a csonka torony? mely a harcoknak utána
 Most szomorún hallgat gyér fű koszorúzta fejével
 S várja jövődjét, mely lábát rá teszi s akkor
 Összeomol, mint a koldus, ha kikapja kezéből
 A mankót a halál. Áll még a gólya fölötté,
 Méla merengéssel nézvén a messze vidékbe?
 Mindenről akarok, mi nekem kedves vala, tudni.
 Jártam azóta dicső szép tájakon; ámde tiétek
 Mindig eszemben volt, bár nincs, mit rajta csodálni.
 A veletek töltött kor tette szivemben örökké.
 S jártam azóta magas, fényes paloták körül, ahol
 Minden, minden nagy; gazdájok lelke kicsiny csak...
 Akkor eszembe jutott alacsony hajlékotok: ebben
 Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép!
 Ejnye, mi a fene lelt engem, hogy szembe dicsérek?
 Most vészem észre, hohó! mind, amit mondtam, hazugság,
 Csúnya hazugság volt. Le akartam csak kenyerezni
 A nótárus urat, hogy ... hogy ... hogy majd beszerezzen
 Bakternek vagy kondásnak falujába, ha e szép
 Hivatalok valamelyike meg fog ürülni idővel.
 Hja, nekem is hozzá kell látnom végre, barátom!
 Házasodom, tudod azt, s tudod azt is, hogy jövedelmet
 Dús uradalmam nem hullat zsebeimbe, mióta
 Századik édes apám eladá vagy meg se szerezte.
 S így az éléléshez nincsen mód, nincs! Hivatal kell!
 Meghajtom fejemet, szépen mosolyogni tanúlok,
 Nyájas szófogadás, kigyó-csúszású hizelgés
 Lesz kenyerem (s zsíros kenyerem) ... Hah, lesz a kutyának
 Nem pedig énnékem! Pusztán a gondolat is már
 Lángfelhőket idéz véres szemeimnek elébe
 És szívem tombol, mint a harmadfű csikó, ha
 A pányvás kötelet legelőszőr dobja nyakába
 A pásztor, hogy a ménesből kocsirúdho' vezesse.
 Nem a tehertől fél, amelyet húznia kell majd,
 Nem, hanem a hámtól, mely korlátozza futását.
 És amit így elveszt, azt nem pótolja sem abrak,

Sem pedig a ragyogó szerszám. Mit néki az étel
 S a hiu fény! Megelégszik ő a pusztai gyeppel,
 Bármí sovány s a záporosók szabad égnek alatta
 Verhetik oldalait s a bozót hadd tépje sörényét,
 Csak szabadon járjon, csak kergethesse tüzeiben
 A sivatag viharát s a villám sárga kigyóit . . .
 Isten hozzátok! Lelkem múlatni szeretne
 Még veletek, kedves hiveim; de az elragadó szél
 Képzeletem száizrétű vitorlájába belé fújt:
 Szétszakad a horgony, fut gályám, elmarad a part,
 S ringat habkarján a látkör nélküli tenger
 És mig az orkán zúg, a felhők dörgenek, én a
 Lant idegébe kapok, s vad tűzzel zengi el ajkam
 Harsány himnuszodat százszor szent égi szabadság!

A költő 1848 őszén vezette oltárhoz Szendrey Júliát. Az esküvő napján feleségével Koltóra utazott, ahová Teleki Sándor gróf hitta az új házaspárt, hogy kastélyában töltsön néhány hetet. Itt írta az őszi természetnek és a korai hóval borított távoli hegyormoknak hatása alatt *Szeptember végén* című sejtelmes költeményét.

Szeptember végén.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
 Még zöldel a nyárfa az ablak előtt;
 De látod amottan a téli világot?
 Már hó takará el a bérci tetőt.
 Még ifju szívemben a lángsugarú nyár
 S még benne virít az egész kikelet;
 De íme sötét hajam őszebe vegyül már,
 A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet . . .
 Űlj hitvesem, ülj az ölembe ide!
 Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
 Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
 Ó, mondd, ha előbb halok el, tetemimre
 Könnyezve borítasz-e szemfedelet?
 S rábirhat-e majdan egy ifjú szerelme,
 Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátvolt,
 Fejfámra sötét lobogóul akaszd :
 Én feljövök érte a síri világból
 Az éj közepén s oda leviszem azt,
 Letörlni véle könyűimet érted,
 Ki könnyeden elfeledéd hivedet
 S e szív sebeit bekötözni, ki téged
 Még akkor is, ott is örökre szeret!

Nem sokáig örülhetett családi életének. A politikai események új irányba kezdték terelni. Mint a vészmadár a tengeri vihart, úgy érezte előre a forradalmat. Lelke már régen szomjazott rá, hogy ebben a jövődő nagy harcban dicső részt vegyen.

1848 március 14-én érkezett Pestre az első hír a bécsi forradalomról. Ezen esemény hatása alatt szavalta el másnap az egyetem előtt viharos tetszés közt a *Nemzeti dal*t, amelynek esküszavait a hallgatók tömege nagy lelkesedéssel utána mondta. Innen a Landerer és Heckenast-féle nyomdába mentek, kinyomatták a költeményt és a 12 pontból álló kiáltványt, mely a nemzet fő kívánságait foglalta össze. Ez a dal és kiáltvány volt a szabadsajtó első terméke : az első két nyomtatvány, amely cenzura (előleges hivatalos felülbírálat) nélkül jelent meg Magyarországon.

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hí a haza!
 Itt az idő, most vagy soha!
 Rabok legyünk, vagy szabadok?
 Ez a kérdés, válasszatok! —
 A magyarok Istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
 Kárhozottak ősapáink,
 Kik szabadon éltek-haltak,
 Szolgaföldben nem nyughatnak.
 A magyarok Istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
 Ki most, ha kell, halni nem mer,
 Kinek drágább rongy élete,
 Mint a haza becsülete.
 A magyarok Istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
 Jobban ékesíti a kart
 És mi mégis láncot hordtunk!
 Ide veled régi kardunk!
 A magyarok Istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez ;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot.
A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk !

Hol sirjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk !

A szabadságharc idején elszakadt feleségétől és Erdélybe sietett, hogy Bem József oldalán hazája szabadságáért harcolhasson. «Felajánlom önnek kardomat», szolt Bemhez, midőn először találkoztak. «Nem érem be vele — felelt a nagy hadvezér — kérem az ön szívét is.»

Az első perctől fogva megszerették egymást. Petőfi így jellemezte Bemet : «Ez a vén lengyel második apám. Úgy tetszik előttem, mintha a csaták istene volna : ágyúdörgés közt született, orosz vérrel keresztelték, a szabadságharc volt az ő iskolája.» Bem Petőfit szárnysegéddé tette meg, a szászsebesi csata (1849 február 6) után rendjellel tüntette ki. A szászsebesi csatatéren írta a költő a következő dalt :

Ki gondolná, ki mondaná . . .

Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

Itt harcolánk, itt vett körül
Az ellenség hada,
Elöl halál, hátul halál,
Ez rémes nap vala !

Akkor, miként a férfigond,
Mogorva volt az ég ;
Most, mint a kis gyermek szeme,
Szelíd és tiszta kék.

Akkor, mint aggastyán feje,
Hófehér volt a föld ;
Mostan, miként az ifjúnak
Reménye, olyan zöld.

A légben akkor itt zugó
Golyók repültek el ;
A légben most fejem fölött
Pacsirta énekel.

Láttunk itt akkor a sikon
Véres halottakat ;
S hol a holtak feküdtenek
Most ott virág fakad.

Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

Áprilisban Vajdahunyad várát is meglátogatta. E vár dicső multját egyik költeményében Bem nevével fűzte össze.

Vajda-Hunyadon.

1.

Fogadjatok be, ti dicső falak!
Fogadj magadba, híres ősi vár!
Légy üdvözölve! Hol a hős lakott,
A költő ottan lelkesedve jár.

Mily hős lakott itt, a nagy Hunyadi!
Mily lelkesülés éget engemet!
Szivemnek hangos dobbanásai,
Beszéljete ti ajkaim helyett.

Itten lakott, tán olykor éppen itt
Gondolkodék e bástya tetején,
Innen tekintett a jövőbe ő,
Ahonnan most a multba nézek én.

Itt pihené ki fáradalmaít,
Midőn elzúgtak a kemény csaták,
Melyek Konstantinápoly tornyain
A büszke félholdat megingaták.

Jó pihenő hely, csendes szép magány
Mélyen lehajló völgynek szép ölen
Itt lenn a vár, nem éri a vihar
Még a zászlót sem tornya tetején.

El van rejtve a világ elől
E szent magány; beléje más nem lát,
Csak messziről fehér fejével a
Hegyek nagyapja, a vén Retyezát.

2.

Szólott Hunyadvár bámuló gyönyörrel:
«Kit látok? Ó kit látok? Hunyadit!
Megjöttél hát, ó hősök hőse, végre,
Kit vártalak négy hosszú századig.

Én hittem azt, hogy vissza fogsz te jőni;
 Ez a hitem volt, mi erőt adott,
 Hogy el ne dőljek, hogy viselni birjam
 A négyszáz éves gyászt és bánatot.

És megjövél. Légy hévvel üdvözölve,
 Hosszan várt vendég, ó hős, ó apám!
 Csak az fáj most, hogy nem tud sirni a kő,
 Örömkönnyűimet hogy ontanám!»

Felelt a vendég: «Sajnálak, szegény vár,
 Hogy örömedet el kell rontani...
 Csalatkozol; nem az jött, akit vártál,
 Az én nevem Bem és nem Hunyadi».

Szólt vissza a vár: «Én azzal törődjem,
 Mi volt akkor s mi mostan a neved?
 A név mulandó, változékony; ami
 Örök, azt nézem én: a szellemet.

Nem a nevedről, hanem szellemedről
 S annak művéről ismerék reád:
 Az vagy, ki voltál négyszáz év előtt s most
 Te mentetted meg a magyar hazát!»

A segesvári ütközetben, 1849 július 31-én, Bem hadserege nagy hősiességgel támadta meg az oroszokat, de a nagy többségben levő oroszok bekerítették a magyar hadsereget. Azok közt, kiket a kozákok lekaszaboltak, volt valószínűleg Petőfi is, kit e nap óta nem láttak többé. A harc terén esett el — amint maga óhajtott — ifjan és dicsőn. Összetiprott, véres holttestét a többi elesett honvéddel együtt közös sírba temették.

Hadd vesszen az élet, ha
A becsület marad.

Petőfi Sándor.

HATODIK RÉSZ.

A LEÍRÓ KÖLTÉSZET.

A lírai költemények legközelebbi rokonai a leíró költemények. A hangulat ezekben is nagyobbára lírai, másrészt azonban van bennük elbeszélő vonás is. Nem fejlődő eseményeket tárnak az olvasó elé, hanem álló vagy mozgó képeket, körülsugározva a leírást az érzés melegével.

A leíró költészet körébe tartozik: 1. A tájrajz. 2. A tárgyrajz. 3. Az életkép. 4. A jellemkép. 5. Az állatkép.

A költői leírás abban különbözik a tudományos leírástól, hogy a költői leírásnak nem a pontosság az első követelménye, hanem a szépség. Míg a tudományos leírás tanítani akar, a költői leírás a szépet ábrázolja. Az ábrázolás hangulata lehet komoly, derűs, érzelmes vagy gúnyos, a szerint, hogy milyen hatást tett a tárgy a költőre s milyen érzelmeket óhajt ébresztetni az olvasóban.

A leírás, rajz, kép — szóval a térbeli jelenségek ábrázolása — tulajdonképpen a festő hivatása. De míg a festő csak egyetlen mozzanatot mutat be alkotásában, a költő egész képsorozatot tár föl előttünk s szavakkal teszi szemlélhetővé azt, amiről a festő rajzban vagy képen — vonalakkal és színekkel — számol be.

LEÍRÓ KÖLTEMÉNYEK.

Kiskúnság.

Írta : Petőfi Sándor.

Hová szívem, lelkem
Mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott,
Újra látom végre születésem földét,
A szép Kiskúnságot!
Bejártam a rónát,
Melyet átölel a Tisza-Duna karja
S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
Az anya, úgy tartja.

Itt vagyok megint a
Nagyvárosi élet örökös zajában,
Ó, de képzeletem most is oda lenn az
Alföld rónáján van ;
Testi szemeimet
Behúnyom és lelkem szemeivel nézek
S előttem lebegnek szépen, gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

Forró nyárközép van.
Kapaszkodik a nap fölfelé ; sugára,
Mint a lángeső, oly égető özönnel
Ömlik a pusztára . . .
Pusztá van körülem,
Széles, hosszú pusztá ; el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.

Gazdag legelőkön
Visz az út keresztül ; ott hever a göbölly ;¹
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.
Cserény oldalánál²
Szundikál a gulyás leterített subán ;
Kutyái is lomhák, nem is pillantanak
Az utazó után.

Itten a lapályon
 Egy ér nyúlik végig, meg sem mozdul habja
 Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
 Szárnyával megcsapja ;
 Szép fővény az alja,
 Egészen lelátni sárga fenekére,
 A lusta piócák s a futó bogarak
 Tarka seregére.

Szélén a sötétzöld
 Káka közt egy-egy gém nyakát nyujtogatja
 Közbe hosszú orrát üti víz alá a
 Gólyafiak anyja,
 Nagyot nyel és aztán
 Fölemeli fejét s körülnéz kényesen ;
 A vízparton pedig töméntelen bibic
 Jajgat keservesen.

Amott egy nagy ágas
 Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
 Mellette a gödör, hanem már beomlott,
 Be is gyepesedett ;
 Elmerengve nézi
 Ez a kútágas a távol délibábot.
 Nem tudom, mit nézhet rajta, hisz affélét
 Már eleget látott.

Ott van a délibáb
 A láthatár szélén: nem kapott egyebet,
 Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
 Tartja a föld felett.
 Emerre meg gyérül
 A legelő, végre a nyoma is elvész,
 Sárga homokdombok emelkednek, miket
 Épít s dönt a szélvész.

Nagy sokára egy-egy
 Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
 Rajtuk varjú károg, itt-ott egy mögorva
 Komondor csavarog ;

Tenger szántóföldek
 Terjednek szerteszt, rajtuk áldott búza,
 Lefelé hajlanak, kalászaikat a
 Nehéz mag lehúzza.

A zöld búza között
 Piros pipacsok és kék virágok nyílnak,
 Imitt-amott sötétvörös tüskerózsa,
 Mint egy vérző csillag.
 Közeleg az este,
 Megaranyosodnak a fehér fellegek.
 Szép felhők! Mindenik úgy megy el fölöttünk,
 Mint egy tündérrege.

Végre ott a város,
 Közepén a templom nagy komoly tornyával,
 Szanasztét a város végén a szélmalmok
 Széles vitorlákkal.
 Úgy szeretek állni
 A szélmalmok előtt! Elnézem ezeket,
 Amint vitorlájok hányja, egyre hányja
 A cigánykereket.

Jegyzetek. — A költő a *Kiskúnságban* elbeszélés fonalán adja a leírást.
 Elmondja, hogy utazása közben mit látott az Alföldön.

¹ Göböly: hízó marha.

| ² Cserény: vesszőkerítés.

Pató Pál úr.

Írta: Petőfi Sándor.

Mint elátkozott királyfi
 Túl az Óperencián,
 Él magában, falujában,
 Pató Pál úr mogorván.
 Be más lenne itt az élet,
 Ha egy ifjú feleség...
 Közbevágott Pató Pál úr:
 «Ejh, ráérünk arra még!»

Roskadó félben van a ház,
 Hámlik le a vakolat
 S a szél egy darab földellel
 Már tudj' Isten hol szalad;
 Javítsuk ki, mert maholnap
 Padlásról néz be az ég...
 Közbevágott Pató Pál úr:
 «Ejh, ráérünk arra még!»

Pusztá a kert, e helyett a
 Szántó föld szépen virít,
 Termi bőven a pipacsnak
 Mindenféle neveit.
 Mit henyél az a sok béres?
 Mit henyélnek az ekék? ...
 Közbevágott Pató Pál úr :
 «Ejh, ráérünk arra még!»

Hát a mente, hát a nadrág
 Úgy megritkult, olyan ó,
 Hogy szűnyoghálónak is már
 Csak szükségből volna jó ;
 Hini kell csak a szabót, a
 Posztó meg van véve rég ...
 Közbevágott Pató Pál úr :
 «Ejh, ráérünk arra még!»

Életét így teszi által ;
 Bár apái nékie
 Mindent oly bőven hagyának,
 Soha sincsen semmije.
 De ez nem az ő hibája,
 Ő magyarnak születék
 S hazájában ősi jelszó :
 «Ejh, ráérünk arra még!»

Jegyzetek. — Ezt a jellemképet 1847-ben írta Petőfi Sándor. Az ősi birtokán tehetetlenül és lustán tengődő nemesembert gúnyos megvilágításban mutatja be. Pató Pálnak mindene lehetne és még sincs semmije, sőt veszni hagyja azt is, amit ősei szereztek.

Téli világ.

Írta : Petőfi Sándor.

Megölte valaki magát,
 Az hozta ezt a rút időt.
 Fúj a szél, táncol a tányér
 A borbélyműhelyek előtt.
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

A napszámos, napszámosné,
 Tuskót fűrészrel és hasít ;
 Daróc pályában gyermekük
 A szélvésszel versenyt visít.
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

Jár nagy léptekkel föl s alá
 A katona az őrhelyen
 És számlálgatja lépteit ;
 Kinjában mást mit is tegyen?
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

A hosszúlábú drótostót
 Kopott gubáját cipeli ;
 Az orra érett paprika
 S hidegtől folynak könnyei.
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

Barangol a vándorszínész
 Egy falutól a másikig;
 Meleg ruhája nincs ugyan,
 De mindazáltal éhezik.
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

Hát a cigány?... Vacog foga
 A rongyos sátorok alatt;
 Kopogtat a szél és bemegy,
 Bár a cigány nem szól: szabad!
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

Megölte valaki magát,
 Az hozta ezt a rút időt.
 Fúj a szél, táncol a tányér
 A borbélyműhelyek előtt.
 Hol a boldogság mostanában?
 Barátságos meleg szobában.

Jegyzetek. — Életkép a régi jó világból. Néhány jellemző alak rajzában benne van a tél egész zordonsága. (1845.)

Petőfinek **A Tisza, Az Alföld, A puszta télen, Téli esték és Kutyakaparó.** Arany Jánosnak **Családi kör** c. leíró költeményeit már mult évben tanultuk.

A vén gulyás.

Írta : Arany János.

Egy pohár bor a kezében,
 Bora elfoly, keze reszket,
 Vén gulyás ül a karszéken,
 Mult időkre emlékeztet.

Hosszú évsor nyomja vállát,
 Száz esztendő't emlegetnek;
 Elég volna hagyománynak,
 Elég volna történetnek.

Ifj' urakkal iddogál sort,
 Kik, mint gyermek a toronyra,
 Oly bámulva, oly szédülve
 Néznek a nagy életkorra.

Elgondolják, hogyha évök
 Összeraknák hárman, négyen,
 Az ha lenne olyan lépeső.
 Ami e tetőig érjen.

S elgondolják, hogy' kedélyre
 Három, négy sem ér ez aggal,
 Ki nevet, iszik, danolgat
 Tréfaűző ifj' urakkal.

«Azt a régít, Marci bátya!»
 S felkurjant a kedvenc nóta.
 Ki tudná, hanyadszor fújja!
 És ki tudná, hogy mióta!

«Hej Nagy-Kőrös híres város,
 Ez s ez ottan a nótáros...»
 De ez mégsem oly keserves
 Mint a : «gonosz komiszáros».

Erre még most is neheztel,
 Nem felejtí a vén pásztor:
 Sok borsot törhettek egymás
 Orra alá egyszer másszor.

S ki a rövidebbet húzá,
Az ellenfél hol azóta?...
Csak a Marci bácsi ajkán
Élteti egy öreg nóta.

Így danolgat, így beszélget
Ama régi jobb időről,
Közbelpován egy-egy rejtélyt
Hol tinórul, hol üszörül.

Körben ülnek hallgatói
S egyik így szól ingerkedve :
«Hát a halál, Marci bátya?...
Volna-e már hozzá kedve?»

Nem felel rá : most az egyszer
Úgy tesz, mint aki nagyot hall,
Néz sokáig a padlóra
S döföli az énas bottal.

Végre homlokát felütve
Néz merően, szól nyugodtan :
«Beszámoltam minden ősszel,
Kárban soha nem maradtam.»

«Egy borjúfark sem hibázott,
Ennyit sem tud rám a gazda :
Még apjának, nagyapjának
Sem volt soha rám panassza.»

S leül biztos öntudattal,
Hogy rendén a számadása.
Nem hiányzik-e majd végül?
Nem én dolgom, — azt ő lássa.

S újra felpirul kedélye,
Hadd busúljon, aki káros ;
Jót iszik rá és felkurjant :
«Hej Nagy-Kőrös híres város!...»

Jegyzetek. — Arany e költeményben a vén gulyást mutatja be, mint a hasonló foglalkozású emberek típusát. Mint prózai párját, az effajta költői leírást is *jellemképnek* nevezzük.

A falu reggel.

Írta : Gárdonyi Géza.

Kukorít a kakas. Szürkül az ég alja.
Hajnalra gingallóz a falu harangja.

Fölébred a madár a harmatos lombon.
Iszik a virágból s a magasba röppen.
Riog a kanász a tülökkel a dombon.
A koca az ólban felfülel és röffen.

Az eb is elhagyja a boglyának alját,
Ásít, nyújtózkodik, lerázza a szalmát
S megnézi a kútnál : van-e a csurgásban?

Kapuk, ajtók nyílnak az utca sorában:
A felső-szoknyát a fejére takarva,
Kergeti a kocát itt Örzse, ott Panna.

Indul a tehén is. A kapufélfába
Megdörzsöli kissé borzas homlokát.
A kis borjú bőgve iramlik utána.
Visszanéz a tehén s rányal a fiára.
A nap felvillantja első sugarát.

A leány a kútnál mosdózik szaporán:
Rózsa piroslik fel arcának bársonyán
S mosolyogva pillant egyet az utcára ...
Megismerte: kinek ostopattogása
Kíséri a kocsit mezei munkára?

Móric is kitarja a fűszeres boltot,
Amelynél vegyesebb nincs Európában!
Árulván ő szappant, szöget, pityke-gombot,
Heringet és selymet, naptárt és dorombot,
Tajtékipipát, ánizst és borjúkötelet,
Téntát, okulárét s ibolya-gyökeret.

Csendül a boltajtó, megkezdik Vargáék:
— Aggyék öt tojásér egy porció kávé ...

A gazda is kihajt a lóval szántani:
Kukorica alá kell földet bontani.

A kutya is kimegy, mintha nála nélkül
Nem eshetnék szántás: kíséri a lovat.
A ló feszült innal megyen egyik végtől
A másik földvéig. És a munka halad.

Végre is a kutya unja meg a szántást:
Leheveredik a szántóföld végére
S álmos szemmel kaffant egyet olykor-olykor
Az orra környékén döngicsélő légyre.

Ezalatt a falu élete megárad,
 A ludak gágogva a rétre kiszállnak,
 Szurokillat terjeng kovács műhelyéből,
 A cigány kilép a község tömlöcéből,
 Réce megy a vízre, gyermek iskolába,
 Öreg édes anyó az Isten házába.

Jegyzetek. — Gárdonyi Géza elsősorban regényíró, novellista és színműíró, de maradt számos költeménye is.

A falu este.

Írta : Gárdonyi Géza.

Az Isten napja már nyugodni száll.
 A falu végén kolompol a nyáj.

Ballagva jön meg a szelíd tehén ;
 Hatéves gyermek nyit neki kaput
 S amíg az állat vigyázva bemén,
 A lába között a koca befut.

— Apám is jön! — Kiáltja a gyerek
 S a kapu másik szárnyát is kitarja.
 Az árkon vigan szökken át az eb
 S felugrál a kis gazdája nyakába.

Fáradtan vonja be a ló az ekét,
 Lógatván vénségtől elaszott fejét.
 A gazda is fáradt, de ahogy beállnak,
 Első gondja : vizet adni a lovának.

Tűz ég a konyhában, rotyog a bableves.
 A gazdát ilyenkor meleg étel várja.
 A kutya a konyha előtt ül és beles
 S komor pillantást vet közben a macskára.

Megszólal a harang: Üdvözlégy Mária!...
 Tavaszi csillagos éj száll a falura.
 A veréb is elült, csűrbe és faágra,
 Eldugván a fejét puha kis szárnyába.

Jancsi is elejti madzag-ostorkáját.

— Csináld meg, anyjukom, csináld meg az ágát!

S a suba bekerül búbos szögletébe,

Jancsi meg a suba puha belsejébe.

— Atyának, Fiúnak, Szentlélek-Istennek...

Mondja anyja után ásítva a gyermek.

De mikorra anyja az áment diktálja,

Hallgatással felel rá a kuckó tája.

Künn az utcán már csak egy ablak világos,

Barcza Esvány van ott, no meg a korcsmáros.

De aztán a korcsma-ajtó is nyikordul...

Danol Esvány, míg csak árokba nem fordul.

Aztán elcsöndesül a falusi világ.

... Itt-ott a kert alján megroppan a garád,

Itt-ott a kert alján, ahol leány lakik...

Halk esti szellőcske suhogása hallik.

... Éjfelkor a bakter végigmegy az utcán,

Verset kiált. Szűrét leteríti aztán;

Leteríti szűrét templom ajtajába

S rábizza a falut az Egek Urára.

Jegyzetek. — *A falu reggel* és *A falu este*: egyszerű tárgyú, egyszerű szavú, egyszerű verselésű két költemény. És mégis mennyi a művészet és élet ebben az egyszerűségben!

A leíró költészet.

A leíró költemény verses leírás. A természet jelenségeit és tárgyait vagy az emberi élet egyes mozzanatait állítja elének költői alakban.

A leíró költemények fajai közül:

1. **A tájrajz** a természet megkapó jelenségeit festi. A leírás jellemző erején kívül fontos a költő hangulatkeltő képessége.

2. **A tárgyrajz** elvontabb leíró műfaj. Az élettelen

tárgyak verses leírása még jobban megköveteli a költői hangulatébresztés tehetségét.

3. **Az életkép** egy-egy tréfás vagy komoly jelenetet vagy embercsoportot mutat be az életből, anélkül, hogy a költeményt elbeszélő jellegűvé tenné.

4. **A jellemkép** valamely érdekes egyéniségű ember rajza : néhány jellemző testi-lelki vonás.

5. **Az állatkép** az állatvilágból meríti tárgyát. A leírásba itt is belevisz a költő olyan érzést, hangulatot vagy jelképet, amely kiemeli költeményét a puszta leírás keretéből.

Az idill néven ismert műfaj voltaképpen életkép. Ezek a költemények (pl. Arany Jánostól : a *Családi kör* vagy Petőfi Sándortól : a *Téli esték*) a megelégedett embert festik egyszerű viszonyok között. Régebben olyan elbeszélő költeményt neveztek idillnek, mely tárgyát a pásztorelétből vette (pl. Theokritos görög idilljei és Vergilius latin idilljei).

Minthogy a költészet időbeli művészet, első pillanatra úgy látszik, hogy a leírás, azaz a térbeli jelenségek feltüntetése, nem lehet tárgya a költészetnek. A költő leírhat ugyan részletesen valamely épületet vagy vidéket, de leírása bágyadt lesz, sőt könnyen unalmassá is válik, mert nem foglalkoztatja eléggé szellemünket. Középszerű rajz vagy festmény sokkal jobban elképzelteti velünk az illető tárgyat vagy vidéket, mint a legbővebb szóbeli leírás. A költőnek tehát arra kell törekednie, hogy a leírást tulajdon művészetének, a költészetnek, időbeli jelleméhez alkalmazza, azaz hogy a térbeli jelenségeket időbeliekké változtassa át. A költő e részben kétféleképp járhat el : vagy érzelmek útján vagy elbeszélés útján adja elő a leírást. Az első mód abban rejlik, hogy a költő nem közvetlenül a leírandó tárgyat tünteti fel, hanem elmondja nekünk, minő érzéseket keltett a tárgy benne. A másik mód elbeszélésbe olvasztja a leírást : a költő elbeszéli pl. mi esett meg vele, midőn a leírandó vidéken átutazott. Az első esetben lírikus jellegű, a másodikban epikus jellegű a leírás.

Nem mese az, gyermek.

Arany János.

HETEDIK RÉSZ. AZ ELBESZÉLŐ KÖLTÉSZET.

Az elbeszélő költészet és fajtái.

Az elbeszélő költészet — más néven epikai költészet — elmúlt eseményeket ad elő. Tárgya az emberi cselekvés mindennemű megnyilvánulása.

Az elbeszélő költészet körébe tartozik: 1. Az eposz. 2. A mese. 3. A monda. 4. A legenda. 5. A románc. 6. A ballada. 7. A verses elbeszélés. 8. A verses regény. 9. A regény. 10. A novella.

A kisebb elbeszélő költemények (mese, monda, legenda, románc, ballada, kisebb verses elbeszélés) tárgya egy-egy megkapó esemény a mesevilágból, a mondaköltészetből, a történelemből vagy a társadalmi életből.

A nagyobb elbeszélő költeményekben (eposz, nagyobb verses elbeszélés, verses regény) egymással szorosan összefüggő eseménysornak kell kibontakoznia az olvasó előtt. Az események egymásból folynak, az egyik esemény előidézi a másikat. Az elbeszélés középpontja a főhős. Köréje csoportosulnak az események. A főmesén (főcselekvényen) kívül számos epizód, azaz mellékcselekvény, is fősorakozik az elbeszélés során. Ezek az epizódok egyrészt az érdekesség fokozására szolgálnak, másrészt a jellemeket és helyzeteket új megvilágításban mutatják be.

A prózai elbeszélés tárgya vagy egy-egy esemény (novella), vagy egész eseménysor (regény).

Egyes verses elbeszélő műfajok prózai elbeszélés alakjában épen olyan gyakoriak, vagy talán még gyakoribbak, mint verses alakban (mese, monda, legenda).

AZ EPOSZ.

Az eposzról általában.

Az eposz vagy hősköltemény olyan terjedelmes elbeszélő költemény, mely csodás elemekkel átszőtt eseményeket ad elő. Az eposzban előadott események nagyszabásúak, az eposzköltő hangja ünnepélyes. Különösen szereti az eposz a harcok leírását.

Az eposznak rendszerint egész nemzetre kiható esemény a tárgya. Főhőse az isteni erő védelme alatt áll s bizonyos hivatást kell teljesítenie. Lehet azonban az eposznak olyan tárgya is, mely nem hat ki egész nemzetekre, hanem csak egy csoport ember sorsára. Ilyen Homeros *Odysseiája*, mely Odysseus kalandjait adja elő.

A jellemzésnek az eposzban nincsenek olyan szigorú követelményei, mint a regényben és a drámában. A fenséges elem annyira magasba emeli az eposzi hőöket és környezetüket, hogy lelki fejlődésük rajza helyett inkább csak kialakult jellemüket látjuk. A regény és dráma hősei maguk kovácsolják sorsukat, míg az eposz hősei küldetést teljesítenek. Éppen ez a küldetés és végzetszerűség szolgál az eposzi csodás elem magyarázatára.

A csodátság nélkülözhetetlen követelménye az eposznak. Az ősi nép-eposzok hallgatói előtt a csodátság még valóság volt, a későbbi korok epikusai azonban inkább csak hagyományszerűen utánozták a régi nagy mintákban előforduló csodás elemet. Az egykori hit később művészi eszközzé vált. Hogy ez az »isteni gépezet« hova fejlődött, mutatja Camoens portugál költő eposza, melyben Krisztus és Bacchus, Szűz Mária és Venus egyaránt belejátszanak a portugál felfedezők tengeri útjába és hittérítő kereszténységébe.

Az eposz énekekre oszlik. Az énekek a költemény meséjének egy-egy szorosabban összefüggő részét ölelik fel. Az első ének részei közül megemlíthetjük a bevezetést (*proemium*), mely az eposz tárgyát röviden megnevezi és a segítségül hívást (*invocatio*), melyben a költő a múzsától vagy magasabb lénytől ihletet kér. (Zrinyi Miklós pl. a Boldogságos Szűzhöz fordul.)

Az eposz a hosszabb verssorokat szereti. Ezek ünnepélyesebbé teszik az elbeszélést. A görög és római eposz versalakja a hexameter, a németé a nibelungi szak, a magyaré a tizenkettős.

A naiv eposz.

A naiv eposz vagy népeposz az elbeszélő költészet egyik legrégibb alakja. Ez az elbeszélő műfaj az idők folyamán népmondákból alakult. A monda mondához kapcsolódott, míg végtére egész mondasor támadt. Ezeket a mondákat később összegyűjtötte és összeegyeztette valami rendező elme. Ebben az alakban maradtak fenn azután írásban is.

A naiv eposz szerzőjét tehát nem ismerjük. Mivel a népeposz ősi mondákból fejlődött, természetes, hogy bővelkedik csodás elemekben. E mellett azonban egyszerű életviszonyokat tüntet fel, hol a rangkülönbségek még nem választják el annyira egymástól az embereket.

A világirodalom nagy naiv eposzai a következők:

A Mahabharata. — Ez a nagyterjedelmű indus eposz két hős királyi családnak küzdelmét állítja elénk. A hindú hősök küzdelme igen bonyodalmas, mert sokféle mitológiai és tanító elemmel van keverve. Az eposz történeti alapja a hinduk küzdelme a Gangesz-folyó síkságáért.

A Ramajana, a másik nagy indus eposz, szintén hű tükre az ősi hindu világnézetnek. A képzelet szertelenül csapong mind a két eposzban.

A homerosi eposzok. — A két homerosi eposz Krisztus születése előtt a 10. században keletkezett. Állítólagos szerzőjükről, Homerosról, pusztán mondák maradtak fenn. Már az ókorban feltűnt, hogy a két eposz — az *Ilias* és az *Odysszia* — sok tekintetben elüt egymástól. Az Odyssziában rajzolt világ magasabb fejlődésre vall, mint az *Ilias*-é. A 18. század végén egy nevezetes német tudós, Wolf Frigyes Ágost, azzal a nézettel lépett fel, hogy a két eposz nem Homeros műve, hanem dalokból alakult össze, melyeket vándor-énekesek költöttek és adtak elő. E dalokat a német tudós szerint csak jóval később jegyezték fel írásban. Bizonyos, hogy mind a két eposz régi népies dalokon alapul és hogy a vándor-énekesek századokon át sokféleképp változtatnak rajtuk, míg végre leírták és összeegyeztették a dalokat. Ily módon kerekedett ki, bizonyára Homeros rendező munkája nyomán, az *Ilias* meg az *Odysszia*. Az *Ilias* a trójai háború befejezésének, az *Odysszia* Odysseus kalandozásainak történetét beszéli el.

A homerosi költemények jellemzése. — A két homerosi költemény a hőskori görögök életének és gondolkodásának hű képe. A homerosi hősök

szenvedélyei végletesek. Az Iliasban Achilles görög bajnok haragja iszonyatos. A csatában nem tud betelni a vérengzéssel. Meghalt barátja tiszteletére tizenkét trójai foglyot leöl. Hektor trójai hős holttestét is meggyalázza. E vad indulatok mellett azonban ott látjuk a nagylelkűséget és érzékenységet is. Mikor az öreg Priamus király, Hektor édesapja, leborul előtte s Hektor holttestét kéri tőle: Achilles ellágyul és könnyekre fakad, mert az ő édesapja éppen olyan szomorú és elhagyott, mint Priamus, de mégis azt a reményt táplálja keblében, hogy viszontláthatja majd a fiát, Achillest, míg Priamus mind elveszítette fiait a háborúban. Ekkor Achilles is, Priamus is könnyezik; Achilles édesapjára és Hektorra, Priamus megölt gyermekeire gondol. — Andromache, Hektor felesége, a gyöngéd, odaadó szeretet megtestesítése. Az *Ilias*nak egy híres jelenetében Andromache búcsúzik férjétől, Hektortól, ki a csatába indul a görögök ellen, ahol majd elesik. Andromache mintha sejténé, hogy férje nem fog többé visszatérni. Könnyek között marasztalja férjét. Hektor azonban gyöngéden ellentáll neki. Kötelessége a harcba szólítja. Ha meghal is, legalább vigasztalás lesz reá nézve az a tudat, hogy felesége és fia nem jutnak rabszolgaságba. Így beszél Hector s kis fiát karja közé akarja venni. A gyermek azonban fél apja sisakjától s a dajkájához simul. A dicső hős sietve leoldja ragyogó sisakját s a földre helyezi. Megcsókolja fiát s így esedezik az istenekhez: «Zeus és ti többi istenek, engedjétek, hogy fiam, mint én, híres vezér legyen a trójaiak közt. Hadd mondják, ha majdan visszatér a csatából, hogy vitézebb, mint apja». Erre visszaadja a gyermeket anyjának, fölemeli sörényes sisakját s elindul utolsó útjára.

A Nibelung-ének. — A németek híres naiv eposza a germán mondák egyik csoportjából alakult. Egy ismeretlen osztrák-német költő öntötte mai formájába a 11. század végén. Tárgya a burgundi királyi ház katasztrófája. Hősei: Szigfrid, a németalföldi sárkányölő királyfi; neje, Krimhilda, a burgundi királyleány; Brunhilda, a burgundi király neje; Hágén, a burgundi hős; Attila, a hunok királya. A burgundiak megölik Szigfridet, de özvegye rettentő bosszút áll férje haláláért.

A Nibelung-énekekben a pogány germán hőskor világképe vegyül a keresztény középkor lovagi felfogásával. Hatalmas erő, bőséges harcikedv, gyűlölet, vérszomj és bosszúvágy dühöng az eposz minden megrázóbb jelenetében. Ez ismeretlen műköltő a naiv meseanyagot hatalmas jellemző tehetséggel és zordon erővel rendezte egybe.

A Kalevala. — Ez a naiv eposz a finneknél szóbeli hagyomány útján nemzedékről-nemzedékre szállt, míg végre a 19. században Lönnrot Illés finn tudós följegyezte szövegüket.

A **Kalevala** abban különbözik a többi nép-eposztól, hogy meséje nagyrészt varázslásokon fordul meg. A finnek pogány istenségei szerepelnek benne.

A műeposz.

A műeposz, a népeposszal ellentétben, ismert költő írott műve. Fajai: 1. A nemzeti eposz. 2. A romantikus eposz. 3. A vallásos eposz. 4. A komikus eposz.

1. A nemzeti vagy történeti eposz.

1. **A nemzeti eposz vagy történeti eposz** egy egész nemzetre kiható eseményeket tárgyal. Csodatevő égi hatalmakat és egymással elkeseredetten viaskodó hősöket szerepeltet.

Az **Aeneis**. — A rómaiak legnagyobb eposzírója, Vergilius, a római irodalom virágkorában élt: Augustus császár kortársa és Horatius költő barátja volt. Eposzának főalakja Aeneas, a trójai hős. Az *Aeneis* tizenkét énekből áll. Az első hat ének az Odyszeiára emlékezteti az olvasót. Ezekben Vergilius elbeszéli Aeneas tengeri kalandjait, Karthago királynőjének, Didónak, szerelmét a hős iránt, végül Aeneas alvilági útját. A hat utolsó ének az Iliashoz hasonlít. Ezekben Aeneas az itáliai néptörzsekkel csatázik s végül párbajban legyőzi leghatalmasabb ellenfelét, Turnus királyt.

A **Sahname**. — A perzsa költészet nagy nemzeti eposza: a *Sahname* azaz Királyok Könyve. Az eposzt Firduszi, a legnagyobb perzsa költő, abban az időben írta, mikor nálunk Szent István király uralkodott. Munkája magában foglalja Perzsia történetét az ősidőktől kezdve az iszlám elterjedéséig. Főhőse: Ruzstem. Csodás tettei alkotják a mese középpontját.

A **Luziádák**. — Camoens (Kamoinisz, 16. század) portugál költő honfitársainak indiai fölfedező útját énekelte meg nagy nemzeti eposzában: a *Luziádákban*. Az ókori pogány isteneket és a keresztény égi hatalmakat vegyesen szerepelteti hőskölteményében. Eposza klasszikus értékű művészi alkotás.

Magyar nemzeti eposzok. — A magyar irodalom legkiválóbb nemzeti eposzai: Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem* (1651); Vörösmarty Mihály: *Zalán futása* (1825); Arany János: *Buda halála* (1864).

Szigeti veszedelem.

Írta : Zrínyi Miklós.

I. ének. A nagy Mindenható látja a magyarok romlott erkölceit és elhatározza, hogy régente kedvelt nemzetét megbünteti. Elküldi Mihály arkangyalt a pokolba, válasszon egyet a haragos fúriák közül, aki Szolimán szultánt a magyarok ellen ingerelje. Mihály Alektót választja ki, fõlszabadítja kötelékeibõl és Szolimánhoz küldi.

A szultán nyomban tanácsot tart vezéreivel, elhatározzák, hogy elindulnak hazánk ellen. Május elejére Drinápolyban összegyûlnek a seregek. Legkiválóbb vezéreik a szép Hamviván, a kegyellen Demirhám és a tatár kán fia, Delimán. Ez utóbbiról megtudjuk, hogy Kumillába szerelmes, a szultán leányába, feleségül is szeretné venni, de a leány közben Rusztán bég felesége lett.

II. ének. Arszlán bég, a budai fõvezér, közben megszállja Várpalotát, de Túri György szétveri seregét. A szultán e közben hadával már Gyula alá érkezett és nem tudja, Eger vagy Szigetvár ellen menjen-e. — Zrínyi ezalatt a feszület előtt könyörög térdre borulva nemzetéért.

Nem nekünk, nem nekünk uram, tisztességet,
De szent nevednek adj örök böcsületet.
Minket azért áldj meg, hogy híjuk nevedet
Mi segítségünkre és bizunk tebenned.

Uram, te felségedet arra is kérem :
Látod immár a vénség majd elér engem,
Immár nem lesz oly erõ az én testemben,
Hogy ellenségedet mint elõbb törhessem ;

Vedd hozzád lelkemet, mely téged alig vár,
Miként segítség hadtól megszállott vár :
Vedd ki én testembõl, melyen vagyon nagy zár,
Ne süllyessze bûnõktõl megnevelt vizár.»

Így az Isten elõtt Zrínyi esedezett ;
Azért meghallgatá az õ könyörgését.
Háromszor láttatott Zrínyinek feszület
Hogy hozzá lehajlott, felelvén ezeket :

«Im az te könyörgésedet meghallgattam,
Az te buzgó szûvedet mint általláttam,
Atyai kedvemben ügyedet fogadtam,
Ne félj, mert nem héában érted megholtam.

Örülj, én jó szolgám, mert jól kereskedtél,
Mert öt talentomodra még ötöt nyertél,
Világon magadnak koronát kötöttél,
Melyet aranyasan atyámhoz viszed fel.

Ottan az angyalok téged készen várnak,
Rendelt seregekben cherubinok állnak.
Téged jobb kezére atyámnak állatnak,
Veled együtt örökkén vigadni fognak.

Hozzám vészem immár az te szép lelkedet,
Magad is kívánod s így jobbnak esmerted ;
De hogy még fényesebb korona fejedet
Tisztelje, im néked adok ily kegyelmet :

Mártiromságot fogsz pogánytul szenvedni,
Mert az én nevemért fogsz bátran meghalni.
Zrínyi, hallgasd meg most mit fogok mondani,
Im te jövőididet fogom számlálni.

Szulimán haddal jön az Magyarországra,
És legelőször is fog jünni váradra,
Lesni, mint éh farkas, fog te halálodra,
Hatalmát, erejét veszti Szigetvárra.

De ő nem fogja te romlásodat látni,
Mert vitéz kezeid miatt fog meghalni.
Sok ezer töröknek kell ottan meghalni,
Akkor az te lelked fog hozzám szállani.

De az te fiad György támasztja nevedet,
Felserkenti fénnel tündöklő nevedet,
Mint phoenix hamubul költi nemzetségét :
Úgy okossággal ez megtartja híredet.»

III—VI. ének. Zrínyi megtámadja Siklósnál a Boszniába induló Mehmetet, seregét megfutamítja, őt magát megöli. Ennek hírére a szultán elhatározza, hogy Szigetvár ellen megy. Zrínyi megesketi vitézeit, hadnagyait és vajdáit, hogy a világbíró császárral fölveszik a harcot.

Harcolnunk peniglen nem akármilyen okért
Kell, hanem keresztény, szerelmes hazánkért,
Urunkért, feleségünkért, gyermekinkért,
Magunk tisztességéért és életünkért.

Megesküsznek, hogy vagy dicsőségesen győznek, vagy együtt halnak a vár védelmében. Azután Zrínyi levelet ír a királynak, fiait oltalmába ajánlja és György fiával — akit istenfélelemre, hazaszeretetre, vitézségre és jóságra int — elküldi a levelet. Majd a szultán követét fogadja, aki a vár megadására szólítja fel őt. Zrínyi kemény szavakkal utasítja el a követet. Erre megkezdődnek az első csatározások, amelyek során máris kimagaslik a védőseregből Deli Vid. Rettenetesen öldöklő a törököket és levágja egyik vezéréket is, Hamvivánt.

VII—VIII. ének. Hamviván haláláért Demirhám bosszút esküszik, és amikor újabb harcban Zrínyi a török sereget veri, szembe kerül Deli Viddel. Egyenlő erővel harcolnak és kardjukkal nem árthatnak egymásnak. Mikor besötétedik, elhatározzák, hogy máskor folytatják a viadalt. A szultán immár kétszer szenvedett vereséget, azért haditanácsot tart, ahol vitéz támadásokra serkenti vezéreit. Delimán följajánlja, hogy hatodmagával Zrínyit és őt hadnagyát viadalra hívja és ha azokat elpusztítják, a vár is elesik. A szultán csak hosszú kérésekre egyezik ebbe bele, de előbb ágyúkkal akarja a vár bevételét megkísérelni.

IX. ének. Csakugyan lövetni kezdi a várat, amelyből Zrínyi ezúttal nem rohan ki, azt akarja, hogy a török bízza el magát, akkor könnyebben végezhet vele. Ezalatt Miksa császártól gyors segítséget kér. Hírvivőkül Juranicsot és Radivojt küldi ki, akik már-már áthatolnak a török táboron. Ám Juranicsot a tatárok észreveszik és megölik, amire Radivoj, a hű barát is megfordul és nagy pusztítást vívén végbe az ellenségben, maga is elesik. Deli Vidnek azután Radivoj megjelenik álmában, elmondja vértanúságukat és megjövendöli, hogy Zrínyivel együtt neki, Deli Vidnek is mártíromságot rendel az Isten.

X. ének. A vár egyik bástyája már ledőlt, a város leégett. Zrínyi a belső várost is odahagyta és csak a várat magát védi. A török újabb hatalmas támadást intéz a vár ellen. Demirhám, Delimán, Ajgás basa tiporja, gázolja, öldöklő a keresztényeket. De Zrínyi ezt a rohamot is visszaveri.

XI. ének. Delimánnak Zrínyi ellentámadása elől menekülnie kellett és ezt vetélytársa, Rusztán bég, Kumilla férje, gúnyosan veti a szemére. Delimán haragjában reátámad, megöli és elbujdosik. Ezalatt Deli Vid megüzeni Demirhámnak, hogy a pataknál várja a párviadal folytatására. Rettenetes küzdelem kezdődik közöttük, amely már-már Deli Vid javára dől el, amikor nagyobb török csapat jön Demirhám segítségére. Deli Vid Demirhámnak fölrója hitetlenségét, de Zrínyi is meglátja a várból a történeteket, kirohan ötszáz vitézével és — bár Deli Videt szem elől veszi — mint a kegyetlen halál pusztít a török között.

XII. ének. A bujdosó Delimánban föléled régi szerelme és elmegy Kumillához, Nándorfehérvárba. A szultán azonban megbocsát neki, visszahivatja és Kumilla is velejön. Útközben egy forrásnál megpihennek és Kumilla urának börpoharából iszik: ánde a pohárban mérges sárkányvér cseppje volt és Kumilla nagy kínok között meghal tőle.

XIII—XIV. ének. Deli Vid a törökök között maradt, de azok nem ismerik föl őt. Felesége előbb hiába sír utána, majd — mivel maga is török leány volt — páncélba öltözik és a török táborba keresésére indul. Egy szerencsenel találkozik, aki már fölismerte Deli Videt és megy jelenteni a szultánnak, hogy a magyar hős török ruházatban alszik egyik sátorban. A hősies asszony erre a szerencsént kopjával kivetí a nyergéből és gyorsan levágja a fejét. Az erre támadt nagy zenebonában azután Deli Vid is előkerül, fölisméri feleségét, lovára kapja és a törökök csak akkor ismernek rá, amikor már Sziget felé jár szép prédájával. A szultán újabb haditanácsot rendel, amely azonban nem tud dülőre jutni. Ekkor fogják el Zrínyinek egy postagalambját és rajta a levelet, amelyben Zrínyi megírja a királynak, hogy a várat már csak legföljebb két napig tudja tartani. A varázsló Abderán a poklok lakóit is segítségül hívja és megkezdődik az utolsó harc. Isten a keresztényeket védi és azért, bár sok magyar hal meg, még többen vesznek el a törökök közül. Demirhám még egyszer szembekerül Deli Viddel és egy utolsó összecsapásban mindketten elesnek.

XV. ének. Zrínyi az utolsó harcra készül. Vitézeit hősies magatartásra buzdítja, azután kincseit elégeti, maga legszebb ruhájába öltözik és dolmányába száz aranyat tesz. Isten Gábrriel arkangyalt küldi segítségére, aki angyalaival a poklok hadát elűzi. Zrínyi pedig ötszáz megmaradt vitézével kirohan a várból. A szultán messziről, mint a nyárfa levele, reszketve nézi kijövetelüket. Sokszor megbánta már, hogy Szigetet megszállta. De Zrínyi nem csinál sok pompát, hanem megy ellenük és nyomában ötszáz halál rohan a törökre. Száz szablya, száz dzsida esik Zrínyi pajzsára, de nem árt neki: halál formájára jár maga a török között és dőlnek, hullanak előtte az emberek. Hosszas küzdelem után Delimánt is leteríti.

De az vitéz Delimán mihent elesék,
Egész török tábor gyorsan megfélemlék,
Legvitézb emberek rettegni kezdenék,
És azután futni az mint van erejek.

Az futó népekkel összekeveredett,
Vágja mindenfelé az futó népeket.
Végre császárhoz is nem messzi érkezett,
Zríni távulról is megesmeré ütet.

És egy nagy óhajtást az Istenhez bocsát,
Mert tisztességeért keresi az próbát,
Osztán sietséggel megy az hon császárt lát,
Fegyverében viszi szörnyű villámlását.

Sok ezer bosztáncsi, számtalan spahoglán,
Az megijedt császárt veszik körül sáncban:
De mindazonáltal néki megy horvát bán,
Útat csinál karddal iszonyú hatalmán.

Mert nem mér állani senki eleiben,
 Senki nem mér nézni vitéz szemeiben :
 Százat egymás után ő megöl egy helyben,
 Még más százra viszen halált kémélletlen.

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
 De bán gyorsasága már régen ott termett,
 Tízet ottan levág császár segítségét,
 Így császárnak oztán Zrínyi szólani kezdett.

«Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
 Tehetetlenségednek eljűtt órája.
 Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
 El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.»

Így mondván, derekában ketté szakasztá,
 Vérét és életét az földre bocsátá.
 Átkozódván lelkét császár kiindítá,
 Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak.
 Ez az ő nagy híres hatalmasságának,
 Az Isten engedte gróf Zrínyi Miklósnak
 Dícséretit ennek hatalmas próbának.

Mikor bán visszanez, meglátja távulrul
 Elmaradt serege török kard miatt hull,
 Mint pásztor nyájához, ő hamar megfordul,
 És így szól hozzájuk nagy hangos torkából :

«Eddig éltünk vitézek, tisztességéért,
 Annak ki körösztfán holt szabadságunkért :
 Ma meghaljunk örömet, és jó hirünkért
 Vitézül meghaljunk azért mindezekért.

Ahon nyitva látom Istennek országát,
 Ahon jól esmérem nagy Eloim fiát!
 Esmérem, esmérem az Isten angyalát,
 Rothadatlan ágbul tart nekünk koronát.»

De török számtalan körülvék sereget,
Messzirül jancsárság lüvik vitézeket :
Nem merik próbálni mért karddal ezeket,
Senki várni nem meri az ő kezeket.

Mindennyi között is egy jajgatás nincsen,
Mert nagy vigasággal s örömmel hal minden.
Az mely helyen állnak, ugyanazon helyben
Bocsátják lölköket Isten eleiben.

Nem mér az nagy bánhoz közel menni senki,
De jancsár-golyóbis Zrínyit földre veti :
Mellyében ez esett, más homlokát üti,
Vitézivel együtt az földre fekteti.

Angyali légió ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos muzsikával.
Gábiel bán lelkét két tized magával,
Földrül fölemeli gyönyörű szárnyával.

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben így viszik ezeket.
Egész angyali kar szép muzsikát kezdett,
És nékem meghagyák szómnak tegyek véget.

Vitézek Istene! ime az te szolgád
Nem szánta éretted világi romlását ;
Vére hullásával nagy bötüket formált,
Ily subscribálással néked adta magát :
Ő vitéz véérért vedd kedvedben fiát.

A berekesztésben a költő halhatatlanságot ígér magának munkája után.

Jegyzetek. — Gróf *Zrínyi Miklós* (1618—1644), a Szigeti veszedelem szerzője, már gyermekkorában, Csáktornyan szemtanuja volt egy-egy portyázásnak, már akkor megfogant benne a törökgyűlölet. Apjának korai halála után Pázmány Péter lett gyámja, jezsuita iskolákban neveltette őt és olaszországi tanulmányútra küldte, ahol látóköre és ismeretei tágultak. Hazatérve, fényes katonai pályát futott meg : a magyar-horvát csapatok parancsnoka, generális, horvát bán és a törökök réme lett. Karddal és tollal harcolt. Nagyon olvasott, művelt ember volt, akin a renaissance hatása is meglátszott. *Szigeti veszedelem* c. műve 1651-ben jelent meg. Hazaszeretete és a töröknek ádáz gyűlölete jellemzően tör ki vészkiáltásá-

ban : *Ne bánts d a magyart !* Ez a riadó hangzott ki *Az török áfium ellen való orvosság* c., kéziratban terjesztett röpiratából is. (*Áfium*=ópium itt mérget jelent.) A szózat alapgondolata él benne : a nagyvilágon e kívül nincsen számunkra hely, itt kell élnünk vagy meghalnunk. Példájával erősítette tanítását. 1661-től kezdve élete egyetlen, diadalmas hadjárat a török ellen, a Dunántúl védelme a Csallóköztől a déli végekig. Egész Európa magasgaltalta érte, csak a féltékeny osztrák vezér, Montecuccoli hátráltatta és hagyta hadakozásaiban cserben. Zrínyi sértődötten vonult vissza, Montecuccoli pedig megkötötte a szégyenletes vasvári békét. Az ország elégedetlenkedett a háttérben, a Wesselényi-összeesküvés felhói tornyosodtak, Zrínyi maga azonban ugyanabban az évben egy sebzett vadkan áldozata lett, a közhit halálában ellenségének kezét sejtette. Szilárd egyéniség, férfias jellem, hazáját lángolón szerető magyar és vallásos ember volt. Rendületlenül bízott azokban a nehéz időkben is nemzete jobb jövőjében. Ezt akarta siettetni avval, hogy a törököt bármi módon is kiverje hazánkából.

Alapeszme.

Az irodalomban leginkább a *Szigeti veszedelem*, közkeletű nevén a *Zrínyiasz*, őrzi nevét.

A költemény *alapeszméje* : Isten a bűnbe süllyedt magyarságra méltó haragjában a török átkot küldte. Ekkor a hős Zrínyi erkölcsi erejével, hazaszeretetével, vitézségével és önfeláldozásával megnyeri a nemzet számára az Isten kegyelmét és megtöri a török hatalmát. Ez az alapeszme is mutatja, hogy a Zrínyiasz **1. keresztény, 2. nemzeti eposz**.

Szerkezet, jellemek.

A szigeti veszedelem egyik legnagyobb jelessége *szerkezete*. Szerkezetének ereje az *egység*. Bár széles mederben mondja el a cselekvényt, annak minden szála a főhősnek, Zrínyinek kezében fut össze. Ő mozgatja az eseményeket, minden harcban ott van, mindig elől jár és tudatosan viszi a cselekvényt hivatásának betöltése felé. Öntudatában él végzettszerű hivatása és a fennkölt eszméért lelkesedve hajtja azt végre. *Jelleme* mindig azon a magaslaton van, amelyen a kezdetnél megismertük ; alakja mindig nagy és részleteiben is tökéletes, fönséges és mégis emberi. Gondolkodása nemes. Különösen megkapó mély *vallásossága* és páratlan, önfeláldozó *hazaszeretete*. Fiának is különösen az istenfélelmet és a hazához való hűséget köti lelkére. Katonáinak nemcsak példás vezére, hanem gyöngéd, szerető atyja is. A körötte és vele szemben álló hősök (emitt kivált Deli Vid, amott Delimán és Demirhám) is mind kiválóak, bátrak, erősek ; de épen az ilyen nagy vitézek között magaslik ki Zrínyi igazi nagysága. A hős kiválóságát akarja fokozni a költő, amikor — a történelemtől eltérően — Zrínyivel öleti meg a XV. énekben a török császárt.

Epizódok.

Az *epizódok* szervesen illeszkednek a főcselekmény fejlődésébe. Különösen három jeles epizódja van. Radivoj és Juranics története, Deli Vid feleségének hősie kalandja és Delimán meg Kumilla tragikus szerelme.

A két hűséges jóbarát szeretete és a két szerelmi történetnek gyöngéd kézzel, finoman festett részletei melegebbé teszik a zordon háborús hangulatot és változatosabbá a cselekvényt.

Nyelv.

A Zrínyiász *nyelve* csiszolatlan, kissé nyers. A költőnek nem volt ideje átsímítani. De így is meglátszik nyelvművészi hatalmas *ereje*. Előadása mindvégig nagyszerű, az egyes részletek, párviadalok, Zrínyi kirohanása stb. szemléletesek és gyors egymásutánban gördülnek. Az eposz zordon tárgyához még illik is ez a darabosság.

A Szigeti veszedelem mindmáig a legtekélyesebb klasszikus nemzeti eposzunk.

Zalán Futása.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
 Századok ültének el, s te alattok mélyen enyésző
 Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek és a
 Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.
 Hol vagyon, aki merész ajakát hadi dálnak eresztvén,
 A riadó, vak mélységet fölverje szavával,
 S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
 Párducos Árpádot s hadrontó népe hatalmát?
 Hol vagyon? Ah ezeren némán fordulnak el: álom
 Öldösi szíveiket, s velök alszik az ősi dicsőség.
 A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
 Gyermekes álltak elő az erősebb jámbor apáktól. —
 Engem is, a nyugalom napján, ily év hozza fényre
 Már késő unokát, ki előbb a lányka mulandó
 Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
 S rajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén,
 Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.
 Mégis az ifjúság háborgó napjai múlván,
 Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő
 Képzletek villannak meg diadalmas Ügekről,
 S a deli Álmosról s Álmosnak büszke fiáról,
 Párducos Árpádról... Oh hon! meghallasz-e engem,
 S nagyra törő tehetős fiaid hallgatnak-e szómra?
 Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet
 Elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája; de engem
 Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
 Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok acéli
 Szegdelik a levegőt: villog, dörög a hadi környék.

Látom, elől kacagányos apák, s heves ifjú leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni vagy ölni,
Zászlódat látom, Bulcsú, s szemem árja megindúl.

Oh hát halljátok, ti hazának gyermeki! szómat ;
Későn hangzik már, de magában hordja halálos
Harcok fergetegét, s hű a haladékony időhöz.

I. ének. Alpár vidékén búsongva néz körül Zalán fejedelem. A magyarság már körül mindenkit legyőzött. A Nyírségtől a Táttra magas bérceig és a Zoborig, a Sajótól le a Marosig minden az ő dicsőségüket zengi. Ezért elküldi követét, Kladnit, Árpádhoz, hogy takarodjék földjeiről, mert különben rajtaüt és hírmondót sem hagy népéből. A Bodrogtközben táborozó Árpád azonban méltósággal utasítja vissza Zalán kevély üzenetét, népe pedig harcra készülődik. A hegy végén él családjával Huba, akinek viruló lánya, a deli Hajna még a délszaki tündér szerelmét is visszautasítja, mert a hős Etét szereti.

Ment a szép hajú lány, kebelében víve szerelmét,
Mint viszi, nyögve, vadász dárdáját a sebes őzfi.
Hajló fényében ragyogott már a lefutó nap,
Minden fűszálon gyönyör és báj lenge, de Hajna
Mind csak Etét keresé, földet s eget űzve szemével,
S ég, föld szívének Ete nélkül nem vala kellő.

Meg ne sebezétek könnyű kis lábait, átkos
Tüskék s rút kórók ; ti hajoljatok ifjú virágok,
S gyenge fűvek deli Hajna piros talpának alája.
Folyj lassan, Bodrog, fövény-ágyad csendes ölében,
Halkva suhanj el az erdőkön, langy nyugati szellő,
Meg ne zavard a lányt, mikor a deli hősfire gondol
És minden mást messze felejt.

Ete azonban készül a harcra és megfogadja Hajnának, hogy csak dicsőséggel fog hozzá visszatérni, úgy, hogy tetteit a téli napok vendégségeiben is hallja.

II. ének. A bolgárok és a Philo vezetésével jött görög segítség-hadak Alpár mezejére gyülekeznek és oda készülnek a magyarok is.

Ármány megzavarja a magyarok seregét s áldozatot követel tőlük. A táltos megmondja, hogy olyan dalának kell föláldoznia magát, aki leginkább vágyódik boldogabb időkre, aki szereti az életet. Hős Ete ilyennek tudja magát s bátran esküszik föl az áldozatra.

A táltos pedig elrándult kacagánya köréből,
S hogy megerősödjék, a hős ifjúhoz imígy szólt :
«Oh ne nagyon számláld, deli hős, ifjúi korodnak
Napjait, oh ne igen szomorodj' e léttel utóján.
Mert nem kéne-e menned utóbb? nem kell-e nekünk is?
Ott hol Attilának iszonyú árnyéka húzódik,

Hol nagy Ügek, nemes Álmossal vígádvá parancsol
 A sok ezer népnek, melyet dárdájok elejte,
 Ott még áll üresen végetlen tére az éjnek,
 A mi helyünk. Te korán jutsz el jelesedve közökbe.
 Jobbodat a kutigúr árnyékok is áldva fogadják,
 S a döntő magyarok vérképei néked örülnek. —
 Szép itt a ragyogó nap déli tekintete, kedves
 A piruló hajnal s az egek kék színe nap estén ;
 Édesek a szerelem forró ölelései, és a
 Társasöröm víg énekeit mindenki szerette ;
 De ki lemond itten, lelkét elszánva, ezekről,
 S aki dicsóséggel megváltja ezernyinek éltét,
 Százszorosan vesz részt mindebben az ősi világon.
 Ármány kísértett : fölemel nagy karja Hadúrnak.
 Az készíti neved koszorúját csillagi fényből.
 Örvendj : ami ezerben nincs, fölgyúla szívedben
 A nemesebb bátorságnak szikrája, s ez éltet
 Itt és síron túl bajnok híredben örökké!»
 Így szólt. Mindnyájan nyugalomra siettek azonnal.

*Ámde megjön az ifjú Laborcán is és titkon ő is följajánlja magát nemze-
 teért áldozatul Ármánynak.*

*III. ének. A bolgárok egy csapata, Csornával, Viddinnel és Antipater-
 ral élén, elébe megy a Bodroglóközből elindult magyaroknak. Zajogva és harci
 dühvel támad egymásra a két hadsereg és a harcban az önfeláldozó Laborcán
 csakugyan elesik, ellenben Etét megvédi Hadúr. Laborcánt Antipater öli meg,
 akit felesége is — harcosnak öltözve — elkísért a hadba. Antipatert, hogy szép
 feleségét maga vehesse el, Csorna törbe csalja és megöli. De célját nem éri : a
 férjét kereső nőt elragadja lova hegyen-völgyön-erdőn át és egy csöndes völgyben
 a félelem és bánat öli meg. A bolgárok elvesztik a csatát, amelyben azonban
 vezérüknek, Viddinneknél hősisége kitűnik.*

*IV. ének. Az álnok Csorna gonoszságán felbőszülve, a görögök és bolgárok
 egymásra rontanak és a veszített csata hírére búsuló Zalán alig tudja összebékíteni
 őket. Kladni már hozza Árpád és a magyar sereg közeledténélk hírét és Zalánnak,
 a magyar tábornok ismerve, menekülést ajánl. De Zalán nem akarja, hogy szán-
 ják és elestét siralom gyalázza. Árpád ezalatt Etét egy csapattal visszaküldi
 az elesettek eltemetésére, maga pedig Hadúrhoz fohászkodik népe győzelméért.
 Zalán látja várából egy messze ormon a daliás, párducos alakot . . .*

*V. ének. Ezalatt a föld népe megtudván, hogy a magyar hadak már messze
 előnyomultak, a hátramaradt öreg Hubát és a vele levő öregeket, nőket és gyer-
 mekeket megtámadják. Hajnának nyomát is vesztí családjá. Ete és társa,
 Csongor, vitézeikkel a holtak temetéséhez látnak, amikor Csorna rabló csapatá-
 val arra kerül. Ete azonban csett gondol és az elesett bolgár Izács sisakját kele-
 vésre tűzve, fejtelten testét pedig holttestemek halmára állítva, ráíjeszt Csornára.*

— és mielőtt az ellenség magához térhetne, hirtelen fölugró embereivel megtámadja őt és csapatát, sokat megölnek közülük, magát Csornát is. Zalán a feleségét és hölgyeit a készülő nagy harc előtt megbízható kísérekkel a Duna vizéhez küldi. Árpád és népe pedig áldozatot mutat be Hadúrnak és a bolgár vesztére esküszik.

VI. ének. Az áldozat után a táborban lakomához ülnek. Közben Kárel, majd Lehel hősi énekeket mondanak. Huba leányát, az ellévedt Hajnát pedig a még mindig szerelmes délszaki tündér egy tündérlovon eljuttatja Etéhez, aki a temetés végeztével megülte társaival a tort is és elpihent. Álmából Hajna ébreszti föl. Tőle tudja meg, mi történt Hubával és a védtelenekkel: rögtön fölkelte társait és elindul, hogy a vad csordán bosszút álljon.

VII. ének. Reggel aztán a magyar sereg összecsapott Zalán hadával. Véres, nehéz küzdelem támadt. Egy-egy görög hős hátrálását látva, Philo vezér más harcot gondol és be akarja keríteni a magyarokat. Már-már Árpád dandárát fogják körül, amikor a párducos hős észreveszi a cselt, Kadosát és embereit visszaküldi, hogy gyors íramban hátráljanak, a bekeríteni készülő csapaton is túl, és ha az ő dandárát a görög körülfogja, ő belülről, Kadosa pedig kívülről fogja két tűz közé az ellenséget. Így is lett. Mindkét részről sokan megsebesültek és elesetek ugyan, de a győzelem mindinkább a magyarok felé hajlott. Árpád maga a görögöknek rontott és egymásután vágja le azok legjobb hőseit! különösen kemény harc van Alkessel, egy vasba öltözött, hatalmas termetű, nagyhangú, izmos göröggel, de őt is legyőzi.

VIII. ének. Mások is hiába támadnak Árpádra: ő a magyarok leg-erősebb daliája, legjobb vitéze. Mellette Bulcsu nyomult előre és Lehel vitte a nemzeti zászlót. A bolgárok részén Viddin a legnagyobb hős és különösen Kadosával vi erős harcot. Diadalmas előnyomulása közben a magyarok győzelmét egy pillanatra még egy jelenség teszi kétséssé. Ármány, aki haragszik, mert Etét megmenlette Hadúr, most sötét népével leszáll a síkra, vele jött az Átok, a Zűrzavar, és a magyarok seregét megbontja. Hadúr azonban Árpád seregének segítségére siet, leüti és eltapossa Ármányt.

IX. ének. Ete és Csongor rajtaüt a Hubát üldöző parasztocon, valamennyit összetereli, hogy számot adjanak a meggyilkoltakról, a hiányzókról. Hajnát Ete visszaviszi az aggódó apa karjai közé. Maga még hallja Alpár messze vidékéről a véres, még mindig tartó harc egetverő moráját és oda kívánczik! addig nem lehet nyugodt és nem lehet Hajnáté, amíg ott is nem végzi kötelességét.

X. ének. A harc pedig Alpár mezején még délután is tartott. Árpád az imént Ármánytól megrettent és megfordult hadait visszatérítette, maga pedig a kevélyen utánakiáltó Viddinnel fordult szembe és hatalmas kardcsapással megszedítette azt. Daliái mind újraéledtek és előttük folyik le a két hős párvíadalja. Árpád föl hívja ellenét, hogy adja meg magát, bolgár és magyar legyen egy testvér. Viddin fennhézva utasítja vissza s kemény tusába kezd, amelyben végül is elesik.

Csörsz, Tas és mások ezalatt Zalán ellen mentek, a hős Lehel pedig ellenfelét, Hermest saját dárdájával verte agyon. Árpád Sthenelost szúrja le, majd Philo ellen megy. Ez azonban megszalad előle és Árpád csak messziről, dárdájával találja. A menekülő ellenség a Tiszának szorul. Zalán pedig, mikor mellette legjobbjai mind kidőlnek, fájó szívvel ered futásnak. Utána csak kevesen men-

nek hűséges, régi vitézei — Árpád a lemenő nap alkonyi fényében még látja Zalánnak futását.

Jegyzetek. — Vörösmarty Mihály (1800—1855) az ügyvédi pályára készült, de tanulmányai végeztével egészen az irodalomnak szentelte életét. Épen abban az évben, amikor gróf Széchenyi István az országgyűlésen föllépett (1825), adta ki nagy hőskölteményét, a *Zalán futását*. Kisfaludy Sándor föllépése óta ez volt az első nagyhatású irodalmi munka.

Sikere és népszerűsége a költőt újabb eposzok írására serkentette. Ezek közül a legjelesebbek a kis *Cserhalom* és az 1831-ben megjelent *Két szomszédvár*. A harmincas években azután a drámaírás felé fordult, egyik darabjával (*Árpád ébredése*) nyitották meg a Nemzeti Színházat is. Drámáin kívül (*Csongor és Tünde*, *Czillei és a Hunyadiak*) sok szép kisebb elbeszélő költeményt is írt még (*Szép Ilonka*), lírai költeményei közül a *Szózat* (1836) nemzeti imádságunk lett. A szabadságharc után betegeskedni kezdett. Utolsó jelesebb alkotása a *Vén cigány* c. költeménye volt.

Korszerűség.

A *Zalán futása* hatásának egyik titka *korszerűsége* volt. A nemzet I. Ferenc és Metternich abszolutizmusának keserűségei között a mult emlékeihez fordult és azokban keresett vigasztalást.

Költőiség.

Népszerűségének másik oka a minden részletét átható *költőiség*. A honfoglalásról a mondákban és a krónikákban kevés anyagot talált, inkább csak neveket. De a történelmi és mondai hagyományok közécsodás mesei elemeket vegyített, a hősi, harcias részleteket idilli jelenetekkel váltogatta, a kevés valóságot mint fátyollal vonta be ragyogó képzeletének színes játékaival.

Nyelv.

Mindezekhez járult *nyelvének szépsége*. Csak az imént, ifjúságában zajlott le a *nyelvújítási harc*, Kazinczy Ferenc nyelvújító törekvéseivel, amelyek sok szép és azóta közhasználatú új szót teremtettek, de sok idegenszerűséget is hintettek el nyelvünkben. Vörösmarty megtartotta a nyelvújítási harc eredményeiből mindazt, ami életrevaló volt, az új nyelvkincset egyesítette a magyar nyelv ódon zamatával, művészies és költői nyelvet teremtett, idegenszerűségek nélkül. A költői stílust a köznyelvből fejlesztette, de elválasztotta a mindennapi beszédétől.

Szerkezet és jellemzés.

A *Zalán futása* a Zrínyasztól abban tér el, hogy egyszerre a cselekvény középebe (*in medias res*) visz. A honfoglalás már be van fejezve, már csak az utolsó nagy ütközet, az alpári csata van hátra, amikor a költő az eseményeket elmondja. Magát a csatát festi csak, szélesre vágta mederben, a VI. énektől kezdve. A cselekvényt két szálon kezdi el: az egyik Árpád előnyomulását és diadalát mondja el, a másik Huba családja körül csoportosul és Ete és Hajna szerelmét tárgyalja. A szerkezeti *egység* nincs is meg a műben: a kettős cselekvény sehol sem találkozik. Ete és Hajna

története elvonja figyelmünket a főcselekményről; ez a szebbik, az érdekesebbik, a költőibb. Ete azonban a döntő jeleneteknél nincs ott, nem vesz részt az alpári ütközetben. Árpád viszont, az eposz igazi hőse, hosszú időn át alig szerepel cselekedettel: voltaképen csak a költemény második felében, igazában csak az utolsó énekben válik ki félelmetes nagyságával, hatalmas erejével. A szerkezetnek ezen a hibáján kívül, amely nem rontja le az érdeklődést, a jellemfestés kitűnő. A nagyobbára csak képzelt alakok szemléletesen elevenednek meg előttünk. Az epizódok költőisége Vörösmarty képzeletének gazdagságát egész pompájában mutatják.

A Zrínyiász és a Zalán futása.

Ha a költeményt a Zrínyiással összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy ami annak legnagyobb erénye, a szerkezeti egység (a *compositio*), az a Zalán futásában kevésbé sikerült; ami amannak gyöngéje, a nyelvezet és a verselés, az a Zalán futásának legnagyobb ereje.

Buda halála.

Írta: Arany János.

Arany János egy ősi magyar naiv eposzt akart úgynevezett húntrilógiájával pótolni. Egész életén át foglalkozott a tárggyal, de csak az első résszel készült el: ez a Buda halála.

Buda halála.

A húnok királya, Buda, tanácsba hívja a főembereket s tudatja velük, hogy megosztja öccsével, Etelével, a hatalmat. Öccse legyen ezentúl a hadak vezére, ő majd béke idején tart rendet az országban. Azonban csakhamar megbánja tettét. A ravasz Detre a maga javára akarja fordítani a testvérek meghasonlását. Fondorkodó izgatásával gondolkodóba ejti Budát, hogy származik-e valami jó Etele hatalmának növekedéséből. Etelel is tüzelní akarja bátyja ellen, de Etele haragosan utasítja vissza. Etele a hadakozni nem tudó fiatalokat a legjobb katonákká neveli. Vitézei rajongva szeretik őt. Ez csak fokozza Buda féltékenységét, mert a húnok most már nem is gondolnak arra, hogy tulajdonképpen Buda a királyuk. Ezek ellenére még egyideig békében él a két testvér. Buda felesége, Gyöngyvér, iparkodik jóindulattal bánni Ildikóval, Etele feleségével. Etele boldog, látva a barátságos együttélést. Nagy vadászatokat rendeznek s a vadászat után összegyűlekezve örömmel hallgatják a csodaszarvas regéjét, a békesség azonban nem tart sokáig. A Mátrában rendezett nagy vadászat alkalmával Gyöngyvér és Ildikó összeszólalkozik. Etele megmenti ugyan Buda életét, elejtve a Budának rontó bősziült bölényt, de az asszonyokat csak nehezen sikerül kibékíteni. Maga Etele, a Hadisten kardjának birtokában, Buda megkérdése nélkül hadat indít a keleti császár ellen. Buda felindul ezen a dolgon. Detre tanácsára először megvesztegetéssel próbálja Etele embereit a maga pártjára vonni; mikor ez nem sikerül, hatalmas várat épített s ellopatja Etele sátrából a Hadisten kardját. Ennek hírére Etele kibékül a keleti császárral, hadaival bátyja ellen indul, Budával párviadalra kel s bátyját menekülés közben hátulról leszúrja. Gyöngyvér férje holtteste mellett megátkozza Ildikót s átkot mond Etele és Ildikó ivadékaira is.

Ildikó.

A második résznek, Ildikónak, csak a tervét ismerjük. Etelenek megjósolják, hogy Buda halála miatt birodalma el fog enyészni halála után, de egyik fia, akít még nem ismer, újra helyreállítja azt. Ez a jóslat útközben éri, egyik hadjáratából hazafelé jövet. Csakhamar udvarától üdvözlő követség jön a hírrel, hogy egyik feleségének, Rikának, fia született. Etele a jóslatot szó szerint veszi: azt hiszi, hogy ez a fia, Csaba, akít még nem ismer, fogja helyreállítani megint birodalmát — pedig a jóslat Árpádra, Csaba ivadéka cíloz. Etelenek most Rika lesz a kedvelt felesége, Csaba pedig a szemefénye — Ildikó (a Nibelung-ének Kriemhildje) Aladár fiával együtt háttérbe szorul, sőt, amikor Etele szemrehányással illeti, ez számúzi is udvarából. Ezután Csaba nevelésének hősi idillje következett volna, a háttérben Etele világháborúi, kivált a katalaunumi csata éjtszakája, amikor a nagy hún király először érzi végzetét. Ide akarta a költő a «Keveházát» is, mint egy kobzosnak énekét, beleilleszteni. Végül Etele utolsó háborúja, a római, került volna sorra, innen hozza magával Mikollát, ifjú nejét, akivel a végzetes nászszakomát üli. Erre, kegyelme jeléül, meghívja Kriemhildát is.

Csaba királyfi.

A harmadik résznek, amelyből negyedfél ének el is készült, címe «Csaba királyfi» lett volna. A bosszúálló Kriemhilda fejére teszi első férjének, Sziegfriednek (a Nibelung-ének hősének) varázssüvegét, amely viselőjét láthatatlanná teszi, belopódzik Etele hálósobájába és meggyilkolja a nagy hún királyt. Az ott remegő Mikollát, aki arra kéri a húnokat, hogy égessék el Etelevel együtt, senki sem gyanúsítja a gyilkossággal. A húnok inkább Detre és a gótok ármányára gondolnak és attól félnek, hogy a gótok most vérszemet kapnak, a nép pedig fejét vesztí. Ezért Etele sebét eltakarják és elhíresztelik, hogy orrvérzést kapott és attól halt meg, Csabát pedig kikiáltják királyuknak. Kriemhild azonban értesíti Detrét, hogy Etele erőszakos halállal halt meg. Detre többet is tud: tudja, hogy amikor Kriemhild Etele síratni ment, a sebből meginduló vér áztatta Etele halotti leplét: biztos jele, hogy Kriemhild a gyilkos. De erről semmit sem szól, hanem egész lélekkel azon van, hogy Aladár, Kriemhild fia jusson a trónra, mert reméli, hogy akkor gót népe fölszabadul. Kriemhild maga pedig gyűlésen a hún vezéremberekre hárítja a gyilkosság vádját. A fölizgatott nép megnézi Etele tátongó sebét, nagy fölindulás következik, Csabának és híveinek futniok kell, Aladárt kiáltják ki királyá. De Aladár és még inkább helyette uralkodó büszke anyja, nem könnyít a leigázott gótok sorsán, sőt Kriemhild, aki Detre tanácsára és segítségével testvérein és a nibelungokon már bosszút állt, Etelenél is keményebben ül nyakukon. Detre tehát borzasztóan csalódott. Könnyű volna ugyan bosszút állnia, csak föl kellene fednie, hogy Kriemhild volt Etele gyilkosa. De akkor Csaba lenne az úr és népe továbbra is rab maradna. E helyett megüzeni tehát Csabának, hogy csak jöjjön vissza, a gótok és a többi idegenek mind melléje fognak állni. Ugy is lesz: Csaba megjelen seregével és megkezdődik a Kelen földén a Kriemhild-csata, amely tizenöt napig tart. Csaba már-már győz, de ekkor az idegenek félreállnak és hagyják, hogy a húnok egymást pusztítsák. Csaba még így is felülkerekedik, leveri Aladárt, azután az áruló gótok ellen fordul, Detrét és népét is elpusztítja, de Csaba népe is fogy és Csaba seregének töredékeivel maga is menekülni kénytelen. Éjente azonban a holtak, Csaba és Aladár húnjai egyformán

és viaskodnak az elesett gótok szellemeivel és ez így megy évről-évre, a magyarok bejöveteleig. Ez a húnok harca.

Alapeszme.

A három rész együtt mutatja azt a nagyszerű alapeszmét, amelyet Arany kigondolt. A magyarság ezeréves tragédiáját akarta megénekelni: erőnk az összetartásban van, miként a hún nép sorsán is a belső béke és megértés idejében Isten őrökdi. De átkunk, a testvérharc, romlásba viszi a nemzetet: az ideszármazott idegenek ólálkodó ármánnyal uszítják a magyart a magyarra, belső viszályt keletnek föl, hogy romlásba vigyék a nemzetet. A húnok harca a magyarság évezredes harcainak képe: mindig az idegenektől szitott testvérharc volt nemzetünknek átka. A történelemnek ez a nagy tanulsága csendül ki a trilógiából.

2. A romantikus eposz.

A romantikus eposz vagy *regényes eposz* háttere a középkori lovagvilág. Hősei keresztény lovagok. Harcok és szerelmek váltakoznak benne sok csodás elemmel. A középkori lovagok körében különösen három eszmény fejlődött ki: a vallásnak, a hűbérúrnak és a nőknek tisztelete. A romantikus eposzban ennek a három eszménynek rendszeren nagy szerepe van.

A Roland-ének. — A világirodalom leghíresebb romantikus eposzainak egyike: a *Roland-ének*. Ezt a regényes lovagtörténetet egy 11. századi francia költő írta régebbi népmondák alapján. Az eposz elbeszéli, hogyan hal hősi halált a spanyolországi mórok ellen vívott harcokban Nagy Károly győzhetetlen leventéje, Roland.

Az **Őrjöngő Loránd.** — Ariosto híres olasz költő a 16. században írta nagy romantikus eposzát: az *Őrjöngő Lorándot* (Orlando furioso). Tárgya Loránd szerelme Angelikához és szerelméből fejlődő örültsége. Az egész mű lovagi harcoknak, szerelmi kalandoknak és mesés utazásoknak fantasztikus szövedéke.

Az **Oberon.** — A 18. századból való Wieland német költő *Oberonja*. Hőse Hüon, Nagy Károly híres leventéje, aki Oberon tündérkirály segítségével csodálatos kalandokat él át Ázsiában.

Irodalmunkban ehhez a műfajhoz közel áll több nagyobb elbeszélő költemény, így Vörösmarty Mihálytól *A két szomszédvár* és Arany Jánostól a *Toldi szerelme*. Ezekből a csodás elem, az eposz egyik kelléke, hiányzik, de nagyszerűségükkel, előadásmódjukkal, középkori tárgyakkal s a lovagi eszményekkel pótolják a magyar romantikus eposzt.

A két szomszédvár.

Írta : Vörösmarty Mihály.

Tartalma. — *A Sár vidékén él két gazdag nemes-család : a Káldorok és Sámsonok családja. Régóta gyűlölik egymást, sok vér folyt közöttük. Mikor egy alkalommal Sámson Tihamér, aki Kún László király seregében Ottokár cseh király ellen harcolt, hazatér otthonába, várában senkit sem talál. Míg ő oda volt, a Káldorok legyilkolták atyját és egész házanépét. Tihamér a szörnyű pusztulás láttára bosszút esküszik a Káldorok ellen. Székesfehérvárra megy s arra kéri a királyt, engedje meg neki, hogy leszámolhasson a Káldorokkal. A király beleegyezik a megtorló bajvívásba. Az élet-halálharcban a Káldor-család elpusztul s elesik a rettegett családfő is. Tihamér leszedi és magára ölti a holt várúr fegyverzetét, bemegy a várba. Itt Enikő, a megölt családfő leánya, fogadja. Enikő szeretettel öleli meg az atyjának gondolt, zárt sisakú vitézt, de mikor a vár termében a mécs világánál megismeri Tihamért, holtan esik össze. Tihamér etemeti a leányt, azután megtörve mélyed magába. Éjjelenként meg-megjelenik előtte Enikő alakja s újból és újból kísérti, míg végre Tihamér a végzetes vérontás helyéről világgá nem bujdosik.*

Néhány szempont a verses elbeszélés tárgyalásához. — *A költő teljesen uralkodik meséjének anyagán. Az elbeszélés menetében nincs semmi kitérés, semmi elkalandozás. De nemcsak szerkezetileg tökéletes a költemény, hanem hőseinek jellemzésében is. Sötét világot fest zord hősökkel, de ebben a félelmes környezetben az erkölcsi eszme fensége uralkodik. Vörösmarty Mihály egyetlen elbeszélő költeményében sincs ilyen erősen tragikus összeütközés és ilyen megrendítő igazságszolgáltatás. Nyelve az akkori legszebb magyar nyelv, hexameterre zengzetesek. Hangulatkeltő képek, eleven leírások és jellemző párbeszédek készítik elő a megrázó végső hatást.*

Toldi szerelme.

Írta : Arany János.

Nagy Lajos király álmában vetődik Rozgonyi Pál házába s a vendég-szerető házigazda régi vágyát teljesíti : fiúsítja Rozgonyi leányát, a szép Piroskát, hogy az a birtokot örökölhesse. Sőt magában a leányt Toldinak szánja feleségül ; azért Rozgonyit ráveszi, rendezzen nagy lovagi tornajátékot, s annak győztese kapja a leány kezét. Piroska boldogan fogadja a király tervét, mert titokban maga is Toldira gondol. Miklós legénykedésből Tar Lőrinc fegyverzetében vív meg : Piroska sejtí, ki van az álarc mögött, de bántja őt, hogy Toldi nem tartotta méltónak, hogy feleségül vegye, azért kijelenti, hogy — akar a Tar Lőrinc felesége lenni. Toldi hetykeségéből s a leány sértett büszkeségéből így keletkezik a kettejük tragédiája, mert hiszen mindketten szerették egymást.

Elkeseredve megy haza Toldi Nagyfaluba, ahol édesanyja és Györgynek árvája, a kedves Anikó éldegélnek. De Lajos hívására részt vesz a cseh háborúban, ahol Toldi segítségével, csellel győz, majd békét köt a fejedelmekkel s vissza-

tér. Toldi azonban ott marad s az egykor megölt cseh bajnok fia és leánya egy verembe csalja. Börtönéből csak Károly császár szabadítja meg, aki e cseh rablók várát elfoglalja. A hazatérő Toldit Tar Lőrinc vacsorára hívja meg, de vacsora közben Piroskát, aki a viadalra tesz célzást, megüti. Tolditól megijedve, kiugrik az ablakon át az utcára s elmenekül. A szerelmes Toldi hiába kéri most a magára maradt Piroskát, jöjjön vele s legyen az övé. Piroska hűségese felesége marad Tar Lőrincnek.

Toldi mulatozásba akarja fojtani kesrűségét, majd, mikor meghallja, hogy Tar Lőrinc rosszul bánik feleségével, párviadalra kényszeríti Lőrincet és megöli. Piroska belehal bánatába. Toldi fölkeresi Piroska koporsóját s a tetszhalott Piroskát el akarja vinni, de mikor Piroska fölébred s fölismeri férje gyilkosát, újból visszahanyatlík koporsójába. Toldi elmenekül a sírboltból. Ezt két rabló arra használja föl, hogy kirabolják Piroska sírját s elhíresztelik, hogy Toldi fosztotta ki a sírt.

Közben megindult Lajos olaszországi hadjárata. Előttünk pereg le annak minden részlete. Toldi hiába próbál kolostorban alacsony munkával vezetelni, — hiába lesz flagelláns, amonnan a sirrablásért kimondott egyházi átok üldözi el, emezektől bűnös életmódjuk miatt undorodik meg, s maga veri szét őket — végre is álruhában az olasz harcokba keveredik, mindig döntő módon avatkozik bele egy elmenekült Zách-sarjadék segítségével a várostromokba és viadalokba. A sirrablásban való ártatlansága kiderül, Bence és Anikó érte jönnek, a király a nagy hősnek megbocsát és Toldi, szívében a sebekkel, amelyekért megvezeklett, újból Nagy Lajos kegyeibe jut, Anikó pedig a Zách-ivadék boldog felesége lesz.

3. A vallásos eposz.

3. A vallásos eposz vallásos tárgyat dolgoz fel eposzi fenséggel.

Az **Isteni színjáték**. — A középkor leghíresebb költői műve, Dante *Isteni színjátéka* (Divina commedia), vallásos eposz. A firenzei születésű Dante a 14. század elején írta eposzát. A mű három részre oszlik. A költő elmondja, hogy erdőben járva, Vergilius, a nagy római költő, megjelent előtte s keresztül vezette a túlvilág három nagy birodalmán. A Pokolból (első rész) a Purgatoriumba (második rész), innen pedig a Mennysországba (harmadik rész) jutottak.

A **Megszabadított Jeruzsálem**. — Részben vallásos, részben romantikus eposz Tasso 16. századi olasz költő *Megszabadított Jeruzsáleme*. Az első keresztes hadjárat regényes története ez húsz énekben. Hősei a Jeruzsálemet győzelmes erővel visszafoglaló francia-olasz keresztes lovagok. Igazi nagyszabású eposz: egészében is, részleteiben is művészi remek.

Az **Elveszett paradicsom**. — Az angolok híres vallásos eposza

Milton *Elveszett paradicsoma*. Ebben a költő az első emberpár bűnbetését beszéli el a legmélyebb költői felfogással. Az ördögöt is eredeti módon jellemzi. Milton a 17. században élt s Cromwell kortársa volt.

Irodalmunkban vallásos eposz nincs. De mélységes vallásos szellem lengi át legtökéletesebb nemzeti eposzunkat, a *Zrínyiászt*.

4. A kómiкус eposz.

4. A kómiкус eposz (*humoros eposz, víg eposz*) nevetséges történetet mond el a komoly eposz hangján. Mindenben a komoly hőskölteményt utánozza. Ez az utánzás a nevetség fokozására szolgál.

Ha a kómiкус eposz alakjai valamely komoly eposz hősei módjára cselekesznek (nagyyszerű dolgok nevetséges hősökkel), származik: a **parodikus eposz**. — Ha a kómiкус eposz megtartja valamelyik komoly eposz hőseit, de modern viszonyok közé helyezi őket, a költemény neve: **travesztált eposz**.

A világirodalomban számos sikerült komikus eposz van. Ilyen Pope (Póp) 18. századi angol költő kómiкус eposza: *Az elrablott hajfűrt*. A szép Belinda hajfűrtjét egyik udvarlója — a királyi udvar egyik lordja — levágja s elrabolja. Belinda és társai — a királyi udvar hölgyei — harcra kelnek a férfiak ellen. Nagy küzdelem után diadalt aratnak, de a hajfűrtöt a tündérek elragadják s a holdban helyezik el.

A magyar irodalomban kiváló kómiкус eposz Csokonai Vitéz Mihály *Dorottyája* és Arany Jánosnak *A nagyidai cigányok* c. eposza.

Dorottyá,

vagyis a dámák diadalma a farsangon.

Írta: Csokonai Vitéz Mihály.

«Somogy vármegyében lakám 1799-ben, — írja erről a munkájáról maga Csokonai — és szerencsém vala sok vidám házaknál esmeretségben lenni. Előhozódtunk együtt-másutt az időjárásról, a télről, a fehér vagy fekete karácsonyról s több effélékről, amik a mindennapi beszélgetésnek vagy kezdete, vagy pótolói szoktak lenni. Ritkán esett meg, kivált ha vegyes volt a társaság, hogy elő ne jött volna a farsang. Látám, hogy erről kivált a szépnemebéliek nem épen részvét nélkül tudnak szólni, látám, hogy nagyrészt sajnálkoztak, hogy oly rövid időt szabott kalendáriumjok az országos bohóskodásra, láték mintákat a Dorottyára, de amely modellek itt is csak olyanok valának, mint mindazokban

a tartományokban, amelyekre szólott a régi lőcsei kalendárium. Azonnal föl-
evém magamban, hogy amit egy vagy más személyben nemcsak akkor, hanem
életemnek megrendült napjaiban, nemcsak Somogyban, hanem akárhol is
valaha láttam horatiusi sóra valót, azt egy tökéletes idealban költőképen
előadom. Így kerekedett Dorottya.»

I. könyv. Ebédig. A vidám Karnevál Budáról fölkerekedik és parádés
seregével Kaposvárra indul, az Esterházyak kastélyába. A somogyi nemesség
mind a kíséretébe szegődik. A megye öt járása szerint öt csoportba tömörülnek,
mindnyájan lóháton. A megletebb korú uraságok szánokon jönnek a leányok-
kal és fiatal asszonyokkal. De velük jön egy szánon két öreg dáma is : Dorottya,
az elaszott vénleány és Orsolya, az ötszörös özvegy. Még mulatni szeretnének,
sőt öreg korukra férjhez is mennének.

A vidám sereg, amelynek Opor, régi nemes család fia, a daliás vezére,
megérkezik Kaposvárra és a hercegi kastély nagytermében rögtön ebédhez ülnek.
A toponári zsidók vidám nótákat húznak a lakomához és a hangulat egyre
derültebbre fordul. Ebéd után Karnevál megütközve tudja meg az anyakönyv-
ből, hogy Somogyban kevés a házasság. De mikor látja, hogy ez Dorottyanak
és más vénecske vendégeknek kényelmetlen, inkább táncot parancsol.

II. könyv. Estvélég. Az egész társaság vidám táncra perdül s mindenféle
táncot jár, végre is a magyarra kerül a sor.

Minden magyar szívek azonnal buzdúlnak,
Ósi természetes lángjaiktól gyúlnak.
Felséges állásba tészik termeteket,
Valódiba szedik férfiú képeket ;
Benne a rátartós gögje Ázsiának
Dísz ad Európa csinos módijának.
Csak a magyar tánc az, mely soha sem jára
A jó egészségnek semmi ártalmára,
Mivel mérsékelve mozgattván bennünket,
Frissíti elménket, testünket, vérünket.
Csak a magyar tánc az, mely diszesbbé teszi
Az embert, és soha hívságra nem veszi,
Mert ha csak vitézi módra nem öltözött,
S ha nincs sarkantyúja, csúf a többi között.

Nemes magyar táncom! ki ősi nyelvünkkel
S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
Ki európai finnyás lakhelyeden
Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
Ázsiai színben fénylik nemességed,
S még a módi nem tett alacsonnyá téged :
Im a külső népek bámulják díszedet,
S tulajdon nemzedet nem becsül tégedet! —

A nyolcórái harangszó vetett véget a táncnak. Most társasjáték követ, kezett és vidám tréfák között mulatoztak. Ámde Erisz, a viszály istennője megirigyelte a békés jókedvüket. Tündéri erejével fánkká (kráflivá) változott, amelyet éppen Dorottyia — nagy mohón — evett meg. Csakugyan sikerült szívét irtózatossá haragra gerjesztenie. Dorottyia keservesen panaszkodik el, hogy már hatvan éves és még mindig nem tudott férjhezmenni. Majd bemegy az oldalszobába és tréfás áldozatot mutat be a szerelem istennőjének. Meg is fogadja, hogy most vagy férjhezmegy vagy bosszút áll a férfiakon.

III. könyv. Éjjelig. Összegyűjti tehát a mellékszobában mind a lányokat és asszonyokat és haditervet kovácsol. Követséget küld a férfiakhoz, hogy 1. Karnevált adják ki nekik, 2. a nagy anyakönyvet égessék el, 3. akik még nőtelenek, menten kérjék meg őket. A férfiak tagadó válaszára a nők sereget alkotnak, Dorottyát mint fővezért nyolc lány diványra emelve viszi és megkezdődik a harc, hogy erővel szerezzék meg a férfiaktól az anyakönyvet és foglyul ejtsék Karnevált. Már-már győznek a nők, amikor Opor ravasz hadicselt gondol ki: tudja, hogy azért haragszanak ellenfeleik, mert ők hidegen bántak velük. Ő tehát, mint a farsangi tábor fővezére, kijelenti, hogy még ma feleségül veszi azt a leányt, aki őt először megcsókolja.

Édes kotlás anyjok egy kotyogására

Hogy fut a sok csirke egy szem gabonára :

úgy rohantak most a lányok mind mind Oporra. Sőt maguk is

A divánt emelő szűzek elfutának,

S keze-lába kitört marsal Dorottyának.

IV. könyv. Hajnalig. Oport azonban hat sorban vették körül a férfiak és így egy leány sem férkőzhetett a közelébe. Dorottyia ezalatt végrendeletét kezdte tollbamondani, amikor egyszerre elébe hozzák Karnevált és az anyakönyvet. Erre azonnal meggyógyult és haditörvényszéket alakított, hogy az anyakönyvet elégetésre ítéljék, Karnevált pedig hóhér kezére juttassák. A matriculát csakugyan a divány karfáiból rögtönzött tűzre teszik és Karneválon is már-már végrehajjták az ítéletet, amikor a tűz hírére kavarodás támad és Karneválnak — Hymen segítségével — sikerül elmenekülnie. Virradt már és Dorottyia éppen másnapra koholt új terveket. Ebben a pillanatban a rózsás hajnal diadalmas aranszekerén megjelent Vénusz istenasszony és megvigasztalta őket. A gráciák egyike, Thalia pedig mindnyájuknak visszaadja fiatalágukat és mind megszépíti őket. Maga Dorottyia is megifjodott és mire a hajnal feltűnt és

Fénybe' hagyott mindent és ambróziába'.

... Ámor a szép fény s illat közepéből

Kiválasztván egy pár nyilat a tegzéből,

Ráteszi keményen felhúzott ijára —

S ellövi Oporra s a szép Dorottyára.

Dorottyia Oporral mindjárt kezét csapott :

Levágatta tulkát, s hívatta a papot.

A nagyidai cigányok.

Írta : Arany János.

I. ének. A labanc Puk Mihály már tizenhét nap óta vívja Nagyida várát. Az élelem fogytán van és Gerendi Márton uram, a vár kapitánya avval az ürüggyel, hogy élelmet szerez, de avval a hátsó gondolattal, hogy vissza sem jön többé, magyarjaival kiszökik a várból és a védelmet Csóri vajda vezetésével a cigányokra hagyja. A cigányok nagy örömben Csórit, a maga indítványára, örökös vajdájuknak választják, azután a megmaradt élelmiszerből nagy eszemiszomnak látnak és ellövöldözik, vaktöltéssel, a puszkaporukat.

II. ének. Puk Mihály a vak lövöldözést nem tudja mire vélni és cselt gyanút, mert hogy a zaj ott benn nincs minden ok nélkül. Összehivatja tehát a haditanácsot.

Miután azok a fővezéri szóra
Hamar összegyűltek, gyülekeztek volna :
Magukban a dolgot forgaták erősen :
És annakutána hallgatának bölesen.

A vezér pediglen ágy alól kivonva
Egy nagy papirosat, mint egy szóró-ponyva,
Leterítetté a sátor közepére
És lehasaltak mind, körül a szélére.

Képzelterhetni, milyen nagy volt az a levél,
Amelyikre, festve, egész ország lefér!
Város, falu, erdő, hegy, folyóvíz, patak ...
Még *hal* is a vízben és az erdőn *vadak*.

Voltak azon gályák, hullámhányó tenger,
Bozontos hegyek, mint egy-egy gubás ember,
Kacsaringós folyók, találomra ... mint a
Dinnyeföldön mikor széjjelfut az inda.

Ott a tokaji hegy, mint egy cukorsüveg,
Mellette mindjárt egy asszúboros üveg ;
Ott a Hernád vize ... híres folyam váltig,
Azér' mondják : nincsen párja a Hernádig.

Csonka tornyaival ott vagyon a vár is,
Rajzban sem kisebb, mint ez a kalamáris ;
Órzi nagy-kevélyen három szál levente,
Egy a kapu előtt, kettő pedig benne.

Mindez, többel együtt, megvolt a levélen
Írva sok színekkel : sárgán vagy fehéren,
Feketén, pirosan, kéken vagy irombán,
Környülfeküvék hát a vezérek, mondám.

De sehogy se' bírták belőle kinézni,
Mit akarnak mostan Nagyida vitézi :
Noha mind oly tudós képeket formálnak,
Mintha a világon semmit sem tudnának.

Kezdődtek ugyan szép, tekervényes viták,
Jegyzé utánok kilenc íródiák,
Sok papir elpusztult, sok tinta elfogyott,
Akkor csapta feljebb a zsidó a rongyot.

Mig így tanakodtak a mi böles vezérink,
Monda egy sovány úr (legyen neve Héring) :
«Sok szónak sok alja : én találtam egyet :
Uraim, nem látják ezt a magas *hegyet*?»

És rittig, ahová ő a körmét tette,
Állott egy magas hegy, a várnak felette;
Olyan, hogyha e hegy tetejére másznak,
Kéményébe látni a várban a háznak.

Monda most vezér Puk, örvendetes arccal :
«Ami megvan írva, az, barátim, nem csal.
Könyvben a valóság : másról nem felelek ;
Ki nagyobb hadvezér, mint e böles levelek.

«Hányszor összejártam az egész vidéket,
Csetlettem, botlottam tapasztalás végett,
Szemeim jól látnak, üveget is tettem :
S ihol, e nagy hegyet észre nem vehettem!»

«Van biz' ott hegy, ménkő!» csúfolódott Czibak,
Hisz' talán meglátná... még az is, aki vak...»
Tovább mondtá volna, de csak ennyit mondott,
Mert nagyon lebógték érte a bolondot.

Szóla Puk, miután elment az izgága :
 «Oh, e felfödözés nekem igen drága ;
 Innen lövetem a várat szerte-széjjel,
 Ide vonszoltatom ágyuim az éjjel.»

Fogta hevenyében és a hegytetőre
 Ágyúkat rajzola, szájukkal előre ;
 S amint a sok ágyú Nagydára lenéz,
 Reszketni látszott a három festett vitéz.

Tökéletes a terv, mi híja se látszik,
 Netalántán még a kivitel hiányzik.
 «A kivitel enyém» monda Puk kevélyen,
 A többi vezérek meghajoltak mélyen.

Azzal szétoszoltak, kiki ő helyére,
 Kiadá parancsait a had fővezére :
 «Nosza, minden ágyu felállítva legyen,
 Nyugat felől, itt s itt, ez s ez magas hegyen!

«Az lehetetlenség» — «mincs lehetetlenség!
 Ha nem bírja négy ló, hát nyolccal vitessék,
 Ha nem bírja el tíz, be kell fogni százat,
 S mindenik kerekét taszítsa egy század!»

Mint mikor valahol, sötét csendes éjen,
 Viszik a halottat fekete szekéren,
 (Mert ha nappal volna, a nép botra kelne,
 Nehogy a határát jégeső elverje) ;

Nincsen egy hang, egy pisz, tengely sem nyikorog,
 Csak a lovak lába s kocsis melle dobog —
 S tompán a koporsó kondul meg, ha zökken :
 Úgy vitték az ágyút az éjjeli ködben.

És már odaértek, hova céljok menni :
 De bizony a hegyből nincs ott semmi, semmi,
 Ellenben a kerék az agyáig lejár,
 Lévéen ott nem egyéb, — mint egy csúnya mocsár.

S mint a részeg ember, ha jó kedve feles,
Elhagyja az ösvényt, másik útát keres,
Hát egyszer csak süllyed, csak süllyed féllábbal,
Felborul s nem gondol többé a világgal ;

Bő nedvesség miatt megdül, mint a búza,
Csak úgy horkol aztán, a bőrt egyre húzza :
Nem másként az ágyúk a puha mocsárban,
Lefeküdtek *húszan*, visszamentek *hárman*.

«Gyihé! gyühé!» már most ; kezdődik a hú-hó,
«Gyihé! gyühé!» kiált a várbul az ekhó ;
Reccsen a rúd, felhérc, és az ostor pattog ;
— Gúnyosan a várfal reá visszacsattog.

Ezalatt a cigányok elaludtak, csak Csórit tartotta ébren a gond. Terveket kohol, ábrándokat sző, hogyan fogja Nagy-Cigányországot megalkotni és lemegy a pincébe, Rasdít, a varázslót megkeresni, hogy szerencsekártyát vettesse vele. Ezért nem hallotta meg az ellenség nagy lármáját. Puk ellenben most újabb haditanácsot tart, amelyen Héring Cibakra támad :

Ha tudta, ha látta, hogy mi lesz belőle,
Mért nem gátolá meg a dolgot előre?

Nosza, valamennyi mind Cibakra zúdul :
«Szörnyűség! cudarság, gyalázat az úrtul!
Maga is jelen volt, nézte, leste, várta :
S egy szóval se mondá : ne vigyék a sárba!»

Csak a legöregebbik javasolja, hogy mielőbb szeleljenek el onnan, mielőtt a várban észrevennék a dolgot, mert különben ebül járnak.

«Kettős úton halad az emberi élet :
Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
S minthogy az elmélet, most, ezúttal, sáros :
Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?

A gyakorlat ez, hogy szedjük a sátorfát,
S míg széjjel nem virrad, hordjuk el az irhát.»

A vajdának Rasdi, a vén cigánybanya persze csupa jót jósol ! kincseket, aranyat . . . és a vajda ezenközben elalszik és látja is a nagy pompát, pénzt, aranyat kádszámra, paripákat, fegyver- és ruhatárat, rengeteg vörösnadrágot. Felöltözteti és fölfegyverzi álmában cigányait.

III. ének. Megkezdí Pukkal a harcot is. Öröm nézni, hogyan készülnek a harcra emberei :

Legelül a vajda, Dámival, Jónással,
 Nem győzi a bátor népet biztatással :
 «Rohamra, cigányok!» eszeveszve ordít,
 S rohan a cigány, de előbb hátat fordít.

Kiáltozza Csóri : «Megálljatok! hó! hó!
 — Vakmerő egy nép, de *bokros*, mint a jó ló —
 Szeméten szedett nép! ha meg nem állotok,
 A lesz belőle, hogy én is elszaladok.»

Sarkantyúba kapja tátos fehér lovát
 S így kiált, beérve szaladó táborát :
 «Vitézek! na, látom bennetek a *jó, vér*:
 Ha van ily sereg több — kössön fel a hóhér!

«Ez már a *szilajság*! ezt szeretem én, ha
 A legény nem lusta, szájatáti, léha...
 Úgy tudtok szaladni! úgy elgázolnátok
 Azt a cudar népet, csak felé futnátok!

«Nosza tegyünk próbát és forduljunk vissza!
 Folyjon az ellenség vére, mint a Tisza!
 Mert fogadni mernék a fehér lovamba,
 Hogy a győzedelem a kezem közt van ma.

«Hogy pedig hát senki a szemét ne féltse,
 Ágyúk villanása vagy füsti ne sértse :
 Parancsolom : kösse be most mindjár' kiki ;
 Aztán csak utánam! aló, bátran, neki!»

Ez a módszer használ is. Vakmerő viadalokban, amelyekben az asszonyok is résztvesznek, mind egy szálíg elpusztítják az ellenséget, végül csak Puk Mihály marad meg belőle — őt meg maga Csóri (aki eddig is sok kárt tett az ellenségben) támadja meg, leszeli a fejét, de erre aztán Puk már-már szaladni kezd — a cigányok utána — és el is menekülne, ha meg nem botlanék a saját fejében. De evvel Csóri már nem törődik, őt inkább a zsákmány — vagy három asztag bankó — fölszedése foglalkoztatja.

IV. ének. Diadalmasan megy vissza a várba, cigányai között szétosztja a hivatalokat, a hős Dundi asszonyt meg megkéri feleségül. Puknak is, aki a fejét a kezében hozza, megkegyelmez. Am jön Dundinak az elesett férje, Diridongó, párbajra hívja Csórit és le is vágja. Csóri már maga is halottnak hiszi magát! de sok lökdösésre, rugásra fölébred és ott van körülötte — a régi rongyokban az egész cigányság. Reggel van és jelentik, hogy az ellenség a vár

alól vonul vissza. De a cigányok a puskaport az este ellövöldözték, az ellenséget nincs mivel üldözni, csak utánakiabálnak: «Örüljete, hogy porunk elfogyott!» Ez kell csak Puk Mihályéknak: visszafordulnak, a három megmaradt ágyút a várnak szegzik és szorosan körülfogják a várat. Puk szalmát meg kénygyertyát hozat, hogy fölperzselje őket. Csóri azonban megkéri, hogy csak rajta álljon bosszút. Álmát még mindig valóságnak hiszi, fölrójja Puknak, hogy ő irgalmas volt hozzá és amikor az a fejét a kezében hozta, még ő bizáta, csak tegye föl, tegye föl! Most sem kegyelmet kér, csak azt az egyet, hogy családját láthassa — nem bánja, ezért még a kincseket is megmutatja. Erre már Puknak is fölragyog a szeme, megkegyelmez a cigányoknak, de amikor az álombeli kincset Csóri sehogyan sem tudja megmutatni neki — ebrúdon vetteti ki a várból a cigányokat.

5. Egyéb eposzok.

Parodikus eposz az ókori görög *Béka-egér-harc*. A Homerosnak tulajdonított hexameteres költemény tárgya a békák és egerek szörnyű harca. A vérontás a homerosi hősök példájára folyik, az istenek beleavatkozása sem marad el, a költő hangja egészen eposzi, de a tárgy nevetségesen kisserű, ellentétben az eposzi stílus komoly hangjával. — **Travesztált eposz** Blumauer 18. századi osztrák-német költő *Aeneise*. A költő ebben az egykor annyira népszerű tréfás hőskölteményben modern köntösbe öltöztette át Vergilius ókori trójai hősét.

Az eposznak van még több faja is. — Az *állateposz* hősei emberi jellemvonásokkal fölruházott s így többé-kevésbbé komikus megjelenésű állatok. — Az *idilli eposz* vagy *polgári eposz* a mai korba vagy a közelmúltba helyezi hőseit. Ilyen a német irodalomban Goethe *Hermán és Dorottya*-ja. — Ezek azonban mégsem igazi eposzok, mert ha az eposzi hang és eposzi szerkezet nagyjából meg is van bennük, az isteni beavatkozás és a csodás elem hiányzik belőlük.

MESÉK.

Az okos leány.

Egyszer volt, hol nem volt, volt egy molnárnak egy takaros, okos leánya. Olyan okos leány volt, hogy hetedhét országra járt a híre. Meghallja ezt a király. Odaüzen, hogy van neki a padlásán százesztendős kendere, fonja meg aranycérnának.

A leány visszaüzen, hogy van nekik egy százesztendős sövényük, csináltasson abból a király aranyorsót, akkor szívesen megfonja az aranyfonalat. Azt csak nem kívánhatja a király, hogy az aranyfonalat haszontalan faorsón fonja meg.

Tetszett a királynak a felelet. Megint azt üzeni, hogy van egy lyukas korsója a padláson, foltozza meg, ha tudja.

Visszaüzen a leány, hogy fordíttassa ki hát a király a korszót, mert azt csak senki sem látta, hogy színéről foltoztak volna meg valamit.

Ez a válasz még jobban tetszett a királynak. Most meg azt üzeni, hogy menjen el a leány ő hozzá, de úgy, hogy mégse menjen; köszönjön is, mikor elébe ér, de mégse köszönjön; vigyen is neki ajándékot, ne is.

Erre a leány elkéri az apjától a szamarat, felül rá, aztán úgy megyen a királyhoz. Otthon egy galambot megfogott, szitával leterítette és elvitte magával. Mikor aztán a király elé ért, egy szót sem szólt, hanem meghajtottta magát, aztán elröpítette a galambot a szita alól. Így tehát ment is, nem is; köszönt is, nem is, vitt is ajándékot, nem is.

A király úgy megszerette az okos leányt, hogy mindjárt feleségül vette.

Népmese.

Jegyzetek. — Hogy személy szerint kik a népmesék szerzői, nem tudjuk. Valaki kitalálja és elbeszéli a mesét, mások módosítják és tovább adják, míg végre állandóbb alakot nyer. Az itt közölt mese Arany László és Gyulai Pál magyar népköltési gyűjteményéből való.

A fiatal daru.

Írta: Fáy András.

Ősszel egy költöző darucsapatot a legöregebbik vezérle. Halkal, de folyvást haladt az ék, mégis az ifjabbak békétlenkedni kezdenek a tunya késedelmen. — Eressz engemet az ék élére, bátya — szól végre a legtüzesebbik közülök — tél vége vet így bennünket haza! — Átveszi a kormányt s utána villámsebességgel hasít előre az utazó csoport; de nemsokára lihegni kezd az ifjú kormányos, tüze lankadni s tikkadó melle fulladozni. — Vedd, kedves bátya, a vezérlést vissza, — így rimánkodik ekkor bocsánatot esdekelve. — Látom én, hogy csak gyors, tüzes tetterre való az ifjú: a hosszas kitűrésű munka kormánya pedig a tapasztalt kort illeti.

Jegyzetek. — *A fiatal daru*: fabula, azaz tanulságos állatmese. A fabulák írói az emberek gondolkodását és cselekedeteit ruházzák az állatokra.

Pán és Apolló.

Írta : Fáy András.

— Hagyd el bátya azt a tilinkót, kiment már az a divatból — így szól Apolló Pánhoz — nesze, ím itt kobzom, akár hárfám, akár lantom ; mindegyik nemesebb hangszer hitvány sípodnál.

— Már, jó fiú — felel a pásztoristen — én a gulyámnak muzsikálok, ez pedig tilinkóhoz van szokva !

Minden írónak megvan az ő közönsége !

Jegyzetek. — Fáy Andrásnak ez a kis meséje paramitia, azaz ógörög istenek és félistenek alakjaihoz fűzött mese. Apolló isten itt a magasabbrendű költészet képviselője.

Általánosítás.

Írta : Bartóky József.

A Sárgarigó folyton azt rikkantotta a diófán :

— Huncut a bíró! Huncut a bíró!

A szelíd Galamb felszólt hozzá :

— Lehet, hogy te valaha ismertél olyan bírót, aki huncut volt, de azért nem szép tőled, ha így beszélsz, mert az általánosítás igazságtalansága mindig fáj azoknak, akikre nem illik a mondás!

A Sárgarigó úgy tett, mintha fogott volna rajta a Galamb oktatása, elhallgatott s békét hagyott a bíráknak. Egy kis idő múlva azonban megint elkezdett rikkantgatni s most ezt rikkantotta :

— Jeles minden író! Jeles minden író!

A Galamb észrevette, hogy a Rigó most kötekedni akar vele s nem szólt. Utoljára is a Sárgarigó szólt le hozzá a diófáról :

— No ugy-e, az ilyen általánosítás senkinek se fáj?!

— Dehogy nem fáj! — felelt a Galamb — a borzas kis firkoncok különbnek tartják magukat az igazi nagyságoknál s így halálosan fáj nekik, ha azokat velük egy szuszra jeleseknak mondod!

Jegyzetek. — Irodalmi vonatkozású állatmese : az igazi nagy írókat öntelten kicsinylő fiatal óriások megleckéztetése.

A szél és a nap.

Írta: Gyulai Pál.

Egykor régen Szél úrfival
Fogadott az öreg Nap:
Egy vándor köpenyét melyik
Lophatná le hamarabb.

Jött a szél s magát fölfúván
Zúgott-búgott; mint csak tudta,
A köpenyt úgy húzta, fútta.
Hát a vándor mit csinál?
Előbb ugyan félelmében
Ijedten kap fűhöz-fához,
De a köpenyt majd a vállhoz
Szorítgatja s odébb áll.

Mosolyog a jó öreg nap
S hó sugárral, fényes-szépen
Megindul a tiszta égen.
Hát a vándor mit csinál?
Lassabban megy, meg is izzad,
A meleget alig állja.
Majd a köpenyt földhöz vágja
S hogy pihenjen rajt', megáll.

Egykor régen így nyéré meg
Szél úrfit az öreg Nap:
Többet ésszel mint erővel,
Így közel, úgy hamarabb!

Jegyzetek. — *A szél és a nap* egyik magyar népmesénk költői feldolgozása. A népies prózai szöveget versben dolgozta föl a költő.

Mécsvirág.

Írta: Tompa Mihály.

A mécsvirág szellős, magas
Bércen lakott,
Honnan belátni a kelő
S nyugvó napot.

Hol együtt van enyh' napsugár
S hús bérci lég;
A szép virág zöld lomb közül
Emelkedék.

Előtte kéklő messzeség
Határai
És a virágnak kedve jön
Leszállani:

Megnézni a kies mezőt,
Fénylő tavat;
Megismerni sok szép rokon
Virágokat.

És a béréről a mécsvirág
Gyorsan leszáll,
Lassan haladva a nyugodt
Tó partinál;

Meglátja benne a napot
S kéklő eget
S önképe az, mit legtovább
Megnézeget.

Bámulja a rét és lapály
Szépségeit
S örül, hogy innen, onnan is
Köszöntgetik.

Amint a láp mellett halad
S oldalt tekint :
Feléje egy sápadt virág
Bólintgat, int.

S közléről így köszönti őt
Lágy hangokon :
«Isten hozott a sík mezőn,
Kedves rokon!»

«Ah, jó virág, hogy volnék én
Rokon veled?
Piros vagyok s te halavány,
Mint a beteg!»

«Pedig, lásd, testvérek vagyunk
Egy volt anyánk!
De a sors által kétfelé
Szakasztatánk.

Te fényben és örömben élsz
A bérceken,
Nehéz fájdalmat hordozok
Én idelemn.

A boldognál piros az arc ...
S ha szenvedünk :
Halavány színbe öltözik
Tekintetünk !»

Jegyzetek. — A mesének ez a faja : virágrege. Tompa Mihály nagyon szerette ezt a mesefajtát. Emberek, tündérek és állatok helyett virágokról költött tanulságos elbeszéléseket.

Régi történet.

Írta : Greguss Ágost.

Nincs boldogítóbb mint a szeretet,
De háládatlan még ez is lehet :
Oly fokban, ahogy ők szeretnek minket,
Ritkán szeretjük vissza feleinket.

Egy ifjú hős a harcban elesett :
Baráti sajnálták egy keveset,
Gyászolta kedvese négy hosszú hét,
Huga egy évig, anyja amíg élt.

Egy másik ifjú a harcból megtére :
Előbb barátnál mulat kedvére,
Majd szeretőjének borul keblére,

Aztán megnézi, mit csinál testvére;
Ősz anyját is meglátogatja végre.

Jegyzetek. — A költemény parabola, azaz példázat: tanulságos eset az emberi életből. Ez a mesefaj közel áll a románc és életkép költői műfajához.

Bölcsesség a hullámokon.

Írta: Gárdonyi Géza.

Egy vén révésznek ócska csónakán
Ült hat tudós. És azt beszélgeték,
Hogy nincsen Isten és hogy hisz a nép!

A csónak roppant. Szólt a vén: No lám,
Ha tudnak úszni, hát most uszsanak!
«Jaj *Istenem!*» Kiáltott mind a hat.

Jegyzetek. — Parabola. Hat sorban drámai menetű rövid elbeszélés és mély erkölcsi tanulság.

A mese.

A mese csodás történetet ad elő versben vagy prózában. A képzelet korlátlanul csapong benne. A mesék két nagy csoportra oszthatók. Vannak tündérmesék és vannak tanítómesék.

1. A tündérmese (népmese, gyermekmese, rege) alakjai rendkívüli dolgokat művelő emberek és természetfölötti lények: tündérek, boszorkányok, törpék, óriások, szellemek, varázslók, állatok és növények. Ezek az emberfölötti alakok részint gátolják a hőst célja elérésében, részint segítik. A mese hőse végre is győzedelmeskedik minden akadályon s célját eléri.

A tündérmesében nincs lehetetlenség. Hihetetlen történetek váltakoznak egymással. A mesélő csodás világot varázsol hallgatói elé, bár maga is jól tudja, hogy az elmondott események nemcsak rendkívüliek, hanem híjával vannak minden valószínűségnek is.

A világ leghíresebb tündérmese-gyűjteménye: az *Ezeregy éjszaka*.

Indiai eredetű, de kialakításában része van a perzsa szellemnek is, míg végre az arabok kezén művészi formát öltött. A mesegyűjtemény azzal indul meg, hogy egy szultán halálra ítéli nejét, de az ítélet végrehajtását mindig elhalasztja, mert neje esténként gyönyörű meséket mond neki.

A tündérmese a nép legkedveltebb elbeszélő műfaja. Minden népnek megvan a maga gazdag meseköltészete. A német népmeséket a 19. század elején a Grimm-testvérek gyűjtötték össze. Faluról-falura jártak s a parasztok szájáról a legnagyobb pontossággal jegyezték föl a csodás történeteket. A magyar népmesék rendszeresebb gyűjtését Erdélyi János indította meg az 1840-es években. Később Arany László, Gyulai Pál és mások tömérdek népmesét adtak közre.

Ismert költők is írtak kedves népmeséket : így Petőfi Sándor (*János vitéz*) és Arany János (*A Jóka ördöge*). Tompa Mihály mese-költészetének egyik csoportja virágregékből áll, azaz olyan csodás történetekből, melyeknek hősei emberien érző és cselekvő növények. Űde népiességük Gyulai Pál és Pósa Lajos verses gyermekmeséi s Benedek Elek prózai népmese átdolgozásai.

2. A tanítómesék kisebb terjedelmű bölcselkedő elbeszélések. Az állatok és növények mint értelmes beszélő lények szerepelnek bennük. Minden történet valami tanulságot rejt magában, amelynek kedvéért írták a mesét.

A tanítómesé fajtái: az állatmese vagy fabula, a példázat vagy parabola, végül a paramítia.

Az állatmesében emberi értelmű állatok lépnek elénk. Az állatmese stílusa éppen olyan egyszerű, mint a tündérmeséé, terjedelme azonban jóval kisebb.

A parabola hősei emberek. Történetük valami erkölcsi törvényt vagy vallásos igazságot ad elő (pl. a Szentírás példázatai a tékozló fiúról, a magvető emberről).

A paramítia személyei a görög-római vallásos elbeszélések ismert alakjai. Maga a mese a költő alkotása.

A fabulaköltészet megalapítója a görög Aisopos (Kr. e. 6. sz.). Meséit Phædrus dolgozta át latinra s így terjedtek el az egész világon. A 17. században a francia Lafontaine szakított a rövid mesével s bővebben dolgozta ki állatmeséit.

A magyar állatmese-költők részint Aisopost (latinosan: Aesopust), részint Lafontainet utánozták. Legjelesebbek: Fáy András, Greguss Ágost és Bartóky József.

MONDÁK.

A Tisza eredete.

Meg volt már teremtvé az egész világ, meg voltak a hegyek, völgyek, kisebb s nagyobb folyók, csak még a Tisza állott ottan az Úr zsámolyánál.

— Hát te veled mit csináljak, szegény fejeddel? — Mondja az Úristen.

— Csak bízd rám, Atyám — mondja Jézus Krisztus — majd eligazítom én!

Azzal Krisztus Urunk elővett egy aranyos ekét, elébe fogott egy szamarat s azt mondta a Tiszának, hogy menjen utána mindeütt a barázdában. Azután neki vetette az ekét a földnek, szántotta a folyónak az ágyát. Az pedig ment mindenütt a nyomában. Hanem szerte-széjjel igen sok szamárlenyer volt mindenfelé, a szamár pedig éhes is volt, meg mint tudjuk, nagyon szereti a szamárlenyeret: egyikhez is hozzákapott, a másikhoz is és nem haladt egyenesen, hanem ide-oda rángatta az ekét. Azért olyan girbe-gurba, csavargós a Tisza folyása.

Népmonda.

Jegyzetek. — Ez a magyar népmonda Arany László és Gyulai Pál népköltési gyűjteményéből való. Nemcsak monda, hanem egyúttal népies Krisztus-legenda is.

Galamboskő.

Írta: Tompa Mihály.

... Sajónak partján volt az ütközet;
Nem volt egy akarat!
S kapott sebében a nemzet soká
Lézengő kór maradt.

A gyásznapokban minden elveszett
Sajónak partinál!
Vérében fetrengő nemzet felett
Jajdult fel a király.

Futott s futása közben a felé
 Kéklő bércekre néz;
 Mellette vágat némán, véresen
 Néhány elszánt vitéz.

Mögötte, mint közelgető vihar,
 Zúg üldöző csapat;
 Utána égő tornyok fénye vet
 Rémséges árnyakat.

«Hol a nemzet? ... Nóm' s gyermekim' hová
 Sodrá a zivatar?» ...
 Királyt s vitézt ily sötét gondolat
 Marcangol és zavar.

S a satnya mén, amelyet ennyire
 Sarkantyú hajta csak,
 Gömörben a futók alatt kidől
 S párája megszakad.

Ott rengetegbe mélyed a sereg,
 Bolyongva fel s alá;
 Nincs egy tenyérnyi hely, hová fejét
 Bizton lehajtaná.

«Kötözzétek be, jó vitézeim,
 E tátongó sebet! ...
 — Szólt ellankadva a véres király, —
 Hány bajnok elesett! ...

Karom levágnám, mért feltartani
 A vést nem volt elég? ...
 De rá ez árva népnek tán lehet
 S legyen szüksége még!»

Sziklás bércekkel vad kietlenen
 Hatol a kis sereg;
 Tűrvén éhet, hideget, meleget
 S lelke, teste beteg.

Úgy véli, még mindig fülébe zúg
 — Miként a méheraj —
 A haldoklók nyögésivel vegyült
 Riasztó harci zaj.

«Keressetek forrást, vitézeim!
 Vad szomjúság eseszt.»
 Mond a király, kit annyi szenvedés
 Már-már megtörni kezd.

De nem ismervén a vadon helyet
 A fáradt harcfiak:
 Sokára érte Béla ajkait
 A vízzel telt sisak.

Tovább bujdosnak . . . sziklaéleken,
 Föld- s kőomlásokon;
 Kidőlt fa itt, hálót az útra ott
 Vadszőlő-inda fon.

Olykor lehajtja a csapat fejét,
 Ha nyughatnék talán,
 De felriad ordító farkasok
 S tatároknak zaján.

S tovább, tovább! . . . Míg Torna bérci közt,
 Kopár kietlenen,
 Véglankadással már-már roskadoz
 A sápadt fejdelem.

És elsötétül a föld és az ég
 A szenvedő előtt,
 Hosszú kínokkal lassú éhhalál
 Környékeztén meg őt.

Dús honban a király számára nincs,
 Nincs egy falat kenyér!
 A puszta tájon nem található
 Vadon gyümölcs, gyökér.

A hű vitézek edzett kebliben
 A szív majd megreped...
 Önéletén is venne mindenik
 Egy falat kenyeret...

S imé, a csendes, vadon rengeteg
 Megzúg véletlenül...
 Jó csattogó szárnyú galambsereg
 S sziklás tetőn megül.

Egy pár vitéz eszmél... és hirtelen
 A szirt falára mász,
 Hol repedésben álló fészkein
 A szárnyas had tanyáz.

Örömkialtás hangzik a tetőn...
 S melyet bőven lele,
 A két vitéz sisakja friss galamb-
 Tojással van tele.

Megenyhültek. S ki őket csudakép
 Így megvendéglélé:
 Az Úrnak, buzgó, háladó fohász
 Szállott az ég felé.

És hol Noénak hírnök-madara
 Vigaszt s reményt hozott:
 Galamboskőnek hívják még ma is
 Ott azt a bércfokot.

Jegyzetek. — Tompa Mihálynak ez a költeménye az egyik felvidéki helyi mondának verses földolgozása. Az 1241. évi tatárjárás borzalmasan elpusztította Magyarországot, de IV. Béla király — magyarjainak önfeláldozó hősiessége árán — megmenekült a sajomelléki ütközetből.

Tompa Mihály országos hírnevét az 1840-es években mondái és regéi alapították meg. Ezekben részint igazi népmondákat és népmeséket szedett versekbe, részint kigondolt történeteket öltöztetett költői alakba. Egy helynévhez, patakhoz, sziklához, romhoz, természeti tűneményhez hozzáköltötte az illető név, tárgy vagy tűnemény keletkezésének meséjét. *Galamboskő* neve és a felvidéki nép mesélgetése például IV. Béla király futására emlékeztette.

Keveháza.

Írta : Arany János.

Mért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű,
Hadintéző, baljós madár,¹
Széles Dunának partinál? —
Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor halott
Százezrivel fog veszni ott.

Széles Dunán túl és innét
Nem gyűl hiába ennyi nép :
Túl napnyugat, innen kelet²
Néznek kemény farkasszemet.
Áradj, folyam, ma vízőzönt,
Holnap habod vértől kiönt,
Holnapután könny neveli ;
Anyák keserves könnyei.

Nem áradott meg a folyó,
Megússza bármi kis hajó,
De túl Makrin és Detre szász
Gond nélkül vigad, éjtszakáz.
«Itt a kehely, igyál, kocints!
Húntól ne félj : hajója nincs.»
Cseng a pohár és Százhalom³
Egy messzedöngő vigalom.

Sokféle nép ott összegyűlt,
Sok zagyva nyelv egybevegyűlt,
Sokféle arc, sokféle mez,
Páncél, sisak, kézíj, tegez.
Alán, herul, gót, longobárd,
Szürr, celta hozza táborát ;⁴
Tengerfövény ezeknek száma :
Gyűszű nekik Potenciána.⁵

«Itt a pohár, igyál, kocints!
A hún elült : hajója nincs.»
Makrin kiáltja : «Tölts belé!»
Míg Detre járja kétfelé.
Ne bizakodj' el, Detre szász!
Te római jobban vigyázz ;
Tánc és ital megárt, ha sok,
Kerted alatt a farkasok.

Kelen⁶ táján a hegy megett
Borulni látom az eget ;
Kelen körül sötét a föld,
Mozdulni látom a mezőt ;
Minden porszem egy-egy vitéz,
Minden fűszál egy kelévész⁷
S a hűvös éj hó szellete
Százezerek lehellete.

Kemény Keve ott a vezér,
Hadával ím a parthoz ér ;
Széles a víz, mély a folyó :
Nincs rajta híd, nincsen hajó.
S híd volna bár : ledűlne az,
Hajó volna, elülne az,
Ennyi sok nép amerre lép,
Hajlik a part, miként a jég.

Parancsolá hún fejdelem,
Minden tömlő üres legyen
S mit ő kiad, mit ő beszél,
Nem tréfaszó, nem pusztá szél.
Igyál, igyál, te vén Duna!
Nem ittál ennyi bort soha ;
Igyál és tartsd nagy hátadat :
Szállítsd keresztül a hadat.

Sötét az ég: elig-elig⁸
 Hogy a vízfény fehérelik;
 Csendes a táj: alig-alig
 Hogy a folyam-zúgás hallik.
 De majd a víz jobban zuhog,
 Majd elborulnak a habok:
 Komor felleg gyászfeketén
 Úsz a folyam területén.

Tömlőkön ott a hős Keve
 Hadával így átalkele,
 Miért a hegy, miért a sík
 Kelenföldének mondatik.
 «Lassan, fiúk, lábujjhegyen!
 Amerre a Duna megyen.»
 És halkkal, mint az éji köd,
 Ereszkednek a part mögött.⁹

Nem gondolá Makrin vezér,
 Hogy már nyakában a veszély,
 Ingyen se¹⁰ véli Detre szász,
 Hogy feje fölött ég a ház.
 Tűz van, tűz van! — de aki fut,
 Lángok közől kardélbe jut,
 Lerontva és fegyverre hányva
 A nagy város, Potenciána.

Kő nem maradt másik kövön,
 Nem csecsszopó anyaölnön;
 De távol még a völgyi harc
 Fel-felsívit, meg elviharz.
 A zagyva nép, kevert tömeg,
 Egymás szavát nem érti meg:
 Barát baráttal szembe ví;
 Gót és alán és római.

Ó, bár fedezné még sötét
 A hajnal csillag-üstökét!¹¹
 Ó, a nap is bár még soká
 Emelné fényes homlokát!

Ne hozna bút, ne látna vért,
 Holtak között a hún vezért,
 S elképedő, bomlott hadat,
 Mely győzedelmétől szalad!

Kemény harcos a Detre szász,
 Nem tőle jött húnokra gyász;
 Éles a Makrin fegyvere,
 Nem bánta azt erős Keve;
 Őtet, — Hadúr akarta így! —
 Húnok közül sebhette ij
 És elborítá szertelen
 Nyílfápor a vak éjjelen,

Melyet midőn a hegytetőn
 Jó Detre szász eszébe vőn,
 Mint hullámot a sziklagát,
 Visszanyomá futó hadát.
 Kezében a nagy dárdanyél
 Keresztbe fogva nem henyél.
 Egy vége szúr, más vége üt,
 Tör, zúz, seper, dönt mindenütt.

Sokat leölt az éji harc,
 Porba borult sok büszke arc,
 De mint hullám hullámra kél,
 Jár a halotton, aki él.
 És bár a holtnak száma nincs,
 Az élőknek egy hija sincs,
 Mindenfelől a hegyközön
 Új had tolong, új népözön.

Hej Béla, most, hej Kadosa,
 Kemény tánc lesz ez a tusa!
 Barna hajú szép hunfiak,
 Mi haszna még a gyors nyilak!
 Bár tőlük a nap elborul,
 Tárnokvölgye¹² bealkonyul.
 Zászlótokon lecsüngve áll,
 Nem repdes a turulmadár.

«Előre hún, Nimród fia! ¹³
 Meg kell nekünk itt halni ma.
 A vérszbanyak ¹⁴ ott fenn vadul
 Csikorganak s nem jó Hadúr.
 Előre hát, úgy forgassad
 Utoljára kemény vasad,
 Hogy sok vitézt küldhess levágva
 Szolgáidul a másvilágra.»

Két kézre ví jó Kadosa,
 Csillog-villog nagy pallosa;
 Körül-körül hős Béla vág,
 Omlik-bomlik a sokaság.
 De, mintha ki fővénybe ás,
 Hull a porond helyébe más,
 Vagy mint a hab, mely összecsap,
 Úgy összefoly megint a had.

Hiába vitt jó Kadosa,
 Homályba száll fénylő vasa;
 Ötet, kivel nem bírna száz,
 Lebirkozá vad Detre száz;
 Míg Béla hőst a nagy tömeg
 Nehéz ostrommal dönti meg,
 Mint egy toronyt, mely egyedül
 Sokáig áll, amíg ledül.

Hej! Nem hamar lesz az, midőn
 Szilaj ménes fut a mezőn;
 Soká lesz, míg új gyökeren
 Fű és virág itt megterem.
 A széles völgy egy lábnyom: a
 Súlyos had óriás nyoma,
 Ki egyet toppantott s ehol!
 Egy emberöltő nincs sehol.

Százhúsz ezer jó hún halott
 S két annyi ellenség van ott;
 Nem ellenség, mind vérrokon:
 Vérök vegyest foly a fokon.

Ki a vesztes? Ki a nyerő?
 Erőtelen mindkét erő,
 Győztes, legyőzött, — mint ahogy
 Két birkózó egymásra rogy.

Őket az ég átellenén,
 A két hajnal hareban lelé
 S mire megoszlott a csata,
 Már visszajött az éjtszaka.
 A hún, mikép földhöz vert vad,
 Pihegve a síkon marad,
 Míg Detre és győzelmi társa
 Elég erősek — a futásra.

«Hol egy paripa, mint a téj?
 Másik fekete, mint az éj?
 Kövér hibátlan harci ló:
 Ezt kívánja Hadúr s manó.»¹⁵
 Ősz Torda im kettőt hozat.
 Lobog, ropog az áldozat,
 Füstjétől az ég tetején
 Piroslík nagy éjszakai fény.

Szép hún anyák hős magzati,
 Ne esetek bánatba ti:
 Ármánynak ¹⁶ a bosszú elég,
 Hadúr mosolygva néz felénk!
 De mielőtt új napja kel,
 A holtakat temessük el,
 Nehogy haragja döghalált
 Eresszen ránk ostor gyanánt.»

Táltos ¹⁷ szavát így veszik
 S a fél tábor temetkezik:
 Temeti a másik felét,
 Dombbal fedi nyugvó helyét.
 Külön-külön egy-egy csoport
 Temérdek földet összehord;
 Tölcséres a domb és középén
 Sok halott ég máglyák tüzeiben.

Széles az éj köröskörül,
 Tárnokvölgybe belémerül,
 De hosszában, de széltiben
 Sok tűz lobog egyszeriben.
 Távol ha nézné valaki,
 Velné, hogy a menny csillagi.
 Közötte sűrű népgomoly
 Sürög-forog, mint hangyaboly.

Szép a halál a harcmezőn,
 Valaki ott meghal dicsőn:
 Bajtársi őt pajzson viszik,
 Íját, tegzét mellé teszik.
 Mellette bárdot, kelevézt
 Fényes, fehér tűzláng emészt.
 Három követ s azonfelül
 Halmot raknak reá jelül.

De hős Kevét nagy sokaság
 S Bélával egyben Kadosát
 Az ország útjához közel
 Egy domb alá temette el.
 És a halomtetőre jelt
 Magas kősziklából emelt,
 Míg ajkain a tenger népnek
 Búsán búgott lassú gyászének.

Örökre hát a vérmezőn
 Bátor Kevének háza lőn;
 Hol ő hadával nyugoszik,
 A temetőt így nevezik.¹⁸
 Év év után gyorsan lejár,
 Jó-megy, mikép vándor madár;
 De egy sem költi fel Kevét,
 De egy sem oltja ki nevét.

Harmadnap a húnok hada,
 Mint új vihar feltámad;
 Harmadnapon kürtödbbe fúsz
 Torda fia, hős Bendegúz!¹⁹

Zászlóidat a keleti
 Szellő vígan lebegteti,
 Hogy a Turul repdes belé²⁰
 Nyugot felé, nyugot felé!

Nem messze van már Cezumór,²¹
 Ott éri ő Makrint utól;
 Hadával a Hünbércre hág,
 Onnan zúg le a sokaság.
 A déli nap megváltozik,
 Fényében megfogyatkozik,
 Elrejtí szép ábrázatát:
 Ne lássa e szörnyű csatát.

Fényes delet éjszürkület
 Váltá fel a küzdők felett,
 Rémes homályban dül a harc,
 Haragosabb lesz minden arc.
 Ám Isten úgy akarta, hogy
 Az ellenség ritkulva fogy
 S hegyről alá vérzuhatag
 Hömpölygeti a holtakat.

Szórja nyilát hős Bendegúz,
 Ívet nem is hiába húz:
 Csörög-csattog szélvész gyanánt,
 Kardot nem is hiába ránt.
 Kardjával ő Makrin fejét
 Irgalmatlan repesztí szét;
 Míg gyors nyilát az ívnek húrja
 Szász Detre homlokába fúrja.

Utoljára lőn az, hogy ott
 Makrinnak a nap elfogyott!
 Majd megteli vidám sugár!
 De Makrin azt nem látja már.
 Ám Detre hős mint egy bika,
 Ha taglót²² érez homloka,
 Megrendül a csapás miatt
 S kettétöri a vasnyilat.

«Add meg magad, jó Detre százsz!»

— Nem én soha, míg élve látsz.

«Add meg magad kegyelemre!»

— Nem én soha, szégyenszemre.

S mint a szelindek hogy forog,²³

Ha tépik nagy komondorok:

Majd erre, majd amarra csap,

Homlokában a vasdarab.

«Kár volna még, vitéz neked

Táplálni éhes ölyveket,

Heverni, mint egy kódarab

S nem úzni el a madarat.

Ihol kezem: fogadd jegyül,

Békében és hadban frigyül.»

És Bendegúz és Detre százsz

Kezet kézben ropogva ráz.

Ott a sereg három napig

Áldoz, toroz, vígan lakik:

Hadúrnak ott hálaadást,

Ünnepeltek nagy áldomást.

Peng a koboz: húrjaira

Harcot idéz a dalia;

Őseiről csatás emléket

S elzengi — mint én az övéket.

Jegyzetek. — A *Keveháza* tárgyát Arany János a régi magyar mondákat őrző középkori latin krónikákból merítette. A Bécsi Képes Krónika a 14. században következőkép beszéli el Macrinus harcait a húnokkal:

«Pannoniát ekkor Macrinus kormányozta. Midőn ez hallotta, hogy a húnok a Tisza mellé telepedtek, segítséget kért a rómaiaktól. A rómaiak részéről veronai Detrik indult Macrinus segítségére Potenciánába nyugati vegyes nemzetekkel. Százhalomnál tanácskozott Macrinussal, hogy átkeljenek-e a Dunán? Míg ezek tanácskozásban veszteglettek, a húnok a Dunán csendes éjtszaka tömlőkön átkeltek és kegyetlenül megtámadták és kaszabolták Macrinus és Detrik seregét. Detrik ezen annyira elkeseredett, hogy a húnokat később Tárnokvölgyében legyőzte. 125,000 hún veszett el ott, köztük Keve kapitány is. Detrik még többet veszített, úgy, hogy ámbár győzött, Tulnába kellett visszavonulnia. S amint megtudták a húnok, hogy ellenségeik visszavonultak, visszatértek a diadal helyére és bajtársaik testét és Keve kapitányt szokás szerint az országút mellett, hol díszes kőbálvány volt felállítva, a legtisztességesebben eltemették s azon vidéket Keveházának nevezték. A húnok seregüket újra összeszedve, Tulna város felé nyomultak, Cezumaurnál reggeltől déleltig harcoltak s a rómaiakat legyőzték; ott Macrinus is elesett, Detriket pedig homlokán nyíl sebesítette meg. A rómaiak egész hadserege elveszett vagy elszaladt. A húnok közül pedig abban az ütközetben negyvenezen estek el. Béla és Kadosa is ott estek el; testüket onnan elvitték s a többi hún mellé az említett bálványnál temették el.» (Kivonatos fordítás.)

¹ A turul a krónikák szerint a húnok szent madara volt. Valószínűleg karvalyt kell rajta értenünk. Baljós a madár, mert csatát, vészt jósolt. A turul hadintéző.

² A balparton a húnok, a jobbparton a germánok.

³ Százhalom: fejemgyei falu.

⁴ A különböző néptörzsből való katonák mind római zsoldosok voltak. Az alán nép a Kaukázusban lakott; vitéz lovas nép volt. A herulok, longobárdok, gótok és szászok: német néptörzsek. A celták

(kelták) igen elterjedt népfaj volt. Óbudát is valószínűleg celták alapították.

⁵ Potenciána : mondaí város a Duna mentén.

⁶ Kelen : a budai Gellérthegyől délre terül el (Kelenföld).

⁷ A mozgó mező fűszálai : a kelevézek. Kelevéz : lándzsaféle szűrő fegyver.

⁸ Népies, alig-alig helyett.

⁹ A hunok.

¹⁰ Épenséggel nem.

¹¹ A hajnal csillag-üstöke : a hajnali csillag.

¹² Tárnok völgye Érd közelében.

¹³ A krónikák szerint a húnok Nimród-tól származnak.

¹⁴ Veszedelmet jelző boszorkányok.

¹⁵ Pogány isten neve.

¹⁶ Ármány : a rossz istenség.

¹⁷ Pogány pap.

¹⁸ Keveháza mai neve Kajászó-szentpéter.

¹⁹ Attila apja.

²⁰ Belé : itt okhatározó.

²¹ A mai Zeiselmauer Alsó-Ausztriában. A Nibelungok történetében is előfordul.

²² Tagló : a mészárosok bárdja, mellyel a barmot leütik és tagokra osztják.

²³ Szelindek : nagy kutya.

A monda.

A mondák bizonyos helyekhez vagy történeti személyekhez fűződő csodás tartalmú elbeszélések. Ha a nép közt megfordulunk, megfigyelhetjük, hogy a hegyekről, vizekről, barlangokról, várakról, romokról csodálatos elbeszéléseket tud. Ezek a meseszerű elbeszélések a mondák. Valahol szikla emelkedik, mely véletlenül emberalakú ; a nép ezt a feltűnő körülményt tanulságos történettel magyarázza : a sziklában valami kegyetlen várúr merevedett meg. De nemcsak egyes helyekről, hanem híresebb személyekről is költ a nép mondákat.

A nemzetek őstörténete tele van mondákkal. Középkori latin krónikáink is számos mondát őriztek meg a húnok és magyarok eredetéről, Attiláról, Árpádról és a pogány magyarokról. Ezeket a mondákat későbbi költőink sokszor feldolgozták.

Ha a monda tárgya valamely nép ősi vallásából való, akkor neve: hitrege vagy mitosz. A görög hitregék jórészt természeti jelenségeknek átalakított magyarázatai voltak. Ezeket a mitoszokat legszebben Augustus császár kortársa, Ovidius római költő, dolgozta fel latinnyelvű költeményeiben. A magyar mitoszok a kereszténység fölvétele után úgyszólván egészen kivesztek.

LEGENDÁK.

A búzakalász.

Kezdetben az embernek csak egy barázdát kellett szántani. Az Isten nem parancsolt többet; hanem aztán azt úgy megáldotta, hogy a gabonaszálak tetőtől tövig maggal voltak megrakva.

Az első embernek, míg egy barázdával beérte, elég termett: amennyi csak kellett. De a gonosz tudtára adta, hogy ha több barázdát húz, még többet remélhet és rávette, hogy húzzon több barázdát.

De az Isten keservesen megbüntette a telhetetlen embert. Aratás napján, mikor az ember elbizakodva nézte a teméntelen gabonát, eljött az Isten, megfogta az engedetlen ember gabona-szárait, tövétől szinte tetejéig megsimította, csak a tetejükön hagyott egy ujjnyi kis fejet és szólt:

«Mivelhogy engedetlen voltál, megbüntetlek: ezután szánts, amennyit neked tetszik, adok én is annyit, amennyi nekem tetszik.»

Ezóta sokat dolgozik az ember; de azért az Isten mégis csak annyit ad, amennyit akar.

Néplegenda.

Jegyzetek. — A legenda keresztény vallásos történet. Az itt közölt legendát Arany László és Gyulai Pál magyar népköltési gyűjteménye őrizte meg.

Szent László.

Írta : Arany János.

Monda Lajos, a nagy király:
«Eredj szolgám, Laczfí Endre,¹
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre;
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely;
A tatárra veled menjen
Tíz ezernyi lófő² székely».

Kél Budáról Laczfí Endre,
Veszi útját Nagy-Váradnak:
Kölestermő Kúnság földén
Jó csatlósi áthaladnak;
Várad kövecses utcáin
Lovuk acél-körme csattog,
Messze fénylik a sok fegyver,
Messze döng a föld alattok.

Hallja László a templomban ³
 Kőrösvíznek partja mellett;
 Visszatér szemébe a fény,
 Kebelébe a lehellet;
 Koporsója kőfedelét
 Nyomja szinte három század:
 Ideje már egy kevésbé
 Szellőztetni a szűk házat.

Köti kardját tűszőjére ⁴
 S fogja a nagy csatabárdot,
 Mellyel egykor napkeleten
 A pogánynak annyit ártott;
 Félrebillent koronáját
 Halántékin igazítja;
 — Éjfélután lehetett már, —
 A vasajtót feltaszítja.

És megindul ki a térre
 És irányát veszi jobbra,
 Hol magasan felsötétlik
 Éreből öntött lovagszobra.
 Távolról megérzi a mén,
 Tombol, nyerít, úgy köszönti,
 Megrázkódik a nagy érelő
 S érc lovagját földre dönti.

Harci vágytól féke habzik,
 Kapál, nyihog, lángot fuvall;
 László a nyeregbe zörren
 S jelt ad éles sarkantyúval.
 Messze a magas talapról,
 A kőlábról messze szöktet:
 Hegyen-völgyön viszi a ló
 A már rég elköltözöttet.

Egy ugrás a Kalvária
 És kilenc a Királyhágó;
 Hallja körme csattogását
 A vad székeley és a csángó.

Ám a lovat és lovagját
 Élő ember nem láthatja.
 Csodálatos! — De csodákat
 Szül az Isten akaratja.

Három teljes álló napig
 Vivott a pogánnyal Laczfí;
 Nem hiányzott a székeley szívé,
 De kevés a székeley harcfi.
 Míg a tatár — több mint polyva,
 Vagy mint a puszták fővénye —
 Sívalkodik, nyilat szórja,
 Besötétül a nap fénye.

Már a székeley alig győzi,
 Már veszélyben a nagy zászló,
 De fölharsog a kiáltás:
 «Uram Isten és Szent László!»
 Mint oroszlán ví a székeley,
 Megszorítva, nem megtörve
 Most a bérceen láthatatlan
 Csattog a nagy érelő körme.

Ide, ide, jó vitézek!»
 Gyűjti népét Laczfí Endre:
 Hát egyszer csak vad futással
 Bomlik a pogányság rende.
 Nagy tolongásnak miatta
 Szinte már a föld is rendül;
 Sok megállván, mint egy bálvány, ⁵
 Leragad a félelemtől.

Sokat elüt gyors futtában
 A repülő kurta csákány;
 Sok ki nem mozdul helyéből,
 Maga rab lesz, lova zsákmány.
 Foglyul esett a vezér is,
 Atlamos, de gyalázatja
 (Nehéz sebben vére elfoly)
 Életét meg nem válthat a. ⁶

Fel Budára Laczfi Endre
Számos hadi foglyot indít ;
Annyi préda, annyi zászló
Ritka helyen esik, mint itt.
Rab-kötelen a tatárság
Félelemtől még mind reszket
És vezeklik és óhajtja
Fölvenni a szent keresztet.

Hogy elértek Nagy-Váraddá,
Vala épen László napja,
Kereszt-vízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyűl a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet :

«Nem a székel, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson,
Hanem az a : László! László!
Az győzött le minket harcon.
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arca rettentő, felséges ;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból,⁷ kővel ékes.
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csata-bárdja.
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek ;
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek.
Koronája napsugárból
Oly tündöklő, oly világos! —»
Monda a nép :⁸ «Az Szent László
És a Szűz, a boldogságos.»

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítja a templomnak
Egy nem szava-játszó őre:
Hogy három nap a sírboltban
Lászlót hiában kereste ;
Negyednapra átizzadva
Találtatott boldog teste.

Jegyzetek. — Arany Jánosnak ez a szép verses legendája az egyik középkori Szent László-legendának modern költői feldolgozása. Arany Jánosnak kedves hőse volt a nagy király. *Szent László fivében* a király egyik csodatételét a középkori krónikás vallás felfogásával foglalta versekbe. A nép lázong a döghalál pusztításai miatt, elkeseredésében vissza akar térni az ősi pogány vallásra, de a király égi látást lát, nyílvesszőjét ellövi s megtalálja a gyógyító füvet.

¹ Laczfi Endre erdélyi vajda, ugyanaz, aki Toldi I. énekében is előfordul.

² Lovas.

³ Szent Lászlót 1095-ben a nagyváradi templomban temették el. A székesegyház előtt Szent Lászlónak Kolozsvári György és Márton szob-

rások által készített híres érc lovaszobra állott.

⁴ Tüsző : öv.

⁵ Mint egy kőszobor.

⁶ Hiába adta meg magát a magyaroknak : mégis belehalt a sebébe.

⁷ Sárarany : színarany.

⁸ Az ősz tatárt hallgató magyarok.

Krisztus és a madarak.

Írta : Gyulai Pál.

Krisztus Urunk futott, bujkált,
Hideg földön az erdőn hált;
Üldözői ott sem hagyták,
Ott is meg-megriasztották.
Kis pacsirta pártját fogta,
Merre bujkál, meg nem mondta.
Sőt hitta az üldözőket,
Hogy vezesse félre őket.

De a fürj, ahogy meglátja :
«Itt szalad!» mind azt kiáltja;
A bibie meg mindjárt pedzi,
«Búvik, búvik!» reá kezd;
A galamb is búgja sorba':
«A bukorba, a bukorba!»
Megfogták a bokrok alján,
Szegény Krisztus arca halvány,
El is vitték kínhalálra,
Megfeszíteni keresztfára.

Kis pacsirta elkíséri,
Galamb, bibie, fürj csak nézi
S nem búsul, hogy ezt okozta,
Krisztus őket megátkozta :
A fürjet, hogy fenn ne szálljon,
Csak vetés közt szaladgáljon;
A bibicet, meg ne álljon,
Réten káka közt bujkáljon;

A galambot, búban éljen,
Bokrok alatt keresgéljen.
A pacsirtát szívvel, szóval
Megáldotta ezer jóval;
Tudjon békén fészken ülni,
Legmagasban felrepülni,
Földre szállni, égbe kelni
S reptében is énekelni.

Jegyzetek. — A költemény Krisztus-legenda : az egyik népies szövegnek népies feldolgozása.

A legenda.

Ha a monda hőse szentéletű keresztény ember, akkor a mondát legendának nevezzük. A legenda szó annyit jelent : olvasni kell. Bizonyos napokon felolvasták ezeket a csodás elbeszéléseket a templomokban.

A középkori szentek legendáit a 17. század közepétől kezdve *Acta Sanctorum* címmel egy hatvankötetes nagy műben adták ki. Ez a gyűjtemény több ezer legendát foglalt magában latin nyelven. Egyik szerkesztője így jellemezte a nagyszerű sorozatot : «A költészetnek és csodás képzeletnek valóságos őserdeje».

A világirodalomnak legszebb legendái a Szent Ferenc-rend megalapítójának, *Assisi Szent Ferenc* 13. századi olasz szerzetesnek, eszményi

alakjához fűződnek. A legrégebb magyar szövegű írott könyv, a Jókai-kódex, a latin Ferenc-legenda fordítását tartalmazza. (15. század első fele.)

A leghíresebb magyar legendák Szent Istvánról, Szent Lászlóról, Szent Imréről, Szent Erzsébetről és Boldog Margitról szólnak. Az Árpád-házi királyi család szentéletű tagjainak élettörténetét latin nyelven írták meg a középkori szerzetesek, de a középkor vége felé magyarra is lefordították a latin szövegeket.

Modern költők is gyakran írtak saját leleményű legendákat. Vannak víg legendák is (Arany János: *A hegedű*), bár az enyelgő hangú legenda épen olyan súlyos ellenmondást rejt magában, mint a víg ballada. A legendák meséi nem alkalmasak tréfás feldolgozásra. Az író könnyen megsértheti tréfálkozásával a kegyeletet.

ROMÁNCOK.

Megöltek egy huszárt . . .

Megöltek egy huszárt
Hatvan forintjáért,
Bevetették a Dunába
Piros pej lováért.

Duna be nem vette,
Partjára vetette,
Arra ment egy hajóslegény,
Hajójába vette.

Oda megy az anyja,
Költi, de nem hallja :
Kelj föl, kelj föl édes fiam,
Borúlj a nyakamba!

— Nem kelhetek én föl,
Mert meg vagyok halva :
Szép fekete kondor hajam
Vállamra van hajtva!

Oda megy az apja,
Költi, de nem hallja :
Kelj föl, kelj föl édes fiam,
Borúlj a nyakamba!

— Nem kelhetek én föl,
Mert meg vagyok halva :
Réz-sarkantyús sárga csizmám
Lábamra van fagyva!

Oda megy galambja,
Költi, azt meghallja :
Kelj föl, kelj föl édes rózsám,
Borúlj a nyakamba!

— Fölkelek én rózsám,
Nem vagyok meghalva,
A szerelem, hű szerelem
Szívemet elfogta!

Dunántúli néprománc.

Jegyzetek. — Mint minden népköltési terméknek, ennek a néprománcnak is számos változata él a magyarság ajkán.

Szegény Zsuzsi, a táborozáskor.

Írta : Csokonai Vitéz Mihály.

Este jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.
Egy szép tavaszi éjtszakán
Zörgettek Jancsim ablakán.

Éppen akkor vált el tőlem,
Vigan álmodott felőlem,
Kedvére pihent ágyában,
Engem ölelvén álmában:

Mikor bús trombitaszóra
Ülni kellett mindjárt lóra,
Elindulván a törökre,
Jaj! Talán elvált örökre!

Sírva mentem kvartélyáig
S onnan a kertek aljáig.
Indult nyelvem bús nótára
Árva gerlice módjára.

Csákóját könnyel öntöztem,
Gyász-pántlikám rá kötöztem;
Tíz rózsát hinték lovára,
Száz annyi csókot magára.

A lelkem is sírt belőlem,
Mikor búcsút veve tőlem:
«Isten hozzád!» Többet nem szólt,
Nyakamba bórult s megcsókolt.

Jegyzetek. — Népies szellemű, népies nyelvű románc: egyike a legkedvesebbeknek irodalmunkban.

Falu végén kurta kocsmá...

Írta : Petőfi Sándor.

Falu végén kurta kocsmá,
Oda rúg ki a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közeledne.

Az éjtszaka közeledik,
A világ lecsendesedik,
Pihen a komp, kikötötték,
Benne hallgat a sötétség.

De a kocsmá bezzeg hangos!
Munkálkodik a cimbalmos,
A legények kurjongatnak,
Szinte reng belé az ablak.

«Kocsmárosné, aranyvirág,
Ide a legjobbak borát,
Vén legyen, mint a nagyapám
És tüzes, mint ifjú babám!

Húzd rá, cigány, húzzad jobban
Táncolni való kedvem van,
Eltáncolom a pénzemet,
Kitáncolom a lelkemet!»

Bekopognak az ablakon:
„Ne zúgjatok olyan nagyon,
Azt izeni az uraság,
Mert lefeküdt, aludni vágy.”

«Ördög bujjék az uradba,
Te pedig menj a pokolba!...
Húzd rá, cigány, csak azért is,
Ha mindjárt az ingemért is!»

Megint jönnek, kopogtatnak;
«Csendesebben vígadjanak,
Isten áldja meg kenteket,
Szegény édes anyám beteg.»

Feleletet egyik sem ad,
Kihörpentik boraikat,
Véget vetnek a zenének
S hazamennek a legények.

Jegyzetek. — A költeményt Petőfi Sándor 1847-ben írta. Nemcsak a magyar paraszt önérzetének és jóérzésének rajza szép benne, hanem mesteri a kis történet földolgozása is.

Éji látogatás.

Írta : Gyulai Pál.

Három árva sír magában,
Elhagyott sötét szobában.
Zivataros, hideg éj van,
Édes anyjok künn a sírban.

«Édes anyám, édes anyám!
Altass el már, úgy alhatnám!»
Mond az egyik s el nem alszik,
Sóhajtása föl-fölhallszik.

«Beteg vagyok, édes anyám!
Hol maradtál? Nem gondolsz rám!
Mond a másik s jajjal végzi,
A fájdalmat kétszer érzi.

«Édes anyám, gyújts világot!
Nem tudom én, jaj, mit látok!»
Harmadik mond, mindenik sír.—
Temetőben mozdul egy sír.

Megnyílnak a nehéz hantok,
Kilép sírből édes anyjok
S tova lebben a vak éjben,
Hazafelé az ösvényen.

Arca halvány, hangja régi,
Fia, lánya, megösméri;
Immár tőle hogyan félne?
Megcsókolják, mintha élne.

Az egyiket betakarja,
Másikat felfogja karja,
Elringatja, elaltatja,
Harmadikat ápolgatja.

És ott virraszt a kis ágyon,
Míg elalszik mind a három.
Majd megindul, széttekintget,
Keresi a régi rendet.

Rendbe hozza a szobácskát,
Helyre teszi a ruhácskát;
Az alvókat hosszan nézi,
Csókját százszor megtetézi.

Kakas szólal, üt az óra,
El kell válni virradóra!
Visszanéz a véghatárrul...
Sír megnyílik, sír bezárul.

Ó, a sír sok mindent elfed:
 Bút, örömet, fényt, szerelmet;
 De, ki gyermekét szerette,
 Gondját sír el nem temette.

Jegyzetek. — Románc, bár többé-kevésbé vehető műköltő által versben feldolgozott népmesének is.

Esztergom megvételéről.

Írta : Thaly Kálmán.

Sebes víz a Garam, siet a Dunába,
 Kurucok tábora éppen ott megszálla.

Rákóczi tábort üt a Garam-torokban,
 Persia-szőnyegen pihen szép sátorban.

Persia-szőnyegen, fényes tigrisbőrön ...
 Sátor előtt állnak palotások ¹ bővön.

Verik a rézdobot, fújják a trombitát,
 A sok nyalka kuruc üli a paripát.

Rákóczi tábora torpad a síkságon:
 Rákóczi sátora dombon áll magában.

Friss kerek dombon áll tegnapi nap óta;
 Nemesak az sátor, a domb is csak azóta!

Jó kuruc vitézek csak tegnap dombolták.
 A földjét kezükben süveggel hordották.

«Urunknak sátora magas helyen legyen;
 Szép tábora fölött végigtekinthessen!»

Aranyos zászlója lobogjon magasra!
 Messziről mindenki mindjárt megláthassa!»

Süveggel hordották, a dombot úgy rakták,
 Rákóczi patyolat-sátorát rávonták.

Nagy Rákóczi jár a gyönyörű mezőben,
Rettenetes kardja villog a kezében.

Kardjával felmutat Esztergom várára,
Vár tornyán lobogó császár zászlajára:

«Mire a fényes nap háromszor felsütne,
Hejh, magyar lobogó lesz oda feltűzve!

Szóljatok ágyúim, szörnyen ropogjatok,
Dunának két partja rengjen alattatok!»

Hejh, s megbődülének Rákóczi ágyúi,
Hejh, s megrendülének Esztergom tornyai.

Amott a vár alatt törik már a falat;
Vég-Esztergom vára, jobb lesz, add meg magad.

Odafent a tokos ² csak elhivé magát,
Nem adja a várat, berdót ³ igen kiált.

Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat,
Fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyughat.

Készíti híveit, híres vitézeit:
Fodor és Révai hajdú-ezereit.

A palotás-ezret, az Esze Tamását,
Csajági Jánosét, Lócziét, sok másét.

Éjten-éjjel egyszer az ágyú hármat szól:
Hát a sok kuruc a várra csak úgy omol.

Tüzes garánáttól világos az éjjel,
Hajh, sok anya fia borúl ott be vérrel!

Hasad a szép hajnal, piros a hegyoldal...
Esztergom várába Rákóczi felnyargal.

Esztergom utcáin szikrát hány patkója,
Esztergom bástyáin lobog a zászlója...

Mikor Esztergomban örömet lőttek:
E versek kevésség azután költenek.

Ha kérded: ki írta? Egy igaz magyar fi,
Igaz örömében, — elhiggye akárki.⁴

Jegyzetek. — II. Rákóczi Ferenc Esztergom várát erős lövés után ostrommal foglalta el. A költemény az ostrom lefolyását csak vázlatosan mondja el.

¹ Palotások: az udvari ezred katonái, Rákóczi testőrei.

² Tokos: a német katonák régi gúnyneve. A kurucok bő nadrágjaik miatt gúnyolták tokosoknak a császáriakat.

³ Berdó: wer da.

⁴ Esztergom bevétele 1706 szeptember 14-én történt. Thaly Kálmán úgy tüntette föl, mintha a költeményt egyidejűleg írták volna a vár sikeres ostromával.

A románc.

A románc derűs hangulatú kisebb elbeszélő költemény. Hangulata olykor lehet komolyabb is. Tárgyát egyaránt merítheti a múltból és a jelen eseményeiből. A dalszerű formát megkívánja. Részletesebb történetté nem szélesíthető.

A románc legközelebbi rokona a ballada és a verses elbeszélés. A balladától a tragikus elem háttérbe szorulása és a feldolgozás hézagtalansága, a verses elbeszéléstől a mese rövidsége és a dalszerű strófaalkotás különbözteti meg.

A középkor folyamán világirodalmi értékű románcok keletkeztek Spanyolországban. Különösen értékesek: a **Cid-románcok**. Ezek a spanyolok nagy nemzeti hőseit, a mórok ellen harcoló Don Rodrigót, magasztalják.

BALLADÁK.

A) Népballadák.

Kádár Kata.

„Anyám, anyám, édes anyám,
Gyulainé édes anyám!
Én elveszem Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát.”

«Nem engedem, édes fiam,
Gyula Márton!
Hanem vedd el nagy uraknak¹
Szép leányát.»

,Nem kell nekem nagy uraknak
Szép leánya,
Csak kell nekem Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép leánya.[‘]
«Elmehetsz hát, édes fiam,
Gyula Márton!
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem egyszer, sem másszor.»²

,Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
Húzd elő hintómat, fogd be lovaimat![‘]
Lovakat befogták, útnak indultanak.
Egy keszkenőt adott neki Kádár Kata:
«Mikor ez szénibe³ vörösre változik,
Akkor életem is, tudd meg, megváltozik.»

Megyen Gyula Márton hegyeken, völgyeken,
Egyszer változást lát a cifra keszkenőn.
,Inasom, inasom, kedvesebb inasom!
A föld az istené, a ló az ebeké.⁴
Forduljunk, mert vörös szén már a keszkenő,
Kádár Katának is immár rég vége lett.

A falu végénél volt a disznópásztor,
,Hallod-e, jó pásztor, mi ujság nálatok?’
«Nálunk jó ujság van, de neked rossz vagyon,
Mert Kádár Katának immár vége vagyon,
A te édes anyád őtet elvitette,
Feneketlen tóba belé is vettette.»
,Jó pásztor, mutasd meg, hol vagyon az a tó,
Aranyom mind tiéd, a lovam s a hintó’

El is menének ők a tónak szélire:
,Kádár Kata, lelkem, szólj egyet, itt vagy-e?’
A tóba megszólalt Kádár Kata neki,

Hozzája beugrék hamar Gyula Márton,
Édes anyja vízi buvárokat küldött;
Megkapták meghalva, összeölelkezve.

Egyiket temették oltár eleibe.
Másikat temették oltár háta mögé.
A kettőből kinőtt két kápolna-virág,
Az oltár tetején összekapcsolódtak.

Az anyjok odament, le is szakasztotta
A kápolna-virág hozzá így szólala:
,Átkozott légy, átkozott légy,
Édes anyám, Gyulainé!
Éltembe' rossz voltál,
Most is meggyilkoltál!'

Jegyzetek. — Hasonló tárgyú elbeszélő költemények bőven vannak a külföld népies költészetében is. A székely népballada régies stílusú.

¹ Valamely magyar úrnak.

³ Színében.

² Soha többé.

⁴ Ne sajnáld.

Kőmíves Kelemenné.

Ihol elindula tizenkét kőmíves;
Úgy menyen, úgy menyen Déva vára felé.
Ők is rakni kezdik magas Déva várát.
Akit éjjel raktak: az nappal leomlott;
Akit nappal raktak: az éjjel leomlott!...

Azt a törvényt tette Kelemen kőmíves:
Melyik felesége hamarabb kihozza'
Az ebéd vékáját,
Kő közé rakassék, ott megégettessék
Magas Déva vára halmára rakassék!

Ihol elindula az ő felesége,
Az ebéd vékáját a fejire tévé
S a kicsi gyermekét a karjára vevé.
Őtet is meglátta az ő kedves társa:
«Istenem, istenem! támassz eleibe
Vagy két fenevadat: talán visszatérik.»
Azt is elkerülte.

«Istenem, istenem!
 Támassz eleibe egy fekete felhőt,
 Hullass eleibe apró köves esőt;
 Talán visszatérik.»
 Azt is kikerülte...
 „Jó napot, jó napot tizenkét kőműves!
 Istenem, istenem! mi dolog lehessen?
 Háromszor köszönni, egyszer se fogadni!...
 «Azt a törvényt tette a te kedves társad:
 Melyik' felesége hamarébb kihozza
 Az ebéd vékáját,
 Kő közé rakassék s ott megégettessék,
 Magas Déva vára halmára rakassék.»

„Nem bánom, ha úgy is!
 Ha úgy megutáltad velem életed is...!
 Az ebéd vékáját fejéről levették,
 Az ő kicsi fiát karjáról levették.
 Mikor térdig rakták, csak tréfára vette;
 Mikor övig rakták, bolondságra vette;
 Mikor övig rakták, bolondságra vette;
 Mikor nyakig rakták, ő valóra vette:
 „Ne sírj kicsi fiam!
 Vannak jó asszonyok, neked enni adnak;
 Vannak jó gyermekek, téged elrengetnek;
 Az égi madarak ágról-ágra szállnak,
 Neked csirikolnak, téged elaltatnak!...'
 „Apám, édes apám! hol van édes anyám?”
 «Ne sírj, kicsi fiam, mert haza jó öste!»
 Östét is elvárta, s nem volt édesanyja.
 „Apám, édes apám! hol van édes anyám?”
 «Ne sírj, kicsi fiam, mert haza jó reggel!»
 Reggelt is elvárta, s nem volt édes anyja.
 Mind a kettő meghót!...

Jegyzetek. — Ez a költemény is székely *népballada*. Tárgya egy, a keleti népeknél elterjedt babonához fűződik, hogy erős épületek csak akkor állnak meg, ha valakit építés közben befalaznak abba, vagy ha az építőanyagba embervért kevernek.

Szilágyi és Hajmási.

«Pajtásom, pajtásom, kenyeres pajtásom!
Már hét esztendeje, hogy mű fogván estünk
Császár tömlöcébe, két gerezd szőlőért ;
Azután nem láttuk a napnak járását,
Hódnak, csillagoknak változó forgását.»

Ezt ajtón hallgatta császár szép leánya.
Szóval így felmondja császár szép leánya :
«Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak!
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak :
Felfogadjátok-é, ha innen kiviszlek,
Hogy Magyarországba engemet bévisztek ?»
Arra szóra mondja nagy Szilágyi Miklós :
«Bizon felfogadjuk, császár szép leánya!»

Azonnal elmene császár szép leánya
Az apja házába ;
A kezéhez vevé tömlőnek kócsait,
A zsebébe tévé kevés aranyait,
Sietve elmene s megnyitá az ajtót.

Megindulának ők, onnan el, sietve,
Mikor mentek volna, vissza-visszanéze
Császár szép leánya.
«Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak!
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak,
Imhol jön, imhol jön az atyám tábora ;
Jaj, már ha elérnek, tüktöket levágnak
S engem visszavisznek.»
«Ne félj semmit, ne félj, császár szép leánya,
Münket sem vágnak le, ha kard el nem törik,
Téged sem visznek el, ha az Isten segít.»

Azon megérkezett a kegyetlen tábor.
«Pajtásom, pajtásom, láss a kúsasszonyhoz,
Ne hagyjam magunkat.»

Elérte a tábor, harcba mene véle.
 Egy elmenetibe gyalogösvényt vágott,
 Visszajövetibe szekérutat csapott ;
 A nagytáborból csak élve egyet hagyott :
 Aki mene haza s a hírt mondaná meg.

Mikor az eltelék — hogy elindulának,
 Így mondja, így mondja Hajmási László ezt :
 «Pajtásom, pajtásom, próbáljuk meg egymást,
 Hogy melyiké legyen császár szép leánya?»
 «Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
 Atyám tömlöcéből szabadult ifiak!
 Érettem, de soha ne vagdalkozzatok :
 Hanem térdre állok, vegyétek fejemet.»
 Azonnal azt mondja nagy Szilágyi Miklós :
 «Pajtásom, pajtásom, kenyerespajtásom,
 Én neked bocsátom császár szép leányát,
 Mert van nekem otthon jegyesem, gyűrűsöm :
 Hittel elköltözött hites feleségem.»

Err' a szóra aztán császár szép leánya
 Hajmási Lászlónak ottan elmarada.
 Nagy Szilágyi Miklós haza elindula,
 Hajmási László is kisasszonyt elvevé.

Jegyzetek. — A ballada tárgya még a törökvilág elején keletkezett. Úgy látszik, történeti alapja is van : Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, 1448-ban, birtokos szomszédjával, Hajmási Lászlóval együtt egy évig török fogságban volt. Azt is tudjuk, hogy jószágaikhoz közel lakott a török császári családnak egy hazánkba menekült ága, és tudunk ennek egy Császár Katalin nevű leányáról. Valószínű tehát, hogy velük kapcsolatban keletkezhetett ez a ballada, amely nem először dolgozza föl költeménnyé a tárgyat. Már 1571-ben Szendrő várában egy névtelennek maradt költő is megénekelte azt és egy még régebb versre hivatkozik, mint forrására.

A Szilágyi és Hajmási mondáját újabb irodalmunkban *Vörösmarty Mihály*, *Gyulai Pál* és *Jakab Ödön* dolgozták fel.

B) *Műballadák.*Szilágyi és Hajmási.

Írta: Vörösmarty Mihály.

A harc kitört, a harc lefolyt;
Két bajnok úrfiak,
Szilágyi s Hajmás, Sztambulon
Rabságra juttanak.
«Rabság! Nehéz lánc! Hős karom,
Miért nem vagy te szabadon!»

Csak ebben agg, csak ezt nyögi
Hajmási láncain;
De társa dall s bút édesít
Enyelgő húrjain:
«Ma éve honn vígan valék,
Most rab, leláncolt martalék!»

«Ma születésem napja van:
Szép húgom, köztetek,
És agg apám és agg anyám,
Nem örvendezhetek.
Ma éve honn vígan valék,
Most rab, leláncolt martalék!»

Császárléány ezt hallja fenn,
Szép Leila egyedül;
Szánat sóhajt el ajkain,
Szemében szánat ül
És amit lát és amit hall,
Ah, mind szerelmi vágyra csal.

Az est s az éj jó s álma nincs,
Haj! Ébren álmodik;
Ágyát mosolygó fájdalom
S kétes remény vetik.
Szemérme hú; de szerelem
Suttog: «Szép Leila! Jer velem!»

Mély a fogolynak lakhelye
Sötét falak között;
Fénylő teremből a leány
Most abba költözött.
Sugár leány, ah szép leány!
Szébb négy világon sincs talán.

«Hitedre azt ha mondanád,
Hős ifjú, hogy szeretsz,
Megoldanám e láncodat,
Kit búsan méregetsz
S szép hon felé hős karodon
Mennék veled, hű hajadon.»

«Öllek — hős Szilágyi szól —
Ó lány, te égi szem!
Csak amint hozzád hű leszek
Úgy áldjon Istenem.
Szép honban virrad hajnalom,
Szép hon felé visz hős karom.»

Titkon szerződik a leány,
Arany nyit záratat,
Kihozza rabság mélyiből
Vitézlő ifjakat;
Ólban három mént váltanak
S lovat, lovászt lesujtanak.

Éjfélben és éjfél után
Oly bús, oly néma az út;
Két hős közt holdnál a leány
Sebes-rohanva fut:
«Atyám! Atyám! Ne várj reám,
A szép magyar föld lesz hazám.»

Harmincadon s vámok között
 Az ifjak mennek át;
 Pogány mez rajtok, nyelvükön
 Hordják pogány szavát.
 «Hová, hová török vitéz
 S te fénysugár, te gyöngye kéz?»

«Szerencsekísértők vagyunk,
 Szerencse jár velünk,
 Az egri farkasok közé
 Csatára készülünk.»
 Felelnek ők, de Leila fél,
 Remeg, mint parton nyárlevél.

Sztambul felől bús hír repül,
 Zendülnek vámosok;
 De küzdve két ifjú halad,
 Utat nyit kardvasok.
 «Vég jó reményt, szép hajadon!
 Magyar kar áll őrt pártodon.»

Csaták között a pálya fogy,
 Még nem fogy a csata;
 Fölkél a hírre vajdaság,
 Jön villogó hada:
 Vajdák utól, vajdák körül,
 Futással út nem rövidül.

Mint párdue, a két ifjú küzd,
 A villám kard peneg
 És, Isten úgy akarta, itt
 A vajdák estenek.
 Szigetben sírva Leila vár,
 Mint árva fészken kis madár.

Ő sírva így panaszzkodik:
 «Egek, mi pusztá hely!
 Nagy búmmal e vadonban, ah,
 Hová bujdoszam el?
 Miattam most a hős szívek
 Vajdák vasán elvérzenek.

De meghalok hős ifjakért;
 Sírhalmom e határ
 És siratóim farkasok
 S lesz dülő vad madár.
 Atyám! Atyám! Ne várj reám,
 Bűnért sötét föld lesz hazám».

Síralmi közt a gyöngye lányt
 Hős ifjak így lelik
 És gyöngyre a könny, a keserv
 Örömré változik.
 Mint ifjú repkény kerti fán,
 Szilágyi karján csügg a lány.

Szigetből a leányt viszik
 Magyar határ elé,
 Zúgó Dunának partjain
 Megy útjuk fölfelé
 S alattuk a vész mezején
 Tajtékot túrva vág a mén.

Sötéten most Hajmási szól:
 «Itt a magyar határ!
 Bajtárs, megállj! Nem érhet itt
 Török hatalma már.
 Vívjunk meg ketten s a leány
 Azé legyen, ki győz csatán».

«Nem úgy, vitéz felem! Nem úgy!»
 Szilágyi válaszol:
 «Van nőd honn, van két szép fiad,
 Te meg nem válhatol.
 És sír a lány: «Ah, engemet
 E bajvivástok eltemet».

De Hajmás nem szól, bósz eszén
 Felfordul a világ
 S kezdődik a gyász ütközet:
 Magyar magyarra vág.
 Két villám így csap össze fenn,
 Hajmási eldől véresen.

«Sokáig hőslakodban élj,
 Ó bajtárs, boldogúl;
 Bűnömmel én itt elveszek
 S honn nőm, fiam búsúl.»
 Szól s mint az elzúgott vihar,
 Hamvába száll a büszke kar.

Ott ketten a haló fölött
 Húséget eskenek
 S a rabkötél, a bús csaták
 Örökre fejlenek.
 Török virág, magyar kebel:
 Ez hó, az rajta hervad el.

Jegyzetek. — Szilágyi és Hajmási történetéről már a 16. századból maradt fenn egy verses elbeszélés. A történelmi alapú történet emlékét, mint láttuk, egyik népballadánk is megőrizte.

Arany János balladái.

V. László.

Sűrű sötét az éj,
 Dühöng a déli szél,
 Jó Budavár magas
 Tornyán az ércakas
 Csikorog élesen.

«Ki az? Mi az? Vagy úgy!»¹
 «Fordulj be és aludj,
 Uram, László király!
 A zápor majd eláll,
 Az veri ablakod.»

A felhő megszakad,
 Nyílása tűz, patak;²
 Zúgó sebes özönt
 A rézcsatorna önt
 Budának tornyiról.

«Miért zúg a tömeg?
 Kívánja eskümet?»³
 «A nép uram király,
 Csendes, mint a halál,
 Csupán a menny dörög.»⁴

Megcsörren a bilincs,
 Lehull, gazdája nincs;
 Buda falán a rab
 — Egy-egy felhődarab —
 Ereszkedik alá.⁵

«Hah, láncát tépi a
 Hunyadi két fia!»
 «Uram, uram, ne félj!
 László, tudod, nem él
 S a gyermek,⁶ az fogoly.»

Mélyen a vár alatt
 Vönul egy kis csapat;
 Olyan rettegve lép,
 Most lopja életét...
 Kanizsa, Rozgonyi.

«Kettőzni kell az őrt,
 Kivált Mátyás előtt!»
 «Mátyás, az itt maradt,
 Hanem a többi rab —
 Nincsen, uram, sehol.»

A felhő kimerült,
A szélvihar elült.⁷
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
Rengetnek a Dunán.⁸

«El, míg lehet s szabad!
Cseh-földön biztosabb.»
«Miért e félelem?
Hallgat minden elem
Ég s föld határa közt.»

Az alvó aluszik,
A bujdosó búvik;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jőni vél,
Kanizsa, Rozgonyi.

«Messze még a határ?
Minden perc egy halál!»⁹
«Legittén átkelünk,
Ne félj uram: *velünk*
A gyermek, a fogoly.»

Az alvó felvirrad,
A bujdosó riad;
Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de bűg
S villámlik messziről.¹⁰

«Ó adj, ó adj nekem
Hús cseppet, hű csehem!»¹¹
«Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
Enyhít . . . mikép a *sír*!»¹²

Állj meg, bosszú, megállj!³
Cseh földön ül a rab;
Cseh *földben*¹⁴ a király,
Mindég is ott marad,
De visszajő a rab!¹⁵

Jegyzetek. — A ballada szerkezete kettős. A páros versszakok V. László történetét adják elő, a páratlanok a természet jelenségeit és a magyar menekülők sorsát tüntetik fel. Az utolsó versszakban a párhuzamos szerkezet összeolvad. V. László halála és Mátyás visszatérése mind a két cselekvény-láncolatnak véget vet.

¹ A király felriad lázas álmából s észreveszi, hogy csak álmodott.

² Villám és eső.

³ A szélvész zaja összefolyik a király képzeletében álmképeivel. A király megesküdött, hogy Hunyadi János fiait nem fogja bántani, ezt az esküt azonban megszegte, midőn Hunyadi Lászlót lefejeztette.

⁴ Célzatos, kétértelmű mondas.

⁵ Az elfogott Hunyadi párti nemesek most menekülnek.

⁶ Mátyás.

⁷ Megszűnt.

⁸ Az immár kitisztult ég csillagai a Dunában tükröződnek.

⁹ László ezt már utazás közben mondja.

¹⁰ Ez a versszak a magyarok felkelését (László ellen) vázolja. Az alvó: a magyarok; riad: fegyverre kel.

¹¹ A király ezt már Prágában mondta.

¹² Ismét célzatos kifejezés: a cseh mérget kevert Lászlónak az italába.

¹³ A megállj alak nyomatékosabb, parancsolóbb az elsőnél (állj meg).

¹⁴ Sírban.

¹⁵ A Mátyás anyja című költemény mintegy folytatása ennek a balladának.

A walesi bárdok.¹

Írta : Arany János.

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován :
«Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés :
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha ² oly boldog-e rajt',
Mint akarom s mint a barom,
Melyet igába hajt?»

Felség! Valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz :
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép,
Oly boldog rajta, Sire!³
Gunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir. —

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován :
Körötte csend, amerre ment
És néma tartomány.⁴

Montgomery ⁵ a vár neve,
Hol aznap este szállt ;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat s mi jó falat,
Szem szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolgáló hord,
Hogy nézni is tereh ;⁶

S mind, amiket e szép sziget
Étet, italt terem ;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

«Ti urak, ti urak! Hát senki sem
Kocint értem pohárt?
Ti urak, ti urak... Ti welsz ebek!
Ne éljen Eduárd?»

Vadat és halat s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Bélül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim,
Elő egy welszi bárd!»

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég welsz urak ;
Orcáikon, mint félelem,
Sápad el a harag.⁷

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik.⁸
Ajtó mögül fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

«Itt van, király, ki tettet
 Elzengi», mond az agg
 S fegyver csörög, haló hörög,
 Amint húrjába csap.

«Fegyver csörög, haló hörög,
 A nap vértóba száll,
 Vérszagra gyűl az éji vad:
 Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei
 Halomba, mint kereszt,
 Hogy sírva tallóz, aki él:⁹
 Király, te tetted ezt!»

«Máglyára! El! Igen kemény —
 Parancsol Eduárd —
 Hah, lágyabb ének kell nekünk!»
 S belép egy ifjú bárd.

«Ah! lágyan kél az esti szél
 Milford¹⁰ öböl felé;
 Szűzek siralma, özvegyek
 Panasza nyög belé.

Ne szűlj rabot, te szűz, anya
 Ne szoptass csecsemőt...»
 Int a király. S elérte még
 A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanul
 Előáll harmadik;
 Kobzán a dal magára vall,
 Ez ige hallatik.

«Elhullt csatában a derék —
 No halld meg, Eduárd:
 Neved ki dicces ejtené,
 Nem él oly welszi bárd.

Emléke sir a lanton még,¹¹
 No halld meg, Eduárd:
 Átok fejedre minden dal,
 Melyet zeng welszi bárd.»

«Meglátom én!» — S parancsot ad
 Király, rettenettest:
 «Máglyára, ki ellenszegül,
 Minden welsz énekest!»

Szolgái szétszáguldanak,
 Ország-szerin tova.
 Montgomeryben így esett
 A híres lakoma. —

S Edwárd király, angol király
 Vágtat¹² fakó lován.
 Körötte ég földszint az ég:¹³
 A welszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
 Lángsírba welszi bárd:
 De egy se' bírta mondani,
 Hogy éljen Eduárd. —

«Ha, ha! Mi zúg?... Mi éji dal
 London utcáin ez?...
 Felköttetem a lord-majort,¹⁴
 Ha bosszant bármi nesz!»

Áll néma csend; légy szárnya bent,
 Se künn nem hallatik:
 «Fejére szól, ki szót emel!
 Király nem alhatik.»¹⁵

«Ha, ha! elő síp, dob, zene!
 Harsogjon harsona:
 Fülembé zúgja átkait
 A welszi lakoma...»

De túl zenén, túl síp-dobon,
 Riadó kürtön át:
 Ötszáz énekli hangosan
 A vértanúk dalát.¹⁶

Jegyzetek. — Arany Jánost az ötvenes években felszólították, hogy hódoló költeményben dicsőítse az uralkodót. Ez az esemény adott alkalmat *A walesi bárdok* megírására.

¹ Wales (ejtsd : velsz) hercegség neve nyugati Angliában. Lakosait, akik kelták voltak, csak hosszú küzdelem után hódították meg az angolok I. Eduárd alatt. Bárdoknak nevezték a kelták költőiket és éneke-seiket.

² Vajjon.

³ Sir (ejtsd : Szír) : Uram.

⁴ Az angol katonák elpusztították.

⁵ Montgomery ma kis város északi Walesben.

⁶ Teher : hangátvetéssel tereh.

⁷ Arcuk oly halovány lett a haragtól, mintha a félelemtől halványodott volna el.

⁸ Néma rémület fogja el a terem-ben ülőket.

⁹ Kereszt : búzakereszt. Tallóz : a tarlón keresgél.

¹⁰ Milford (ejtsd : Milförd) : tengeri öböl Angliában. Lágyan kél : vonatkozás a király parancsára. «Lágyabb ének kell nekünk.»

¹¹ A 22. versszak első sorának folytatása.

¹² Ellentétben az első versszakkal, hol léptet.

¹³ Az ég alja piroslik a sok máglya tüzétől.

¹⁴ Lord-major : polgármester. Angolosan lord-märnek ejtik. A király már Londonban mondja ezt.

¹⁵ A lord-major parancsa.

¹⁶ A történelem kétségbevonja, de a monda állítja, hogy I. Eduárd angol király Wales tartomány meghódítása (1277) után ötszáz kelta költőt végeztetett ki, mivel félt angolelленes harci dalaiktól.

Tetemre hívás.

Írta : Arany János.

A radványi sötét erdőben

Halva találták Bárci Benőt.

Hosszu, hegyes tűr ifju szívében,

«Íme, bizonyság Isten előtt:

Gyilkos erőszak ölte meg őt!»¹

Kastélyába vitette föl atyja,

Ott letevék a hús palotán;²

Ki se' terítetteti, meg se' mosatja:

Vérben, ahogy volt, nap nap után

Hever egyszerű ravatalán.

Állata³ őrzeni négy alabárdost:

«Lélek ez ajtón se' be, se' ki!...»⁴

Hátha az anyja, szép huga már most

Jönne siratni? — «Vissza neki!»⁵

Jaj, ki parancsom, élve, szegi!»

Fojtva teremről rejti teremre

Halk zokogását asszonyi bú, —

Maga pecséttel «hívja tetemre»,⁶

Kit szemre vesz ölyvként sanda gyanú.

Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,

Déli verőn⁷ sem süt oda nap;

Áll a tetemnél tisztí pörösztó⁸

Gyertya, feszület, kánoni pap;⁹

Sárga viaszfényt nyughelye kap.

«Jőjjenek ellenségi, ha voltak!»

Jő, kit az apja rendre nevez;

Hiába! Nem indul sebe a holtnak,

Állva fejénél az vagy emez;

«Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez.»¹⁰

«Hát ki?... — riad fel Bárci sötéten —

Bosszulatlan nem foly ez ősi vér;

Ide a gyilkost!... Bárha pecsétem

Váddal az önnön szívemig ér:¹¹

Mindenki gyanús nekem, aki él!»

«Jőjjenek úgy hát ifju baráti!»

Sorra belépdél sok dalia:

Fáj nekik a hőst véribé' látni

S nem harc mezején elomlania.

Erre se vérzik Bárci fia.

«Jőjjön az udvar! Apraja, nagyja...

Jőjjön elő Bárc, a falu, mind!»

Megkönnyezetlen senki se' hagyja,

Kedves urára szánva tekint.

Nem fakad a seb könnyre megint.¹²

«Jőjjön az anyja, hajadon húga!»

Künn a leány, már messze sikolt,
Anyja reárogy, öleli bűgva:
Mindre nem érez semmit a holt,
Marad a tört ¹³ vér — fekete folt.

«Jőjjön utolszor szép szeretője,

Titkos arája, Kund Abigél!»
Jő; — szeme villan s tapad a tőrre;
Arca szobor lett, lába gyökér,¹⁴
Sebből pirosan buzog a vér.¹⁵

Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
Csak oda kap, hol fészkel az agy:
Iszonyú az, mi oda nyilallik! . . .
Döbbenet által a szív ere fagy: ¹⁶
«Lányom, ez ifjú gyilkosa vagy!»

Kétszeri mondást ¹⁷ — mint lebüvölten —
Hallgat el, aztán így rebegi:
«Bárci Benőt én meg nem öltöm,
Tanum az ég s minden seregi!
Hanem e tört én adtam neki.

Birta szívem már hű szerelemre,
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszoa mégis *szóval* «igenre»,
Mert ha «nem»: ő kivégzi magát.¹⁸
Enyelegve adám a tört: nosza hát!»¹⁹

S vadul a sebbül a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír s fenvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se' mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se' szégyell; ²⁰
Dala víg: «Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!»

Jegyzetek. — A költemény versmértékében a dactylusok és spondaeusok uralkodnak. Az utolsó versszak versmértéke elüt az előbbienekétől: anapaestikus lejtésű. A költő ezzel a nagy változást akarta megérzéskíteni, mely a költemény végén Abigél lelkében előáll.

¹ Az apa szavai.

² Palota: nagyterem. Hús helyen hosszabb ideig maradhat a holttest temetetlenül.

³ Áll igének műveltető alakja.

⁴ Az apa mondja.

⁵ Az indulatos beszéd rövideége: «Mondjátok neki: vissza!»

⁶ Az apa pecsétjét küldi szét a hitelenség jeléül és megidézi mindazokat, kikre gyanakszik. Ezeknek a holttest mellé kell állniok. Középkori felfogás szerint a meggyilkolt sebe a gyilkos előtt újra vérzik. Ez volt az istenítéletek egyik neve. Siegfried holtteste vérezni kezdett, midőn Hagen hozzálépett.

⁷ Verőfényben.

⁸ Pörosztó: pristaldus, hivatalos felügyelő, bíró.

⁹ Kanonok.

¹⁰ A hatodik versszak első és utolsó sorát a pörosztó mondja. Először

természetesen Bárci Benő ellenségeit idézik meg.

¹¹ Még ha családban kellene is keresnem a gyilkost.

¹² Megint nem vérzik a seb. Igen szép képes kifejezés.

¹³ Tört: megaludt.

¹⁴ A képes kifejezésre nézve v. ö. Szép Ilonka 19. versszakát és Szent László 10. versszakát.

¹⁵ Felfakadt, mert gyilkosa lépett eléje.

¹⁶ Eláll szívverése.

¹⁷ A pörosztó kétszer is mondja, hogy Abigél a gyilkos.

¹⁸ Arra unszolta, mondja ki szóval is, hogy szereti Benőt. Ha ezt nem teszi, Benő megöli magát.

¹⁹ Abigél nem hisz Benő fenyegetésében s kacérkodva ingerkedik vele. Benő félreérti ezt az enyelgést s a leány törével szíven döfi magát.

²⁰ Megőrül.

Ágnes asszony.

Írta: Arany János.

Ágnes asszony a pataokban
Fehér lepedőjét mossa,
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyúl az utcagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
«Csitt te, csitt te! Csibém vére
Keveré el a gyolcs-leplet.»

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Összefutnak a szomszédnők:
Ágnes asszony, hol a férjed?
«Csillagom, hisz ott benn alszik!
Ne menjünk be, mert fölébred.»¹

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
«Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!»
Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Mély a börtön: egy sugár-szál
 Odafélni alig képes;
 Egy sugár a börtön napja,
 Éje pedig rémtől népes.²

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta
 Néz e kis világgal szembe,
 Néz merően, — a sugárka
 Mind beléfér egy fél szembe.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félre fordul,
 Rémek tánca van körülé;
 Ha ez a kis fény nem volna,
 Úgy gondolja: *megőrülne*.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Ím azonban, időtelve,
 Börtönének zárja nyílik:
 Ágnes a törvény³ előtt
 Megáll szépen, ahogy illik.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Öltözetjét rendbe hozza.
 Kendőjére fordít gondot,
 Szőghaját is megsimítja,
 Nehogy azt higyük: *megbomlott*,⁴

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Hogy belép, a zöld asztalnál
 Tisztos őszek ülnek sorra,
 Szájalommal néznek órá,
 Egy se' mérges vagy mogorva.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

«Fiam, Ágnes, mit míveltél?
 Szörnyű a bűn, terhes a vád;
 Ki a tettet végrehajtá,
 Szeretőd, ím, maga vall rád.⁵

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Ő bitón fog veszni holnap,
 Ő, ki férjedet megölte;
 Holtig vizen és kenyéren
 Raboskodva bűnhődöl te.»

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Körültekint Ágnes asszony
 Meggyőződni ép eszérül;
 Hallj' a hangot, érti a szót
 S míg azt érti: «meg nem őrülni».

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

De, amit férjéről mondtak,
 A szó oly visszasan tetszik;
 Az világos csak, hogy őt
 Haza többé nem eresztik.⁶

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni kezd, zokogni,
 Sűrű záporkönnye folyván;
 Liliomról pergő harmat,
 Hulló vízgöngy hattyu tollán.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

«Méltóságos nagy uraim!
 Nézzen Istent kegyelmetek,⁷
 Sürgetős munkám van otthon,
 Fogva én itt nem ülhetek.»

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

«Mocsok esett lepedőmön,
 Ki kell a vérfoltot vennem!
 Jaj, ha a szenny ott maradna,
 Hová kéne akkor lennem!»⁸

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Összenéz a böles törvényszék
 Hallatára ily panasznak.
 Csندesség van. Hallgat a száj,
 Csupán a szemek szavaznak.⁹

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

«Eredj haza, szegény asszony,
Mosd fehérre mocskos lepled ;
Eredj haza. Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.»

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Lepedőjét újra mossa ;
Fehér leplét, tiszta leplét
A futó hab elkapdossa.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert hiába tiszta a gyöles,
Benne többé semmi vérjel :
Ágnes azt még egyre látja,
Épen úgy, mint *akkor éjjel*.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Virradattól késő estig
Áll a vízben széke mellett ;
Hab zilálja rezgő¹⁰ árnyát,
Haja fürtét kósza szellet.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással
Fehér sulyka messze villog.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

És ez így megy évről-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül ;
Harmat-arca hó napon ég,
Gyöngé térde fagyban kékül.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Őszbe fordul a zilált haj.
Már nem holló, nem is ében ;
Torz-alakú ránc verődik
Szanaszét a síma képen.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa —
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.

Ó, irgalom atyja, ne hagyj el.

Jegyzetek. — Ágnes asszony tudta, sőt elősegítette, hogy kedvese a férjét éjjel, midőn az már alszik, megölje. A bűn elkövetése azonban oly borzasztó hatással van Ágnes asszonyra, hogy elméje megzavarodik. Lelki zavarának kezdetét már akkor látjuk, mikor véres lepedőjét mosva, izgatottságában a legügyetlenebb kifogások után kapkod. Ekkor feltűnik már első csírájában rögeszméje is: úgy hiszi, nem mehet el a hajdúval, mert még nem mosta ki leplét. A börtön rémületes magányosságában mintegy megérlelődik tébolyodása. Ennek jelei: káprázatai s félelme a megőrüléstől. A törvényszéki tárgyalás izgalma alatt kitör lelki zavara rögeszme alakjában: haza kell mennie — mert szégyelné, ha véres maradna a lepedő. Ezt a vérfoltot mindig ott látja a gyolcson, úgy mint akkor éjjel, midőn kedvese megölte férjét. Egész siralmas életén át csak a vérfoltot mossa, mert lelki szemével mindig ott látja a vásznon.

¹ Ágnes asszony zavarában ügyetlen kifogásokkal él. Kedvese az ő segítségével ölte meg férjét. Ennek a borzasztó bűnnek a tudata zavarja meg Ágnest.

² Ágnes a lelkiismereti furdalásoktól igaztva káprázatokat lát.

³ Törvényszék.

⁴ A tébolytól való félelem gyakran a megtébolyodás egyik előző jele.

⁵ Bevallotta, hogy Ágnes elősegítette a bűn végrehajtását.

⁶ Ágnes asszony annyira még józan eszű, hogy próbára teszi magát, de

már annyira megzavarodott elméjű,
hogy nem érti egészen az ítéletet.

⁷ Legyenek szájalommal irántam.
Kegyelmetek itt népiesen egyes
számmal van összekötve: nézzen
(nézzenek).

⁸ Ez a rögeszme már akkor kezdett benne fejlődni, midőn a hajdu érte ment.

⁹ Egyetértve összenéznek. Szánják az eszelős asszonyt.

¹⁰ A víz felszínén rezeg.

Bor vitéz.

Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bérceken, völgyön,
Bor vitéz kap jó lovára :
Isten hozzád édes hölgyem!

Vak homály ül bérceken, völgyön,
Hús szél zörrent puszták fát,
Isten hozzád, édes hölgyem!
Bor vitéz már messze vágdat.

Hús szél zörrent puszták fát,
Megy az úton kis pacsirta :
Bor vitéz már messze vágdat,
Szép szemét a lány kísírta.

Megy az úton kis pacsirta :
Hova megyen? hova ballag?
Szép szemét a lány kísírta.
Szólt az apja : férjhez adlak.

Hova megyen? Hova ballag?
Zúg az erdő éji órán.
Szólt az apja : férjhez adlak.
Eskű elől szökik a lány.

Zúg az erdő éji órán,
Suhan, lebben a kísértet.
Eskű elől szökik a lány ;
Szól vitéz Bor : Jöttem érted.

Suhan, lebben a kísértet,
Népesebb lesz a vad tájék.
Szól vitéz Bor : Jöttem érted,
Elesett hős, puszták árnyék.

Népesebb lesz a vad tájék,
Szellemaikon hangzik a dal.
Elesett hős, puszták árnyék,
Édes mátkám vigy magaddal!

Szellem-ajkon hangzik a dal,
Indul hosszú nászkíséret.
Édes mátkám, vigy magaddal!
Esküvőre, úgy ígérted.

Indul hosszú nászkíséret,
Egy kápolna romban ott áll,
Esküvőre! úgy ígérted.
Zendül a kar, kész az oltár.

Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja.
Zendül a kar, kész az oltár,
Diszruhában elhunyt papja.

Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog,
Diszruhában elhunyt papja ;
Szól az eskű : kéz kezet fog.

Ezer lámpa, gyertya csillog ;	Künn az erdő mély árnyat hány,
Künn az erdő mély árnyat hány ;	Bagoly sí a bérci fok közt.
Szól az eskű : kéz kezet fog ;	Szép menyasszony színe halvány...
Szép menyasszony színe halvány.	Halva lelték a romok közt.

Jegyzetek. — Bor vitéz harcba ment és elesett. Jegyese hiába várja. Mikor azonban apja máshoz akarja *férjhez* adni, mintha Bor vitéz hívná, megszökik. Az erdő mélyén, éjjel, izgatott képzeletében kísérteties dolgokat él át : találkozik jegyesével, aki ígérete szerint esküvőre viszi. A rombadőlt kápolna újra régi fényében van, az elhunyt pap díszruhában várja és megesketi őket. Másnap a menyasszonyt halva találják meg a romok között.

Ez a ballada is csupa sejtelem, kísérteties jelenet, izgatott lelkiállapot rajza. Nincsenek ugyan párbeszédek benne, de az elbeszélés maga is szaggatott, megvan a *balladai homálya (claire obscure)*, amelyent pl. az *V. László*-ban is láttunk.

Ennek a költeménynek is megragadja figyelmünket a művészi *szerkezete*. A *Bor vitéz*-ben talán a legcsodálatosabb ez a technikai készség. Minden strófa páros sorai a következő strófában mint más gondolatnak a kifejezői a páratlan sorokban ismétlődnek.

Balladák Arany után.

Ocskai Lászlóról való ének.

Írta : Thaly Kálmán.

Kurucok, kurucok, haj szegény kurucok —
Beh megsötétedett ti fényes napotok.

Ó gonosz szerencse, ó keserves óra,
Trencsényi mezőnek vérrel borítója.

Sok ezren borultak ott önnön vérükben,
Mások tántorodtak régi hívségükben.

Labanc már Ocskai ;¹ sok vitéz hadnagy!
Átkozva siratják az ő labancságát :
Vérje meg az Isten állhatatlanságát !

Kemény Beleznai serény Jávorkával,
Ama Bornemissza híres Rác Miskával,

Esküsznek Újvárban egymásnak kezére,
Erős esküvéssel Ocskai vesztére:

Bátor² vérontásom, történjék halálom,
Álnok árulónak bosszúját megállom,
Álnok árulónak bosszúját megállom!

S nyárnak hévségében, ősz sűrű ködében,
Kergetik Ocskait nagy kegyetlen télben.

Beleznai kétszáz labancát levágja,
Pilátushoz küldi őket vacsorára.

Bornemissza véle gyakran kergetődzik,
Rác Miska éjjel is ott környül leskődik...

Jávorka pediglen paraszti ruhában
Egynehány vitézzel csak betör házában.

«Hej Ocskai László, a nagy tobzódástól
Kelj föl immár, érted eljöttünk Újvárból!

Vérünk árulója, most add meg magadat!»
Fölkele Ocskai, de fegyvert ragadott.

Kiverik kezéből s úgy homlokon vágják,
Vér elborította mind a két orcáját.

Viszik már, viszik már, kötve paripára,
Nyargalton-nyargalvást — viszik már Újvárba.

Hogy vitték a kapun, istrázsa kiáltott:
Itt hozzák, itt hozzák az Ocskai Lászlót!

Hadi szék birái ott egybegyűlének,
Hiteszegő felett ők széket ülének.

Irjátok furérok,³ írjad seregdiák —
Vérveres tentával a nagy sententiát:

«Világ példájára feje elüttessék,
Várnak bástyájára karóra tüzessék.

Hadd lássák mindenek: a lator mint jára,
Ki megszegvén hitét, támadt hazájára!»

Mikor rézdobokat megütték a vártán,
Mikoron a sípot megfújták a bástyán:

Akkor a piacon álltak mind fegyverbe,
Kihozák Ocskait vasakkal terhelve.

Ott felzendülének vitézek, hogy láták:
«Öld meg az árulót!» Hozzá azt kiálták.

S ha fejét nagy hamar hóhér el nem csapja:
Testét vitézlő rend ízekké szaggatja!

Föltüzék a fejét a bástya fokára,
Amely néz Nyitrára, egy nagy árbocfára.

Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának
S ott környül kerengvén, ekkép kárognának:

«Kár, kár, kár, kár vala Ocskai Lászlónak,
Ilyen nagy vitéznek — lenni árulónak!

De nem kár hazáját, véréit eladónak
Szemeit kivájni fekete hollónak!»

Már Ocskai László másoknak nagy példa:
Gonosz árulóknak így léssen halála!

Lelküket világon szélvészek kergetik,
Azután pokolnak lángjára vettetik.

Ezt szerzék Újvárbán ezerhétszáztízben,
Szegény magyarokat segítse az Isten!⁴

Jegyzetek. — Ocskai László II. Rákóczi Ferenc leghíresebb és legmerészebb tábornoka volt. A trencsényi szerencsétlen ütközet után (1708) átpártolt a császáriakhoz és szenvedélyesen üldözte régi fegyvertársait. Miután Jávorka kapitány elfogta (1710), lefejezték mint árulót.

¹ Ocskai László a császáriaktól jött át a kuruc vitézekhez, de mikor II. Rákóczi Ferenc ügye kezdett rosszra fordulni, visszaszökött a császáriakhoz. A kurucok később elfogták és mint árulót lefejezték. Életéről Thaly Kálmán nagy munkát írt. Jókai Mór regényben, Herczeg Ferenc drámában dolgozta föl történetét.

² Bátor : ámbátor.

³ Furérok : katonai hivatalnokok.

⁴ Thaly Kálmán ezt a balladát is egy névtelen kuruckori költő ajkaira adta, aki közvetlenül Ocskai László lefejezése után foglalta volna versekbe az áruló kuruc brigadéros elfogatását és bűnhődését.

Pókainé.

Írta : Gyulai Pál.

Emelkedik a nap már a hegyek fölé...
 Kelj föl párnáidról özvegy Pókainé!
 Tárogató harsan, tenger nép az utcán :
 Szentpáli csatából jó Báthori István.

Fölkél és kitekint, semmit nem hall, nem lát,
 Csak csörgő láncok közt két szerelmes fiát,
 És csak annyit mondhat, több ereje nincsen :
 «Báthori, Báthori, verjen meg az Isten!»

A két fiú hallgat, az ablakra fölnéz :
 Büszke szabad homlok, sebzett arc, béklyós kéz,
 Könny, sóhaj, fájdalom mélyen eltemetve,
 Hogy a sokaságnak ne telhessék kedve.

«Ti fiaim vagytok, anyátok vagyok én!
 — Kiált Pókainé föleszmélve büszkén —
 Övé a győzelem, miénk a becsület,
 Oh, de hogy lássalak vérpadon titeket!»

Jár-kél öntudatlan, fátyolt vet magára,
 Fekete a fátyol, jól illik arcára,
 Gyűrűt és nyakláncot, minden ékszert elhányt,
 Csak szemén szikrázott drága, nehéz gyémánt.

«Nagyságos fejdelem — és elcsuklott szava —
 Elítélt fiáért könyörög az anya.

Én könyörgök, nézz rám, én, aki gyűlöllek ;
Térdelek, mint szolga, sírok, mint a gyermek.»

Trónján ül Báthori, Erdély fejedelme,
Szívében aluszik irgalmas kegyelme,
De haragja ébren, bosszúja szomjú még,
Büszke homlokáról oda van a fönség.

«Im ítelt közöttünk Isten sujtó karja,
A pártütő hadat sírhalom takarja ;
Gyáván, nyomorultan fut Békesi Gáspár,
Fiaidra Pallos, reád gyalázat vár.»

«Gyalázat énreám, Békesire átok?
Én szívből gyűlöllek, ő trónodra vágyott.
Fiaim a székely szabadságért küzdtek,
Vitéz fiaimnak bocsáss, kegyelmezz meg!»

Nem felel Báthori, ingerülve kél fel,
Inti Pókainét s kimutat kezével,
Bitófák állanak sűrűn ott a téren,
Székelyek függenek rajtok harmincnégyen.

«Pártütés a székely híres szabadsága,
Elfelelte : székely támad, székely bánja!
Nem vagyok festett kép, nem leszek gyermekbáb,
Fejedelemmé tőn Isten s Erdélyország.»

«Verjen meg hát Isten, támadjon Erdély fel!»
Kiált Pókainé, s többé nem sír, térdel ;
Nagy fájdalommal lelkén nagyobb elszánást szül,
Elfordul kevélyen és távozni készül.

«Megállj!» szól Báthori s arca rettentő lesz.
Megáll és leborul : «Kegyelmezz, kegyelmezz!»
«Egyiknek kegyelem, a másik haljon meg,
Válaszd ki, amelyik kedvesebb szívednek.»

Kegyetlen kegyelem, fájóbb öröm-búnál,
Báthori hős lehetsz, de atya nem voltál!

Szegény Pókainé, mint egy tébolyodott,
A börtönbe rohant s faira omlott.

«Hol vagy János, Péter? Hisz' mindkettő él még...
Melyitök kedvesebb? — Oh irgalmas szent ég!
Melyiket szeressem?... Szóljatok igazán!»
Fiai zokognak: «Anyám, édes anyám!»

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,
A bús atyafiak elhozták a papot;
Villog már a pallos, belépett a hóhér;
Porkolábtól rabot, anyától fiút kér.

Felsóhajt most Péter: «Én ifiabb vagyok,
Kedves bátyám, érted szívesen meghalok!»
Többet is mondana, de nem tud mondani,
Mintha még eszébe jutott vón' valami.

És felel a bátyja: «Oh neked mátkád van,
Neked élni kell még hosszan, boldogságban,
Lásd, én úgy maradtam, mint szedett szőlőág,
Az én mátkám meghalt: a székely szabadság.»

«Haljunk mind a ketten!» egymást átölelik,
Anyjoknak kebelén nyugosznak fejeik,
Anyjok tébolyodva kiáltja szüntelen:
«Melyiket szeretem, melyiket szeretem!»

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,
Az anya, a fiú, a pap imádkozott,
Villog már a pallos, előbb lép a hóhér:
Porkolábtól rabot, anyától fiút kér.

«Nincs, nincs, nincs! csak egy van, csak egy, egyetlenegy!»
Sikolt Pókainé és szíve megreped.
Péter átölelve tartja és nem látja,
Hogy' suhan ki gyorsan a hóhérral bátyja.

«Hol van János bátyám, hol van? Mondjátok meg!»
A bús atyafiak könnyekkel felelnek.

Kiáltás hangzik fel a vérpad lépcsején :
 «Temess anyám mellé, s élj boldogul, öcsém!»

Jegyzetek. — *Gyulai Pál* (1825—1909) jeles magyar költő, novellaíró és a legkiválóbb magyar irodalmi kritikus (műbíráló) volt.

A *Pókainé* cselekvénye Báthory István erdélyi fejedelem korában játszik. A mese előzményeit, mint Aranyánál is, itt is csak a ballada folyamán ismerjük meg. A kétszínű és örökösen összeesküvő Békés Gáspár, akit Miksa királyunk Erdély vajdájává akart megtenni, 1575-ben sereget gyűjt Báthory ellen, az erdélyi elégedetlenkedőket fegyverbe szólítja és Marosvásárhely felé vonul, hogy a székelyekkel egyesüljön. Evvel a mozdulattal Báthory időt nyer, összegyűjti seregeit és Kerellőszentpálnál (délelőtt 10 órától késő estig tartó ütközetben) Békés seregeit tönkreveri; magának Békésnek is menekülnie kell. A lázadók fölött a kolozsvári oszrágygyűlés ítél: kilenc főurat lefejeztek, harmincnyet pedig fölakasztottak. Evvel az ütközetrel kezdődött Báthory független erdélyi fejedelemsége és hatalmának fejlődése.

Ágota kisasszony.

Írta : Kiss József.

Táblabíró volt az édesapja,
 Kicsi telkét, házat rája hagyta,
 S mióta az örökébe lépett,
 Folytatja az ősi mesterséget :
 Van egy pöre — azt míveli nagyba :
 Épen úgy, mint hajdan édesapja!

Furcsa pör az! szomorú is, víg is,
 Aki hallja, mosolyog is, sir is.
 El is mondja fűnek-fának rendre,
 S nincs, kitől ily biztatást ne nyerne :
 „Jó Ágota, az isten megáldja!
 Nagy keresztet mért a sors magára.”

Régesrég volt. A megyéhez járult,
 Panaszt tenni keserves bajául :
 «Kertem alatt jár az ellenségem,
 Rontja-bontja ősi örökségem,
 Gyilkos Kőrös! Fogát feni rája,
 Fékezze meg a vármegye szája!»

Össze is ült a bölcs megye nyomba,
 Hogy a Kőröst felelőre vonja,
 Dikcióztak annyit és oly szépen,
 Fennmaradt a híre a megyében!
 De a Kőrös tovább évre-évről
 Részt hasogat Ágota kertjéből.

Beállít a főispánhoz sírva,
 Az írását saját keze írta,
 Tömerdek az öreg betű benne,
 Hátha így több foganatja lenne!
 S helyreütni, hol a toll tán vétett :
 Jó Ágota maga jött a végett.

Rókamállal bélelt ódon mente —
 Főispánhoz másba' dehogy menne!
 Fonnyadt nyakán aranyos lánc fénylik,
 Recés keztyű ér a könyökéig,
 Ó-divatú köszönése, bókja,
 Mintha saját édesanyja volna.

«Méltóságod! — s elful zokogásba,
 Borsószik ő méltósága háta,
 Csitítgatja, nevezi hugának,
 Majd végére jár ő a bajának :
 Kicsi telkét vármegye megváltja,
 Megfizeti s kárát maga bánja.

Fölforr erre Ágota kisasszony :
 «Nem eladó az én ősi jussom!
 Semmi kincsért, soha semmi áron!
 Az a kis kert egyetlen barátom,
 Emlékimnek csöndes dajkálója,
 Dehogy tudnék lemondani róla!

Minden göröngy ottan nekem drága,
 Emlékeztet fényre, ifjúságra,
 Tavasz-éjre, amilyen azóta
 Nem volt, nem lesz — és pacsirtaszóra,
 Mely a szívben ah, csak egyszer csendül.
 Élő rege elhunyt jegyesemről!

Egy rózsatőt oltánk együtt ketten
 Holdvilágnál harmatos kertemben,
 Aztán elment — a szabadság hívta,
 Isten tudja, merre, hol a sírja!
 Kápolnánál látták utoljára,
 Oh, de él még, él a rózsafája.

S talaját is, magát is megvédem!...
 Adja vissza az írásom, kérem!
 A királyhoz fogok vele menni,
 Ő fog nekem igazságot tenni,
 Ráparancsol majd a vármegyére,
 Hogy az árva jussát miként védje!...»

Reszket a dér sárguló harasztton,
 Egyre vénül Ágota kisasszony,
 Hajában a fekete szál gyérül,
 Alig marad itt-ott egy emlékül.
 Fényes szemét homályosra sírta,
 A tollat már forgatni men bírja.

Zárkózottabb — nem olyan, mint régen,
 Ritkán látni virágos kertjében,
 Fájhat neki a pusztulás képe,
 Azért nem mer nézni a szemébe.
 Gyilkos Kőrös! pusztít kényre-kedvre,
 Már-már rózsatőjét fenyegetve.

Jó szomszédok titkon, lopva, lesből,
 Kiássák a rózsafát tövestül
 És ültetik beljebb évről-évre,
 Az örök szent irgalom nevébe!
 Sűrű homály két szemét megszállta,
 Oda a kert — de ő már nem látja!

S tavaszestén rózsatője mellett
 Csalódásban újra elmerengett,
 Rózsaillat hírt hoz neki róla,
 Ki már várja szép találkozóra,
 S lelkén emlék — pacsirtaszó csendül
 Olthatatlan örök szerelemről!...

Jegyzetek. — Kiss József (1843—1921) a balladában Arany János követője volt. Ismertebb balladái még a *Simon Judit*, *Gedővár asszonya* és *A rabasszony*. A népballadák magyaros fordulatait, szólásait is szívesen alkalmazta.

A ballada.

A ballada megrendítő tárgyú, szaggatott meséjű kisebb elbeszélő költemény. Ha balladákat hasonlítunk össze egymással, a következő közös sajátságokat vesszük bennük észre :

1. **A balladák tartalma megrendítő.** Erős szenvedélyek félrevezetik az embert s miután nagy bűnre vetemedett, a bűn következményei megsemmisítik.

2. **A balladák elbeszélő módja izgatott, hézagos, töredékes.** A mese némely fontos része egyáltalában nincs elmondva, inkább csak az olvasó sejtésére van bízva. A többi részen is mintha félhomály derengene. (Claire obscure.) A párbeszédek használata szembetűnő. Evvel és gyors menetükkel a balladák némileg hasonlítanak a drámai munkához.

A *claire obscure* elnevezést a festőművészetből vették. A világ legnagyobb festőművésze, Rembrandt képeit ilyen félhomályos háttérrel festette; ebből csak annál élesebben tűndöklök ki a kép főalakja, amely — pl. Krisztus — önmagából, testének vakító fehérségével világítja meg a kép középpontját, a főcselekményt.

3. **A balladák dalszerű formája** hasonlónak teszi ezeket az elbeszélő költeményeket a lírai költeményekhez is. A balladának van bizonyos lírai hangja. A költő nem nyomja el teljesen érzelmeit.

A ballada az északi népeknél fejlődött ki leginkább. A déli népeknél az énekelhető kisebb elbeszélő költemények neve : románc. A románc, a déli népek jellemének megfelelően, nem szereti a félhomályt, a titokzatos és hézagos előadást, hanem teljes verőfényben, részletes összefüggésben mutatja be az eseményeket. A ballada vázol, a románc fest. A ballada a komorabb, hangulatú északi népek műfaja.

A ballada és a románc tehát abban hasonlítanak, hogy énekelhető elbeszélések; abban különböznek, hogy mindegyikben más-más az elbeszélés módja. A ballada inkább csak jelzi, a románc részletezi az eseményeket. A ballada egy kiváló magyar tudós, Greguss Ágost szerint: *dráma dalban elbeszélve* (azaz elbeszélő költemény tragikus tartalommal, énekelhető versekben).

Beöthy Zsolt szépen fejtegeti, hogyan mutatkozik a balladában és a románcban az északi és déli természet különbsége:

«Északon a természet zordon és mostoha. Ég, föld, víz komor nagyszerűséggel terjed el. Színek játéka ritkán gyönyörködteti a szemet. A hangulatnak e komorsága és mély megdöbbenései jutnak kifejezésre az északi költészetben. A tenger sivatag partvidékei, a mocsaras tájakok kietlene, az égbe meredő sziklák csodás alakjai, a vizet és hegyesúcsokat borító köd a végtelenbe ragadják a képzeletet. Ez a határtalanba csapong s homályos és titokteljes látványokkal népesedik meg. Ahol nem láthatunk tisztán, ott a rejtelmes vesz erőt lelkünkön s képzeletünk a való által nem korlátozva, szabadon szállong. Ime a sejtelemhez, titokszerűhez való vonzódás magyarázata az északi énekekben.»

«A déli természet maga is egészen más s gyermekét is mássá alkotja. A nap tisztán sugárzik alá s hegyet, völgyet, házakat, mezőket tisztán világít meg. A való alakjai, színei élesen tűnnek szembe; semmi sem mosódik el; a rémeknek, rejtelmes alakoknak nem marad helyük. Innen a déli népek költészetének átlátszó tisztasága, fénye, derűje. A színek elevenek és ragyogók. A déli népek énekeinek színező, leíró, festegető hajlama is az őket környező természet gazdag színeire s ezeknél fogva a színben, képben való kedvtelésre vihető vissza. Folyamatosabban haladnak nyomról-nyomra; kevesebbet sejtetnek, mert kevésbbé is sejtének.»

A legszebb külföldi balladák a skót népballadák. Ezeket a 18. század közepén Percy Tamás skót püspök gyűjtötte össze. A skót, angol és skandináv (azaz dán-svéd-norvég) népballadák a középkorban virágoztak, de ebből a gyűjteményből lettek először ismertessé. Nem sokkal utóbb Herder németre is lefordított belőlük néhányat és ezek hatása alatt kezdte Bürger az első műballadákat írni. Majd a század végén a legnagyobb német költők, Goethe és Schiller is sok balladát írtak. A székely népballadákat Kriza János gyűjtötte össze. (*Vadrózsák*, 1863.)

Goethe balladái közül a legismertebbek: *Der Schatzgräber*, *Der Zauberlehrling*, *Erlkönig*, *Ballade*, *Hochzeitslied*, Schiller balladái közül: *Die Bürgschaft*, *Der Ring des Polykrates*, *Der Handschuh*, *Die Kraniche des Ibykus* stb.

Nálunk a negyvenes években bukkantak föl az első népballadák Erdélyi János gyűjteményében. Az elnyomatás éveiben Gyulai Pál mutatott be néhányat.

A műballada első magyar művelői, Kölcsey Ferenc és Kisfaludy Károly, német minták nyomán indultak. Czuczor Gergely *Szondi*-ját sokat szaval-

ták. Vörösmarty Mihály (*Szilágyi és Hajmási*) és Garay János (*Kont*) balladái közel állnak a verses elbeszéléshez, szónokiasak. Legnagyobb balladaköltőnk: *Arany János*.

Arany János már a szakadságharc előtt is írt próbaképen balladát. (*Rákócziné*). Később pedig annyira fejlesztette ezt a műfajt, hogy a világirodalomnak legnagyobb balladaköltője lett, akit Gyulai «a ballada Shakspeare»-jének nevezett.

Külön jellemvonása Arany balladáinak :

a) a *népiesség*, amelyhez a népballadák tanulmányozása szoktatta hozzá ;

b) a *magyar tárgy* : vagy népünk életéből vagy történelmünkéből vette témáit (egyetlen kivétele *A walesi bárdok*, de annak is láttuk nemzeti vonatkozásait) ;

c) a lelkiismereti összeütközés heves foka, vele a balladák izgalmasabb levegője és hatása, meg a *claire obscure* művészi fokozása ;

d) a bűnhődés nála nem testi, hanem mindig *lelki halál* ; lelki betegeknek művészi rajza utolérhetetlen ;

e) a balladák páratlan szerkezete, amely szervesen összefügg az elmondott események fejlődésével. (*Szondi két apródja*, V. László, *Bor vitéz*.)

Aranynak minden balladáját ismernünk kell. (Idei kötelező házi olvasmányunk !) A legjellemzőbbek még : *Rákócziné*, *Both bajnok özvegye*, *Török Bálint*, *Az egri leány*, *Zács Klára*, *Éjjéli párba*, *Hídatadás*, *Tengeri-hántás*, *Vörös Rébék* stb.

Arany János követői közül leginkább Gyulai Pál tűnt ki balladáival. Kiss József egészen Arany nyomdokait taposta. Jeles balladái vannak Tolnai Lajosnak (*A szegény vándorlegényről*), Szász Károlynak (*Bánfi Dénes csókja*) és Zalár Józsefnek (*Zizim*, *Hunyadi László*).

VERSES ELBESZÉLÉSEK.

A honvéd özvegye.

Írta : Arany János.

Csatába ment az ifjú honvéd,
Kemény, véres volt a csata ;
Tengernyi néppel küzdve, megtört
A felkelők kicsiny hada ;
De megtartá a tért, hol az nap
Élet-halálra ütközött :
Mert ott esett el mind a téren ! ...
A honvéd is azok között.

Ottan feküdt a haldoklók közt,
Nehéz két sebbel kebelén ;
Két seb ... mind a kettő halálos —
Egyik jobb, másik bal felén ;
Nyílt éktelen, mély, iszonyú, de
Már fájdalom nélkül amaz ;
A másik, ámbár láthatatlan,
Gyötrőbb... mert a szívben van az !

«Nem volna én nekem siralmas,
Az ifjú felnyög, felkiált —
Rövid életemre koszorúnak
Föltenni e dicső halált;
S panasz nélkül fetrengenék itt,
Ha eltiport testemen át
Diadalra száguldanának
A harci fújó paripák.»

«Ha buzgó vérem hullatása
Éretted, ó te drága hon,
Nem esett volna ily hiába ...
Múló jegy összedőlt romon!
Ha áldozat gyanánt esém el,
De nem mint síri áldozat,
Mely, vérrel önti bár meg a sirt;
Beléje életet nem ad.»

«És enyhe voln'e kő alattam,
Ez a halál-vetette ág,
Ha láthatnám még egyszer őket,
Kikért ez a szív élni vágy;
Ha vég álomba csókolhatná
A hív nő e bágyadt szemet,
Ha már egy búcsú-pillanattal,
Megláttam őt s gyermekemet.»

«Isten hozzád, lelkem fiacskám,
Bús létifán kis árva lomb,
Játéka minden fürgetegnek,
Mely gyöngé ágaidra ront.
Isten veled, hölgy... ó te nem rég
Menyasszony és már özvegyem:
Mért oly soká nem élek, mint fog
Szerelmem élni szíveden!»

Száll a sóhaj... elhunyt az ifjú,
Egyedül — annyi nép között!
Bajtársi még látták elesni,
Nem már, midőn elköltözött.

Széles, nehéz, sötét szárnyával,
Mikép egy óriás madár,
Árnyazta bé a vérmezőt egy
Homályos felleg... a halál.

És a feledség, mint súlyos köd
Borult a völgyre vastagon;
Elkezdte a harcok enyészete
Rombolni a halottakon:
Nem ismeri többé meg a nő
Férjét — az apa nem fiát;
Rokonért rokon, mátkáért mátká
A tért hiába futja át.

De a két értelmű halálnak
A kósza hír is kötve hitt:
Sokáig várta sok beteg szív
A harcból vissza kedvesit.
A honvéd ifjú hölgye is várt...
Napról-napra kikérdezett
Minden madárt, minden szellőt,
A haremzőről érkezett. [mely

Minden nap éledt, minden este
Kihalt szívében a remény;
Viselte már a hervatag bút
Arcán — nem még a gyászt mezen;
Majd fölvevé a bánatos mezt
És... arca rózsaszín leve:
Ő is azokhoz lőn hasonló,
Kiknek szép özvegy a neve!

Mint a virághoz, mely kitárta
Kelyhét, a méhek és lepék,
Gyűlvén hozzája szép imádók,
Kinyílt szívét meglepék;
Azóta szellőt is, madárt is
Még sürgetőbbben vallata:
S midőn, amit várt, bizonyos lőn...
Kezet más ifjúnak ada.

Feledte a feledhetetlent
S midőn a nászi vigalom
Beállta, szíve síma volt már,
Mint rég elült, ó sírhalom,
Melyen az élők gyönyöréül
Hímes, virágos fű terem...
De már alant porában a port
Rég elenyézté a verem.

Víg a menyegző; cseng a jó kedv;
Hullámoz a dal és zene;
Sugár gyanánt lejt a menyasszony,
Hódít, varázsol kelleme;
Künn rémes éjjél átkozódik,
Fű, sír dühében a vihar:
Benn az öröm jár tölt kehelllyel,
A zene szól, a tánc szilaj.

Egyszerre — mint éj a villámtól —
Megnyilatkozik a terem:
Küszöbjén sárga, véres arccal
Megáll a honvéd hirtelen.
A vigadók egymásra néznek,
Rémülve felsikolt a hölgy,
Alatta, mint mélységes örvény,
Indul, forog, süllyed a föld.

«Ne félj, ne rettegj a hivatlan
Vendég miatt, ó szép ara!»
Így bűg a honvéd bánatos, de
Komoly, ünnepies szava.
«Ne reszkess a férjtől, ki férjed
Körében ím meglátogat,
Nem fogja visszakövetelni
Sem szívedet, se' jobbodat.»

«Jöttem, hogy, amit sejte a hír,
De nem láttak tanú-szemek,
Amit te hinni úgy siettél —
Halálomról meggyőzzelek.

Igen! Mi elváltunk: szabad vagy;
Enyém a sír, tiéd a jog, —
Mert a halottak nem pörölnek,
És én azok közül vagyok.»

«Eldobtad a tiszteletes gyászt,
Korán vetéd el azt, korán,
Maglehet, e gyász néha-néha
Emlékeztetett volna rám;
És eldobád — hajh, mint csalód-
Azt is, aminél egyebet [tam!
Alig szerettél bennem: egykor
Hiú bálványod... nevemet.»

«De nem vádollar... ó, e vádat
Inkább magamra emelem:
Annyi őszinte érzemenyért,
Mit eltékozla kebelem,
Annyi reményért, mely csalárdlón.
És annyi esztelen hitért,
Szerelmemért, mely végtelen volt...
És íme most itt van: *mit ért!*»

«Élj boldogul... ez könnyű annak,
Ki, mint te, oly hamar feled —
Még egy rövid szó gyermekemről,
Azután, hölgy, Isten veled:
Légy anyja és nem mostohája,
Nehogy eljöjjen egy napon
És elvezessem kézen fogva
Öt is oda, hol én lakom!...»

Víg a menyegző; cseng a jókedv;
Szól a zene, a tánc szilaj;
Künn rémes éjjél átkozódik,
Fű, sír dühében a vihar — —
Mi elremíté a menyasszonyt,
Nem volt egyéb, mint *képzelet*,
Mosolygva nyújtja karját táncra...
Aztán feled, feled, feled!

Jegyzetek. — A költemény 1850-ből való, de csak Arany János halála után jelent meg. A honvéd özvegye: Petőfi Sándorné Szendrey Júlia. — A költő a következő Shakspeare-idézetet tette költeménye élére:

... Gyarlóság, asszony a neved!
Csak egy rövid hó; még a gyászcipő sem
Szakadt el, melyben könnyé olvadt
Niobeként kísért ki szegény
Atyám holttestét: s ím, ő, *épen ő*.
Férjhez megyen ... (*Hamlet.*)

Pán halála.

Írta: Reviczky Gyula.

Alkonybíborban úszik a hajó.
A tenger keble álmodón piheg.
Csélesap zefir ¹ az arra illanó
Hab leplét pajkosan lebbenti meg.
Langyos párázat rezg a légben;
A holdtányér az alkonyégen
Bágyadt színéből lángba olvad át ...
Köröskörül merengő némaság.

Lent a hajóba'
Pattog a nóta.
Durva hajósnak
Víg lakomátul
Keble kitágul;
Szűknyakú korsók összekocódnak.
Perdül a kocka, csalfa szerencse
Pörgeti arra, pörgeti erre.
Ölben a lányok,
Ing a ruhájok.
Szív az ajak hiblájai ² mézet.
«Lezbia, csókolj! Éljen az élet!

Éljen a kedvnek mámora, gőze,
Éljen a vágy, mely minden időbe'
Inni mohón kéjserleget unszol.
Nines zene, bor, lány, hol Kocitusz ³ foly!»

S még hangosabb lesz a hajófenék,
 Szitok, kurjantás röpköd szertesztét.
 Padlóra öntik a cæcubumit,⁴
 Tiberiuszt, a császárt, így köszöntve.
 Egy ifjú pár függöny mögé búvik;
 Pajkos manó inceselkedik körötte.
 Mások szilaj cordaxot⁵ lejtének
 S a gondtalan, a dévaj istenek
 Láthatlanul vegyülnek el e körbe.

És hallga, a hajó kormányosa
 Hangot hall, mely nevén szólítja zordul.
 «Thamus!» ... Ki az? Ki volna! Nem csoda,
 Csak feje zúg, csak füle cseng a bortul.

De ni! Nem volt ez az előbbi hang?
 «Thamus!» ... No várj, nem tréfálsz meg, bitang
 S felmegy, hogy lássa. Gyönyörű az éj;
 Ezüstszegélyű a hullámkaréj,
 A tengerből lágyan kirezgenek
 A csillagok, vagy tán najád-szemek?⁶
 S távol, hová a szem sötétben ér,
 Etóliának partja feketél.⁷

Thamus körültekint figyelmesen.
 Lélek se. Minden néma, nesztelen.
 Csalódott mégis s már indulna vissza,
 Lent kocka várja, bor s tüzes Melissza;
 De ím a titkos hang az éjhomályba'
 Harmadszor is Thamus nevét kiáltja.
 «A földi hang embertől jó; ez égi.
 Ki vagy? Mi kell?» — Thamus szepegeve kérdi.

Harsány szózat zúg erre át a légen,
 Meghallják lent is a hajófenéken
 S ez ige hallik: «Thamus, vén hajós,
 Légy tudtodon kívül ma jós,
 Elérve Palodesz magaslatot,
 Add hírül: A nagy Pán halott!»⁸

S elnémul a duhajkodó csapat.
 Nem kell a korty, nem izlik a falat.
 Thamusnak nem jó álom a szemére;
 Magába száll, merengő, meghatott
 S midőn Palodeszt a hajó elérte:
 A part felé.
 Kiáltja, mint a szózat rendelé:
 «Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!»

S egyszerre — ily csodát ugyan ki látott? —
 Megindulnak fák, bokrok és kövek.
 Halk zokogás kél, elhaló sirámot
 Kínos nyöszörgés, jajgatás követ.
 Velőt rázó, mély sóhajok keringnek,
 Sírás hangzik fel, csukló, szaggatott.
 De kétségb' esve túlzokogta mindet:
 «Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!»

«Némán hever hétcsovű fuvolája,
 Amellyel nimfákat rémítgetett.
 A föld mátul rideg, zord, néma, árva;
 Nem élnek rajt' a játszi istenek.

A szatirok, szilvánok és najádok ⁹
 — Minden bokorban istenség lakott —
 Ott hagytak fát, füvet, forrást, virágot ...
 Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!

A természetből elszállott a lélek.
 Eztán a földön isten nem mulat.
 Nem lesznek többé gondtalan kedélyek,
 Jön a szívet fásító öntudat.

Egyhangúság, elmélkedés unalma ...
 Ó, Thamus, ezt jelenti jóslatod!
 Megszűnt az istenek pogány uralma.
 Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!»

Hallják ezt a hajósok, de nem értik.
 Meghalt a nagy Pán? — Álmélkodva kérdik.

Ki fejti meg e százhangú siralmat? ...
 Ti embersorsot intéző hatalmak,
 Ó, küldjetelek fényjelt e vak homályba,
 Hogy mit jelent a természet siráma?

És zúg az erdő, hús szellőcske támad,
 Az éj sötétje szürkéségre bágyad.
 A lejtőn finom ködburok lapul
 S titkos szózat kél íme válaszul:

«Pán és családja meghalt. Él az Isten;
 Nem fűben, fában, kőben, de a szívben.
 A kicsapongó istenek halottak,
 Kora lejárt a dölyfös boldogoknak.

A szenvedők bírják eztán a földet,
 Édes gyönyör leszén hullatni könnyet.
 Az erdő hallgatag, szelíd magánya
 A búsulóknak lesz vigasztalása.

Ki szomorú nem volt, az mind pogány.
 Ő rendelé ezt így a Golgothán,
 Ő, aki jámbor, irgalmas, szelíd
 S elvette a világnak bűneit.»

És ím kelet felől, ahol pirosra
 Leget, párát a hajnal fénye fest:
 Az ég alján, a földdel összefolyva,
 Feltűnik a kereszt.

Jegyzetek. — A költemény meséje egy régi keleti mondán alapul. A kereszténységnek a pogányságon aratott győzelmét és az élvezeteket hajhászó görög világ letűnését művészi módon mutatja be a költő.

¹ Zefir : langyos szellő.

² Hibla : híres méztermő hely az ókori Sziciliában.

³ Kocitusz : alvilági folyó.

⁴ Cæcubum : hely Latiumban.

⁵ Cordax : erkölcstelen tánc.

⁶ Najád : tündér.

⁷ Etólia : görögországi tartomány.

⁸ Pán : ókori pásztoristen, az erdők vidám lakója, aki a bozótok között és a tisztásokon enyelgett és táncolt.

⁹ A szatirok, szilvánok, najádok, nimfák : a rétek, erdők, völgyek, vizek istenei.

Vándormadár.

Írta : Ábrányi Emil.

A gályá reng ... s a méla tengerész
Fáradt szemével a magasba néz!
Borongó, síró alkony-ég alatt
Lát fönn repülni vándormadarat.

«Hová, hová bolyongó kis madár?
Utánad éj ... előtted nincs határ, —
Süvölt a szél ... kel a vihar legott,
Szállj árbocomra, jer, pihenj meg ott!»

«Jó tengerész! Én nem pihenhetek:
Vágy ragad engem és szívem beteg!
Sietnem kell az óceánon át,
Hogy megláthassak egy távol hazát!»

... Csillag kigyul, — mint égi biztatás
Reszket felé ... nincs vezetője más!
A mindenségben minden elpihent,
Csak a madár száll a magasba fent.

És újra virrad ... újra alkonyul ...
Szigetre ér, hol üdvbe, kéjbe fúl
A földi lét és gazdag illatár
Csábítva int: «Állj meg, szegény madár!»

Maradj velünk ... itt éden a világ!
Balzsam a lég s nem hervad a virág!
Feledd hazádat, — úgy is mostoha!»
«Hazát feledni nem lehet soha!»

És száll tovább ... dús városokba tér,
Hol gondtalan pompázik a ledér,
Aranykalitban száz madár cseveg
S a csüggedt vándort így marasztja meg:

«Bohó madár! Nem kinez a bilincs, —
 Jutalma jólét és fájdalma nines!...
 Sivár honod mily boldogságot ad?
 Hisz koldus és zord!» «Koldus és szabad!»

«Fészked leverve... kővel megdobált,
 Dalod gúnyolta s gyötrelmedre vált,
 Mi vonz hát hozzá, valld meg igazán?»
 «Önző rabok ti! Az az én hazám!»

Tovább, tovább!... Vergődve, fázva bár,
 Röpül tova a bujdosó madár,
 A hideg ürbe tétován tekint,
 Meg-megalél s tovább röpül megint...

És végre látja!... Ott a völgy, halom!...
 Honából reng a késő fuvalom...
 Remegve, égve, mámorral tele
 Omlik az édes honi földre le...

Szétnéz utólszor... észrevétlenül,
 Elhagyva, árván egy sírdombra ül...
 Ajkán rebegve végső dal fogan,
 Leejti szárnyát... s meghal boldogan!...

Jegyzetek. — Lírai hevületű verses elbeszélés: a hazaszeretet dicsőítése jelképes történet alakjában.

A karthagói harangok.

Írta: Kozma Andor.

A pápai öreg kollégium terme
 Csupa vén diákkal zsúfolásig telve.
 Ajkuk néma, mint a faragott képeknek,
 Pedig verekedő vad fickók lehetnek:
 Több homlokon, arcon beforradt sebhelyek
 Kemény hideg-vasra valló emlékjelek;
 Van kinek hiányzik félkeze, féllába...
 Ilyenek is járnak Pápán iskolába.

Ki históriában kutat világeszmét,
 Tudós Bocsor István professzor tart leekét
 Tavaly Debrecenben még Enying követje,
 Alig egy fél éve még tömlőcre vetve,
 Most Bécs kegyelméből, rendőrtől figyelve,
 Megint katedráján a hatalmas elme.
 Tilalmas részére a honi történet,
 Hanem Karthagóról s Rómáról beszélhet.
 Ím, beszél is bőven ékesszavú ajka,
 Visszatért diákok szomjan csüngnek rajta.

... «S a dicső Karthagó, mondja a professzor,
 Végső viadalra keseredett ekkor.
 Ezer éves multját üti vala arcul,
 Hogyha lemond gyáván a rátukmált harcrul.
 Maga dölyfös Róma egyedül ha támad,
 Nem győz hős haragján Karthagó hadának.
 Barbár Massinissa, gaz numid szövetség,
 Ez pecsételé meg Karthagó elestét.

Ám Karthagó népe a bús végveszélyben
 Nagyszerű halálra buzdult föl kevélyen.
 A nemzeti zászlók lobogtak kibontva,
 Tódultak alájuk, nőtt a had naponta.
 Karthagói férfit asszony nem marasztott,
 Hont védeni mentek urak és parasztok,
 Kereskedőt üzlet, mesterembert szerszám
 Nem kötött le többé, — beálltak ezerszám.

S a zsönge diákok az iskola padját
 Fegyverért esengve önként oda hagyják ...
 Ó, a boldog ifjak, ép erős legények,
 Mint irigylik őket rokkant lábú vénnek!
 S ezek is elmentek, nem sujthatva mással,
 Sujtani az ellent bátor, bölcs tanáccsal.
 Talpra pún! Fegyverre! Ne hagyd ős hazádat!
 Nincs kard? — Egyenesre igazítsd kaszádat!
 Nincs elég húr újra, hogy nyílad röptesed? —
 Van hajuk a nőknek, kösd rá s azt feszítsed!

Lelkes honleányok örömet lenyírják
 S szereli aranyhúr a harcosok íjját.
 De a hadhoz pénz kell s Karthagónak nincs már,
 Rég rabolja Róma, kiürült a kincstár.
 Karthagói delnők, híres csodaszépek,
 Viselnek gyémántot, igaz-gyöngyös éket,
 Smaragdot, rubintot, zafírt, ametisztet,
 Napkeleti topázt, díszét minden dísznek —
 S most leszedik sorra, ami rajtuk drága
 S közkincsül teszik le honuk oltárára.
 Ó, szent hazafiság magasztos tűz-láza!
 Az egész Karthagót felgyújtja, felrázza.
 Mindent a hazáért!... S kiki egyetértett:
 Sem Isten, sem ember, — első a közérdek!
 Bástyakőért tornyot, templomot döntöttek
 És a harangokból ágyúkat öntöttek!...»

Mily prelekeció ez? Úgy zeng, mint az égbolt...
 Esmél a professzor, elhallgat, — elég volt.

Hogy is volt? — Karthagó, harangok és ágyú...?
 Mily anakronizmus, tudatlan és bárgyú!
 S mégis: a teremben nem mosolyog senki,
 Csönd van... tüzes arcok... s könnyezik mindenki.
 Nem szól a professzor; ha még szólna: torkán
 Kitörne, mely fojtja, a zokogás-orkán.
 Ül sokáig némán, sóhajt keserveset:
 «S Karthagó — elesett.»

Jegyzetek. — A *karthagói harangok* hőse Bocsor István (1807—1885)
 a pápai református főiskola híres tanára.

A verses elbeszélés.

Ha a költő részletesebben kidolgozott eseményt vagy egész eseménysort mond el költeményében, munkája verses elbeszélés. Tárgyát egyaránt veheti a történelemből vagy a jelenkorból s földolgozhatja komoly felfogással vagy vidám hangon. Ebben az epikai műfajban a helyzetek rajza rész-

letező, a jellemek kidolgozottabbak, az elbeszélés kényelmes menetű.

A nagyobb terjedelmű verses elbeszélések nem egyszer az eposz benyomását keltik. A verses elbeszélést azonban élesen megkülönbözteti az eposztól az isteni beavatkozás és a csodás elem hiánya.

A magyar irodalom bővelkedik szebbnél-szebb verses elbeszélésekben. Ilyenek Vörösmarty Mihálytól: *Eger, Cserhalom, Szép-Ilonka*; Petőfi Sándortól: *A helység kalapácsa, Bolond Istók, Az apostol, Salgó*; Arany Jánostól: *Murány ostroma, Az első lopás.*

VERSES REGÉNYEK.

A délibábok hőse.

Írta : Arany László.

Mult évek emléken el-elborongok,
Az ifjúság szép kertjét átfutám,¹
Nem vágyom én — midőn még semmi gondot
Nem ismerünk — a gyermekkor után,

Midőn fülembe játék zaja zsongott
S mi a remény, cél, küzdés, nem tudám :
A gyermek-émlék tán mosolyra kelt,
De megnyugszunk benne: szép volt s letelt.

Más korszak az, mit lelkem néha fájlal,
Fölszítva hamvadó emlékeket:
Ama hívő kor, melyben pelyhes állal
Vártam dörögni a sötét eget;²
Hívém, lelkemben egy szép ideállal,
Hogy majd elűzünk minden felleget
És akkor börtön és trón szétomolván,
Az «egy akol s pásztor»³ támad ki romján.⁴

(A költő elmondja, hogyan elmélkedett ifjúkorában a zsarnokság megdőléséről, a testvériség és jog uralmáról. Az eszmék, mint a szesz, tisztulnak. Az erjedés azonban kínos és nehéz. Itt van Hübele Balázs példája. Balázs kisbirtokú családból származott és korán árván maradt. Egy agglegény nagybátyja neveltette. Miután elvégezte gimnáziumi tanulmányait, jogász lett Pesten. Eleinte eljárt az előadásokra, utóbb pajtásai elvonták a komoly munkától. Úgy élt, mint

többi léha társa : kocsmázott, kártyázott, tüntetéseket rendezett. De végre meg-
unta a haszontalan időpocsékolást s nagyratörő lelkesedésében drámák írásába
fogott. Így kergette a délibábokat. Közben beleszeretett egy finomlelkű úri leányba,
Réfalvy Etelkébe, de a helyett, hogy nőül vette volna szerelmesét, útra kell Olasz-
ország felé, hogy küzdjön az olasz egység megteremtéséért. Réfalvy pedig levitte
leányát egy vidéki nőrokonához feledni. A szerelmében hű Etelke hiába várt
Balázusra. Végül is férjhez ment. Balázs az olasz földről Angliába került, meg-
ismerkedett az angol kereskedelmi élettel, látta az úri pompát és munkásnyomort.)

Gyárakban, dockban ⁵ szívesen barangol

S ráfogja, hogy zajuk «kedves zene».

— Lám, így csinál vasból aranyt az angol,

Így változik gyémánttá kőszene!

S ilyenkor vágya messze elcsatangol;

Nekünk is otthon így s ez kellene,

Dock a Dunán, gyárak, sokféle gőzgép,

Akkor mi is lehetnénk ily dicső nép!

S mint London változó derű- s homálya,

Az élet árnya s fénye úgy suhan

Vegyest előtte: kincsek garmadája

S koldusbot együtt és szomszédosan

Dús tárlatoknak millió csudája

S nyomor, pizsok, bűn a külvároson,

A Hyde-park ⁶ bűvölő sok büszke szépe

S odább a Southwark ⁷ satnya, kósza népe.

Nép, kiknek e földön nincsen hazájok.

Gyárban nyomorgják át az életet,

Nyirkos lakokban, hol kór, fene, tályog,

Rongy, gaz, gyerekjaj, inség, bűn ered,

Hol a sötét tudatlanság kóvályog

S nem kapni sem ígét, sem kenyeret,

Nincs egy derült sugár, se' cél, sem eszme

S hömpölyg az ember egy tömegbe veszve.

Hol, mint föveny viharban, elsodorva

Elvész az ember, nincs név, nincs egyén,

Mint a salak-vas, egy torz tömbbe forrva,

Torlódnak egymás hátán és hegyén;

Ha egy kihull is, nincs miatta csorba,

A többi összetorlik könnyedén

És nem marad se' hire, sem hiánya,
Kipusztul, elvesz: nincsen, aki bánja.

Balázs ilyféle eszméken borongva
És Mill-Stuart ⁸ s Proudhon ⁹ forog kezín;
Tünődik a föld-rente, tőke, munka,
Túlnépesülés nagy kérdésein;
Megúszható-e ez, vagy elbukunk a
Társadalmi özönvíz mélyein.
Olvas, tanul, hogy nyitját megtalálja,
S minél mélyebbre néz, csak nő homálya.

Nagy tenger ez. Mit rejt lenn rémes alja,
Nem látja szem; titkos, mint a jövő.
Ha olykor egy vihar föl-fölkavarja,
Sok ismeretlen titka színre jó;
Rém-serge egymást ott lenn tépi-marja,
Csak a vész napjain bujván elő...
S Balázs megáll a partokon figyelve,
Míg sorsa fordul s másra tér figyelme.

*(Mikor Balázs hazaérkezett külföldi barangolásaiból, első dolga volt, hogy
fölkeresse nagybátyja nemesi házáat a tiszamenti buckák mellett.)*

És bátyja otthon ölelő karokkal
Fogadja a várva-várt jövevényt;
Kínálja papramorgóval,¹⁰ borokkal,
Hoz friss cipót, hideg kolbászt, lepényt,
Aztán pipát tölt rátermett marokkal.
Asztalra helyez egy öblös edényt
S pipázva, iddógálva is vegyest,
Beszélgetés között eltelt az est.

Másnap Balázs szétnéz az agglegényes
Tanyán; ah, mily kietlen, idegen!
Kongó szobák, kis ablakok, szegényes
Butorzat, régi puska egy szegen,
Nagy sárkemence (ő a gőzre kényes)
Könyvtár gyanánt naptár lóg zsinegen,
Bűzhödt cselédház, füstös konyha, pitvar,
Gazos kert, rongyos ólak, sáros udvar.

Ásítva ácsorognak jobbra-balra
 Pár vén agár, s néhány lassú cseléd,
 És bátyja szidja — borsót hányva falra —
 Kinek kezét, kinek lábát, belét,
 Vagy «béle istenét». — «Hopp, erre-arra!
 Kész lesz-e minden, lesz-e jó ebéd?
 Sok renyhe nép! Holnap mind elcsapom.
 Nem mondtam-é: ma lesz a névnapom.»

S valóban gyűlni kezd üdvözlétére
 Egész vidéknek színe és java.
 Első, ki már korán reggel betére,
 A peckes agglegény: Horpasz koma.
 Ő a vidéki ifjúság vezére,
 Ki mindenütt, csak otthon nincs soha,
 Magát s lovát a környék tartja ki, —
 Utána meg jön mindjárt Szij Muki.

Muki kemény fiú, de most baj érte,
 Gyengélkedik szegény, köhög, beteg;
 Egy bácskai legény jött a vidékre,
 Mulattak együtt, volt egy kis petek,¹¹
 Megettek gyertyát, lóport, szösz, de végre
 Amaz — valódi bácskai gyerek —
 Ólom-golyókat is kezd nyelni sorra,
 Nyelné Mukink is, ám torkára forra.

Jön Vermes úr is, rozzant vén batáron,
 Mely szíj-rugóin erre-arra hintál,
 Ő legnagyobb úr ott vagy tíz határon,
 Csak pénze nincs, mert mindig nagyba fundál,¹²
 Termésit el nem adja semmi áron,
 Számítja szüntelen, hogy ára mint áll,
 Örökké háborús hírben bízik,
 Míg vermeit megrontja a zsizsik.

Egy percre majd Szikár úr is behajtat;
 Őt százfelé száz dolga kergeti:
 Ügyvéd s kupec: vesz. ád, perl, végrehajtat,
 Mondják, hogy a zsidót is rászedi,

Megcsal ha bír s aztán szid, hogy te csaltad,
 A hír sok cifra dolgát hirdeti,
 De, bár gyalázzák s megvetik titokba',
 Tűrik maguk közt, mert pört dob nyakokba.

S most egyik a másik nyomát taposta,
 Ki önkényt jön, kit hajt a szél s eső;
 Sok jót kívánó Marci, Jóska, Pista,
 (Köztük Etelke férje is, Dezső)
 Majd jönnek a pap, rektor s holmi kosta,¹³
 Egypár cigány is — névnapot leső —
 Így egyesülve alkot szép egészet
 Tisza-zugban a tudomány s művészet.

És jöttek, ámbár lassúbb kényelemmel
 Tiszánk mentének ős alakjai,
 Minőt az ember messze földre nem lel,
 Erő, egészség prototypjai;¹⁴
 Gyönyörűség csak rá is nézni szemmel,
 Hogy megtömik dolmányát tagjai,
 Mily domború mellű, arasznyi vállú,
 Boglyas, de vas-fejű, borzas szakállú.

E vas-fej a fokos-csapást kiállja
 És épen oly kemény, makacs belül:
 Új eszme vagy reform nem ideálja,
 Nagy ügy legyen, miért ő felhevül,
 Előbb az eszmét jól belé pipálja
 Magába, rajta hosszasán el-ül,
 Nem rest, de biz' nem is izeg-mozog,
 Nem nyargal elv terén, csak úgy kocog.

Nem gőgös, arra nem kevély, ha gazdag,
 De büszke rá, hogy úr, bármily szegény.
 Csak úgy beszél magáról: «Mink parasztok» --
 (Pedig nyomán a sujtásos legény)
 Nagy címre nem vágy, mert az drága maszlag
 S gúnyolja is, de szíve rejtekén
 Örül, ha Pesten pénzt szórva-szórja,
 Hogy érte a pincér nagyságosolja.

Különben otthon eltanyáz magában,
 Az ősi földet szántja és veti;
 Panaszkodik: sok pót-adó nyakán van,
 De megfizet, ha nem kerülheti;
 Izgágaság nincs a vér-alkatában,
 Szociológ-ábránd sem kell neki,
 De, bár nem elvből, sem tapasztalásból,
 Hű forradalmár ő, merő szokásból.

Nagyapja, apja másfél század óta
 Mind nagy kuruc volt s erre ő hiú;
 Hozzá szokott s — quo semel est imbuta,
 Servabit testa odorem diu,¹⁵
 S mikor fülébe sír egy régi nóta
 S elönti keblét titkos honfi-bú,
 Úgy elkáromkodik a szent honért, —
 Talán maga sem tudja, hogy miért.

S névnapi ott még számosan begyűlnek,
 S aztán elékerül sok jó ital
 És fölriad — midőn belé hevűlnek —
 A «Jaj be huncut» és a többi dal;
 Nem nagy gyönyör biz' ez zenészi fűlnek;
 Egy dúdol, a másik nagyot rivall, —
 De bár a bass el-eltér a primótól,
 A honfi érzelem sokat kipótól.

Balázst ölelgetik, nap hőse köztök,
 Kikérdezik, kört alkotnak körüle:
 — Az angolok hát úgy-e nagy különcök?
 — Hát a miniszter gyapjús zsákon ül-e?
 — Jó-é a plumpudding, a whisky, böfcsztök? ¹⁶
 — Calaisig a nagy tunnel sikerül-e? ¹⁷
 — Hozott-e bicskát s más efféle cikket?
 — Miféle játék az a híres cricket? ¹⁸

Közben meg a «kabai asszonyt» idézik: ¹⁹
 Egy-egy kvaterka bort leöntenek,²⁰
 Aztán egymás keserveit tetézik,
 Jog-eljátszás miatt kesergenek,

Az elvesző hazát búsulva nézik,
 Forognak ajkukon az «istenek»,
 Majd szétoszolnak : pár dalol s iszik,
 A többi meg vitáz vagy ferblizik.

Baláznak oly visszás most e mulatság
 S emléke össze-vissza eltünődik :
 Ó mennyi ős erő, de mennyi vadság!
 Eszébe jutnak a szép szende ladyk,²¹
 Az angol estélyek, nemes szolidság,
 Imádkozással kezdődő ebédik,
 Az illatos teák, csendeske whistek,²²
 Beszédes ajkú, kedves, csacska missek.²³

S borát csak úgy színleg érinti nyelvvel,
 Kérdéseikre sem felel sokat ;
 Elméje terhes újítási tervvel,
 Szervezni kell e társaságokat,
 Alkotni kört, komoly cél s józan elvvel,
 Nemesb irányú mulatságokat,
 Nem tudja még hogyan — de bármi jobbat :
 Felolvasó estélyt vagy vándor clubbot.

Hanem midőn zaj, láрма csendesülve,
 Uralmat nyer hegedű s cimbalom,
 S már hangszerével csaknem összenőve
 Méláz el a cigány a bús dalon,
 S szeszélye, kedve most dalt dalra szőve,
 Zokogva sír húrján a fájdalom :
 Balázs szívébe is mélyebbre járt
 E hang, mint bármilyen Haydn, Mozart.²⁴

Ó érzi : mint el tudna andalodni ,
 E ringató érzelmen hosszasan,
 Egész lelkével a dalhoz tapadni,
 Beszívni azt, gyönyörtől ittasan ...
 De nem felejtí, hogy ki kell ragadni
 Lelkét ez álomból, mely átkosan,
 — Bénítva tetterőt, bágyasztva testet
 A magyar jellemén, mint rozsdá, tesped.

(Balázs javítani akar népén, értékesíteni óhajtja külföldi tapasztalatait, kultúrpolitikai és nemzetgazdasági eszméket hirdet, de honfílarsai gyanús szemmel néznek rá vagy megmosolyogják. Végre is lemond a haza boldogításáról és elfásulva indul neki annak az életnek, amelyet kortársai élnek: az úri semmittevésnek. Boldog, akit nagy álmok nem gyötörnek.)

Boldog, ki lassan nyomról lépve nyomra,
Egyszerre útján nagy szirt nem mered,
Akit nem égetett tudási szomja
S nem terhel sok mohón falt ismeret,
Meg nem csömörlt, maradt ép szíve, gyomra,
Jóízűen eszik, alszik, szeret,
Ki ifjan ifjú volt, kedvet kitombolt,
Aztán családra, életmódra gondolt.

Ki a jövőnek adta ifjúságát,
Majd cserbe hagyja ifjúsága is;
Korán ha megnyitá tavasz-virágát,
Könnyen befagy s kopár lesz a fa is;
Ki lelke ifjú ép rugékonyságát
Hamar feszíti, gyorsan lankad is:
Aranyt tojó tyúk a jövő, de dőre
Kézzel ne vágd föl a begyét előre...

Jegyzetek. — Arany László, Arany János fia, a 19. század második felének kiválóbb költői közé tartozik. Verses regényének (1873) hőse egy tehetséges magyar ifjú, ki a szabadságharc bukása után merész célokat tűz maga elé, de akaratereje lassan elgyöngül s visszasüllyed a falusi nemesházak népe közé.

¹ Arany László ifjúsága az önkényuralom és a kiegyezés korára esett.

² Az 1860-as évek.

³ Utalás a «világszabadság»-eszmekörű társadalmi alakulásra.

⁴ Ezzel a két versszakkal kezdődik a verses regény.

⁵ Dock: tengeri hajók építő és javító helye.

⁶ Hyde-park (ejtsd: Hájd-park): londoni liget.

⁷ Southwark (ejtsd: szötherk): London egyik része.

⁸ Mill Stuart: angol filozófus és híres nemzetgazdasági író (1806—1873).

⁹ Proudhon (ejtsd: Prudon): francia szocialista író (1809—1865).

¹⁰ Papramorgó: a pálinka tréfás elnevezése.

¹¹ Petek: zenebona, pörpatvar.

¹² Fundál: tervez.

¹³ Kosta: tanító.

¹⁴ Prototypjai: mintaképei, példányai.

¹⁵ A latin szálló ige értelme: a

virágedény sokáig megőrzi a virág illatát.

¹⁶ Plumpudding (plömpudding): rummal leöntött tésztásétel; whisky (viszki): angol pálinka; böfztök: vesepecsenye.

¹⁷ Tunnel: alagút.

¹⁸ Cricket (kriket): angol labdajáték.

¹⁹ Mit mondott a kabai asszony?: Mért ne innánk komámasszony.

²⁰ Kvaterkázni: apránként poharazni.

²¹ Lady (lédi): úrhölgy.

²² Whist (viszt): angol kártyajáték.

²³ Miss (missz): kisasszony.

²⁴ Haydn, Mozart: 18. századi híres osztrák zeneszerzők.

A verses regény.

A verses regény a prózában írt regény mintájára készül.

Szerzőjének ugyanazokat a követelményeket kell szem előtt tartania, mint a prózában írt regény írójának.

A verses regény hangja többnyire erősen lírai. A költő — megmegszakítva meséjét — kedvteléssel szövi munkájába a maga egyéni érzelmeit és a tárgytól nem egyszer elég távolálló elmélkedéseit. Ez a szubjektivitás erős vonzóereje a verses regénynek.

Világirodalmi értékű Byron angol költő *Don Juanja* és Puskin orosz költő *Anyegin* *Eugénje*. Arany János *Bolond Istókja* töredék alakjában is művészi remek. A műfaj jeles példája Arany Lászlótól: *A délibábok hőse*.

A REGÉNY.

A modern kornak a dráma mellett a regény a vezérműfaja. Ez a műfaj a maga nagy hatása, bámulatos elágazása és világképet tükröző hivatása miatt szinte kikívánczik az elbeszélő költészet keretéből. A szépirodalom iránt érdeklődő közönségnek a színházbajáráson kívül a regényolvasás a legkedveltebb foglalatossága. A regény mindenhová eljut, épen úgy mint a hírlap.

A regényíró, drámaíró és hírlapíró, ha erkölcsi alapon áll, nagy hivatást teljesíthet. Ellenkező esetben egész korok kútmérgezője és egész nemzedékek tönkretévője lehet. A művészi szabadság nevében tömérdek tollforgató rontja a világot. Míg egyes országokban az élelmiszerekkel való mérgezést szigorúan büntetik, a lelkek rombolói szabadon dobálják szét silány nyomtatott betűiket.

A regényről általában.

A regény nagyobb terjedelmű prózai elbeszélés. Meséjét érdekes életű emberek élményei alkotják. Az író úgy adja elő történetét, hogy hőseinek életfolyása során az elmúlt korok jellemvonásai vagy a modern társadalom viszonyai minden sajátosságukkal kibontakozzanak az olvasók előtt. A jó regény nemcsak érdekes mesét, elágazó bonyodalmat, eleven leírásokat, eredeti jellemeket és meggyőző lelki elemzéseket ad, hanem egyúttal mélyreható korrajzot vagy sokoldalú társadalmi képet is fest.

A regénynek első kelléke az érdekesség. Ha az írónak nincs gazdag fantáziája, nincs könnyed mesekitaláló képessége és nincs az olvasót magával ragadó stílusa, hiába iparkodik tehetsége hiányait ívekre terjedő lelki elemzésekkel, természettudományi gondosságú leírásokkal és bölcselkedő párbeszédekkel leplezni. A lelki elemzés, leírás, társalgás szintén elsőrangú tényezői ugyan a jó regénynek, de nem pótolhatják a vonzó mesemondást.

Az erkölcsi alap sem hiányozhatik a magasabb irodalmi színvonalra törekvő regényből. Ha az író laza erkölcsi érzéke, léha fölfogása kellemtelenül érint, élvezetünk meg van rontva s a regény már nem lehet irodalmi becsű.

A kompozíció biztossága nagy érték. Csak a céltudatosan megtervezett és gondosan fölépített alkotásban lehet jól elhelyezni az írói mondanivalókat.

Elengedhetetlen a lélekrajz biztossága. Ha az író gyöngén jellemez s lélektani megokolásával nem tudja elhíttetni meséjének igazságát, a műveltebb olvasó kedvetlenül teszi félre regényét.

Mindezekhez járul a stílus művésziessége. Ez szinte elválaszthatatlan a jó regény fogalmától. Jellemző erő és egyéni íz nélkül a stílus nem kelti az igazi művészet hatását.

Az epizódoknak a regényekben épen olyan nagy szerepük van, mint a nagyobb verses elbeszélésekben. Ezeknek az epizódoknak szerves összefüggésben kell lenniük a főmesével. Terjedelmük nem lehet túlságosan hosszú és lehetőleg jellemezniük kell a regény kiválóbb hőseit.

A regény fajtái.

Ha a regény meséjének korát tekintjük, akkor a regény kétféle: vagy történeti regény vagy társadalmi regény.

Ha a regény tárgyát vizsgáljuk, akkor igen sok faj bukkan föl előttünk: így a lovagregény, pásztorregény, kalandorregény, utazási regény, családi regény, szalonregény, művészregény, tudományos regény, fantasztikus regény, háborús regény, bűnügyi regény, népies regény, polgári regény, ifjúsági regény, stb.

Hangulat szerint van: komoly regény, érzelmes regény, víg regény, szatirikus regény, humoros regény.

A földolgozás módja szerint: idealista regény, romantikus regény, realista regény, naturalista regény, lélekelemző regény, bölcselő regény, irányregény.

Az idealista regényíró eszményi világfelfogás irányítja, meséje nemes stílusban szövött. (Jókai Mór.) — **A romantikus regényíró** jellemzi a képzelet merész szárnyalása, a jellemek rendkívülisége, a helyzeteknek sok megdöbbentő fordulata és a patetikus nyelv. (Kemény Zsigmond.) — **A realista regényíró** az emberek gondos megfigyelője, az aprólékos vonások gyűjtője s a való élet ábrázolója. (Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc.) — **A naturalista regényíró** leír minden jellemzőt, ami útjába akad s különös kedvvel mutat rá az emberi cselekvések szennyes mozzanataira. (Móricz Zsigmond.) — **A lélekelemző regényíró** az emberi lelket vizsgálja valamilyen adott helyzetben vagy esemény fejlődése során. (Gyulai Pál.) — **A bölcselő regény** az író világszemléletének ábrázolása egy arra alkalmas mese kapcsán. (Eötvös József.) — **Az irányregény** a társadalmi bajokat bírálja s új eszméket hirdet. (Ha ismert személyekről szól: **kulcsregény**, durvább formájában **pamfletregény**.)

A regényeknek túlnyomó nagy részében a szerelmi bonyodalom a főmotívum. Ritka az olyan regény, melyben az író szerelmi történet nélkül is tudja szórakoztatni olvasóit. Bizonyos, hogy ez nehezebb művészi feladat s az ilyen regény a jövő regényírásának egyik magasabb válfaját fogja alkotni. Az ezerszer megismételt szerelmi történeteket ma már annyira unják a magasabb igényű olvasók, hogy igazán kivételes tehetségű írónak kell lennie annak, aki ezen a kihasznált területen is újat nyújt.

A történeti regény.

A történeti regény írója a multba helyezi meséjét. Főhősét többnyire a maga képzeletéből alkotja meg s inkább csak mellékalakjaiban mutatja be a történelemből ismert személyeket. A korfestés hűségét mindig szem előtt kell tartania s ezért a regény megírása előtt gondos tanulmányokat kell végeznie az egykorú források és az újabb történeti munkák alapján. E nélkül regénye tele lesz tévedésekkel s a műveltebb olvasók mosolyogni fognak tájékoztat-lanságán.

Az író a történeti tényeket és a történeti jellemeket nem változtathatja meg tetszése szerint. A történeti igazság nem tűr lényegbe vágó módosítást s a köztudat hamisításának fogja föl az ismert események és személyek merész újjáalkotását. Ezért fordulnak szívesebben a történeti regényírók a magántermészetű mesékhez. Ilyenkor csak az illető kor szellemének helyes tükröztetésére s a társadalmi élet, lakóhely, öltözködés korhű leírására kell ügyelniük. A költött személyek a korviszonyok keretei között szabadon mozoghatnak, míg a történeti személyek kötve vannak a történettudomány tanításaihoz és a hagyományokhoz.

A történeti igazság hűségét az író sohasem fogja elérni hosszadalmas külső leírásokkal (bútorok, ruházat, fegyverzet). A művelődéstörténeti jellegű aprólékos részletezés még a tanultabb olvasót is untatja. A kor szellemét kell éreztetni s nem szabad az olvasó elé önteni az előleges forrástanulmányoknak egész anyaghalmazát. Régibb történeti regényíróink olyan részletezést vittek munkáikba, hogy az olvasók csak nehezen birkóztak meg fejtegetéseikkel. Az újabbak viszont nagyon könnyedén fogták föl feladatukat és sem maguk nem tanultak eleget, sem az olvasót nem tudták beleringatni a mult idők szellemébe. Mindazonáltal van sok olyan kiváló történeti regényünk, amelyekben a régi kor embereinek lelke a környezettel együtt igaz történeti hűséggel s a mellett mégis a költészet gyönyörködtető üdeségével bontakozik ki.

A társadalmi regény.

A társadalmi regény írója a maga korának társadalmi életéből meríti meséjét. Hősei épen úgy lehetnek a legfelsőbb társaságok tagjai, mint a középosztály gyermekei,

a nép fiai vagy a külvárosok munkásai. Bizonyos, hogy a regényírónak jól kell ismernie azt az erkölcsi levegőt és azt a foglalkozási ágat, amelybe hőseit helyezi. A környezetrajz mindennél fontosabb. Ha csak képzelődését vagy felületes szemlélődését használja forrásul, munkája nem sokat ér. A társadalmi regény ugyanis nem elégedhetik meg ezerszer hallott szerelmi történetek újból való elmondásával, hanem vagy problémákat vet föl vagy találó körképet fest. Mindenesetre érdekesnek kell lennie, mert a regényben semmiféle lelki elemzés és leíró aprólékosság nem pótolhatja a mesemondás lüktető elevenségének és találékonyságának hiányát.

A nagyobb becsvágyú írók szívesen kísérleteznek a regényciklussal is. Regényeiket akként fűzik egymás mellé, hogy azok külön-külön befejezetek legyenek, de azért több regény mégis művészi egységet alkosson. Így jobban be tudják mutatni egy-egy kornak társadalmát a legváltozatosabb helyzetekkel és legjellemzőbb egyéniségekkel.

A regény a világirodalomban.

Már az ókori **görögöknek és rómaiaknak** is voltak regényeik, de a műfaj igazi kibontakozása az újkorba esik.

A 16. századi olvasók a **lovagregényekben** gyönyörködtek. Ezek a romantikus eposzokhoz hasonlítottak. Tündérszép királykisasszonyok, győzhetetlen hercegek, gonosz varázslók és félelmes óriások szerepeltek bennük. A csodálatos kalandok után a hős és szerelme megmenekült minden veszedelemtől, ellenségeik pedig elvették büntetésüket.

Kedves olvasmányai voltak a 16. és 17. században élő olvasóknak a **pásztorregények**, a **heroikus regények** és a **pikáró-regények**. A **pásztorregényekben** ókori pásztorok, a **heroikus regényekben** ókori hősök, a **pikáró-regényekben** alacsonyrangú kalandorok szerepeltek. Az utóbbiak a való életet iparkodtak bemutatni, míg az előbbieik képzelt hősök választékos társalgásával szórakoztatták az olvasót.

A világirodalom egyik leghíresebb regénye a 16. században élő **Cervantesnek** *Don Quijotte*-ja. Cervantes (ejtsd: Szervantesz, 1547—1616) nagy jellemfestő erővel s a humor, komikum és szatíra ritka

átérzésével írta meg regényét. A kiváló regényíró ifjúkorában katona volt. A törökök ellen vívott lepantói tengeri csatában elvesztette bal karját, Algirban hadifogságot szenvedett. A muzulmán rabságból való kiszabadulása után nagy nyomorúságban élt.

Cervantes regénye. — A regény hőse, egy spanyol nemes (spanyol kiejtéssel Don Kihóte, franciásan Don Kisot), egyedül él a vidéken s idejét lovagregények olvasásával tölti. Végül már azt hiszi, hogy mindazok a lehetetlenségek, melyeket halomszámra összeolvasott, valódi hőstettek. Folyton csak csatákról, párbajokról, üldözött királyleányokról és tündérek-ről álmodozik, olyannyira, hogy maga is utánózni vágyódik regényeinek hőseit. Elővesz egy rozsdamarta páncélt, kemény papirosból sisakot készít s ráül egy kehes gebére. Szerelmi eszményképének kiszemel egy vaskos parasztlányt, csatlósának pedig egy rest parasztot, Sancho Pansát (olvasd : Szancsó). Erre útnak indulnak : a hórihorgas lovag csontvázlován, a kövér csatlós számaron. Útközben egész sor nevetséges kaland esik meg a lovaggal. Egy szélmalmot képzelődésében óriásnak hisz s nagy dühösen neki esik. Később két szerzetest lát ösvéren egy kocsi mellett, ezek az ő szemében királyleányt elrabló bűvészek. Majd ismét csúnyán elverik holmi ösvérhajtók, kiknek ő meg akarja mutatni, hogyan kell bánni egy lovaggal. Vendégfogadóba viszik, itt lovagkastélyban képzele magát, a vendéglőst pedig a kastély nemesurának gondolja. Egy más alkalommal megtámad egy birkanyáját, melyet hadseregnek tekint, míg a pásztorok ködobásokkal el nem kergetik. Később egy borbélyal találkozik, ettől elrabolja tányérját. Azután gályarabokat szabadít ki s arra akarja őket-kényszeríteni, hogy hódoljanak imádottjának. Sok csalódás után kiábrándulva hal meg otthonában.

A regényírás terén a 18. században nevezetes mozzanat **Defoe** (ejtsd Difó, 1661—1731) angol író Robinsonának megjelenése. Ez a könyv a lakatlan szigeten élő matróz történetét rendkívül érdekesen beszélte el, úgy hogy nyomában európaszerte fölvirágzott a kalandos utazási regényeknek, a robinzonádoknak, divata. — **Swift** (Szvift, 1677—1745) angol író Gulliverének hőse fantasztikus birodalomban jár, bekalandozza a törpék, óriások, tudósok és lovak országait. Az emberi társadalmat szenvedélyesen gyűlölő regényíró maró gúnyolódással ostorozta kortársait. — Az utazási és a satirikus regény mellett a 18. században megjelenik még az érzelmes családi regény és a humoros regény is.

A 19. században főleg az angol, francia és orosz regényírók vonták magukra az egész világ érdeklődését. — Az angolok között a történeti regényben **Walter Scott** (Szkott, 1771—1832) tört új utat. Meséit többnyire Skótország multjából merítette. Érdekes mese-szövésével és hű korfestésével egész írói iskolát alapított. — A legnagyobb angol társadalmi regényírók egyike **Dickens** (Diknsz, 1812—1870). Nagy humorista, a jószág és bűn küzdelmeinek melegszívű

festője. — **Thackeray** (Szeköré, 1811—1863) regényeiben az angol társadalom sötét háttérrel bontakozik ki.

A franciák közt **Victor Hugo** (Ügő, 1802—1885) romantikus regényíró. Történeti és társadalmi regényei tele vannak meglepő helyzetekkel, szomorú sorsú hősökkel és ragyogó leíró részletekkel. — A realiztikus regényben **Balzac** (Balzak, 1799—1850) alkotott remekműveket. Megörökítette bennök a 19. századi Franciaország egész társadalmát minden erényével és bűnével. — A naturalizmusnak **Zola** (1840—1902) volt a legfőbb mestere. A modern élet sok nyomorúságát és az emberek bűneit sötét színekkel ábrázolta.

A nagy orosz regényírók sorát **Gogoly** (1800—1852) nyitotta meg. — **Turgenyev** (1818—1883) hősei álmodozó falusi nemesek. — **Dosztojevszkij** (1821—1881) a beteg testű és beteg lelkű emberek világát mutatta be. — **Tolsztoj** (1838—1910) a megfigyelések ritka bőségével elemezte az orosz társadalmat.

Néhány híres regény. — **Goethe** : **Az ifjú Werther keservei.** Werther, az eszményi gondolkodású ifjú, szerelmes Lottiba, egy tisztartó fiatal leányába. Werther küzd szerelme ellen, mert Lotti már menyasszony s ezért eltávozik a leány közeléből. De nem tud felejteni. Mikor újból visszatér, Lottit már mint boldog fiatalasszonyt találja. Werther célját-vesztettnek érzi életét s a tébolyultságtól való félelmében öngyilkossá lesz. Lottit barátja tragikus sorsa súlyos betegé teszi. — **Dickens** : **Twist Olivér.** Twist Olivér, a boldogtalan árva, nagyon sokat szenved az emberek rosszlelkűsége miatt. Belekerül egy tolvajbandába is. A gonosztevők először rablásokra akarják kényszeríteni, utóbb, mikor Olivér elmenekül tőlük, életére törnek. Sivár gyermekkor után végre boldog lesz a derék ifjú. — **Balzac** : **Grandet Eugénia.** Grandet apó leánya, Grandet Eugénia, a világtól elzárva él Franciaország egyik kis városában s beleszeret unokatestvérébe, Károlyba. Károly vagyont szerezni az Indiákra indul s a leány a pénztelen fiatal-embert megtakarított pénzével segíti. Öt esztendő múlva Károly gazdagon jön haza s egy befolyásos család leányával házasságot köt. Eugénia vigasztalan, de a hűtlenségért jó tettel fizet : kiegyenlíti Károly apjának tartozását s nőül megy egyik kéréjéhez, majd özvegységre jutva örömtelenül és jámborságban éli le napjait. — **Tolsztoj** : **Háború és béke.** A regény az orosz társadalom képe a napoleoni háborúk idején. A főrangú körök előkelő alakjait és léha mulatozását éppen úgy megismerjük belőle, mint az alsóbb néposztályok névtelen hőseit és rettenetes nyomorát. A véres háború jelei megdőbbséggel realizmussal bontakoznak ki a hatalmas alkotásból.

A regény a magyar irodalomban.

A magyar próza elbeszélés gyökerei a középkorba nyúlnak vissza. A középkorból számos magyarnyelvű legenda és

erkölcsi célzatú rövid elbeszélés (példa) maradt fenn. Ezek azonban latin szövegek fordításai. A 16. és 17. században különböző állatmesék és tündérmesék fordításával találkozunk. A 18. században már több nevezetes külföldi regény fordítása is megjelent.

A magyar regény története voltaképpen **Dugonics András** munkásságával kezdődik. *Etelka* (1788) című történeti regénye nagy sikert aratott s többi történeti regényét is szívesen olvasták.

Az első társadalmi regényt **Fáy András** írta. *A Bélteki-ház* (1832) című regényében nemcsak komoly elgondolású történetet, hanem egyúttal tanulságos korrajzot is adott.

Báró Jósika Miklós (1794—1865) első nagyhatású történeti regénye: az *Abafi* (1836). Mint történeti regényíró Walter Scott tanítványa volt, míg társadalmi regényeiben az egykorú francia regényíróktól tanult. Legszívesebben Erdély multjából merítette tárgyait. (*Az utolsó Báthory, Jósika István.*) Romantikus meséket gondolt ki, daliás hősöket szerepeltetett, bemutatta a régi magyar életet. (*A csehek Magyarországon, Zrinyi, a költő*).

Báró Eötvös József (1813—1871) filozófus-regényíró. A *Karthausi* (1839) egy boldogtalan francia gróf érzelmes életrajza. *A falu jegyzője* (1845) az akkori vármegyei élet rajza. *Magyarország 1514-ben* (1847) Dózsa György parasztlázadásának története. Báró Eötvös Józsefet a gondolatok gazdagságára és az érzelmek nemességére nézve egyetlen magyar regényíró sem múlja felül, de elmékedései és körmondatai nem egyszer vontatottá teszik regényeit.

Báró Kemény Zsigmond (1814—1875) a legnagyobb magyar történeti regényíró. Meséit a törökvilág-korabeli Magyarország és Erdély történeti háttérébe helyezte. A *Rajongókban* (1858) az I. Rákóczi György korában élő szombatos vallású erdélyi magyarok szerepelnek. A *Zord idő* (1862) Verbőczy István korába vezet. Kemény Zsigmond mélyen belehatolt a történelem szellemébe s mesteri módon elemezte az emberi lelket. Pesszimista regényíró. Regényei tragédiák elbeszélés alakjában.

Jókai Mór (1825—1904) meglevenítette munkáiban a magyar történelemnek mindegyik időszakát (*Fráter György, Törökvilág Magyarországon, Erdély aranykora, Eppur si muove*) s a korabeli társadalmi élet számos megragadó mozzanatát (*Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A köszívű ember fiai, Az új földesúr*). Humora vonzó, mesemondása lebilincselő, romantikája csapongó képzeletre valló. Hibája,

hogy legtöbb regényében a mesék valószerűségével és a jellemrajz igazságával nem sokat törődött.

A 19. század második felének társadalmi életéből merítette regényeinek meséit **Mikszáth Kálmán** (1847—1910). Szívesen fordult a régiebb korhoz is (*A fekete város*), de igazán akkor volt elemében, ha kortársairól írhatott. (*Szent Péter esernyője, Beszterce ostroma, A Nosztyiú esete Tóth Marival.*) Különös kedvvel kereste föl regényeiben a felvidéki vármegyék társadalmát. Eleven elbeszélő volt és nagy humorista. Nagy emberismerete, évődő humora és stílusának könnyedsége a legkedveltebb írók egyikévé tették.

A legmagyarabb lelkű regényírók egyike s a tiszta magyar beszédnek páratlan művésze **Gárdonyi Géza** (1863—1922). Lebilincselő módon szövi meséit, remek jelenetei vannak, hangja utánoszthatatlan kedvességű. Társadalmi regényei a mélyen érző szív alkotásai (*Az öreg tekintetes, Ábel és Eszter, Az a hatalmas harmadik*), történeti regényei a mult idők lelkének művészi tükrei (*A láthatatlan ember, Egri csillagok, Isten rabjai*).

A 19. század végének és a 20. század első negyedének magyar társadalmát **Herczeg Ferenc** (1863—) mutatta be regényeiben. Hősei a szalonok előkelő alakjai: biztos föllépésű mágnsok, dzsentrik, katonatisztek. Választékos hangú, biztos tollú író. Élesen lát, érdekesen jellemez. Néhány könnyedén odavetett vonással pompásan kiszínezi egy-egy helyzetet. Társadalmi regényei (*Szabolcs házassága, Lélekrablás, Álomország, Az arany hegedű*) és történeti regényei (*Pogányok, Az élet kapuja, A hét sváb, Az élet kapuja*) egyformán értékes alkotások.

Néhány újabb magyar regény. — Mikszáth Kálmán: A fekete város. Szepesvármegye alispánja, Görgey Pál, a kuruc időkben egy vadászata alkalmával agyonlövi a lőcsei bírót s ezért a lőcsei polgárok bosszút esküsznek ellene. Az elkeseredett küzdelem a lőcseiek győzelmével végződik. Az alispánt elfogják és kivégzik. — **Gárdonyi Géza: Isten rabjai.** Jancsi, a szegény kertészgyerek, a budai dominikánus kolostorba kerül s barát lesz. Így ismerkedik meg IV. Béla király szentéletű apáca-leányával, Margittal, akit híven szolgál. — **Herczeg Ferenc: Az élet kapuja.** Bakócz Tamás, a hatalmas és gazdag esztergomi bíboros-érsek a pápaságra törekszik, hogy annak tekintélyével és anyagi eszközeivel a törököt végképen kiűzze Magyarországból és hazánkat újra nagygyá tegye. Rómába magával viszi kedves unokaöccsét és bizalmasát is. A fiú azonban, egy regényes szerelmi kalandjában akaratlanul árulója lesz a primás terveinek és Bakócz szép álma megsemmisül, a magyarság előtt örökre bezárul az élet kapuja.

REGÉNYEK.

Abafi.

Írta: Jósika Miklós.

Tartalma. — Abafi Olivér, Erdély egyik legelőkelőbb családjának sarjadéka, a lejtő útjára tévedt. Mulatozásban, dorbézolásban tölti életét, elvesz a jó és a nemes iránt való minden érzése s úgy látszik, veszte felé halad. Egy ízben azonban egy gyermekre talál ; a kis fiú Izidórát, Deli Markó leánygáé, eltévedt. Abafi a gyermeket visszaviszi édesanyjához, aki hálás örömmel fogadja s nemes cselekedetéért megszereti a lovagot. Abafi lelkét hosszú idő óta először járja át néki szokatlan meleg, jó érzés, tudatára ébred annak, hogy a jó cselekedet boldogság s elhatározza, hogy jobb útra tér. Egy alkalommal mulatozás közben azt is megfogadja, hogy három hónapig kerüli a társaságát, nem iszik, nem vadászik és erős akarattal ura lesz szavának. E három hónap megerősíti jellemét. Legyőzi szenvedélyeit, visszatér a tisztességes, sőt becsülésre méltó emberek sorába. Lelki átalakulását segíti az a szerelem is, amely övr. Gyulaffiné, Mikola Margit iránt ébred lelkében, aki elhalt gyermekét siratja. Nyílt, egyenes jelleme bátran szembeszáll a fejedelem, Báthori Zsigmond kegyetlenkedéseivel is, a fejedelem és olasz jött-ment udvarnépe ezért meggyűlöli Abafit s egy ízben orgyilkosok támadnak rá. Abafi, a férfiruhában segítségére siető Izidórával együtt kivédi az orvtámadást és elbánik támadóival. Férfias viselkedését véletlenül végignézi Csáki Gizella is, Mikola Margit fiatal rokona, aki egy gyermekleány rajongó szerelmével régóta szereti Abafit, a nélkül, hogy ez észrevette volna rajongását. Csáki Gizella az izgalomtól megbelegszik és lázalmában elárulja szerelmét Mikola Margitnak, aki maga is titkon Abafiról ábrándozik. Most nemes elhatározás kél Margitban : lemond Abafiról és arra törekszik, hogy a lovag figyelmét Gizellára terelje. Nagy fába vágta fejszéjét, mert Abafi ezalatt a fejedelem fiatal feleségébe szeretett bele. Hódoló tisztelettel veszi körül a fejedelemasszonyt s most már a fejedelem seregében, vitézül harcol, s a fejedelem kegyeit is elnyeri. Csata közben egy neki szánt nyíl a melléte férfiruhában harcoló Izidórát sebzí halálra. Abafi megérzi, hogy voltaképen mindig Izidórát szerette s a haldokló leányt nőül akarja venni, majd fogadalmat tesz, hogy Izidóra kis fiát örökre fogadja. A leány halála után kiderül, hogy e fiú Mikola Margit, akinek gyermekét a dajka Izidórától elcserélte. Margit boldog, hogy gyermeke él s ez a boldogság kárpótolja lemondásáért. Abafi pedig az imádott fejedelemasszony kívánságára feleségül veszi Csáki Gizellát, lassankint megszereti őt és boldog házasságot él.

Írója. — Bárá Jósika Miklós Erdély fia volt. Tordán született, de anyja korai halála miatt naggyanyja, báró Bornemisza Anna ófenesi udvarházában nevelkedett, a kolozsvári piarista gimnáziumban végezte tanulmányait és katonai pályára lépett. Résztvett a napoleoni hadjáratokban, majd megházasodott, le-

mondott tiszti rangjáról és gazdálkodni kezdett. Résztvett az 1834—35-iki erdélyi országgyűlésen, ugyanekkor belső ösztöntől vezérelve, irogatni kezdett. 1836-ban megjelent Abafi s ennek sikere ambícióit megnövelte. Jó időre nemcsak legnépszerűbb, de legtermékenyebb regényírónk lett. Első feleségével nem találta meg a várt boldogságot, elvált tőle és újból megházasodott: báró Podmaniczky Juliában találta meg élete méltó párját, aki nehezebb időkben valóságos őrzőangyala lett. A szabadságharc után, mint Kossuthnak hűséges híve, külföldre bujdosott, Lipcséből, Brüsszelből és Drezdából küldözte haza regényeit. A kritika azonban egyre hevesebben támadta kenyérkeresetből szaporán írt munkáit, valóban, a szabadságharc után írt alkotásai nem versenyezhetnek első nagy regényeivel. Számkivetésben halt meg. Hamvait utóbb Kolozsvárra hozták.

Néhány szempont a regény tárgyalásához. — Az Abafi azt az eszmét példázza, hogy az önálló egyéniségek nagyobb erkölcsi erejükkel ki tudnak emelkedni környezetükből: Abafit a maga jó cselekedete és eszményi szerelme kiragadja az erkölcsi romlásból. A cselekvény egységes és körülte Erdély hamisítatlan magyar társadalmá él. A meseszörvés mindvégig érdekes, gyakran romantikus. Az előadást eleven beszélgetések és szép leírások élénkítik. A szereplők rokonszenvesek, Abafi és a négy nő jellemrajza sikerült. A korfestés inkább csak külsőségekben merül ki, az idők szellemének átéreztetéséhez nem elég mély.

A falu jegyzője.

Írta : Eötvös József.

Tartalma. — Tiszaréten a falu papjával, Vándoryval, jóbarátságban él egy nagyműveltségű jegyző: Tengelyi Jónás. Szomorú szívvel szemléli a megyei élet számos visszásságát. Durva és kegyetlen a néppel való bánásmód. Különösen Nyúzó főszolgabíró okoz sok keserűséget a népnek. Nyúzó kegyetlensége kergeti a zsványok közé Violát is, a becsületes jobbágyot. Viola családját Tengelyiéek veszik pártfogásukba. Az alispán felesége egy birtokügyből kifolyólag el akarja lopatni Vándory iratait, ügyvédje pedig Tengelyi nemesi levelét akarja megszerezni, hogy a jegyzőt lehetetlenné tegye. Viola hall a terrvől, értesíteni is akarja a jegyzőt, de az nincs otthon. Erre ő veszi magához az iratokat. A terv kieszelői kifüstölik Violát a zsványtanyáról s halálra ítélik. Később Viola megszökik a fogságból, de a nála levő iratok már Macskaházi ügyvéd kezében vannak. Az alispánné felbérel egy zsidót az ügyvéd meggyilkolására, ezt azonban Viola megelőzi s az iratokat ismét megszerzi. A gyilkossággal a jegyzőt gyanúsítják. Börtönbe is vetik s csak az ügyes zsidónak halálos ágyán tett vallomása révén szabadul ki. Viola ekkor már meghal a csendőroők fegyverétől, de az iratokat még idejében átadja Vándorynak. Az alispánné megmérgezi magát s Violát csakhamar felesége is követi a halálba.

Írója. — Báró Eötvös József Budán született. Jogi tanulmányainak elvégzése után vármegyei szolgálatba lépett, később állami hivatalt vállalt, majd beutazta Nyugat-Európát s gazdag tapasztalatokkal tért haza. Elhatározta, hogy az irodalomnak és a politikának él. Vidéki jószágáról 1840-ben felköltözött a fővárosba s itt csakhamar a legjobbnevű írók és a legtekintélyesebb politikusok között foglalt helyet. Elszántan küzdött a demokratikus eszmék diada-

lár, a népképviselőten alapuló országgyűlésért, a parlamenti felelős kormányért. Az első magyar minisztériumban, 1848-ban, reá bízták a közoktatásügyi tárcát, de a szabadságharc zavarai elől külföldre vonult s csak a Bach-korszak idején tért haza. Az 1867. évi második felelős minisztériumnak is ő volt a vallás- és közoktatásügyi minisztere. Lelkesedéssel dolgozott haláláig. Fejér megye egyik kis községében, Ercsiben, temették el.

Néhány szempont a regény tárgyalásához. — A regény elszántan küzd a jogtalan magyar parasztiért s kérelhetetlenül támadja a nemesi uralom önkényességét. Irányzatossága miatt itt-ott jellemfestése is egyoldalú. A mellékalakok realisabbak. De azért a lélekrajzban sok a kitünőség. A sok kitérés és bősékelkedő részlet miatt a regény nem könnyen élvezhető. Mindenesetre nemes lélek által sugalt mű és hatalmas elgondolás megvalósítása.

Zord idő.

Írta : Kemény Zsigmond.

Tartalma. — A Deák-család omladozó várában él két öreg testvér: Pista bácsi és Dani bácsi. Dani bácsinak van egy gyönyörű leánya, Dóra. Az ország bajba kerül, a török és a német egyaránt fenyegeti. Az öregek szívesen elmennének a német ellen, ha öregségük és betegeskedésük nem gátolná őket. Nehézkés megfontolás után úgy határoznak, hogy házvezetőjüknél, Dorka asszonynál, nevelt fiát, Barnabás diákok, küldik el maguk helyett Budára, Izabella királyné segítségére. Dorka asszony viszont Elemér úrfiát meneszti a katonasághoz, mert nem szívesen látja, hogy a lantos szerelmes Dórába s Dóra sem idegenkedik tőle. Barnabás az egyik korcsmában illetlenül nyilatkozik Dóráról, mire Elemér a fegyverrel bántani nem tudó diákok csúfosan leteperi. Kibékülnek ugyan, de Barnabás nem feleli Elemér győzelmét. Mire Pest alá érnek, Budán már a török az úr. A pesti oldalon hagyják lovaikat s átkelnek a Dunán. Este egy fogadóban jó kedvük támad s megszegik a városbíró szigorú tilalmát. E miatt börtönbe kerülnek. Ez a vesztiük, mert a török a foglyokat a magáéinak jelenti ki. A fogságban megfogadják egymásnak, hogy együtt mennek, együtt munkálják céljukat. Verbőczy Istrán, a híres törvénytudó, időközben értesül Deákek leveléből Elemér és Barnabás hadrakeléséről s azt is megtudja, hogy török fogságba kerültek. Mindjárt elsiel kiváltásukra. Váltásdíja csak Elemérért elegendő, aki azzal a szándékkal távozik a börtönből, hogy Barnabást kiváltja. Ez azonban csalódva Elemér adott szavában, lobogó gyűlölettel tüzelve fölcsap törökönek. Otthon a két Deák-testvér végre bevallja Dorkának, hogy ők küldték el Barnabást. Dorka kétségbeesve figyelmezteti őket tettük balgaságára s ismerve Barnabás vérengző természetét, egyúttal elárulja, hogy ő Elemért küldte el, mert szemet vetett Dórára. Dani bácsi, Dóra, Dorka Budára indulnak, az előbbieket Elemérért, Dorka pedig azért, hogy megfékezze Barnabást. Barnabás azonban az utca kövein már fejét vette Elemérnek. Dorka, látva a véres bosszút, megátkozza Barnabást s a török lovak lábai alatt hal meg. Barnabás később meglakol bűneiért, de elpusztul a Deák-család is. Dani bácsi Elemér levágott fejének a láttára Budán, Pista bácsi meg otthon hal meg. Dóra Izabella királyné udvarába kerül s itt fájdalmas lemondással viseli bánatát.

Írója. — Bárá Kemény Zsigmond Alvincon született, Alsófehér megyében. A nagyenyedi református kollégiumban nőtt fel. Kolozsvárott és Marosvásárhelyt jogi tanulmányokkal foglalkozott, a bécsi egyetemen a természet-tudományi és orvosi előadásokat látogatta, erdélyi birtokain történelmi és irodalmi tanulmányokba mélyedt. Ilyen előkészülettel lépett a politikai pályára. 1846-ban Pestre ment s a Pesti Hírlap hasábjain a centralisták elveiért küzdött. A szabadságharc őt is magával ragadta s a világosi fegyverletétel után bujdosni kényszerült. Az önkényuralom idején átvette a Pesti Napló szerkesztését s híven kitartott Deák Ferenc politikai iránya mellett. Lapjának előkelő színvonala, cikkeinek magas szempontjai, tanulmányainak mélyenjáró fejtegetései legtekintélyesebb politikusaink egyikévé tették. Tagja volt a kiegyezést megalkotó országgyűlésnek, de utóbb vissza kellett vonulnia minden munkától. Gondolkodó képességét elvesztve, földült idegrendszerrel, tehetetlenül élt. Pusztakamaráson halt meg, Kolozs megyében. Ott is temették el.

Néhány szempont a regény tárgyalásához. — Az író lelkiismeretes gondossággal rajzolja a történelem nagy alakjait. Jól ismeri a kort, jól ismeri embereit. Erővel teljes a kor rajza, élettől duzzadó hősei. A korfestésen és jellemfestésen kívül megismerkedünk az író gondolatainak gazdagságával is. Mivel gondolatai mélyen szántanak és stílusa ódonveretű, a regényt csak a gondolkodni szerető, művelt emberek tudják élvezni.

Pogányok.

Írta: Herczeg Ferenc.

Tartalma. — A besenyők híres vezérének, Thonuzobának fiát, Alpárt, a keresztény hitben nevelik Szent István király papjai. Alpár a csanádi káptalan kanonokja lesz Márton néven. Szilaj vére visszahívja a szabad besenyő pusztára, hol a nép várja, de még leküzdi vágyát, melyet a pusztai ébreszt lelkében. Egyszer Szent-Gellért püspök azzal a hármassal megbízással küldi ki, hogy csendesítse le a lázadókat, alázza meg a pusztai asszonyt, Seruzádot s kísérje haza Csanádné leányát, a Konstantinápolyban nevelkedett Zenóbiát. Márton megérkezik a besenyő szállásra. Vérei nagy örömmel fogadják; még uralkodik lelke erős vágyán, levágja Seruzád haját, összetöri a bálványképet s Zenóbiát szerencsésen Marosvára viszi. De már nem a régi többé. Szerelemre gyullad a leány iránt s felbred harcias ösztöne is. A pogányok és keresztények harcában a besenyők élére áll s mikor az összecsapásból a kereszténység győztesen kerül ki, megkezdi visszavonulását. A besenyő szálláson megtudja Seruzádtól, hogy az oroszlanosi monostorban, melyet a szerelmes asszony gyújtott fel, Zenóbia is bennégett. A boldogtalan vezér ezért a tettéért kiutasítja a besenyő szállásról Seruzádot, ő maga elindul a besenyők országába. Az elűzött Seruzád, mikor Alpár utolsó gályája is elhagyja a magyar földet, lovastul a Dunába veti magát.

Írója. — Herczeg Ferenc 1863-ban született Versecen. Középiskoláit Szege-den és Fehérttemplomban végezte, a jogot a budapesti egyetemen. Az ügyvédi pályára készül, de írói sikerei új irányt adtak életének. Nevét az 1890-es évek elején már országosan ismerték, regényeit nagy érdeklődéssel olvasták. színdarabjai fényes sikert arattak. Szépirodalmi hetilapja, az *Új Idők*, a közönség kedves

olvasmánya volt évtizedeken keresztül. A Kisfaludy-Társaságnak már pályája elején tagja lett. A Magyar Tudományos Akadémia több ízben kitüntette és tiszteleti tagjává választotta. Mint országgyűlési képviselő a politikai életben is résztvett, utóbb azonban elkedvetlenedett a közügyektől s visszavonult hűvösvölgyi házába. Írói működése negyvenéves fordulóján, 1926-ban, országos ünnepségen volt része.

Néhány szempont a regény tárgyalásához. — A regényíró megvilágítja nemzetünk legnagyobb átalakulását: a pogány állapotból a keresztény világba való áttérését. A magyar föld erejének rajza épen olyan szép a regényben, mint a lelkek válságának tükrözése. Márton kanonok lelkében ősi bánat sir: lélekben dacos pogány, tetteiben örök magyar, hű és nemes lovagja minden nemzeti ügynek. Ahogy a pusztá magához csábítja Mártont, hogy mint Alpár vezér száguldjon tovább, ez a lélekrajz irodalmunk legszebb alkotásai közé tartozik. Az író férfias, higgadt, világos szellem. Munkájában nincs semmi borús, sejtelmes vagy lesújtó. Izlésesen ír, biztos szerkesztő erővel és vonzó stílussal.

A NOVELLA.

A novella kisebb terjedelmű prózai elbeszélés. Nem olyan szétágazó meséjű, mint a regény, hanem egyetlen bonyodalmat foglal magába. Előadása a regénynél gyorsabb menetű, szerkezete kerekesebb.

A novella osztályozása ugyanolyan, mint a regényé. — E szerint van történeti novella és társadalmi novella. — A tárgyat tekintve: népies novella stb. — Hangulat szerint: komoly novella, víg novella, szatirisztikus novella stb. — Az író földolgozó módja szerint: romantikus novella, realista novella stb.

A hírlapokban olvasható rövid elbeszélések: a tárcanovellák. A tárca voltaképpen olyan hírlapi rovatot jelent, amelyben nemcsak elbeszélések, hanem a novella legközelebbi rokonfajai is szerepelnek: a rajz, a karcolat, a csevegés, a kroki. — A *rajz* életkép prózában. — A *karcolat* társadalmi megfigyelések vázlata. — A *csevegés* szellemes clnefuttatás. — A *kroki* komikus torzítás.

A novella Boccaccio (ejtsd: Bokaccsó, 1313—1375) olasz író Dekameronjában nyerte modern formáját. Ez a könyv száz novellát tartalmaz és nagy mesemondó készségről tanúskodik. A könyvnyomtatás feltalálása után a novella, éppen úgy mint a regény, egyre szélesebb elterjedést nyert. A ki-válóbb regényírók többnyire jó novellisták is voltak.

A magyar irodalomban a novellaírás a 18. század végén indul meg. — Első tehetségesebb novellaírónk Kármán József. (*Fanni hagyományai*, 1794.) — Iskolát teremtettek Kisfaludy Károly komoly és víg no-

vellái. (*Tihamér, Tollagi Jónás.*) — Új fordulatot vittek a műfaj fejlődésébe : Jókai Mór (*A nagyenyedi két fűzfa, Csataképek, Kis dekameron, Népvilág, Sárga rózsza*), Mikszáth Kálmán (*A tót atyafiak, A jó palócok, A tekintetes vármegye, Magyarország lovagvárai*), Gárdonyi Géza (*Az én falum, Két katicabogár, Hosszúhajú veszedelem, Messze van odáig*), Herczeg Ferenc (*Mutamur, Napnyugati mesék, Tűz a pusztában*).

A mult iskolai évben több jeles magyar novellát olvastunk. Jókai Mór : *A székelv adott szava* (rajz), Mikszáth Kálmán : *A kis csizmak*, Gárdonyi Géza : *A bor*, Tömörkény István : *Viszik a pénzt kifelé*.

Fanny hagyományai.

Irta: Kármán József.

Fanny édesanyját korán elveszítette s atyja mostohát hozott a házhoz, aki az érzékenylelkű, jóságos, gyöngéd fiatal leányt nem érti meg. Ezért szülei helyett inkább egy barátnőjéhez fordul, az tanítgatja őt az emberek helyes megítélésére s beszél neki az életről. Nála találkozik T-ai Józssival is, egymásba szeretnek s boldogok is : majd mindennap látják egymást és együtt sírdogálnak boldogságukban. Tiszta szerelmüket azonban a világ másként ítéli meg és a rágalmazó hírek Fanny atyjának fülébe jutnak. Atyja elszakítja őt kedvesétől. Keservesen búcsúznak el egymástól, T-ait szülei katonáskodásra készítik. Elválásuk után Fanny együtt haldöklök a természettel : fájdalma lassan sírba viszi. Nagy boldogtalanságának naplója a bizonyossága ; ezt T-ainak hagyja. Érzelmesen búcsúzik el benne kedvesétől még egyszer s abban a tudatban hal meg, hogy ott, ahol már nincs keserv, majd megint találkoznak és egymásé lesznek.

Ember küzdj és bízva bízzál.

Madách Imre.

NYOLCADIK RÉSZ.

A DRÁMAI KÖLTÉSZET.

A modern kor két legnépszerűbb szépirodalmi műfaja a regény és a dráma. Regények olvasása és a színházak látogatása még azok szemében is kellemes időtöltés, akik egyébiránt idegenkednek a költői munkáktól.

A drámáról általában.

A dráma komoly vagy vidám történetnek párbeszédekben való előadása. Lényeges eleme a küzdelem. A párbeszéd során érdekes jelenetek bontakoznak ki szemünk előtt, az összeütközés után megindul a bonyodalom, míg végre a döntő fordulat megoldja a csomót.

Ha egy drámát összevetünk egy epikus költeménnyel, észrevehetjük, hogy mind a kettő eseményeket ad elő: csakhogy az epikus költemény az eseményeket mint elmúltakat tünteti fel, míg a dráma az eseményeket mint a jelenben lefolyókat adja elő. Az epikus költemény elbeszél, a dráma megjelenít. A drámáiról az eseményeket

szemünk előtt fejleszti ki. Hősei oly módon beszélnek, hogy párbeszédük a cselekvényt (mesét) velünk megérteti.

Minden dráma tárgya valamely küzdelem, melyet a hős a szembenálló akadályokkal vív. E küzdelem hangulata és kibonyolítása szerint a drámának több fajtát különböztetjük meg. Azt a drámát, melyben a küzdelem életre-halálra megy és a hős megsemmisítő bukásával végződik, *szomorújátéknak* (tragédia) nevezzük. Ha kisebbszerű eszközökkel folyik a harc és a hős nevetséges bonyodalmak után eléri célját, akkor a *vígjáték* (komédia) származik. A kettő között áll a komoly helyzetekkel bonyolódó, de kibékítő megoldással végződő *színmű* (középfajú dráma).

A dráma vagy történeti vagy társadalmi, a szerint, hogy az író az elmúlt korokból vagy a maga korából meríti-e meséjét. A korrajz a történeti drámában épen olyan fontos, mint a történeti regényben.

A dráma szerzője írhat prózában vagy versben, esetleg egytekapcsolhatja a prózát a verssel. A régibb drámaírók szívesen írták versben tragédiákat s inkább csak a vígjátékokban használták a prózát, de újabban a próza a történeti tragédiákban is háttérbe szorította a verset. Ma már elég ritkán bukkan föl a képekben és hasonlatokban gazdag, patétikus drámai stílus is. A mai dráma nyelve inkább csak választékoságában és fordulatoságában tér el az élet nyelvétől. A színi hatásra törekvő modern dráma megköveteli a természetes társalgást s az elevenen lüktető párbeszédet.

A dráma szerkezete.

A dráma rendszeren három, négy vagy öt részre oszlik. Ezeket a részeket felvonásoknak nevezzük. A felvonások a szereplő személyek változása szerint jelenetekre oszlanak. A dráma hőseit a környező személyek részint gátolják, részint segítik céljainak elérésében. A küzdelem egyre nő s a darab közepén tetőpontját éri el. Utóbb fordulat áll be s megtörténik a kibonyolódás.

Az első felvonás megismerteti a dráma főszemélyeit és az összeütközés magvát. Ez a *megindulás* felvonása (expositio).

A második felvonás fokozza azokat az ellentéteket, melyeket az első felvonás bemutatott. Ez tehát a *fokozás* felvonása.

A harmadik felvonásban a küzdelem magas fokra hág s a hős olyan cselekedetet visz végbe, mely súlyosan hat sorsára. Ez a cselekvény *magaslatának* (tetőpontjának) felvonása.

A negyedik felvonás a súlyos cselekedet következményeit mutatja, az ellenpárt a hőssel szemben egyre erősebbnek mutatkozik. Ez a döntő *fordulat* felvonása.

Az ötödik felvonás megoldja a drámai csomót: az ellenpárt győzedelmeskedik, a hős elbukik. Ez a felvonás tehát a *kibonyolítást* adja elő.

Példa a dráma szerkezetére. — Shakespeare *Coriolanus*-ában a néplázadás jelene a *megindulás*: itt ismerkedünk meg az ellentéttel a római nép és a patriciusok közt. Az ellentét a következő felvonásban egyre erősödik. Ez tehát a *fokozás*. Az a nagy jelenet, melyben Coriolanust száműzik, a dráma *magaslata*. A cselekvénynek *fordulatot* ad Coriolanus meglágyítása. Következik a *kibonyolítás*, a katasztrófa: Coriolanust mint árulót megölik azok, akiknek érdekében áruló lett.

A dráma hősei.

A dráma hősei jellemük szerint cselekszenek. A jellem (karakter) az ember lelki sajátságainak összesége. A drámai személyek cselekvése mindig jellemükhöz híven bontakozik ki az olvasó vagy néző előtt. Az író nem a külső megjelenés leírására fordítja gondját, hanem az erkölcsi és szellemi tulajdonságokat rajzolja a szenvedély hevében.

A drámai jellemzés vagy egyéni vagy tipikus. Az egyéni jellemzés a jó és rossz tulajdonságokból szövődik össze, úgy ahogy az író a való életben megfigyelte hőseit. A tipikus jellemzés általánosan ismert vonásokat nyújt egy-egy alakban: így jellemzi például a vidéki nemesembert, a dicsekedő katonát, a fősvényt, a maga ismert jellemvonásaival. A jellemzés lehet azután idealisztikus, amikor az író a maga személyeinek egyéniségét a legfőbb vonásokból állítja össze, még pedig lehetőleg eszményítve s a lényegtelen tulajdonságok elvetésével; vagy lehet realisztikus, amikor a legapróbb megfigyelésekre s a jó és rossz tulajdonságokra is egyaránt kiterjed az író figyelme.

A tragédiának lényeges eleme a megdöbbentő elem: a tragikum. A tragikus hős a tragédia végén elbukik. Bukása többnyire valami erkölcsi vétség következménye. Bűnhődése az, hogy célját nem éri el, sőt többnyire életével lakol. A tragikus hős sorsa részvétet kelt bennünk és mélyen megrendít. Ez a részvét és megindulás megtisztítja az emberi szenvedélyeket.

A vígjátéknak fő eleme a nevetséges elem: a kórikum.

A kómikus hős beszéde és tettei nevetésre ingerlik a szemlélőt. Ha a nevetségesség a hős jelleméből ered, neve : jellemkómikum ; ha a körülményekből folyik, előáll a helyzetkómikum. Az előbbi esetben jellemvígjáték, az utóbbiban cselszövényes vígjáték keletkezik. A közfelfogás a jellemvígjátékot felsőbbbrangúnak, a cselszövényes vígjátékot kisebb fajsúlyúnak tartja.

A dráma szabályaival és a színházi előadással foglalkozó tudomány: a dramaturgia. Dramaturgnak a drámai kérdések fejtegetőjét s a színházakban a darabok bírálóját nevezik.

A dráma fajtái.

A leggyakoribb drámai fajok a következők : 1. A drámai költemény. 2. A szomorújáték vagy tragédia. 3. A középfajú dráma vagy színmű. 4. A vígjáték vagy komédia. 5. A bohózat. 6. Az énekes és zenés színdarab. A drámaíró egyaránt merítheti tárgyát a múltból és a jelenből s fel dolgozhatja meséjét komolyan vagy derűsen. A prózát és a verset tetszése szerint használhatja, sőt zenével is kísérheti szövegét.

1. **A drámai költemény** voltaképen könyvdráma. Nem előadásra szánt színdarab, hanem olyan párbeszédű mű, amelyben a bölcselő elem uralkodik. A drámai költeményben a színi hatás háttérbe szorul, a lírai részek előkelő helyet foglalnak el, a szerző elsősorban költői hatásra törekszik.

Példák. — Goethe : *Faust*, Madách Imre : *Az ember tragédiája*.

2. **A szomorújáték** hősei végzetes összeütközésbe kerülnek környezetükkel s egy lesújtó történet keretében áldozatul esnek erkölcsi vétségüknek vagy a sors kérlelhetetlen hatalmának. A tragikus küzdelem hatalmas pátozzsal bontakozik ki előttünk. Az indulatok és szenvedélyek hullámlása állandó lelki feszültségben tartja az olvasót.

Példák. — Sophokles : *Antigone*, Shakspeare : *Coriolanus*, *Julius Caesar*, Katona József : *Bánk bán*, Kisfaludy Károly : *Iréne*, Szigligeti Ede : *A trónkereső*, Herczeg Ferenc : *Bizánc*.

3. **A színmű** a kibékülés drámája. A hős sokat szenved, de erkölcsileg megtisztul s végül megtalálja a boldogulás útját.

Példák. — Corneille : *Cid*, Calderon : *Az élet álom*, Goethe : *Iphigenia Taurisban*, Schiller : *Tell Vilmos*.

4. **A vígjáték** mulattató módon ad elő egy vidám mesét. A mulatságos elem részint a kómikus jellemekből, részint a nevetséges helyzetekből folyik. Az összeütközés, bonyodalom és kifejtet ugyanaz, mint a tragédiában, csak hogy a vígjáték az emberek gyengéit és apró küzdelmeit mutatja be. Az író pezsgő jókedve és szellemessége nélkülözhetetlen alapja a vígjáték sikerének.

Példák. — Aristophanes vígjátékai, Shakspeare, Molière vígjátékai, Kisfaludy Károly vígjátékai, Szigligeti Ede : *Fenn az ernyő, nincsen kas.*

5. **A bohózat** a vígjátéknak egyik mellékajtása. Ebben a kómi-kum nyersebb alakban jelenik meg. A személyek szándékos túlzással rajzolt nevetséges alakok, a helyzetkómi-kum kacagtató jele netei egymást érik. A bohózatírónak sokkal több a szabadsága, mint a vígjátékírónak, mert egyedül a jóízlés korlátozza s nem kell törődnie az élet realitásával.

Példák. — Szigligeti Ede : *Liliomfi*, Csiky Gergely : *Mukányi*.

6. **Az énekes és zenés színdarab** három fő faja : a népszínmű, az operett és az opera. Mind a három lehet szomorújáték, színmű, vígjáték vagy bohózat. Legtöbbször azonban mégis színmű, vidám és szomorú jelenetekkel s megnyugtató megoldással. A *népszínmű* a falusi nép életéből meríti meséjét, az *operett* a városi életből, az *opera* a történelemből vagy a társadalmi életből.

Az operában a zenén van a hangsúly, bár kívánatos, hogy a szövegnek is meglegyen a maga értéke. Gyakori az, hogy az opera zeneszerzője regényt alkalmaztat színpadra szövegírójával. A komoly operában az egész szöveget éneklik. A vígjátékban az énekes részek beszélő jelenetekkel váltakoznak.

A görög dráma.

A görög dráma Dionysos (Bacchus) isten ünnepléséből eredt. Dionysos ünnepét a görögök évenként vallásos szertartások közt ülték meg. Az istennek szentelt oltár köré kar gyülekezett s magasztalta az istent. A karvezető énekére a kar tagjai feleltek. Később már vallásos mondákat is foglaltak párbeszédbe és énekekbe, sőt nem-vallásos történeteket is eljátszottak.

A leghíresebb három görög drámaíró : Aischylos, Sophokles és Euripides. Athén virágzásának korában éltek. Aischy-

los mint harcos küzdött a salamisi ütközetben, Sophokles a salamisi győzelmi ünnepen az ünnepi táncolók közt lejtett, Euripides pedig a csata napján született. (Kr. e. 480.)

Aischylos fenségre törekvő költő. Leghíresebb műve: *A léláncolt Prometheus*. Azt a híres görög mondát dramatizálja, mely szerint Zeus a Kaukázus szikláihoz bilincselte Prometheuszt, mert ez a tüzet az égből elrabolta és az embereknek adományozta.

Sophokles előadásmódja már nem oly zord és fenséges, alakjai nem oly emberfeletti arányúak, mint Aischyloséi. Drámáiban örökké igaz emberek lépnek fel. Leghíresebb drámái a tartalmilag összefüggő *Oidipos király*, *Oidipos Kolonosban* és *Antigone*.

Euripides az indulatok rajzában remekelt. Drámái közül *Medea* az argonauta Jason feleségének, Medeanak, történetéről szól; *Iphigenia Aulisban* az Iphigenia-monda első részét tárgyalja. Euripides nem oldja meg mindenütt természetyszerűen a mese csomóját, hanem egészen váratlanul egy istent léptet fel, aki önkényesen eldönti a szereplők sorsát (Deus ex machina).

Aischylos: A léláncolt Prometheus. Prometheuszt Zeus parancsára a Kaukázus egyik sziklájához láncolják, mert az emberek számára tüzet lopott az égből. Prometheus törhetetlen lélekkel gyötörődik bilincseiben. Időnkint megjelennek nála régi ismerősei s vigasztalják. Prometheus reméli, hogy Zeus föl fogja oldani bilincseit, mert csak ő tudja, hogyan kerülheti el az ég ura az uralmát fenyegető veszélyt. De titkát nem árulja el senkinek. Most ég és föld megrendül Zeus ítéletétől s Prometheuszt az ég villáma a mélységbe taszítja. — **Sophokles: Antigone.** Thebae város uralkodója, Kreon, megparancsolja, hogy senki se merje eltemetni unokaöccsének, a hazája ellen küzdő Polyneikesnek, holttestét. A csatában elesett hős nővére, Antigone, nem teljesíti a parancsot, mert az istenek törvényét és a testvéri szeretetet többre tartja, mint a király parancsát. A király ezért halálra ítéli, bár fia, Hæmon, aki Antigone jegyese, kegyelemért könyörög. A maga igazát állhatatosan védő leányt egy sziklabarlangba hurcolják. Itt Hæmon Antigonét fátyolával megfojtva találja, mire atyja szeme láttára kardjába dől. Öngyilkos lesz Kreon felesége is. A király a borzalmas csapásoktól lesújtva késői bánattal siratja könyörtelen ítéletét. — **Euripides: A kiklopsz.** Odysseus és társai a tengerről partra szállnak, szerencsétlenségükre épen ott, ahol Polyphemos, a félszemű óriás lakik. A kegyetlen kiklopsz barlangjába hurcolja a trójai hősöket s kettőt fölfal közülük. Odysseus leitatja a szörnyeteget, kiszúrja szemét s gyorsan elhajózik a veszedelmes tájról. Vele együtt megmenekülnek a szatirok is, akiket Polyphemos eddig rabságban tartott.

A legnagyobb görög vígjátékíró: Aristophanes. Vígjátékai gúnyos irányzatú művek. Az akkori Athén politikai és társadalmi visszasságait kíméletlenül ostromozza. Aristophanes idejében, a nemes Perikles

halála után, a népbujtogató Kleon került az athéni néppárt élére. Ellene, valamint az álböleselők (szofisták) ellen, kik furfangos okoskodásaikkal megtévesztették a közönséget, intézte támadásait Aristophanes. Annyira ellensége volt a korabeli újitóknak, hogy még Sokratest is kigúnyolta vígjátékaiban. Műveit bátor szókimondás, rakoncátlan jókedv s e mellett mély költészet jellemzi. Leghíresebb vígjátékai: a *Lovagok* és a *Madarak*.

A *Lovagok* című vígjáték maró gúnnyal fordul Kleon ellen. Kleon mint rabszolga szemtelenül zsarnokoskodik urán, a Népen. Társai, hogy megtörjék uralmát, egy hentest fogadnak föl ellene, ki még Kleonnál is szemtelenebb. Kleont el is kergetik, mire a többiek mind megfogadják, hogy ezután híven és becsületesen szolgálják urukat. (Minthogy egy színész sem merte Kleont játszani, maga Aristophanes vállalta el e szerepet. Az első előadáson jelen volt a rettegett Kleon is.) — A *Madarak* az athéniak megmondolatlan uralomvágyának és merész tervelgetéseinek szatirája. A darab hőse két athéni polgár, akiknek sehogy sem tetszik a pártok folytonos hercehurcája, amiért is egy csókával és egy varjával együtt fölkerekednek, hogy boldogabb hazát keressenek. A madárszövetség az ég és föld között fölépíti Fellegekakukvárát. Alig készülnek el a várfalak, már tódul a sok kalandor az új birodalomba. Jön a rongyosköpenyű poéta, aki ünnepi ódát akar írni Fellegekakukvára tiszteletére; jön a mérnök, aki az országot föl akarja mérni; a jogtudós, aki törvényeket akar gyártani; a rendőri kém, aki árulkodni óhajt: de az athéni polgár valamennyit elkergeti. Végül az istenek is követeket küldenek Madárországba.

A görög tragédia többnyire mondákat dolgozott fel. Hősei nem önszántukból cselekednek, hanem az istenek és emberek felett álló sors (fátum) áldozatai. A görög tragédiában nagybórára nincs igazi szabad akarat.

A görög drámában fontos szerepe volt a karnak. A kar a színház közepén állott. A cselekvényben nem vett ugyan részt, de a szereplők tetteit megjegyzésekkel, sajnálkozással vagy örömmel kísérte.

A görög színházi előadás nemzeti és vallásos ünnepség volt. A város egész lakossága részt vett benne. Nappal, szabad éjjel folytak az előadások. A hallgatók nagy félkörben emelkedő márványpadokon ültek.

A színészek az óriási néző közönség kedvéért magas talpú cipőkben (koturnuson) jártak s álarcot viseltek, mely a megfelelő arckifejezést emberfeletti nagyságban ábrázolta.

A színpadnak nem volt függőnye, a szín három oldal felé nyitva volt. A női szerepeket is férfiak játszották. Rendesen több versenyző szerzőtől adtak elő darabot. Az előadás végén a legjobb darab pályanyertes szerzőjét ünnepélyesen megkoszorúzták.

Aischylos, Sophokles, Euripides és Aristophanes háromszáz színdarabot írt. Negyvenhárom maradt ránk belőlük. Ezek a tragédiák és komédiák a görög drámái költészetet a fejlődés magas fokán mutatják be.

Az újkori dráma.

Az újkori dráma — csakúgy mint az ókori — vallásos eredetű. A középkorban a templomokban nagyobb ünnepek alkalmával párbeszédese előadásokat rendeztek s ezekkel az illető egyházi ünnepeket akarták magyarázni. Husvétkor és pünkösdkor leginkább az Üdvözítő kínszenvedését és föltámadását jelenítették meg latin nyelven. Majd a templom előtti téren a nép nyelvén tartották az előadásokat. Nagy fabódét építettek, ennek felső emelete a mennyországot, közepe a földet, földszintje pedig a poklot ábrázolta. A színpadon a bibliai történeteket adták elő. Ezeket a színműveket misztériumoknak nevezték. Minthogy azonban a világi elem egyre több tért hódított a darabokban, az egyház eltiltotta a papság részvételét. A közönség azonban annyira megkedvelte a színjátszást, hogy más helyen tartottak ilyen előadásokat. Ezek már egészen világi irányúak voltak.

A drámai költészet a 16. és 17. században az angoloknál, spanyoloknál és a franciáknál egyaránt virágzott.

Angliában 1600 körül élt a világirodalom legnagyobb drámaírója: **Shakspere Vilmos** (1564—1616). Életéről keveset tudunk. Kis angol városban, Avon-Stratfordban (ejtsd: Ęvn-Sztrettförd), született, mint jómódú bérlő fia. A latin iskolát szülővárosában járta, de nem fejezhette be, mert apja tönkre ment. Tizenkilenc éves korában megnősült s néhány év múlva Londonba ment. A század végén már híres színész és színműíró. Tragédiái részint mondaiak (*Hamlet, Lear király*), részint történetiek (*Coriolanus, Julius Caesar, Antonius és Cleopatra, Macbeth*). részint olasz novellákon alapulnak. (*Othello, Romeo és Julia*.) Vigjátékai romantikus drámák. (*A velencei kalmár, A windsori víg asszonyok, A vihar, Szentivánéji álom*). Shakspere rendkívül nagy emberismerő és jellemző. «Ha az emberiség kiveszne, akkor egy idegen bolygó lakosa Shakspere műveiből megtudhatná, minő lények lakták földünket, hogyan éreztek és gondolkodtak.» (Sainte-Beuve híres francia író mondása.)

Julius Caesar. A római urak egy része összeesküszik Caesar ellen, mert látják, hogy a nagy hadvezér császár akar lenni. Az egyik tanács-

ülésen Brutus és Cassius vezetésével megölik Caesart. A népet lecsilapítják, de Caesar barátja, Antonius, csakhamar az összeesküvők ellen izgatja a népet. Brutus és Cassius elmenekül Rómából, sereget gyűjt s Philippi síkján szembeszáll Antonius és Octavius hadaival. A köztársaságiak érzik, hogy Caesar szelleme most is ott jár a harcolók közt s ők hiába küzdenek. A döntő csatát elvesztik. Öngyilkos lesz Cassius is, Brutus is. — **Lear király.** Britannia öreg királya, Lear (Lír), megosztja birodalmát két leánya, Goneril és Regan között. Harmadik leányát, a nemeslelkű Cordéliát, kitagadja, mert hálátlannak véli. Goneril és Regan olyan durván viselkednek atyjukkal szemben, hogy az agg király nem tud egy földél alatt lakni leányaival. A nagy viharban udvari bolondjával és hű emberével, Kent gróffal, félig örülten bolyong. Megmentésére Cordélia hadsereggel jön, de seregét leverik, őt magát megfojtják. Lear szíve megszakad szörnyű bánatában. Gonerilt és Regant is utoléri a sors büntetése. Goneril megmérgezi hugát, maga pedig öngyilkos lesz. — **Hamlet.** Hamletnak, a dán királyfinak, megjelenik atya szelleme s elmondja neki, hogy őt a mostani király, tulajdon öccse, gyilkolta meg, mert csak úgy tudta elnyerni a királyné kezét és a koronát. Hamlet bosszút esküszik és örültséget színlel. A király meglepetten figyelteti s mindent elkövet, hogy megölesse. Hamlet meghal, de előbb megakol gonosz nagybátyja is, mert a királyfi tört döf szívébe. A királyné, Hamlet anyja, mérgezett italtól hal meg. — **Othello.** A velencei hadsereg mór vezére, Othello, feleségül veszi Desdemonát, egy előkelő velencei úr leányát. Boldogan élnek Ciprus szigetén, míg Jago, a cselszövő tisz, föl nem ébreszti Othelloban a féltékenységet. A Jago rágalmaintól félrevezetett mór vezér bebizonyítottanak látja neje hűtlenségét s megfojtja az ártatlan asszonyt. A szörnyű tett után kitünik Desdemona büntelensége. Othello öngyilkos lesz, Jagot kivégzik. — **Romeo és Julia.** Verona két gazdag családja a Capulet (Kapulet) és Montague (Montag) család életre-halálra küzd egymással de Romeo és Julia, a két ellenséges család gyermekei szeretik egymást s titokban egybekelnek. Mikor Romeo úgyszólván akaratan kívül leszúrja a Capulet-család egyik tagját s ezért száműzik, Juliát egy gazdag grófhhoz akarja nőül adni családja. Julia az esküvő napján olyan mérget vesz be, amittől egy időre halálos merevségbe esik. Ezt nem tudja Romeo s a sírboltban megmérgezi magát. Mikor Julia felébred, öngyilkos lesz. Holttestük mellett a két ellenséges család kibékül.

A francia dráma fénykora XIV. Lajos uralkodásával esik össze. Ekkor élt három nagy drámaíró : Corneille, Racine, Molière.

Corneille Péter, a *Ciddel* nyitotta meg remekműveinek sorát. E dráma Don Rodrigónak (Szidnek), a spanyolok nemzeti hősnének, életéből van véve. A *Horace* (Orász) című dráma a Horatiusok és Curiatiusok küzdelmének idejében történik. A római hazaszeretetet festi. A *Polyeucte* (Poliökt) vallásos tragédiában egy harmadik századi keresztény vértanú a hős.

Racine a bibliai eseményekből, a görög mondákból és a római történelemből merítette legnevezetesebb drámáinak meséit. (*Britannicus*).

A francia klasszikus dráma fősajátságai : 1. A francia klasszikus drámákban sok a bölcsekedés. Előkelő hang vonul végig rajtuk. Az indulat tombolását nem ábrázolják. 2. A francia drámaírók ragaszkodtak a hármasság egységéhez : a hely, az idő és a cselekvény egységéhez. A hely egysége azt követeli, hogy a dráma egy és ugyanazon a helyen történjék. Az idő egysége abban rejlik, hogy a dráma cselekvése 24 óra alatt perdüljön le. A cselekvény egysége megkívánja, hogy a cselekvénynek egy középpontja : hőse legyen. A három egység közül csupán a cselekvény egysége lényeges a drámában. A cselekvény minden szála összefügg a dráma hősének személyével. A hely és idő egysége súlyos akadály, mert a dráma többnyire valamely szenvedély vagy bonyolultabb cselekvény fokozatos fejlődését adja elő s ez nem szorítható egy helyre és 24 órai időközbe.

A legnagyobb francia vígjátékiró : Molière. Egy párizsi kárpitos fia, ki félbenhagyta jogi tanulmányait és több mint egy évtizeden át a vidéken mint színész élt. Párizsba jutva, a legkitünőbb francia színésztársulat igazgatója lett. Molière, mint Shakspeare, saját darabjaiban is fellépett. A *Képzelt beteg* című darab előadása alkalmával a színpadon rogyott össze s néhány órával később meghalt. (1673). Főművei : *Tartuffe* (Tartüf), melyben az ál-szenteskedést állítja pellengérre, a *Misanthrope* (Mizantróp), melyben nemes, de félszeg embert rajzol, aki nem tud a társadalom hazug szokásaiba bele-törődni. A *tudós nők*ben azt a korabeli szokást ostromozza, hogy az irodalom iránt érdeklődő nők és férfiak hajhászták a cikornyás kifejezéseket.

Néhány híres dráma. — Corneille : Cid. Rodrigue (Rodrig, mellékneven Cid), a híres dalia, megöli párviadalban Chimene grófkisasszony (Simen) atyját, mert a leány atyja az ő atyjának arcába vágott. Chimene szereti a lovagot, de a lesújtó eset hatása alatt a királytól halált kér atyja gyilkosára. Nagy lelki küzdelmek következnek most, míg végre Rodrigue a mórok ellen vívott nagy győzelmével megnyeri a király kegyelmét s kiérdemeli Chimene megbocsátását és kezét. — **Molière : A fősvény.** Harpagon, a gazdag öreg polgár, annyira kapzsi, hogy leányát hozzá akarja kényszeríteni egy idős úrhoz, maga pedig el akarja venni feleségül azt a fiatal leányt, kit a fia szeret. Közben egyik elbocsátott szolgája ellopja ezer tallért érő ládikáját. A lopás borzalmasan hat Harpagon lelkére. Szinte elveszíti az eszt. Mivel ládikáját csak úgy kaphatja vissza, ha nem emel gátat gyermekei boldogsága elé, kapzsiságában még ebbe is beleegyezik. Boldog lesz mindenki s megnyugszik Harpagon is, mert gyönyörködhetik elveszett pénzében. — **Schiller : Tell Vilmos.** Az osztrák helytartó, Gessler, kegyetlenül kínozza a svájci népet, úgy hogy a polgárok összeesküsznek ellene. Mivel Tell Vilmos nem hajt térdet póznára tűzött kalapja előtt, Gessler arra ítéli a derék svájcit, hogy lőjön le nyílával saját fia fejéről egy almát. Tell Vilmos lelövi az almát, de nem feledi a kegyetlenséget és sérelmet s mert Gessler továbbra is üldözi, nyilat lő a helytartó szívébe. Kitör a forradalom, a nép Tell Vilmos köré sereglük, Svájc független ország lesz. — **Goethe : Faust**

A sátán szerződést köt Fausttal s a tudós ember minden óhaját teljesíti, mert akkor övé lesz Faust lelke. Segítségével Faust elcsábítja az ártatlan Margitot is. A császári udvarban hatalmas úrrá lesz. Mephisto segítségével még Páris és Heléna alakját is elővarázsolja a túlvilágról. Csodálatos élmények követik egymást, míg végre Faust megöregszik. Halála után Mephisto el akarja ragadni lelkét, de Isten megbocsát az elhunytak s Faust lelke az égbe költözik. — **Ibsen : A népgyűlölő.** Stockmann fürdőorvos boldogan él Norvégia egyik kis városában, de egy alkalommal, mint lelkiismeretes ember összetűz a város vezetőségével s magára vonja a nép haragját is. Arról van szó, hogy a lakosságnak jólétet adó fürdőt be kellene csukatni, mert a rossz vízvezeték miatt gyakoriak a tifusz-megbetegedések. Senki sem akar pénzt áldozni, mindenki az orvos ellen fordul. Hiába akarja Stockmann megtisztítani a társadalmat, a nép ellenségének nyilvánítják, megfosztják fürdőorvosi állásától, leányától is elveszik tanítónői alkalmazását. A tönkretett ember az igazság rajongójának elszánt hitével vigasztalja környezetét és magát : «Az a legerősebb ember a világon, aki egyedül áll!»

A magyar dráma.

A középkorban nekünk is voltak egyházi misztériumjátékaink, azaz a templomokban nálunk is ábrázoltak husvétkor egyes jeleneteket Krisztus kínszenvedéséből és feltámadásából ; de ebből a csírából nem fejlődött, mint a külföldön, nyilvános világi színjáték.

A 16. században több párbeszédes alakú munka jelent meg, de ezek inkább csak **dramatizált szatirák** voltak. Legjobban megközelíti közülük az igazi drámát egy névtelen író munkája : *Balassa Menyhért árulása.*

A 17. és 18. század az **iskolai drámák** korszaka volt. A buzgóbb tanárok a latin nyelv alapos begyakorlása végett tanítványaikkal latin vígjátékokat adattak elő az iskolai ünnepek alkalmával. A latinul nem értő hallgatóság kedvéért később le is fordították a drámákat a hallgatóság nyelvére. Legnagyobb sikerrel a jezsuiták áptolták ezt a műfajt.

Az 1790. évi országgyűlésen szóba került egy magyar állandó színház létesítése, amit sokan különösen a magyar nyelv terjesztése és kiművelése céljából pártfogoltak. Ugyanez évben alakult meg a fővárosban Kelemen László vezetése alatt az **első magyar színtársulat** A társaság hol Budán (egy dunaparti fa-bódében), hol Pesten (a német színházban) játszott, de 1796-ban feloszlott. A műsor többnyire német színdarabok magyar fordításából állott. A legérdekesebb

eredeti dráma, mely színre került, Bessenyei Györgynek *A philosophus* című vígjátéka volt.

A fővárosban jó ideig nem volt állandó magyar színház, csak átutazó színész-társulatok látogattak el Pestre. Ez az időszak mégis rendkívül fontos, mert ebbe esik a magyar drámairodalom megteremtőjének, **Kisfaludy Károlynak**, korszakot alkotó működése. Kisfaludy Károly színművei az 1820-as évektől kezdve közönséget hódítottak az akkor még zsenye magyar színházaknak. Legnagyobb sikereit vígjátékainak köszöni. Vígjátékaiban magyar jellemeket és magyar életet festett (*A kőrök, Csalódások*).

1837-ben végre megnyílt a Nemzeti Színház: az első állandó magyar színház a fővárosban. Megnyitása estéjén **Vörösmarty Mihály** drámai költeményét, *Árpád ébredését*, adták elő. Vörösmarty Mihály elsősorban lírai és epikus tehetség volt. Drámáinak fő érdeme nyelvükben rejlik. *Csongor és Tündéje* megragadóan zengzetes. Aránylag legtöbb drámai erő *Marót bán* és *Áldozat* című tragédiáiban van. A színpadon nem volt nagy sikere. Gyönyörű költői munkái inkább csak az olvasóközönségre hatottak.

A legtermékenyebb magyar drámaíró **Szigligeti Ede** volt. Negyven évig uralkodott a magyar színpadon. Vígjátékaiban (*A mama, Fenn az ernyő, nincsen kas*) különösen a családi élet kómikusabb helyzetait aknázza ki. *Liliomfija* irodalmunk egyik legjobb bohózata. A történelemből merített színművei közül legkedveltebbek: *A trónkereső* és *II. Rákóczi Ferenc fogsága*. Ő a magyar népszínmű megteremtője. Első népszínműve, *A szökött katona* (1844), rendkívül nagy hatást tett. A többiben is sokszor gyönyörködött a közönség. (*Csikós, Cigány, Lelenc.*)

A költői szellemű drámának élénk hatást keltő művelője volt a ki egyezés korától kezdve **Rákosi Jenő** (*Aesopus, A szerelem iskolája, Endre és Johanna*). A legszebb magyar népszínművet **Tóth Ede** (*A falurossza*) írta.

Az 1880-as években új lendületet adott a magyar társadalmi színműnek **Csiky Gergely**. A fővárosi erkölcsöket festette erős realista felfogással. (*Proletárok, Cifra nyomorúság.*) — Az 1890-es évektől kezdve **Herczeg Ferenc** aratott nagy színpadi sikereket eleven leleményű és költői elgondolású tragédiáival (*Bizánc, Árva László király, Ocskay brigadéros, A fekete lovas, A híd*) és vígjátékaival. (*Balatoni rege, A három testőr.*) — A társadalmi színműnek népszerű művelője az 1900-as évektől kezdve **Molnár Ferenc**. Ötletes színdarabjaival a külföldi színpadokon is élénk hatást keltett. (*Liliom.*)

Néhány magyar dráma. — **Katona József: Bánk bán.** II. Endre magyar király német származású neje, Gertrud és idegen udvaroncái léha magatartá-

sukkal maguk ellen ingerlik az országot. Mivel halálosan megsértik az ország nádorát, Bánk bánt is, a nádor megöli a királynét. Bánk azután önvádtól gyötörve roskad magába. — **Kisfaludy Károly : Csalódások.** Lombai uradalmi inspektor szenvedélyesen házassítja környezetét, tervet tervre épít, de végül felsül valamennyi számításával. A darab legsikerültebb alakja Mokány, a jólelkű, de faragatlan földbirtokos. — **Vörösmarty Mihály : Csongor és Tünde.** Csongor királyfi mindenáron föl akarja keresni eltűnt tündér-kedvesét, Tündét, de Mirigy, a vén boszorkány, akadályokat gördít útjába. Csongor végül mégis győz és megtalálja jegyesét. — **Tóth Ede : A falu rossza.** Göndör Sándor szereti Bátki Tercsit, de szerelmében csalódik s elkeseredésében dorbézolni kezd. Már-már gyilkosságba esik, mikor nagynehezen észretér s szakít korhely életével. Beleszeret egy nemesszívű parasztlányba, Feledi Boriskába s új életet kezd vele. — **Madách Imre : Az ember tragédiája.** A teremtés befejezése után örvendő angyalsereg dicsőíti az Urat, egyedül Lucifer nincs megelégedve a nagy alkotással. A dacos szellem elcsábítja az első emberpárt s egy álom-sorozatban végigvezeti Ádámot az emberiség jövő küzdelmein. Hiába tör Ádám új meg új célok felé, szomorúan látja küzdelme hiábavalóságát. Midőn felébred, öngyilkos akar lenni, hogy utóda ne lehessen s az emberiség megszabaduljon az álmoképek valóra válásától. De az Úr irgalmába fogadja Ádámot s vigasztaló szókat intéz hozzá : «Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!»

A kérők.

Írta: Kisfaludy Károly.

Tartalma. — Baltafy kapitány leányába, Máliba, beleszeret fogadott fia, Károly. Máli viszonzozza Károly szerelmét, de Károly szegény s Baltafy jó módú férjet akar leányának. Károly nem szeretné Baltafyt megszorítani Máli megkérésével, ezért távozni akar otthonról, de hugának, Lidinek és Málinak kérésére mégis otthon marad. Megérkeznek a kérők : báró Szélházy, egy hozományvadász, külföldieskedő, üres ember ; és Perföldy, a derék fiskális. Lidi ismerve Máli szándékát és Károly iránt érzett szerelmét, elhatározza, hogy megtréfálja a kérőket : ezért Baltafy leányának mondja magát. Szélházy és Perföldy versengeni kezdenek Lidi kezéért. Baltafy készül a menyegzőre s szabad választást enged leányának a két kérő között. A kérők ünnepélyesen megkérik Lidi kezét, mire Lidi bevallja, hogy az urakat próbára tette, vajjon csak haszonlesésből, vagy tiszta szeretetből jöttek-e a házhoz ? Ezzel Baltafyt egy késő bánattól, Málit pedig egy szerencsétlen házasságtól akarta megmenteni, mert tudta, hogy Máli Károlyt szereti. Szélházy megpróbálja kijavítani a tévedést, megkéri Máli kezét, de Baltafy kikosarazza. Perföldy ura marad szavának s elveszi Lidit. Megérkezik Károly is huszáruhában s Baltafy örömmel adja hozzá leányát.

Írója. — Kisfaludy Károly (1788—1830) a győrmegyei Tét községben született. Tanulmányait a győri gimnáziumban végezte s atyja kívánságára tizenhat éves korában beállt katonának. Vitézül harcolt a franciák ellen, úgyhogy főhadnaggyá léptették elő. Mivel a szigorú katonai fegyelmet nem

tudta megszokni, kilépett a hadseregből és kőbor életei kezdett. Bécsben a festők műtermeit és a színházakat látogatta, Olaszországban festményei árusításával tengette életét. Sok nyomorúságon ment keresztül, végre huszonkilenc éves korában megtelepedett Pesten. Eleinte itt is festéssel kereste kenyerét, de nemsokára fordulat állott be életében. A Pestre ránduló székesfehérvári szintársulat előadta egyik drámáját, a *Tatárok Magyarországon* című vitézi játékot. Ez a darab olyan lelkesedést keltett a nézők között, aminőre addig nem volt példa. (1819.) Az ismeretlen festő egyszerűen országos hírvé tróvá lett. Ettől az időtől kezdve Kisfaludy Károly teljesen az irodalomnak élt, az ifjabb trókat maga köré gyűjtötte, munkásságuknak irányt szabott. Hatásának erősítése végett alapította az *Auróra* című szépirodalmi évkönyvet. (1822.) Ebben a nevezetes irodalmi vállalatban évről-évre megjelentek a legjobb magyar prózai és verses dolgozatok s így a közönség mégsem érezte annyira a szépirodalmi folyóiratok hiányát. Kisfaludy Károly az *Auróra* szerkesztésével érdemes szolgálatokat tett kortársainak. Korai halála nagy veszteség volt irodalmunkra. Mindössze negyvenkét éves volt, mikor meghalt.

Néhány szempont a vígjáték tárgyalásához. — *E vígjáték* forrása részint az tró emberismerete, részint képzeletvilága. Megismerjük a vígjátékból az 1820 körül élő magyar nemesi középosztály gondolkodását, beszédmódját s a társadalmi és családi életében mutatkozó derűs vonásokat. A darab hősei bizonyos fokig kómikusak. A jellemkomikum és helyzet-komikum egyaránt helyet foglal a darabban. Szerkezetileg a három felvonásból álló mű egységesnek mondható. Kitérés és hosszadalmasság alig mutatkozik benne. A mese a két kérő és az *ál-Baltafy*-leány személye körül zajlik, míg ezzel párhuzamosan, bár jóval távolabb, oldódik meg Károly és Máli története. A személycseréből következő bonyodalom nagyon mulattató, de még felderítőbb hatást tesznek a színműben megjelenő jellegzetes magyar alakok: *Perföldy*, a jogi kifejezésekkel dobálódzó latinos beszédű prókátor; *Szélházy*, a külföldieskedő, hazafiatlan mágnás; *Baltafi*, a hirtelen haragú, jóízű katona; *Lidi*, a tűzről pattant, bátor szavú magyar leány; *Margit*, a szapora beszédű, kíváncsi nagynéni; végül a három inas, akiknek mindegyike gazdája képére van teremtvé.

Csak rajta, daloljatok egyre,
Verjétek a lantot, az isteni lantot,
Homér s Oszian . .

Petőfi Sándor.

KILENCEDIK RÉSZ.

VILÁGIRODALMI SZEMELVÉNYEK.

Lírai és leíró költemények.

Az egyiptomiak, zsidók, perzsák, indusok és kínaiak körében a tudomány és irodalom már századokkal Krisztus születése előtt fölvirágzott. Még nagyobb volt az irodalom és tudomány virágzása a görögöknél és rómaiaknál. Ezek az ókori népek számos irodalmi műfajt ismertek és műveltek. A középkorban és az újkorban még változatosabbá és gazdagabbá lett az irodalom.

A magyar költők remek fordításokban mutatták be az ókori, középkori és újkori íróművészek legszebb munkáit. A hű fordítás gyakori dolog, de a hatásos átültetés ritka jelenség. Hogy az idegen szöveg magyar tolmácsolásának meglegyen a maga művészi hatása, ehhez nagy kifejező erő szükséges. A legjobb fordítások is csak ritkán tudják teljes erejében megszólaltatni az eredeti szöveg szépségeit. De ha valamelyik fordítás sikerül, akkor az idegen remekmű úgy szólván polgárjogot nyer az irodalomban.

Az eredeti szöveg árnyalatait is hajszálnyira visszatükröző fordítás lehetetlenség, mert a fordítás tulajdonképpen mindig újraköltés is, az pedig nem mehet végbe részlet-eltérések nélkül. A szavak elválaszthatatlanul össze vannak forrva a gondolattal s a forma szinte elválaszthatatlan része a tartalomnak. Ezek ellenére is Szász Károly, a kiváló műfordító szerint : «A fordításnak teljesen ugyanazon, azaz nem kisebb és nem más gyönyör-érzetet kell keltenie az olvasóban, mint amit az eredeti szöveg olvasásánál éreznénk, ha az idegen nyelv nemzeti nyelvünk volna».

A zsoltárokból.

Vágyódás Isten után.

Fordította : Szeneci Molnár Albert.

Mint a szép híves patakra
A szarvas kívánczik,
Lelkem úgy óhajt Uramra
És hozzá fohászkodik.
Tehozzád, én Istenem,
Szomjúhozik én lelkem ;
Vajjon színed eleiben
Mikor jutok, élő Isten?

Könnyhullatásim énekiem
Kenyerem éjjel-nappal,
Midőn azt kérdik én tőlem :
Hol Istened, kit vártál?
Ezen lelkem kiontom
És házatad óhajtom,
Hol a hívek seregében
Örvendek szép éneklésben.

Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bizzál Istenben s nem hágy el,
Kiben örvendek végre ;
Midőn hozzám orcáját
Nyújtja szabadítását.
Ó én kegyelmes Istenem,
Mely igen kesereg lelkem!

Mert terólad emlékezem
E Jordánnak földéről ;
Szent helyedre igyekezem
E Hermon kis hegy mellől.
Mélység kiált mélységet,
Midőn én fejem felett
A sok sebes víz megindul,
Mint egy erős hab megzúdul.

Sebessége árvizeknek
És a nagy zúgó habok
Én rajtam összeütköznek,
Mégis hozzád óhajtok :
Mert úgy megtartasz nappal,
Hogy éjjel vigassággal
Dicséreteket éneklek
Néked erős őrizőmnnek.

Mondván: Isten, én köszálam!
Mire felejtessz így el?
Ellenségim vannak rajtam,
Gyászban járok veszéllyel :
Mert az ő hamis nyelvek
Csontaimban megsértnek ;
Mert így bosszantnak ellened :
Lássuk, hol vagyon Istened?

Én lelkelem mire csüggedsz el,
 Mit keseregsz ennyire?
 Bizzál Istenben s nem hágy el,
 Kiben örvendek végre :
 Ki nékem szemlátomást
 Nyújt kedves szabadulást ;
 Nyilván megmutatja nékem
 Hogy csak ő az én Istenem.

Jegyzetek. — A zsoltárok könyve a Szentírásnak, a Szentírás pedig a zsidó irodalomnak örökbecsű kincse. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordítása 1607-ben jelent meg. Ez a kiváló református lelkész a legkülönbözőbb rímes strófákban ültette át Dávid király 150 zsoltárát. A reformátusok ma is Szenczi Molnár Albert zsoltárait éneklik templomaikban. Az itt közölt ének a 42. zsoltár.

Isten a mi erős várunk.

Fordította : Sík Sándor.

Isten nekünk erő és oltalom :
 Megment minden szorongatásokon,
 Azért nem félünk, bár a föld remeg
 S tenger szívébe hullnak a hegyek,
 Bár a vizek zúgjanak, zengjenek,
 Bár a hegyek is belerengjenek.
 A seregeknek Ura van mivélünk,
 Jákob Istene a mi erősségünk!

Csendes folyó a kegyelem patakja,
 A szent várost vidítja áradatja.
 E városban az Ur, ez meg nem inghat :
 Hajnali pirkadattól Ő védi városunkat!
 Népek zúgtak, országok háborogtak,
 De Ő szólott s a föld elébe roskadt.
 A seregeknek Ura van mivélünk,
 Jákob Istene a mi erősségünk!

Jertek, nézzétek Isten tetteit,
 A rontást, mit a földön végbevitt!
 Minden hadakat elpihenni késztet :
 Ijjakat eltör, lándzsát összezúz,
 Harci szekeret tűzzel elemésztet.

«Megálljatok s lássátok: az Isten én vagyok,
Minden népek közt felséges vagyok!»
A seregeknek Ura van vélünk,
Jákob Istene a mi erősségünk.

Jegyzetek. — A zsoltár történeti háttére az, hogy mikor az asszírok már-már meghódították Jeruzsálemet, Isten megszabadította választott népét a pogány ellenség ostromló hadától. Ez már modern magyar fordítás, de azért mégis híven tükrözi az eredeti zsidó ének hangulatát. Ez a zsoltár ihlette Luther Márton egyik híres vallásos énekének megírására. (*Erős várunk nekünk az Isten.*)

Tyrtaios:

Harci ének.

Fordította: Fináczy Ernő.

Szép a dicső kimulás zajló csatasornak az élén,
Hogyha vitézi kezünk védi a drága hazát.
Ős honodat s dús telkeidet soha cserbe ne hagyjad,
Koldus sorsánál nincs szomorúbb, keserűbb:
Anyjával tévelyg s apjával s véle barangol
Kisded gyermeke s a hőn szeretett feleség.
Szükség rabja leszen, nyomorúság átka lesujtja.
Nincs ki marasztalná; nincs ki szeresse sehol.
Szennyfolt éri nemét s ragyogó szépsége enyészik
És a gyalázatnak száz neme éri utól.
Hajh! A számkivetett férfit nem tiszteli senki,
Könny nedűjét, becsülést nincs aki adna neki.
Bátran küzdjünk hát a honért! Ne kiméljük az éltet
S drága családunkért ontsuk a vért örömet.
Ifjak! A harc mezején vállvetve maradjatok együtt,
Mert csak a gyáva szökik, mert csak a gyáva remeg.
Ősi erény s hatalom szálljon szívetekbe tinéktek:
Harc közepén szívesen haljon a férfi halált.
Tisztes apáitokat, kiknek már térdei gyöngék,
Cserbe ne hagyjátok, futva gyalázatosan!...

Jegyzetek. — Tyrtaios (Tirteusz) görög költő Krisztus születése előtt 750 körül élt Athénben. A monda szerint igénytelen külsejű iskolamester volt. Mikor a spártaiak egy alkalommal segítséget kértek az athéniektől, ezek őt küldték Spártába. Tyrtaios tüzes harci énekeivel úgy föllelkesítette a spártaiakat, hogy azok győzelmet arattak ellenségeiken.

Horatius:

Rómához.

Fordította : Szász Károly.

A bűnös ősök vétkeiért lakolsz
 Ó, Róma! Föl! Hozd helyre a mult bűnét :
 Az isteneknek háza roskad
 S szobraikon feketélik a füst.

Amint az istent féled, úgy állsz magad :
 Ez minden nagyság kezdete, vége ez!
 Azért zúdult ily vész hazánkra :
 Isteneit mivel elfeledte!

Hogy megvetéd a jóslatokat, kevély
 Népedre kétszer tört Pakorus hada,¹
 S nyakláncain zsákmányul elvett
 Kincseidet dicsekedve hordja.

Csaknem ledönté korhadozó hazánk
 Ingó falát a dák s etióp : emez
 Hajóhadával, az süvöltő
 Nyilaival leve ijedelmünk.²

A bűnt tenyésztő század először a
 Hazát s nemet s a házások életét
 Fertőzteté meg : ím a forrás,
 Honnan a vész a hazára áradt!...

Nem ily szülőknek kores ivadékai
 Festék be bős pún vérrel az óceánt,
 Verék le Pyrrhust³ és az órjás
 Antiochust,⁴ dühös Hannibállal ;⁵

De harchoz edzett földmívelők faja,
 Kik vas kapával törve a föld rögét,
 Anyjuk parancsszavára készek
 Tűzre való fa után kimenni

Erdőre, későn, már mikor a hegyek
 Árnyéka fordul s a lemenő nap a
 Jármot levenni a baromról
 S őnekik is pihenést parancsol! . . .

Rontó időnk, mit meg ne emésztene?
 Elődeinknél már szüleink kora
 Satnyább s mi náluk — és belőlünk
 Még gonoszabb unokák erednek!

Jegyzetek. — A romlásnak indult nemzet megrendítő erejű dorgálása. Csak az istenfélelem éstiszta erkölcs tarthatja fenn a birodalmat! Berzsenyi Dánielre is ez a hatalmas költemény hatott, mikor megírta *A magyarokhoz* című ódáját.

¹ Pakorus: a római birodalmat sokszor fenyegető parthus nép híres fejedelme, aki ismételten megverte a római seregeket. A római vezérek ebben a korban már kevésbe vették az ütközetek előtt szokásos madárjósásokat.

² A dákok Erdély lakói, az etiópok: az egyiptomiak.

³ Pyrrhus: Epirus vitéz királya.

⁴ Antiochus: Syria királya.

⁵ Hannibal: a leghíresebb karthagói vezér.

Horatius:

Élj az idővel.

Fordította: Sajó Sándor.

Ügyelj reá, hogy válságos napokban
 Lelked nyugalma mindig meglegyen,
 Szintúgy, ha kedved vidámabbra lobban,
 Hogy ez se légyen úrrá lelkeden.

Mert így is, úgy is csak meghalsz, barátom,
 Akár búsulva töltöd életed,
 Akár, ha vígan csöndes üde páston
 Jó óbor mellett áthevergeted.

A szálfenyő, a rezgőnyárfa lombja,
 Üdítő árnya mire másra jó?
 S medrében mért foly halkan kanyarogva
 A vízhullám, a rezgőn illanó?

Ide hozass bort, olajat, virágot,
 Oly szép a rózsá s olyan hervatag!
 Vigadj, míg van rá módod, ifjúságod,
 Sorsod fonala míg el nem szakad.

Meghalsz, bár földed, házad s nyaralód van,
 Melyet a Tiber szőlő árja mos,
 Meghalsz s halomra gyűjtött vagyonodban,
 Más dúskál majd, mint boldog birtokos.

Mindegy, nagyúrként élsz-e itt e bolygón,
 Avagy csak úgy a szabad ég alatt,
 Pompában-é vagy koldúsként nyomorgón,
 A zord enyészet egyikép elragad.

Mind elmegyünk, a végzet sorsvetése
 Előbb, utóbb, de bizton ránk talál,
 Örökké tartó bús száműzetésre
 A gyászhajó már útrakészen áll...

Jegyzetek. — Bölcselő óda. A kétezer esztendő előtt élő művelt római férfiak életfilozófiájának tükré.

Petrarca:

Áldott legyen . . .

Fordította: Radó Antal.

Áldott legyen az év, a hó s a nap,
 Az óra és a perc is legyen áldott
 S a hely s az ország, ahol láttalak,
 Mikor szívemre raktad ezt a láncot!

Áldott az első, kínos pillanat,
 Amelyben Ámor rajtam bosszút állott,
 Áldott az ív s a mérgezett nyilak,
 S a seb, amelytől nyugtot nem találok!

Áldott a hang, amellyel, én Madonnám,
 Dicső neved már annyiszor kimondám!
 S a könny s a sóhaj, érted mely eped,

S amely dicsőít, minden papirdarabka!
 És áldott lelkem minden gondolatja,
 Hisz téged illet — mind csak tégedet!

Jegyzetek. — A Laurához intézett megkapó szerelmi költemény: a 29. szonett. A költő mámoros hűséggel magasztalja eszményképét.

Goethe:

Mignon.

Fordította: Bajza Jenő.

Isméred a tájt, — a citrom honát,
 Hol zöld lombon narancs piroslik át?
 Kék égről enyhe lágy szellő sohajt,
 Lenn mirtus áll, babér magasra hajt.
 Isméred-é? — Oda, oda!
 Ó drágám! Véled vágyom én oda!

Isméred a nagy oszlopos lakot?
 Benn csarnok fénylik, diszterem ragyog
 És márványszobrok állnak, nézve rám:
 Mi bántja szívedet szegény leány?
 Isméred-é? — Oda! oda!
 Ó védőm! Véled vágyom én oda!

Isméred a hegyet? Rajt köd borong,
 Ormán az őszvér felhők közt bolyong,
 Ős sárkányfaj tanyáz barlangiban,
 Szirt hull alá s lent habra hab zuhan.
 Isméred-é? — Oda, oda!
 Eseng e szív, atyám, ó vigy oda!

Jegyzetek. — Goethe halhatatlan dalának számos magyar fordítása van. Ezek közül talán a legszebb Bajza József fiáé, Bajza Jenőé, az 1860-as évekből.

Longfellow:

A régi óra a lépcsőn.

Fordította: Szász Béla.

Ott a mezei út felén
Az ódon ős-lak int felém;
Boltos kapujába fent,
Magas jegenyék árnya leng;
És benn, a csarnok-ív alól,
A régi óra hangja szól:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

A lépcsőfordulón setét
Tölgyből viseli köpenyét
Kezeivel mutatva int,
Mint egy csuhás barát, amint
Keresztet vet; s ki erre jár,
Bús hangot hall előre már:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Nappal szelíd-halkan beszél,
De, ha leszáll a rémes éj,
Hallatja lépések zaját,
Visszhangozik a termen át,
A fal hosszán, a padlaton,
Beszól az ajtón, ablakon:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Ha jött az öröm és a kín,
Születés, halál napjain —
Vagy gyorsan változó idő:
Akkor nem változott meg ő
S mint Isten mindent tudva lát:
Ismétlé folyton jós-szavát:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

E házban vőn lakóhelyet
A szíves vendégszeretet;
Kéménye füstölt már korán,
Vendégelt gazdag lakomán,
De, mint a csontváz, ünnepen,
Intett az óra szüntelen:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Itt játsza sok gyermeksoport,
Sok ifjú s lány ábrándja forrt;
Ő drága perc! Arany napok!
A szerelem mint áradott!
S pénzt számító fősvény gyanánt
Ez óra hajtá egyaránt:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Im' e szobából indula
A szép fehér ruhás ara
S a néma csarnokban, amott,
Volt kiterítve a halott
S míg csönd követi az imát,
A régi óra belevág:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Ki itt élt, mind szétszórva már —
Ki a sírban, ki messze jár
S ha elfogódva kérdezem:
«Mind együtt, vajh mikor leszen?»
S miként hirdette oly soká,
Felel a régi óra rá:
«Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!»

Itten soha, örökre ott,
 Hol kín, gond, bú mind elfogyott
 S halál, idő elszállt tova —
 Örökre ott, de itt soha!
 Az öröklét órája hol
 Szünetlenül hirdetve szól:
 «Mindörökké — soha többé!
 Soha többé — mindörökké!»

Jegyzetek. — Hangulatos bölcselő költemény. — Longfellow (ejtsd Longfelló) híres amerikai angol költő.

Sully Prudhomme:

A törött váza.

Fordította: Vargha Gyula.

A vázát, hol e kivesző
 Verbéna búsán csügg alá,
 Véletlenül egy legyező,
 Érintve csak, megkarcolá.

De marta folyvást, titkosan,
 A kristályt a könnyű törés;
 Láthatlanul, de biztosan
 Terjedt tovább a repedés.

Csepp csepp után elfolyt vize
 S virága szomjan elepedt,
 Habár nem sejti senki se:
 Hozzá ne nyúljatok, repedt!

Szívünket is gyakorta csak
 Így sérti meg a drága kéz
 S magától mind tovább hasad
 S szerelmének virága vész.

Még épnek látja a világ,
 De ő a finom mély sebet
 Érzi, hogy nő s terjed tovább:
 Tört szív! Hozzá ne érjete!

Jegyzetek. — Világhírű költemény. A művészi finomság és lelki gyöngédség remeke. — A költő nevének ejtése: Szüli Prüdóm.

Verlaine:

Oly kék az ég ...

Fordította: Sajó Sándor.

Égbolt a kicsi ház fölött:
 Kék nyugalom,
 Falomb a kicsi ház fölött:
 Halk fuvalom.

Zengő harang ez égre itt
 Kondulva szól,
 Zengő madár e lombon itt
 Búsán dalol.

Én Istenem, jó élni így,
E csend be jó.
Városból száll e halk zaj is,
Onnan való.

Mi van szíveddel, te szegény,
Hogy csak zokog?
Ó mondd, hová lett, te szegény,
Ifjúkorod? . . .

Jegyzetek. — Verlaine (Verlen) a modern francia líra egyik kimagasló művésze. Lírája tele van álomszerű elemekkel, édes dallamokkal, mély szomorúsággal.

Suonio:

A finnek.

Fordította : Bán Aladár.

Ó, te szegény és árva nép,
Ki élni nem tudsz s halni sem,
Csak úgy jársz éjek árnyakép
E könnytül ázott téreken.

Vitéz és hősi gyermekid
Levágta ellenség hada
És zöld meződ gyümölcseit
Zsákmányul elvivé haza.

E föld, melyen mint szolga élsz,
Apáid ősi sírhelye,
És mindegyik rög, melyre lépsz,
Emlékeiddel van tele.

S a legfőbb, drága kincsedet,
Mely a rablóktól megmaradt,
Édes, búbajos nyelvedet,
Azt is felejtet, balgatag.

A honszeretet szent joga,
E boldogító érzelem,
Neked nem ad gyönyört soha,
Csak átkot és könnyet terem.

E láng nem adhat enyhülést,
Nem hoz derengő fényt neked,
Csak éget, gyilkol és emészt,
Hamvvá sorvasztja szívedet . . .

Ó, te szegény és árva nép,
Ki élni nem tudsz s halni sem,
Csak úgy jársz éjek árnyakép
E könnytül ázott téreken!

Jegyzetek. — Amit a finn költő honfitársairól mondott, azt sokszor elmondhattuk mi is: sorsüldözött magyarok.

ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK.

Homeros:

Iliász.

(Az Iliászban elbeszélt események a trójai háború tizedik évéből valók. Az események 51 nap alatt perdülnek le. A mese azon fordul meg, hogy Agamemnon király elveszi a legnagyobb görög hősnek, Achillesnek rabszolgánóját, mire Achilles nem vesz részt Trója ostromlásában. A görögök ügye most rosszra fordul. Midőn azonban a trójai király fia, Hektor, megöli Achillesnek legmeghittbb barátját, Patroklost, Achilles szenvedélyes fájdalomában kibékül Agamemnonnal és bosszút áll Hektoron.)

Hektor és Andromakhe búcsúja.

Fordította : Baksay Sándor.

(A görögök elkeseredetten vívják Tróját. Hektor, a trójaiak legnagyobb vitéze, harcba indul s elbúcsúzik feleségétől, Andromakhétól. Az asszony bal-sejtelmektől gyötörve, könnyezve kérleli a bajnokot, hogy gondoljon reá és kis fiára s ne rohanjon biztos részébe.)

Szó nélkül a bajnok mosolyog fiára,¹
De Andromakhénak ömlik könnye árja,
Megáll férje mellett, férje kezét fogja,
Szemrehányó szóval ezeket zokogja :

«Boldogtalan, megöl az a nagy szív téged,
Nézd legalább, szánd meg kised csemetédet,
Engemet is szegényt, árvát nemsokára ;
Hiszen minden akhiv téged vár halálra.²

Valamennyi rád tör. Jobb, meghaljak én is,
Jobb, hogy a föld alá akkor szálljak én is,
Mert enyhület semmi, csak fájdalom vár rám.
Sem atyám, sem anyám! Hagytak engem árván!...

Mindenem most, Hektor, te magad vagy nékem,
Atyám, anyám, bátyám, férjem, ékességem.

Szánj meg hát és maradj itt a tornyon állván,
 Ne hagyd hitvesedet, gyermekedet árván.
 A vad fügefánál vond össze a népet,
 Ott leggyöngébb a fal, azt a helyet védjed . . .»

A fényes sisakú hős felelt viszonttag :
 «Hitvesem, engem is terhe nyom e gondnak
 De félek, nyelvére ember, asszony vészen,
 Ha gyáván a harcot csak messziről nézem.

A szívem is mást mond, ahhoz vagyok szokva
 Sereg élén járjak, bátran viaskodva,
 Őrizzem nevemet, atyám dicsőségét,
 Noha lelkem sejti már a dolgok végét :
 Eljön majd az idő, Priamus és háza
 És a szent Ilion porba hull alázva.³
 Hozván a sok zsákmányt, kit a harcon szerze,
 Fogadja az anyja igen örvendezve.»

E szóval gyermekét hitvesének adta,
 Illatos keblére az anyja fogadta
 Könnyező mosollyal.
 Kit a bajnok látván, megindult szívében,
 Kézen simogatta hitvesét gyöngéden
 S monda néki szóval :

«Szegénykém, ne búsulj felettébb, mert engem
 Egy bajnok sem ölhet meg végzetem ellen,
 Viszont senki, erős vagy gyáva, végzetét
 Nem kerüli el, ha asszonytól születék.

Hát menj te most haza, magad dolgát lássad,
 A vásznad, az orsód : tartsd rendben a házat.
 Vannak még Trójában férfiak elegen ;
 Hagyd nekik a harcot főként pedig nekem.»

Így szólt és sisakját feltette fejére,
 Andromakhe is most hazafelé tére ;
 Sokszor visszafordult, sok könnye kicsordult,
 Míg vérontó férje házáig elére.

Ott az egész házat nagy jajszők elhatják,
Hektort a cselédi élve elsiratják,
Sohasem remélik, hogy visszakerüljön,
Akhivok kezétől hogy megmeneküljön.

Jegyzetek. — Homeros eposzát magyar nyelven Baksay Sándor szó-
laltatta meg legművészeiben. Az itt közölt részlet az *Ilias* VI. énekének
befejező része. A véres csaták között csodálatos szépségű családi jelenet.
A férjét odaadón szerető nő s a kötelességért és becsületért életét fel-
áldozó férfiú búcsúzása.

¹ A bajnok: Hektor, a trójai vagy
ilioni királynak, Priamosnak, fia.

² Akhiv: görög.

³ Két híres homerosi sor. Hexa-
meterekben:

«Eljő majd az idő, mikoron szent Trója leomlik
S dárdavető Priamos s Priamosnak népe kipusztul.»

(Kemenes József fordítása.)

⁴ Messeisz: forrás Lakoniában és
Thessaliában. — Hypereia: forrás
Thessaliában.

⁵ Dardanok: trójaiak.

⁶ Zeusz: a görögök főistene.

Odysseia.

Írta: Homeros.

*Odysseus feleségét, Penelope királynét, a kérők egész raja ostromolja Ithacában. Mindannyian Penelope kezére és Odysseus trónusára vágyódnak. Odysseus fia, Telemachos fölháborodva látja, mikép dúlják föl a kérők apjának királyságát, azonban tehetetlen velük szemben. Pallas Athene istennő váratlanul megjelenik Telemachos előtt, biztosítja, hogy apja nem halt meg s fölhívja, hogy induljon keresésére. Telemachos titokban elindul. Közben az istenek tanácsában elhatározzák, hogy fölszólítják Kalypso nimfát, bocsássa e Odysseust, kit éveken át szigetén visszatartott. Odysseus tutajt épít és elindul, de Poseidon isten óriási vihart támaszt, széttöri tutaját s Odysseus csak nagy-
nehezen menekülhet a phaeákok szigetére, hol a szép Nausikaa királyleány fölszólítja, hogy menjen be a városba édesapjához, a phaeákok királyához. Odysseus követi a tanácsot, elmegy a királyhoz, ki őt szívesen fogadja. A hős elmondja most azokat a szerencsétlenségeket, melyeket Trója eleste óta átélt. (A lótosz-evők földjén, Polyphemos emberevő óriás barlangjában, a szelek királyának szigetén, Kirke bűvésznő palotájában, az alvilág bejáratánál, a szirének között, Kalypso nimfánál.) Miután Odysseus elbeszélését befejezte, a phaeákok királya hajót ad neki s ez őt Ithacába viszi. Itt megjelenik előtte Athene és öreg koldussá változtatja, hogy a kérők rá ne ismerjenek. Telemachos szintén visszatér Ithacába s találkozik édesapjával, ki azt parancsolja neki, hogy senkinek, még édesanyjának se mondja el, hogy visszatért. Erre rongyos koldus alakjában palotájába megy. Öreg kuttyája a palota előtti szemétdombról*

urának lábához vonszolja magát, szeme még egyszer megvillan, azután kileheli páráját. A palotában Odysseus a kérőktől alamizsnát kap. Penelope a koldustól férje sorsa után kérdezősködik s kijelenti, hogy az legyen a férje, aki legkönnyebben feszíti ki Odysseus ívét. Másnap a terembe viszik Odysseus ívét és Telemachos tizenkét fejszét állít egy sorba. Az legyen a győztes, aki a nyilat a tizenkét fejsze fokán át bírja röpíteni. A kérők hiába próbálkoznak. Most a koldus kéri az ívet s a nyíl végigsívit a tizenkét fejszén. A hős egy jelére Telemachos a koldus mellé áll, ez föllép a magas küszöbre, rongyai lehullanak és a megrémült kérők előtt áll Odysseus. Nyilait a kérőkre röpíti s ezek rendre porba hullanak. Ezután újból megerősödik a régi frigy Odysseus és népe közt.

Dante:

Isteni Színjáték.

(A költő eltéved egy sűrű vadonban, megjelenik előtte Vergilius és elvezeti a pokolba. A pokol óriási tölcsér, hegyével a föld középpontjáig ér, belsejében kilenc körben kínlódnak az elkárhozott lelkek. Nevezetes embereket lát itt gyöttrődni a költő, azután tovább megy Vergiliussal a csonka-küpalakú purgatórium lakói közé. A mennyország küszöbén a költő női eszményképe, Beatrice veszi át a vezetői szerepet. A mennyország gömbalakú üregeiben az üdvözültek megdicsőült serege él. A költő elragadtatással szemléli őket s Isten közvetlen közelébe jut.)

A pokol kapujának fölirata.

Fordította : Szász Károly.

«Én-rajtam át a jajvárosba léphetsz ;
Én-rajtam át az örök gyöttelembé ;
Én-rajtam át a kín-sújtotta néphez.

Nagy alkotóm igazságból teremte ;
Boltom Isten hatalma emelé fel,
Fő bölcsesége és örök szerelme.

Teremtett lény előttem nem bírt léttel,
Csak öröklétű — s én is az vagyok.
Ki itt belépsz : hagyj föl minden reménnyel !»

E szók fekete színben álltak ott
Egy kapu homlokán ; de én nem értvén :
«Adj, mester, szólék, magyarázatot !»

S ő, mint tapasztalt, így felelt, hogy kérdém :
 «Kételynek itt nincs helye, állni lomboz,
 A kín, a gyávaság itt véget érven.

Mert ez a hely, melyről előre mondtam :
 Hogy örök kín itt sokakat hánytorgat,
 Elméjük fényét a bűn köde nyomván.»

S kezem megfogva, kissé bátorodtat
 Vidám arcától — bevive legottan
 Sötét helyére a rejtett titoknak.

Sírás, nyögés, üvöltés hangzik ottan
 A csillagatlan, pusztaság s fekete
 Légben, hogy sírni kezdék meghiúsultan.

Jegyzetek. — Az itt közölt részlet az Isteni Színjáték első részének, a Pokolnak, III. énekéből való. A mester, akivel a költő beszélget : Vergilius. — A pokol kapuja föliratának utolsó sora — *Ki itt belépsz : hagyj föl minden reménnyel* (Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!) — világhírű szálló ige.

Edvárd.

Fordította : Szász Károly.

Kardod vértől miért csepeg,
 Edvárd, Edvárd?
 Kardod vértől miért csepeg,
 Oly bús mért vagy magad, ó?!
 — Jó sólymomat öltem véle meg,
 Anyám, anyám!
 Jó sólymomat öltem véle meg,
 S nem kapok több olyat, ó!

Sólymodnak vére nem oly veres,
 Edvárd, Edvárd!
 Sólymodnak vére nem oly veres,
 Szívedben más a baj, ó!
 — Jó paripám öltem meg, a derest,
 Anyám, anyám!
 Jó paripám öltem meg, a derest,
 Mely oly szép volt s szilaj, ó!

Van más lovad s ez vén volt szegény,

Edvárd, Edvárd!

Van más lovad s ez vén volt szegény!

Más bú nyom szíveden, ó!

— Jó apám gyilkoltam meg én,

Anyám, anyám!

Jó apám gyilkoltam meg én,

Ah, átok jár velem, ó!

S hogy fogsz vezekelni, mi hosszasan,

Edvárd, Edvárd!

Hogy fogsz vezekelni, mi hosszasan,

Mondd meg fiam nekem, ó!

— Hajóra kelek s elbújdosom,

Anyám, anyám!

Hajóra kelek s elbújdosom,

Túl messzi tengeren, ó!

S mivé lesz várad, boltíveivel,

Edvárd, Edvárd?

Mivé lesz várad, boltíveivel,

Mely áll szép fényesen, ó!

— Hadd álljon, amíg nem omlik el,

Anyám, anyám!

Hadd álljon, amíg nem omlik el,

Nem látom meg soh'sem, ó!

S mit hagysz jó nődnak s a kis fiúnak,

Edvárd, Edvárd!

Mit hagysz jó nődnak s a kis fiúnak,

Ha túl méssz tengeren, ó!

— Széles a világ, kolduljanak,

Anyám, anyám!

Széles a világ, kolduljanak!

Nem látnak meg soh'sem, ó!

És jó anyádnak mit hagysz, ha mész,

Edvárd, Edvárd,

És jó anyádnak mit hagysz, ha mész,

Ki jó fiam valál, ó!

— Fejeden, tőlem, pokol átka lesz
 Anyám, anyám!
 Fejeden, tőlem, pokol átka lesz,
 Hogy ily tanácsot adál, ó!

Jegyzetek. — Középkori angol-skót népballada Szász Károly mesteri fordításában. Az északi népek balladaköltészete jelentékenyen hatott a magyar műballadaköltőkre is.

Goethe:

Ballada

az elűzött és visszatért grófról.

Fordította: Arany János.

Ó, jösszte be, jó öreg énekesünk!
 Itt lenn a terembe, magunkra leszünk,
 Zárjuk be retesszel a zárat.
 Anyánk könnyörög s az atyánk odakünt
 Farkasra vadász, tova fárad.
 Mondj szép regedalt. Ó, de többször is ám!
 Míg bétanulom kis öcsömmel;
 Már rég epedünk zene s dalok után.
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Irtózatos éjben, ölö hadon át,
 Elhagyja a fénylakot, ősi honát,
 Kincsét idejében elásta.
 A gróf tovaillan a kis kapun át,
 Mit burkol ölébe palástja?
 Mit rejteget és visz ott oly szaporán,
 Hogy visszatekinteni sem mer?
 Kis lánya szegény az, aludva karán.
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Nos virrad; előtte a messze világ,
 Szállást neki völgy, neki hús bokor ád
 Enyhet falu népe, daláért.
 Így vándorol, így eped éveken át,
 Szakálla alább meg alább ér;

Ám nő kebelén is a szende alak,
 Vihar ellen védve köpönnyel,
 Nem fejtheti szebbé hercegi lak.
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Év elhalad, évnek utána megyen,
 Meghagyja, megadja magát a köpeny,
 Nem is éri be termete teljét.
 Néz apja reá, kire néznie mennyi!
 Örömében nem leli helyét;
 Oly gyönyörű, oly nemes a hajadon,
 Fájárul a mag nem ütött el:
 Oly kincs az apának e drága vagyon!
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

S im, vágtat elő fejedelmi lovag,
 Felnyúl a leány keze, vélve hogy ad,
 Alamizsnát nem veszen észre.
 Ám gyöngye kacsója szorítva marad:
 Ez kell nekem! Üdvöm e kézre!
 Ismerve — az ősz felel — égi becsét,
 Mint hercegi nőd emeled fel;
 Ott a lovag elgyűrűzé jegyesét —
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Megáldja a pap őket az ima helyén,
 Vigan, szomorún is, a hölgy vele mén,
 Szomorún, hogy vészi búcsúját.
 Azóta ide s tova jár-kei a vén,
 Örömében viseli búját.
 Ilyen vala drága leányom, ilyen
 Unokákat vártam idővel!
 Ó, nappal is, éjjel is áldja szívem —
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Megáldja a gyermekeket; de mi hang?
 Zörgetnek: atyánk jön! Az ősz oda van!
 Elrejtteni őt hova tudjuk? —
 Mit csábitod a gyereket, te bitang!
 Fogjátok el, érkező hajdúk!

Börtön fenekére a tolakodót! —
 Anyjok veszi észre, hamar kel,
 Fut, nyájasan esdeni, szólani szót. —
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Hajdú haboz, áll nemes arccal az ősz,
 Gyermek s anya esd, ahogy esdeni győz,
 A hercegi dölyf nyeli mérgét.
 De asszonya kértire lázad a bős, —
 Míg vad dühe feltöri kérgét:
 Vesztemre vevélek el, utcai rongy!
 Koldus, te!... Hanem hiszen úgy kell!
 Szennyet koronámra hoz im e poronty —
 Gyerek ezt nem hallja örömmel.

Még áll, diadalmasan áll az öreg,
 Döbbenve hanyatlik a szolgasereg,
 A férj dühe dül — kire töltse?
 Átkos vala nászom, a kéjteli regg,
 Viráginak itt a gyümölcse!
 Nem pótol az igaz! — nevelés soha fajt,
 Nemes érzet jár csak a nemmel,
 Koldus anya szült íme koldusi rajt —
 Gyerek ezt nem hallja örömmel.

És el ha taszít apa, férj ha elűz,
 Széttépi vadul ami együve fűz:
 Ó, jertek az őshöz, apához!
 A koldus, az agg, a mezitelen ősz
 Még fel bír emelni magához.
 E vár az enyém! Te raboltad el azt,
 Fajod úze ki gyilkos elemmel;
 Itt rá a pecsét, a királyi malaszt!
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Már jogszerű fejdelem űli a trónt,
 Ő vissza hívének ad ősi vagyont,
 Feltörhetem a kincs zárát.
 Hagyján, fiam! Így szeliden ipa mond:
 Urunk kegyelem-szava vár rád.

Mind jóra üt ez ki ; feledjük a bajt!
 Ma szerencsénk csillaga tűnt fel,
 Nód grófi leány, szüle hercegi fajt —
 Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Jegyzetek. — A német balladaköltészet egyik remeke, a legnagyobb magyar balladaköltő művészi fordításában.

Schiller :

A diadal-ünnep.

Fordította : Vargha Gyula.

Trója megdőlt, Priamosznak¹
 Vára csak füstfogta rom
 És a hellenek toroznak,
 Dús zsákmánnyal gazdagon.
 S a magas hajókon ülve,
 Hellespontnak partinál,
 Görög hon felé a sürge
 Tábor csak jó szélre vár.
 Pengjen a lant zöngé húrja!
 A hajóorr már utat
 Szép hazánk felé mutat
 S otthonunkba térünk újra.

S hosszú sorban hangos jajjal
 Trójai nők sírnak ott,
 Sápadtan, kibontott hajjal,
 Keblük' tépve önmagok.
 Az öröm vad ünnepébe
 Fájdó jajszavuk riad,
 Trója elhullt hőse népe
 S önnön balsorsuk miatt.
 Drága föld, elválunk holnap!
 Szép hazánk határibul
 Idegen úr hajt rabul.
 Ah, mi boldogok a holtak!

A nagy isteneknek gyűjt most
 Kalchasz² áldozattüzet ;
 Hiva Pallászt,³ ki a várost
 Rakta, s rá üszköt vetett ;
 S Neptunt,⁴ ki a szárazföldet
 Hullámövvvel fogja át ;
 És Zeüsz, ki pajzsot zörget,
 S szívre félelmet hocsát.
 Már kivíva, már kiküzdve
 A nagy, a nehéz viszály,
 Az idő betelve már,
 S Trója elbukott, a büszke.

Atrid,⁵ a hadak királya
 Áttekint a nép fölött,
 Mely egykor hívó szavára
 Szkamander⁶ völgyébe jött.
 És a gond sötét felhője
 Ül a nagy király szemén ;
 Mennyi nép jött és belőle
 Mily kevés, ki visszamén.
 Hát örüljön, dalra keljen,
 Aki friss erőben él,
 S újra otthonába tér,
 Mert nem mind tér vissza innen.

«Mind nem, s az se mind örülhet,
 Ki meglátja otthonát,
 Tűzhelyénél köszörülhet
 Gyilkot rá az álbarát.
 Akit megkímélt a harc-zaj, -
 Sokra ott les a veszély!»
 Szól Ulisszesz⁷ intő arccal,
 S ajkával Pallász beszél.
 Boldog, kinek honn a hitves
 Házát tisztán őrzi, mond,
 Mert az asszony csalfa csont,
 És az új előtte kedves.

Menelaosz⁸ kiküzdött hölgye
 Büszke szépségén örül,
 Karját üdvezülten öltve
 A karcsú derék körül,
 Bukni kell a gaz merénynek,
 Aki vétkezik, lakol:
 Mert Zeüsz kezén a mérleg
 Igazságosan latol.
 Rossz kezdetnek rossz a vége;
 A sértett vendégjoger'
 Büntetést torolva mér
 Zeüsz a bűnös nemzedékre.

Csak a boldogokhoz illő,
 Oileüszfi⁹ felkiált,
 Dicsérni a trónon ülő
 Égi istenek karát!
 Adományát a szerencse
 Vakon osztja, akit ér,
 Lám, Patroklusz¹⁰ eltemetve,
 Therzitesz¹¹ meg visszatér,
 A szerencse vakon osztja
 Ezt a földi végzetet,
 Hát örüljön, akinek
 Életet vetett a kocka!

Java hős hull hareviharban!
 Testvér, minden víg toron
 Rád gondoljanak, ki harcban
 Úgy álltál, mint egy torony.
 A görög hajók hogy égtek,
 Üdvünk csak karodban élt;
 Mégis a ravasz nyere meg
 Az óhajtott pályabért.
 Béke szálljon szent porodra!
 Nem az ellen fegyvere,
 Ájászt Ájász verte le.
 Hajh, megrontja a hőst haragja!

Most dicső apjára fogja
 A pohárt Neoptolém:¹²
 Földi sors közt legnagyobbra
 A tiédet tartom én.
 Túlhaladja a dicsőség
 Életünk minden javát;
 Bár a test a porba dől szét,
 Él a nagy név, él tovább.
 Mindörökre zeng az ének
 Nagy nevedről hős atyám;
 Mert a földi lét csak árny,
 De a holtak mindig élnek.

Hogyha már nem zeng az ének
 A legyőzött férfiről,
 Hektorért én hadd beszélsek,
 Tydeusz hősi sarja szól¹³ —
 Aki honát védve hősként,
 Véglehelletig megállt —
 Győztesé bár a dicsőség
 Rá a szebb cél vet sugárt!
 Aki házi tűzhelyéért
 Küzdve hullt, mint védpaizs,
 Még az ellen ajka is
 Szót emel dicső nevéért.

Most a három emberöltőt
 Látott agg Nesztor¹⁴ felállt,
 S Hekubának¹⁵ szinig töltött
 Egy lombkoszorús pohárt ;
 Idd ki, enyhít égi lángja,
 S nagy bűd felejtésbe vesz!
 Bachusz¹⁶ bűvös adománya,
 Tépett szívre balzsam ez.
 Idd ki, enyhít égi lángja,
 S nagy bűd felejtésbe vesz!
 Tépett szívre balzsam ez,
 Bachusz bűvös adománya.

Még Niobe is,¹⁷ Apoll¹⁸ zord
 Haragjának célja, ládd,
 Izlelé a kenyeret s bort,
 És legyőzte bánatát.
 Mert az élet-forrás habja
 Míg ott pezsg az ajk körül,

Bú, keserv a Léthe¹⁹ rabja,
 Gyors vizében elmerül!
 Míg az életforrás habja
 Nedvesíti ajakunk,
 Messze tűnik bánatunk
 Léthe árájától ragadva.

Most a jósnő²⁰ ihletten
 A hajó ormára lép,
 Nézi sápadtan, meredten,
 Hona füstölgő helyét.
 Minden füst, mit a szem csak lát ;
 Mint enyésző pára-köd,
 Elmúl minden földi nagyság :
 Csak az istenség örök.
 Gond száll a lovas nyomába,
 Gyors hajót is gond követ :
 Holnap késő, úgy lehet,
 Élünk és örülünk hát ma!

Jegyzetek. — A költeményt az élvezi igazán, aki ismeri a homerosi világot.

¹ Priamosz : a trójaiak királya.

² Kalchasz : a görög sereg főpapja.

³ Pallász : a tudomány istenasszonya, a görögök védője.

⁴ Neptun : a tenger istene.

⁵ Atrid : Agamemmon, a görög sereg vezére.

⁶ Szkamander : folyó Trója mellett.

⁷ Ulisszesz : Odysseus, Ithaka nagyszű királya.

⁸ Menelaosz : Spárta királya, Héléna férje.

⁹ Oileüszi : Ájasz, görög fejedelem.

¹⁰ Patroklusz : görög vitéz, Achilles barátja.

¹¹ Therzitesz : visszataszító külsejű görög harcos.

¹² Neoptolém : Achilles fia.

¹³ Tydeusz hősi sarja : Diomedesz, a vitéz görög fejedelem.

¹⁴ Nesztor : a bölcs öreg fejedelem.

¹⁵ Hekuba : Priamosz trójai király felesége.

¹⁶ Bachusz : a bor és mámor istene.

¹⁷ Niobe : a gyermekei halálát sirató asszony.

¹⁸ Apollo : a Napnak és a művészeteknek istene, aki Niobe gyermekeit halálra nyilazta.

¹⁹ Léthe : alvilági folyó, melyből az elköltözöttek feledést ittak.

²⁰ A jósnő : Kasszandra, Priamosz jóstehetségű leánya. Végzete az volt, hogy senki sem hitt neki, pedig minden jóslata teljesült.

Wordsworth:

Heten vagyunk.

Fordította : Szász Károly.

... Egy egyszerű gyerek,
Ki még virágot szedhet minden ágról,
Életet érez mindenik tagjában :
Mit tudjon az még a halálról?

Egy falusi lánykát találtam,
Nyolc évesnek monda magát.
Tömött haja három-négy fonadékban
Vevé körül fejét és homlokát.

Tekintete, ruhája, mint virágé,
Mely erdők rejtekébe nőtt.
Szeme oly szép volt, oly nagyon szép,
Gyönyör volt néznom őt.

«Hányan vagytok testvérek, gyermekem,
Együttvéve fiú s leány?»
— «Hányan? Heten vagyunk!» Felelt ő
S bámulva tekintett reám.

«S hol vannak ők?» Kérdém tovább.
— «Hetten vagyunk — felelt —
Kettő a városban lakik benn,
Kettő tengerre kelt.

Kettő a temetőben fekszik :
Egy fiú s egy leány.
Mi ott lakunk közel hozzájok,
Én és édesanyám.»

«Kettő van a városban, mondod,
Kettő a tengeren,
S mégis heten volnátok együtt?
Hogyan lehet az gyermekem?»

S a kis leány megint felelt :
 «Együtt heten vagyunk igen :
 Kettőnk a nagy fa alatt nyugszik,
 A temetőnek mélyiben.»

«De te még élsz, vigan szaladgálsz
 Kis pillangók után.
 Kettő a temetőben alszik :
 Így hát öten vagytok csupán!»

— «Sírjaik zöldek — szólt a lány —
 Ott egymás mellett nyugszanak,
 Házunktól, melyben mi lakunk,
 Tíz-húsz lépésre csak.

Ott szoktam kötögetni gyakran,
 Vagy varrogatni estvelig,
 Leülök a sír zöld fűvébe,
 Ott ülök s dalolok nekik.

Sokszor, ha már a nap lement,
 Szelíd az est s`a hold jó fel,
 Kis kosarammal kinegyek,
 Vacsorámat ott költöm el.

Előbb a kis Johanka halt meg,
 Nyögött ágyán keservesen,
 Míg Isten föloldozta végre
 És akkor meghalt csendesen.

Letették a zöld temetőbe,
 Ott alszik sírja fenekén,
 Sírja körül ott játszadoztunk
 Egész nyáron Jánoska s én.

De mikor hó esett a földre
 És a tó befagyott :
 Jánoska is nagyon beteg lett
 És aztán ő is elhagyott.

«Hányan vagytok hát, kis leánykám,
Ha kettő túl az életen?»
Sírva felelt a kis leányka :
— «Hetten vagyunk, uram, heten!»

«De kettő halva, lelkük égben,
Testük sír mélyiben . . .»
Mind hasztalan erőlködésem,
A lányka megmaradt hitében :
— «Hetten vagyunk, uram, heten.»

Jegyzetek. — A költemény a gyermeki lélek naivságának remek megnyilatkozása. — Wordsworth (ejtsd Vödsvőz) nevezetes angol lírikus és epikus. Meghalt 1850-ben.

Poe:

A holló.

Fordította: Szász Károly.

Egyszer néma rideg éjen ültem elmerülve mélyen
Álmodozva valamely rég elfelejtett éneken . . .
Bólintgattam félálomban, — ím egyszerre ajtóm koppan,
Félénk lépés zaja dobban, — dobban halkan, csöndesen.
«Látogató — gondolám — ki ajtómhoz jött csöndesen,
Az lesz, egyéb semmi sem.»

Ah! oly jól emlékszem még én: — késő volt, december végén,
Minden üszök hamvig égvén, — árnya rezgett rémesen.
Úgy vártam s késett a hajnal! Könyveim — bár nagy halommal --
Nem bírtak a fájdalommal, — érted, elhalt kedvesem!
Kit Lenórának neveznek az angyalok odafenn,
Itt örökre névtelen!

De az ajtó s ablakoknak függőyei mind susogtak,
S ismeretlen rémülettel foglalák el kebelem.
S hogy legyőzhessem magamban a félelmet, váltig mondtam :
«Látogató csak, ki ott van ajtóm előtt csöndesen,
Valami elkésett utas vár az ajtón csöndesen ; —
Az lesz, egyéb semmi sem!»

S lelkem rögtön megerősbül, kikelvén e kétkedésbül :

«Uram — szólék, — vagy nemes hölgy! Bocsásson meg kegyesen,
Megvallom, itt bólíngattam, kegyed meg oly szépen, halkan,
Lehető legfinomabban kopogtatott csendesen.»

Alig tudtam : jól hallék e? S ajtót nyitok sebesen.

— Nagy sötét, más semmi sem!

S kibámulva a sötétbe, csodálkozva, várva, félve,

Álltam, álmod látva, mit még sohsem látott földi szem ;

De a csönd még egyre tartta, nesz, se szó azt nem zavarta,

Csak az egy «Lenóra»-hangra (amint halkan tördelem)

Csak az egy «Lenóra»-hangra szólt a visszhang szüntelen.

— Csak e hang, más semmi sem!

S visszafordulék szobámba, egész lelkem izzó lángba,

S újra hallom, amint dobban, — most már jobban kiveszem :

«Úgy van, bizonyára — mondtam — valami van ablakomban,

Hadd nézem meg, mi az ottan? Most e titkot kilesem.

Nyugton légy egy percre szívem! Most e titkot kilesem!

— Csak a szél, más semmi sem!

Kinyitám az ablak szárnyát — és azonnal nyílásán át

Százados holló csapott be, komoran, nehézkesen.

A nélkül, hogy meghajolna, sem köszönve, se nem szólva,

Mintha az úr ő lett volna, csak leszállt negédesen,

Ajtóm felett egy szobor volt, arra szállt egyenesen,

Rászállt, ráült nesztelen!

A sötét madár mikép ül, nem nézhettem mosoly nélkül,

Komoly, büszke méltósággal ült nagy ünnepélyesen.

Bár ütött-kopott ruhába — gondolám — nem vagy te kába,

Vén botor, nem jössz hiába, éjلاكodból oda-lenn :

«Szólj! Neved mi, hogyha honn vagy alvilági helyeden?»

Szólt a madár : «Sohasem!»

Csak bámultam e bolondot, hogy oly tiszta hangot mondott,
Bár szavában, bizonyára, kevés volt az értelem.

De példátlan ily madár, mely szobádba, mit négy fal zár el,

Ajtódnak fölébe száll fel s ott ül jó magas helyen,

S nevét mondja hogyha kérde, biztos helyén ülve fenn ;

És a neve : «Sohasem».

És a holló, ülve helybe csak ez egy szót ismételte,
 Mintha abban volna lelke kifejezve teljesen.
 Azután egyet se szóla, meg se rezzent szárnya tolla,
 S én sűgám, inkább gondolva: «Minden elhagy Istenem!
 Marad-é csak egy barátom? Lehet-é reménylenem?»

A madár szólt: «Sohasem.»

Megrendültem, hogy talál az én sóhajomra a válasz,
 Ámde — ezt sűgá a kétely — nem tud ez mást, úgy hiszem.
 Erre tanítá gazdája, kit kitartó sors viszálya
 Addig űze, addig hánya, míg ezt dallá szüntelen,
 Tört reménye omladékin ezt sóhajta szüntelen:
 «Soha—soha—sohasem.»

Rám a holló merőn nézve, engem is mosolyra készíté
 S oda ültem ellenébe, ő meg szembe ült velem.
 Én magam pamlagra vetve, képzeletről-képzeletre
 Szálla elmém önfeledve és azon törém fejem:
 Hogy e rémes, vijjogó, vad, kopott holló, szüntelen
 Miért kiáltja: «Sohasem!»

Ezt találgatám magamban, a holló előtt azonban
 Róla egy hangot se' mondtam s ő csak nézett mereven.
 S kedvesem nevét sóhajtván, fejem a vánkosra hajtám,
 Melynek puha bársonyhabján rezg a mécsfény kétesen;
 Melynek puha bársonyhabját érinteni kedvesem
 Ah, nem fogja sohasem!

S mintha most a szagos légbe — láthatatlan tömjén égne
 S angyaloknak zengne lépte szétszórt virágkelyheken...
 «Ah — rebegtem — tán az Isten küld angyalt, hogy megenyhítsen,
 S melyre földön balzsam nincsen, — a bú feledve legyen!
 Idd ki a feledés kelyhét, búd enyhet lel csöppiben!»
 Szólt a holló: «Sohasem!»

«Jós! — kiálték — bárki légy te, angyal, ördög madárképbe,
 Vagy vihartól űzettél be, pihenni ez enyh-helyen,
 Bár elhagyva, nem leverve, kifáradva a keservbe,
 Most felelj meg nekem erre, könyörgök s követelem:
 Van-e balzsam Gileádban s én valaha föllelem?»
 Szólt a holló: «Sohasem.»

«Jós! — kiálték — bárki légy te, angyal, ördög madárképbe,
 Hogyha van hited az égbe' és egy istent félsz velem :
 Szólj e szívhez keservében, lesz-e ama boldog éden,
 Ahol egyesítve légyen, kedvesével, végtelen,
 Kit Lenórának neveznek az angyalok odafenn?»

Szolt a holló : «Sohasem!»

«Menj tehát, pusztulj azonnal! — kiálték rá fájdalommal,
 Vessz örökre semmiségbe, a pokoli éjjelen!
 Ne maradjon itt egyetlen toll, emlékeztetni engem,
 Hogy felverted néma csendem, szállj tovább, szállj hirtelen,
 Vond ki körmödet szívemből, bár szakadjon véresen!»

Szolt a holló : «Sohasem!»

S barna szárnya meg se' lendül, mind csak ott ül, mind csak fent ül,
 Akármerre fordulok, csak szemben ül mindig velem.
 Szemei meredt világa, mint kísértet rémes árnya,
 S körülötte a bús lámpa fénye reszket kétesen,
 S lelkem, ah, e néma árnytól, mely körülheng rémesen,

Nem menekszik : — sohasem!

Jegyzetek. — Ennek a sejtelmes elbeszélő-bölcsező költeménynek számos magyar fordítása van. Lefordították többek között : Lévy József, Ferenczi Zoltán, Kozma Andor, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Harsányi Zsolt, Pásztor Árpád. — Poe (ejtsd Pó) amerikai angol költő volt. 1849-ben halt meg. — Gileád : boldog vidék Palesztinában.

Puskin:

Anyégin.

(A világhírű orosz verses regény hőse egy kiábrándult, embergyűlölő orosz ifjú, Anyégin Eugén, aki ügyet sem vet a nemeslelkű vidéki leánykának, Tatjánának szerelmére, de mikor néhány év múlva Tatjánát, mint férjes nőt és ünnepelt szépséget látja viszont a fővárosban, lábaihoz borul, csak hogy szerelmével most már elkéssett. Az itt közölt részlet az eszményi gondolkozású, naiv leány szerelmének füllobbanását tükrözi.)

Tatjana levele Anyéjához

Fordította : Bérczy Károly.

Én irok önnek — e lépéssel
 Mondhatok-e még egyebet?
 Ön, jól tudom, most megvetéssel
 Büntethet, sújthat engemet.
 De ha irántam kebelében
 Csak egyetlen szikrája kel
 A szájalomnak : nem hagy el.
 Higgye, hallgattam volna mélyen
 S ön, szégyenem' és mostoha
 Sorsom' nem tudja meg soha :
 Ha van csak legkisebb reményem,
 Hogy önt, bár ritkán, láthatom,
 Ha csak hetenkint egy napon ;
 Hogy hangját halljam és szavára
 Felelni alkalmam legyen
 S az új találkozásig várva
 Gondoljak önre szüntelen.
 De ön, mint mondják, futva fut
 A társaságtól s rejtekében
 Unja az egyszerű falut ...
 S mi nem tűnünk fel semmiképen !

Mért is jött látogatni? Én itt
 E csendes elvonult helyen
 Nem tudva önnék létezésit,
 Nem tudván, mi a gyötrelem ;
 S lecsillapulván egykoron még
 Hullámlzó lelkem zajlata :
 Jött volna egy más, kit a szent ég
 Férjül nekem szánt, és leendék
 Hű nő s erényes jó anya.
 Másé? ... Nem, senki e világon
 Nem bírta volna e szívet ;
 Az ég akarta, hogy világom
 Te légy — s tied vagyok, tied!
 Tudtam, hogy végre feltalállak :
 Záloga ennek életem ;

A földi lét őrangyalának
 Küldött az Isten énnekem ...
 Meg-megjelentél álmaimban,
 Kedves, mint ismeretlen már,
 Szemedben a varázssugár
 Lebűvölt, hangod ó mi gyakran
 Csendül meg lelkem anda mélyén...
 Nem, ez csak álom volt ! Belépvén,
 Reád ismertem s döbbenő
 Szívem titkon sugá : ez ő!
 Te voltál, nemde, aki vélem
 Beszélt sok estnek alkonyán,
 Midőn felháborult kedélyem
 Nyugalmaért imádkozám?
 Te voltál, ki a félhomályban
 Szobámnak árnyán megjelent,
 Kit én körülem sejtve, látva,
 Szerettem már mint idegent?
 Ki hozzám berepülve éjjel,
 Lehajlott vánkossom fölé
 S e szívet földöntúli kéjjel,
 Boldog reménnyel ihleté ?
 Ki vagy te, szólj ! Védangyalom,
 Kit áldva kelljen áldanom?
 Vagy fondorjellemű kísértőm,
 S jövőd, hogy fájdalmasan, sértőn
 Ábrándaimból felriassz?
 Lehet, hogy mind káprázat az,
 Mit zsenge lelkem álma látott,
 S csalképből alkoték világot,
 Mely jól tekintve, szertelebben ...
 Bármint legyen ! Kezedbe tettem
 Szívem sorsát : ítélj, határozz !
 Hozzád, könnyűim tanujához
 Fordulok ; lásd oly egyedül
 Állok, nincs senkim, aki értsen,
 Értelmem küzdve elmerül.

Hallgatva tűröm szenvedésem.
Ó, jer! Szemed tekintetével
Ébreszd fel bennem a reményt,
Vagy vess meg s dőre álmom' tépd
Érdemlett büntetéseként! [el,

Végzem s — átfutva levelem',
Szégyen fog el és félelem...
De bízom a becsületében,
Kezesem ez s oltalmam nékem.

Jegyzetek. — Puskin Sándor (1799—1837) az orosz irodalom első nagy költője ebben a verses regényében a világirodalom egyik legszebb elbeszélő költeményét írta meg. Verses regénye az orosz lélek tükre.

DRÁMAI MUNKÁK.

Shakspere:

Coriolanus.

Fordította : Petőfi Sándor.

(Első felvonás. — A római köznép lázong, mert éheznek. Menenius Agrippa csillapítja a népet, de Marcius, a büszke patricius, kiméltlen szavakkal támad a plebejusokra. Haragszik a népre, mert ez a nemességtől legutóbb is jogokat csikart ki. A volszkok ellen kitörő háborúban Coriol város mellett Marcius olyan hőstetteket visz végbe, hogy csodálattal ünnepli mindenki s a sereg Coriolanus melléknévvel tiszteli meg. A volszkok csatát vesztenek s Aufidius volszkozér szégyenében bosszút esküszik Coriolanus ellen.

Második felvonás. — Coriolanust a római tanács konzullá választja s egyben fölszólítja, hogy a szokásnak megfelelően szóljon kérő hangon a néphez. A büszke férjű nagy nehezen rááll a szavazatok kérésére, de önérzete nem tudja elviselni ezt a szokást. Akaratlanul is megsérti és gúnyolja a polgárokat, mire a népet bujtotató tribunok rábírnák a tömeget, hogy a választáshoz ne járuljon hozzá.

Harmadik felvonás. — Mikor Coriolanus meghallja, hogy a nép felbőszült ellene, haragjában megrója a nemességet, hogy a népnek jogot és élelmet adott. A tribunok árulónak nyilvánítják s el akarják hurcoltatni, de a rettenthetetlen hős szétveri a polgárokat. Anyja és barátai kérik, hogy engesztelje ki ellenségeit, de csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják rábírní arra, hogy elmenjen a népgyűlésre. Indulata itt is elragadja. Mikor az egyik néptribun árulónak nevezi bőszült haragra lobbán. Ezért a nép számkiveti Rómából. Coriolanus átkot szórva, fenyegetőzve távozik.

Negyedik felvonás. — Coriolanus a volszkokhoz megy s kijelenti Aufidiusnak, hogy harcolni akar romlott hazája ellen. A volszkok rendkívül örülnek legrettegettebb ellenségük átpártolásának. Annál nagyobb a riadalom Rómában. Míg Coriolanus a volszkok élén diadalról-diadalra halad, úgy hogy Aufidius is irigységgel és ártó szándékkal nézi, addig Rómában teljes a fölfordulás.

Ötödik felvonás. — Hiába mennek Coriolanus legjobb barátai Rómából a várost ostromló vezér táborába, Coriolanus senkit sem bocsát magához vagy kérlelhetetlenül visszautasítja a könyörgőket. Egyszerre láрма hallatszik. Gyászruhában megjelenik Coriolanus anyja, Volumnia ; neje, Virginia ; gyermekük s az előkelő római nők könyörgő csoportja. Coriolanus megindul a nők láttára, de elhatározza, hogy rendületlenül ellenáll minden könyörgésnek. Mikor tiszteltetreméltó anyjáról a többi gyászruhás nőre pillant, megfordul vele a világ, azután ismét arra gondol, hogy bosszút kell állani azon a Rómán, mely kiűldözte őt hazájából. Anyja meghajol előtte s utóbb letérdel lábai elé.)

Coriolanus.

Félre szív!

Természet minden láncá és joga
Eltéplek! A makacsság lesz erényem.
Ó, e meghajlás, e galambszemek,
Mik isteninket hitszegésre bírnák!
Elolvadok ; csak oly gyarló anyagból
Vagyok, mint más : Anyám hajol, miként ha az
Olymp hajolna vakandturás előtt
Kérőleg ; s kis fiamnak közbejáró
Arcáru a nagy természet kiált rám,
Hogy : «Ne tagadd meg!» — Eh, hadd szántsa Rómát
A volszk, hadd dúlja szét Itáliát ;
Nem hajtok én golyhóként ösztönömre ;
Magam vagyok magamnak alkotója
S nem ismerék rokont.

(Neje közbeszól, a hős ellágyul.)

Coriolanus.

Feledtem szerepem,

Mint lomha színész és úgy benn akadtam,
Hogy szegyen. Ó, legjobb vérem ; bocsásd meg
Zsarnokságom, de azért bocsánatot
Ne kérj Rómának. — E csók... hosszú, mint
Száműzetésem s édes, mint bosszúm!...
Hah, én fecsegek,
És a világnak legnemesb szülőjét
Nem üdvözlöm... Hajolj a földre térdem
S mutasd mélyebb nyomát a tiszteletnek,
Mint más fiú. *(Letérdel.)*

Volumnia.

Ó, kelj, megáldva föl!
S én térdelek, nem lágyabb vánkoston,

Mint a tűzkő, mutatva a hibás
 Alázatot, mit eddig félreérté
 Egy más közt gyermek és szülő.¹ (*Letérdel.*)

Coriolanus.

Mi ez?

Te térdelsz? A bűnös fiú előtt...
 Hadd sujtsa pusztá parton a kavics hát
 A csillagot, hadd dobja lázadó szél
 A büszke cédrust a tűz- napba föl
 S a képtelenséget megölve könnyű
 Szerrel tegyen lehetetlent!²

(Az anya szerető szavakkal fordul fiához, de Coriolanus kéri, hogy ne békítse. Volumnia hivatkozik a város kétségbeesett helyzetére, családjuk boldogságának összeomlására, a becsületre és nagylelkűségre s mindenre, ami szent a világon.)

Volumnia.

Nagy fiam, tudod, hogy a harc
 Bizonytalan végű; de bizonyos:
 Ha meg fogod Rómát hódítani, a díj,
 Amelyet ott aratsz, oly név leszen, mit
 Átkozva emlegetnek majd s a könyvek
 Így írnak róla: «Bajnok férfi volt,
 De vég-merénye mindent letörölt;
 Honát feldúlta s utálatul hagyá
 Nevét a késő kornak.» Szólj, fiam,
 Célod volt a leggyöngédebb becsület:
 Hogy mérkezzél az istenek kegyével,
 Hogy mennydörögve tépd a messze léget
 S villámaiddal mégis tölgyeket
 Hasíts csak.³ Mért hallgatsz? Azt gondolod,
 Nemes lélekhez méltó: nem feledni
 A bántalmat? — Lányom, beszélj, könyűid
 Nem illetik meg. Szólj, te kis fiú, tán
 Gyermekséged jobban meghatja, mint
 Okoskodásunk. Nincsen ember, aki
 Anyjának oly adósa lenne, mint ő,
 S itt hagy fecsegni mégis, mint rabot.
 Soh'sem voltál te jó anyád iránt
 Nyájas...

Mondd, hogy helytelen

Kérelmem s rúgj el; ámde ha nem az,
Te becestelen vagy s megver majd az ég,
Hogy megtagadtad tőlem azt, ami
Anyákat illet. Elfordul... Le, hölgyek!
Hadd szégyenítsék őt meg térdeink.
Coriolanushoz illőbb a kevélység,
Mint kérelmünk meghallgatása. Térdre!
Ez a végső... Így most Rómába térünk
S a többivel halunk meg...

... Keljünk fel, jerünk; ez

Embernek anyja volszk, Corioliban
Van nője s e gyermek véletlenül
Hasonlít hozzá. — El vagyunk eresztve;
Elhallgatok... Ha majd a város ég,
Ismét beszélek!

Coriolanus.

Ó, anyám, anyám! (*Némán tartja Volumnia kezét.*)
Mit tettél? Nézd megnyílt a menny s lenéznek
Az istenek s e természetellen
Látványt kacagják, Ó, anyám, anyám! Ó,
Rómának boldog győzelmet nyerél, de
Fiadra nézve... hidd, ó hidd el azt,
Nagyon veszélyes a te diadalmad,
Sőt tán halálos is.... De hadd legyen!

(*Azzal, hogy Coriolanus a római nőknek méltányos békét ígért, aláírta a maga halálos ítéletét. Aufidius összeesküvést szervez ellene. Hiába hozza Coriolanus a Rómával kötött kedvező békét, a volszk urak árulónak nevezik s fölkoncolják. Bosszújukat kielégítve szomorúan tekintenek egykori vezérükre s rangjához illő módon temetik el.*)

Jegyzetek. — Shakspeare ebben a tragédiájában az úri osztály és a tömeg küzdelmét úgy mutatja be, hogy a politikai pártharcokban egyúttal megjeleníti egy hatalmas ember tragikus sorsát is. Az egyik oldalon a férfiúi nagyság és harci erő, a másik oldalon a polgári egyenlőségért küzdő nép. Coriolanus megmenti hazáját az ellenség ellen, de a tömeg uralkodását veszedelmesnek tartja; viszont a nép nem tűri, hogy az állam egyik legkiválóbb férfjának önérzete göggé fajuljon s az arisztokrata elfelejtse, hogy ő is olyan ember, mint a többi, aki vérét ontja a csatában. Coriolanust a maga ereje teszi naggyá, de egyben a maga alkalmazkodni nem tudó jelleme teszi tragikus módon tönkre.

¹ Nem volt helyes eddigi gyermeki alázatod, mert nekem kellene alázasnak lennem veled szemben.

² Hogy az anya térdeljen fia előtt ez annyira lehetetlen, mintha a szél a földről egy cédrusfát dobna a napba.

³ Rettegést kell magad körül kelteni, de nem szabad lesujtanod a gyengébb embereket. Csak a tölgyfákra s ne a remegő emberekre csapkodj villámaiddal.

Molière:

A tudós nők.

Fordította : Arany László.

Chrysale (Krizál) jómódú párizsi polgár házában egész kis tudományos és irodalmi kör van. Tagjai: felesége Chrysale, Philaminte (Filament); továbbá testvérhuga, Bélise (Béliz); és leánya, Armande (Armand). A három tudákos nő társaságát két író egészíti ki: Trissotin (Triszoten) és Vadius (Vádíusz). Ez a kis társaság nem törődik egyébbel, mint a költészet és tudomány kérdéseinek megvitatásával, úgy hogy a családfő, aki helyes észjárású férfiú, de feleségével nem akar összetűzni, alig tudja fenntartani a házi rendet. Egyetért vele másik leánya Henriette (Anriet) is, aki a furcsa környezetben megmarad igazi nőnek s nincs egyéb vágya, mint az, hogy egy derék fiatalember, Clitander (Klitandr) oldalán hű feleség és jó anya legyen. Philaminte, az anya, szeretné, ha Henriette Trissotin neje lenne, de az eszes leány irtózik a képmutató írótól. Sok családi baj után kiderül, hogy Trissotin nagyon silány ember és így Henriette végre is Clitander felesége lesz. A vígjáték tele van nemcsak mulatságos jelenetekkel, hanem bölcs életmegfigyeléssel is. Egy alkalommal Philaminte elcsapja Maris szolgálot, mert nem beszél választékos nyelven s így nem való az előkelő környezetbe. Chrysale, a férj és apa, kénytelen beletörödni az igazságtalanságba, de azután kitör a tudákos környezet ellen.

Chrysale.

Most hát elégedett lehetsz: im elment;
De a dolog bizony nincs rendiben:
Az a leány jól elvégezte dolgát;
Ilyen csekély okért elcsapni kár.

Philaminte.

Mit! Én tovább tűrjem magam körül,
Hogy a fülem mindig kintpadra vonja,
Hogy összezúzzon minden szép szabályt,
Halmozza a sok nyelvhibát rakásra,
És béna, csúrt-csavart, szabálytalan,
Kofás beszéddel álljon itt elő.

Bélise.

Igaz, kiállhatatlan a beszéde,
Nincs oly szabály, mit százszor át ne hágna,
A legcsekélyebb mondat is merő
Pleonazmus vagy kakofonia.¹

Crysale.

Mit bánom én, szabály szerint beszél-e,
Ha jól tud a konyhában forgolódni.
Inkább ragozza, én csak azt hiszem,
Rosszul az ígét, krumpli-hámozáskor,
Vagy mondjon újra százszor egy hibát, mint
Elsózza és megkozmásítja sütem!
Nekem jó étel kell, nem szép beszéd :
Az akadémia meg nem tanít
Csak egy fazék levest is megcsinálni,
S a sok tudós, ki oly szépen tud írni,
Künn a konyhán fajankó volna mind.

Philaminte.

Milyen lealjasító, így beszélni
Annak, ki ember névre tart jogot,
Hozzá tapadni a hitvány anyaghoz,
S nem szállni föl, föl a szellem felé.
A test, ez a rongy, bír-e annyi beccsel,
Hogy érdemes legyen gondolni rá?
Nem jobb-e elfeledni, hogy van is?

Crysale.

Igen, de én testemmel egy vagyok,
Gondot fogok tehát fordítani rá :
Rongy! hadd legyen rongy! drága nékem e rongy!

Bélise.

A test s a lélek alkot egy egyént ;
De hidd el a tudós világ szavának,
Hogy a fölény mindig a szellemé,
S legfőbb, legelső gondunk az legyen,
Tápláljuk őt a tudomány nedével.

Crysale.

Ha azt hiszed : táplálok szellemed,
Bizony sovány ételt kap, mondhatom ;
Nem nézed azt, ki volna kompetens . . .²

Philaminte.

Ah! *kompetens* ; kérlek ne sértsd fülem
Ily ócska, elkopott diák szavakkal.

Bélise.

Látszik belőle még a vaskalap.³

Crysale.

Nem állhatom tovább ki, szólanom kell,
Hogy e tücsköt kiverjem a fejedből.⁴
Bolonddá tartanak ; és én szívemre
Vettem . . .

Philaminte.

Hogyan?

Crysale.

Hugom, neked beszélek. —

Fölháborít a legkisebb visszás szó,
Pedig visszásabb, amiket ti tesztek . . .
A szüntelen könyv-búvás mit sem ér . . .
Nincs abban érdem, hidd el azt nekem,
Ha a nő annyi mindent tud, tanul ;
Nevelje gyermekét erkölcsösen,
Vezesse házát, tartsa rendbe népét,
És költekezzék gazdaságosan :
Ez hivatása és bölcsészete.
Nem oktalan mondták elődeink :
Az asszony untig eleget tanult,
Ha tehetségét annyira művelte,
Hogy a nadrágot újjasnak ne nézze.
Az asszonyok nem bölcselőgtek akkor,
A házvitel volt értekezletök,
És könyvük a tű, cérna, rokka, mellyel
Kiházasították leányukat,
Ma már a nő ilyesre rá se hajt,
Író akarna lenni minden áron,
Nincsen tudomány, mi mély volna neki.
S kivált az én családomban, tinektek.
Kutatja a természet titkait,
S nem tudja azt, mit itthon tudni kell.
Azt nézi, a hold és a csillagok,
Venus, Saturnus és Mars merre járnak ;

De arra egy se néz, hogy a fazék
 Jól fő-e, mit csinál, jól-lakhatunk-e?
 A szolga is mind csak tudóskodik,
 Hogy ezzel a tetszésteket kinyerje;
 De a dologra egy sem hederít,
 Okoskodás foglal mindenkit el,
 S okoskodás közt elvesz az okosság.
 Ez tán regényt olvas s a sült megég;
 Az verseken mereng, ha bort hozatnék:
 Egy szóval, azt teszik, amit ti tesztek,
 És szolga van, de engem egy se szolgál.
 Ez a szegény leány volt még az egy,
 Kit e bolond szokás el nem kapott:
 S ihol ni, dérrel-dúrral elzavarják,
 Mert nem beszél tudós szabály szerint.
 Mondom, hogy engem ez bosszant, hugom;
 Neked mondom, mert most neked beszélek.
 És nincs inyemre a házam körül
 Ez a tudós had, s főleg Trissotin,
 Mert ő lovalt föl így mindnyá'tokat.
 Mind amit ír, csak léha szószatyárság.
 Ha szól: fürkészitek, hogy jaj mit is mond?!
 Pedig merő tücsökkel van teli.⁵

Philaminte.

Ah ég! mi póri lélek és beszéd!

Bélise.

Van-e gorombább testté tömörült
 Parasztosabb parányból alkotott lény?
 S én ezzel egy-azon vérből eredtem?
 Halálra kínoz, ah e gondolat,
 S a fájdalom távozni kényszerít!

(Jellemző részlet, amikor Trissotin megjelenik a tudós nők körében s azok rajongással hallgatják minden szavát. Egy szonettjét olvassa föl.)

Bélise *(félbe szakítva Trissotint, valahányszor olvasáshoz kezd).*

Előre is kéj önti el szívem...
 Imádom a dicső költészetet,
 Kivált, ha a vers finoman folyik.

Philaminte.

Nem olvashat, ha szüntelen beszélünk.

Trissotin.

Szo . . .

Bélise (*Henriettehez*)

Csend, hugom.⁶

Armande.

Hagyjuk már kezdeni.

Trissotin (*olvassa*)

*Elszunnyadt-é jó szellemed,
Hogy lakodba fogadod
S pompásan ápolgatod
Legkegyetlenebb ellened ?⁷*

Bélise.

Mily szép bekezdés!

Armande.

És milyen folyékony.

Philaminte.

Csak ő tud ily könnyűded verset írni.

Armande.

Elszunnyadt szellemed : páratlan ez.

Bélise.

Lakodba ellened : mily bájteli!

Philaminte.

*Pompásan ápolod : nagyon kitűnő.
E ritka összetétel nagyszerű.*

Bélise.

Kérjük tovább is.

Trissotin (*olvassa*)

*Elszunnyadt-é jó szellemed,
Hogy lakodba fogadod
S pompásan ápolgatod
Legkegyetlenebb ellened ?⁸*

Armande.

Elszunnyadt szellemed !

Bélise.

Lakodba ellened !

Philaminte.

Pompásan ápolgatod !

Trissotin *(olvassa)*

*Űzd el, bármit mond a világ,
Dús-gazdag hajlokodból
A hálátlant, lakodból,
Hol élted gyökerein rág.*

Bélise.

Ah! csendesesen : engedjen ön lehelnem.

Armande.

Hagyjon csodálkozásunknak időt.

Philaminte.

E versre lelkem mélyén érezek
Nem is tudom mit : ájulásba ejt.

Armande.

*Űzd el bármit mond a világ.
Dús-gazdag hajlokodból.
Dús-gazdag hajlokod : mily szép kitétel,
Mi élces és elmés metafora.*

Philaminte.

*Űzd el, bármit mond a világ.
Ah, e bármit mond a világ csudás szép,
Érzelveim szerint páratlan ez.*

Armande.

Ez a bármit mond engem is lebűvölt.

Bélise.

Ah, engem is! Bármit mond : ez dicső.

Armande.

Óh, hogy ha én írhattam volna ezt!

Bélise.

Egy költeménnyel ér föl.

Philaminte.

Képes-é más
Fölfogni, mint én, finomságait ?

Armande, Bélise.

Ó! Ó!⁹

Philaminte

*Űzd el, bármit mond a világ.
Hogy bárki a láznak pártjára áll is,
Te rá se hajts, csak úzzed szüntelen.
Űzd el, bármit mond a világ...
Mit mond, mind mond, mind a világ!*

Többet fejez ki, mint gyanítanók.
 Én nem tudom, hogy más is érzi-é,
 Én millió szót értek már alatta.

Bélise.

Olyan rövid, de mennyit rejt magában.

Philaminte (*Trissotinhoz*).

S ön is, midőn szerzé e szép *mit mond*-ot,
 Fölfogta-é egész becsét s erélyét?
 Gondolta-é, hogy mennyi mindent mond ez?
 Sejtette-é, hogy benne mennyi élet van?

Trissotin.

He, he!

Armande.

S az a *hálátlan* s milyen szép :
 Ez a gonosz, hálátlan, becstelen láz,
 Azt bántja, sérti, akinél lakot kap.

Philaminte.

Egy szóval, e két vers-szakasz csodás szép.
 Olvassa, kérjük, a következőt.

Armande.

Ah! még előbb e *bármit mond*-ot egyszer!

Trissotin (*olvassa*).

Üzd el, *bármit mond a világ*...

Philaminte, Armande, Bélise.

Bármit mond a világ!

Trissotin (*olvassa*)

Dús-gazdag hajlokodból...

Philaminte, Armande, Bélise.

Dús-gazdag hajlokodból!

Trissotin (*olvassa*)

A hálátlant, lakodból...

Philaminte, Armande, Bélise.

A hálátlan hidegtelest!

Trissotin (*olvassa*)

Hol élted gyökerein rág!

Philaminte.

Gyökerein rrrág.

Armande, Bélise.

Ah!

Trissotin *(olvassa)*.

*Rangodat nem tiszteli,
Magát véredbe veszi...*

Philaminte, Armande, Bélise.

Ah!

Trissotin *(olvassa)*

*Éjjel-nappal düh tele.
Ha fürdőbe mégysz, vidd el,
S nem alkudozván vele,
Fojtsd vízbe ten-kezedd!*

Philaminte.

Ki nem birom tovább!

Bélise.

Elájulok.

Armande.

Ah, meghalok kék és gyönyör között.

Philaminte.

Ezernyi édes borzalom fut át.

Armande.

Ha fürdőbe mégysz...

Bélise.

S nem alkudozván vele....

Philaminte.

Fojtsd vízbe ten-kezedd.
Saját kezedd, fojtsd, a kádba, be.

Armande.

Minden sor egy csinos vonást mutat fel.

Bélise.

Végig haladni rajta élvezet.

Philaminte.

Csak bájat és szépséget lelni benne.

Armande.

Minden sor egy picinyke út, behintve
Rózsával.

Trissotin.

A szonett tehát?...¹⁰

Philaminte.

Csodás, új ;

Nem írt ilyen szép művet senki még.

(Trissotin bemutatja író társát Vadiust is, hogy a tudós nők gyönyörködjenek az új szellem fényében. Egészen odavannak, mikor megtudják, hogy Vadius görögül is tud. Unszojják, hogy olvasson föl valamit munkáiból.)

Vadius.

Nagy gyengeség, ha művével az író
A társaságon zsarnokoskodik,
Utcán, szalonban, este és ebédnél
Szavalva lankadt versét lankadatlan ;
Nem ismerek butábbat, mint az ily
Író, ki mindenütt tömjént kapargat,
Ki a jövők-menők fülét lefogja
S minden jelenlevőt kinpadra von.
Ily léhaságot tőlem senki sem lát :
Egy régi hellen elvét követem,
Ki minden író, bölcsen óva int
Ezen veszélynek csábos ingerétől.
De íme, pár szerelmi versikém
Miről önök bírálatát óhajtom.

Trissotin.

Az ön versében mindig annyi báj van,
Amennyi a máséba nincs sehol.¹¹

Vadius

Önén a Gráciák s Venus uralgnak.

Trissotin.

Ön könnyed, és mindig tud lelni szép szót.

Vadius.

Önnél dicsó a páthosz és az ithosz.¹²

Trissotin.

Öntől oly eklogákat olvasánk.¹³
Melyek Theokrit és Virgilre méltók.

Vadius.

Az ön ódái oly nemes-kitűnők
Hogy messze elhagyják Horácot is.

Trissotin.

Mi édesebb az ön dalainál?

Vadius.

Mi éri ön szonettjeit utól?

Trissotin.

Mi bájolóbb az ön rondóinál?

Vadius.

S ön madrigáljánál mi élcesebb?

Trissotin.

Ön balladáiban csodára méltó.

Vadius.

Ön a refrének által bővöl el.

Trissotin.

Ha ismerné honunk az ön becsét,

Vadius.

Ha századunk méltányos volna önhöz,

Trissotin.

Diadal-kocsin vonúlna át az utcán!

Vadius.

Közhelyeinken látnók szobrait!

(Rövid szünet után.)

Tehát egy balladám van itt: szeretném,

Ha ön....

Trissotin.

Úgy! Láttá azt a kis szonettet
Uranie hercegnő hidegglelése
Fölött?

Vadius.

Igen, hallottam; tegnap este
Egy társaságban olvasták.

Trissotin.

De tudja,
Ki írta?

Vadius.

Nem; de őszintén kimondva,
Akárki, a szonettje mit sem ér.

Trissotin.

Pedig sokan kitűnőnek találják.

Vadius.

Azért biz az mégis hitvány, üres;
Ezt mondaná ön is, ha látta volna.

Trissotin.

Én meg tudom, hogy ezt nem mondanám,
De ily szonettet nem mindenki fog fel.

Vadius.

Alá nem írnám a nevem sokért.

Trissotin.

Én el nem állok attól, hogy kitűnő,
S azért nem, mert szerzője én vagyok.

Vadius.

Ön?

Trissotin.

Én.

Vadius.

Úgy nem tudom, hogy eshetett...

Trissotin.

Csak úgy, hogy önnek nem tetszett tetszeni.

Vadius.

Szórakozottnak kelle lennem és a
Felolvasó is rosszul olvasott...
De hagyjuk ezt most, lássuk balladámat.

Trissotin.

Üres, unalmas minden ballada ;
Nem is divat már, régi ócska versfaj.

Vadius.

Pedig sokan tartják szépnek, jelesnek.

Trissotin.

Még ez nem ok reá, hogy meg ne vessem.

Vadius.

Jó ; a miatt bizony rosszabb sohsem lesz.

Trissotin.

Csodás hatása van minden pedánsra.

Vadius.

Csodálom akkor, hogy nem tetszik önnek.

Trissotin.

Ostobaság, így másra fogni a
Saját nevét!

(Mindnyájan fölkelnek.)

Vadius.

De már ez szemtelenség!
Te dobtad a tiédet én reám.

Trissotin.

Ho-hó, te iskolás kölyök, papirmoly!

Vadius.

Ho-hó, piaci fűzfa-verselő!

Trissotin.

Ho-hó, zsibárus, szennyes plagiátor!

Vadius.

Te tinta...

Philaminte.

Ej, uraim, mit akarnak?

Trissotin.

Add vissza a görög meg római
Íróknak, amit tőlük elraboltál.

Vadius.

Eredj te a Parnassust megkövetni,
Hogy úgy megnyomorítottad Horácot.

Trissotin.

Tudod, hogy könyveidből egy se kelt el?

Vadius.

Hát te, hogy könyvtárusod tönkre ment!

Trissotin.

Az én babérom ép, hiába téped.

Vadius.

Eredj, olvasd a rólad írt szatírád.

Trissotin.

Eredj te is.

Vadius.

Hiába : engemet

Csak egyszer érint simán a szatíra
A többi hírneves szerzők között ;
De néked egy percig sem ad nyugalmat,
Te vagy nyílának célja mindenütt.

Trissotin.

Igen, mert engem ismer a világ :
Te félre dobva porban henteregsz,
Elég ha rajtad egyszer egy nagyot rúg,
Nem érdemelsz meg második rugást ;
De engem méltó ellenül tekint,
S ezért rohan reám egész erővel ;
Az ellenem mért sok csapás mutatja,
Hogy sohsem érzi győztesnek magát.

Vadius.

Majd megmutatja tollam, mit tudok.

Trissotin.

Majd emberedre lelsz te az enyimben.

Vadius.

Kihívlak én, ha kell, prózára, versre,
Görögre és latinra egyaránt.

Trissotin.

No majd találkozunk négy szem között.

Jegyzetek. — Molièrenek ezt a vígjátékát 1672-ben játszották először a párizsi színészek. Négy évig dolgozott rajta az író s megalkotta benne a világirodalom egyik legötletesebb vígjátékát. A jellemkómikumra mintapélda ez a mű, de a lélekrajz, kompozíció, vígjátéki stílus és nyelv is pompás benne. Az író az affektáló tudákosokat (préziőzőket) hatásosan gúnyolja s korának társadalmi és erkölcsi félszégein kívül az örök emberi lelket is megkapó egyéneken és típusokban viszi színre. Nem azt mondja, hogy a nők elégedjenek meg a házi munkával s ne tanuljanak, csak azt óhajtja, hogy művelődésük mellett törődjenek családjukkal és háztartásukkal is.

¹ Pleonazmus: szöszaporítás. Kako-fonia: rosszhangzás.

² Kompetens: jogosult, illetékes.

³ Látszik, hogy ósdi ember.

⁴ Hóbortosak vagytok.

⁵ Csupa bogarasság.

⁶ Bélise nagy izgalmaiban csendre inti hugát, aki egy szót sem szól s egyáltalában nem törődik a költővel.

⁷ A szonett egy akkori költő verses kötetéből való.

⁸ A hiú szerző nem győz betelni versének szépségével s másodszor is felolvassa az első versszakot.

⁹ A két nő megsértődik, hogy ők ne tudnák a vers szépségeit élvezni? Tiltakozó felkiáltásuk után Phila-

minté fejtegetni kezdi az egyes kifejezések finomságát.

¹⁰ A hiú költőnek még most sem elég a dicséret. Több magasztalást kíván s újból fölszólítja hallgatóságát, hogy mondjanak véleményt a páratlan műalkotásról.

¹¹ A két költő eleinte visszataszító módon hízeleg egymásnak. Hogy Vadius látszólag vonakodik mindjárt felolvasni versét, ez pusztán képmutatás.

¹² Pátosz: a lélek indulatos állapota. Itosz: a lélek nyugalmas állapota.

¹³ Ekloga, rondó, madrigal: akkor tájt divatos költői műfajok.

Rostand:

Cyrano de Bergerac.

Fordította: Ábrányi Emil.

(Első felvonás. — A Burgundi-palotában színi-előadásra készülnek. *Cyrano de Bergerac* (Sziránó dö Berzserak) — a vakmerő, féktelen, de talpig becsületes katonatiszt és költő — megakadályozza az előadást, mert haragszik

az egyik színészre. *Cyranót nem merik bántani. Híres vívó s mindjárt kész a párviadalra. Különösen érzékeny, ha feltűnően nagy orrát említi valaki. Az egyik vicomte nem nézi tovább kihívó viselkedését, előlép és megsérti.)*

A vicomte.¹ ... Mondok én neki

Olyat, de mindjárt, hogy a vére fagy!...

Önnék az orra ... hm ... az orra ... nagy.

(Cyranóhoz megy és hetykén megáll előtte.)

Cyrano. *(Komolyan.)* Igen nagy.

A vicomte. *(Nevetve.)* — Ha!

Cyrano. *(Rendíthetetlen nyugalommal.)* Ez az egész?

A vicomte.

De : ...

Cyrano.

Lássá

Ez szimplán hangzik ... Így nincsen hatása!

Mondhatta volna szebben, kis lovag,

Más-más hangnemből ... Így ni, hallja csak :

Kihívón : «Én nem járnék ám vele!

Sebészt hívatnék, hogy metélje le!»

Barátilag : «Hisz findzsájába ér!

Igyék vederből, abba belefér!»

Leírón : «Csúcs, mely veri az eget!

Hegyfok! Mit hegyfok? Roppant félsziget!»

Kiváncsian : «Mit rejt e hosszú tok?

Tollszár van benne, vagy gyaníthatok

Papírvágó kést, ollót is talán?»

Kecsteljesen : «Ön nagy barátja, lám,

A madaraknak! Póznát tart nekik,

Hol magukat jól kipihenhetik!»

Kötődve : «Kérem, ha pipázik ön,

S a füst orrán át gomolyogva jön,

Kéménytűzet szomszédja nem jelez?»

Intőn : «Vigyázzon túlsúlyára! Ez

Lehúzza önt s fejjel bukik előre!»

Gyöngéden : «Lássá megfakul a bőre,

Színét a napfény durván szívja ki —

Egy kis napernyőt venne tán neki!»

Pedánsul : «Hallott az Arisztofanesz²

Nagy állatjáról uraságod? Tán ez :

A Hippokampelefantokamelosz,³

Hordott ilyen hús-diszt elől . . . e rossz
 Hangzású lényen volt ily hosszú csont! »
 Gavallér-módon : « A manóba, mondd,
 Ez a fogas jött most divatba? Ej,
 Kalap számára pompás kicsi hely! »
 Föllengzően : « Hatalmas, büszke orr,
 Egy teljes náthát csak a bős, komor
 Mistráltól⁴ kapsz! Más szél ott meg sem érzik! »
 Tragikusan : « Vörös-tenger, ha vérzik! »
 Bámulva : « Ó, eszembe jut, ha nézlek :
 Micsoda cégér egy illatszerésznek! »
 Lírailag : « Kagyló ez s ön Triton? »⁵
 Naívnul : « Mondja, mert én nem tudom,
 Mikortájt nézik ezt a mű-émléket? »
 Mély tisztelettel : « Gratulálunk néked
 Tornyos házadhoz, nagyságos barátom! »
 Parasztosan : « Hékás, a számat tátom!
 Orr az? Fenét Orr! Ördögadta dolga :
 Kis dinnye jaz vagy óriás iborka! »
 Hadászilag : « Szuronyszegezve áll!
 Lovas-roham ilyet készen talál! »
 Üzletszerűen : « Tán lutrit rendez? Én
 Sejttem, hogy ez lesz a főnyeremény! »
 Végül, torzítva Pyramus kriáját :⁶
 « Ez dülta szét az arc harmóniáját,
 E szörnyeteg! . . . Pirul az áruló! »
 Így ömlött volna szájából a szó,
 Ha volna önben szellem és tudás.
 De szellemet, boldogtalan dudás,
 Ön sose látott s tán azt tudja csak,
 Hogy hülye fráter is lehet lovag!
 De hogyha önben annyi lelemény
 Lett volna mégis, hogy kivágja szépen
 Mindazt, amit most összehordtam én
 E díszes, úri hallgatók körében :
 A kezdő mondat első negyedét
 Éles kardommal vágtam volna szét!
 Mert magamat kigúnyolom, ha kell,
 De, hogy más mondja, azt nem tűröm el!

A vicomte egyik barátja. (*A megdermett vicomte-ot magával akarja vinni.*)

Vicomte, jerünk!

A vicomte. Ez henceg! Szép alak!

Egy boeskoros nemes, aki... aki
Még kesztyűt sem hord! Rojtja sincs neki!
Se rojt, se bojt, se értékes szalag!

Cyrano. Erköcsömben van eleganciám!

Piperkőc járhat szebb ruhában, ám
A tisztaságra én jobban vigyázok.
Mert — Istenemre! — sose mennék mások
Elébe én egy félig lemosott
Gyalázattal... se összefoltozott
Rongy becsülettel... sem dagadt, meredt,
Még félig alvó lelkiismeret
Piszkos szemével!... Én szabad vagyok
S a lelkem tiszta! Rajtam ez ragyog!
A derekamra nem adok sokat,
Arra igen, hogy derekasan éljek!
Pótolják rajtam a szalagokat
A bátor tettek, büszke szenvedélyek!
És kackiás bajusz gyanánt fenem
Szúrós hegyesre vidám szellemem,
S amerre járok szerteszét e honban,
Igazság peng sarkantyúként nyomomban!

A vicomte. De ön...

Cyrano. Nincs kesztyűm? Volt a mult hét táján!

Egy ócska párnak meg volt a fele!
S mert untam ezt is, azt tettem vele:
Ott hagytam egy arcátlan úr pofáján!

A vicomte. Paraszt, fajankó, szemtelen, füles!

Cyrano. (*Udvariasan megemeli a kalapját, mintha a vicomte bemutatna volna magát neki.*)

Ah úgy? És én Cyrano Herkules
De Bergerac!...

(Nevetés.)

A vicomte. (*Kétségbeesve.*) Bohóc!

Cyrano. (*Fölkiált, mint akibe hirtelen görcs áll.*)

Jaj!

A vicomte. (*Már távozóban volt, de most visszafordul.*)

Mit beszél?

Cyrano. (*Fájdalmas grimásszal.*)

Mozgatni kell, mert elzsibbad! Veszély

A lustaság!... Kissé előveszem!

Jaj!

A vicomte. Mi baja?

Cyrano.

Uracsám, azt hiszem,

Hangyák bizsegnek kardomban.

A vicomte. (*Kardot húz.*)

No jó!

Cyrano. Egy kedves kis döfést kap ön ma.

A vicomte. (*Megverő hangon.*)

Ó

Poéta!...

Cyrano.

Az!... Makacs versfaragó!...

Olyan makacs, hogy míg tusára szállok,

Vívás közben egy balladát csinálok.

A vicomte. Mit? Balladát?

Cyrano.

Ne is titkolja, — látom,

Hogy hírét sem hallotta, kis barátom!

A vicomte. De hát...

Cyrano. (*mintha lelkét mondana föl.*)

A ballada három strófából áll,

Nyolc-nyolc verssorral...

A vicomte. (*Dühében toporzékol.*) Ó!...

Cyrano.

Ez a szabály.

Formája szép, de rendkívül szoros.

Végül jön egy ajánlás — : négy soros.

A vicomte. Ön...

Cyrano.

Vívok s balladát csinálok önnek

Egy füst alatt! S a vers végén döföm meg!

A vicomte. Meglássuk!

Cyrano.

Meg!

(*Szavalva.*)

«Páros viaskodásról

Kántáló ballada, amit ma és nem máskor

Cyrano vívott egy ringy-ronggyal.» Ime!

A vicomte. Mi ez, ha kérdenem szabad?

Cyrano.

A címe!

A terem. (*A legizgatottabb várakozásban.*) Helyet! —

Csitt! — Pompás — Csönd legyen! — Verekszik!

(*Csoportozat. Kíváncsiak félköre a földszinten, márkik és katonatisztek a polgárok és a nép közé keverednek, az apródok más emberek vállára másznak, hogy jobban lássák a párbaft. A hölgyek mind állanak a páholyokban.*)

Cyrano. (*Szemeit néhány másodpercre lehúnyta.*)

Egy rímet még!... Így... Kezdhetjük, ha tetszik!

(*Sorra megteszi azt, amit mond.*)

Először is tova lebben
Lenge bájjal kalapom,
Majd köpenykém, tán még szebben, —
És a szablyát megkapom.
Vígan kelt föl a napom
S úgy is száll le vígan békén,
Mert előre mondhatom:
Megdöflek a versem végén!

(*Első összecsapás.*)

Kis pulykám, légy biztos ebben:
Fölnyársal vasdarabom!
Nemsokára véred cseppen,
Készen áll már a csapom!
Melleden vagy hasadon
Fúrjalak ki? Nem t'om még én,
Ámde szentül fogadom:
Megdöflek a versem végén!

Jaj, hogy állsz ott? Fehérebben
Mint patyolat a napon!
A szemecskéd félve rebben...
No ne félj! Nem harapom
Le az orrod, aranyom,
Sem az arcod ékességén
Nem esik baj... Csak nagyon
Megdöflek a versem végén!

(*Ünnepélyesen kijelenti.*)

Ajánlás.

Hívd a gyóntató papom!

Vár az Isten trónja-székén!

Egy-kettő . . .

(Odaszúr.)

Topp! Angyalom!

(A vicomte tántorog. Cyrano könnyedén meghajtja magát.)

Megdöftem a versem végén!

(Tetszés-zaj. A páholyokban taps. Virágok és zsebkendők hullanak alá. A tisztek körülveszik és üdvözlik Cyranót. A megsebesült vicomte-ot barátai támogatják és kivezetik.)

(Második felvonás. — Cyrano a poéták Laci-konyhájában várja Roxánt. Szerelmes Roxánba, de rátsága miatt szerelmét szégyenli bevallani. Most azt hiszi, hogy Roxán azért jön, mert mégis szereti őt, pedig a leány egy kadét pártfogását kéri tőle: Christianét (Krisztián), ki aznap lépett be Cyrano csapataiba. Cyrano eltitkolja szerelmét s megígéri a védelmet. Mikor Roxán elmegy, Castel Jaloux (Kasztel Zsalu) kapitány vezetésével jönnek Cyrano barátai, a gascognei (gascognyi) legények, hogy ünnepeljék Cyranót, ki egymaga nyolc bérgyilkost ölt meg egyik barátja védelmében. Guiche (Gis) gróf a tábornagy csodálatát fejezi ki; de Cyrano összetört lélekkel búslakodik, mert Roxán nem őt szereti. Majd összeszedi magát s büszkén áll meg a gróf előtt.)

Guiche. (Cyranohoz.) A híre máris fennen szárnyaló! . . .

Ön a bolond gascogneiak ⁷ sorában

Szolgál, ugy-e, királyunk táborában?

Cyrano. Ott, gróf úr, a kadétek ⁸ közt.

Egy kadét. (Dörgő hangon.) Minálunk!

Guiche. (Cyrano mögött sorakozó legényeket mustrálva.)

Ah, ah, tehát akikkel szemben állunk,

Gascogneiak mind?

Lám, lám, hát ezek

A büszke hősök, ama híresek!

Carbon. Cyrano!

Cyrano. Kapitányom!

Carbon. Senkisé

Hiányzik most közülök, azt hiszem.

Guiche gróf uram kíváncsi rájuk, látom.

Mutasd be őket, Bergerac barátom!

Cyrano. (Két lépést tesz a gróf felé és a kadétekra mutat.)

Ezek a gascognei legények,

S Castel-Jaloux a kapitány.

Hazug és hős bennük a lényeg,

Ezek a gascognei legények!
 Nemeseek mind, szörnyű szegények,
 De a lelkük büszke, vidám!
 Ezek a gascognei legények,
 S Castel-Jaloux a kapitány!

Gém-lábú sasok, csodalények,
 Amilyen nem volt soha tán...
 Szól róluk a hír, meg az ének!
 Gém-lábú sasok, csoda lények...
 Lyuka van mindjök süvegének,
 De golyó szakította csatán!
 Gém-lábú sasok, csoda lények,
 Amilyen nem volt soha tán!

Mint bős, dobogó hadi ménék,
 Úgy járnak a harc piacán,
 S neki vágnak a kard tömegének,
 Mint bős, dobogó hadi ménék!
 A kalandos nép remekének
 Született ez a víg karaván!
 Mint bős, dobogó hadi ménék,
 Úgy járnak a harc piacán!

(Cyrano nemcsak barátságot köt Christiannal, hanem nagylelkűségében még költői ihletét is följánlja ahhoz, hogy Roxánt meghódíthassa Christian számára. Ő adja a szellemet, Christian a szép külsőt.

Harmadik felvonás. — Ebben a legszebb jelenet Cyrano szerelmi vallomása Christian képében. Cyrano mindig megtanítja Christian a szép szavakra, mielőtt Roxánnal találkozik s egy alkalommal az éj sötétjében vall szerelmet Christian helyett, mikor Roxán az erkélyre lép.

Negyedik felvonás. — A harctérről Cyrano leveleket ír Christian nevében Roxánnak s ő eljön megköszönni a leveleket. Vallomása szerint ezek annyira tetszetek neki, hogy szeretné Christiant akkor is, ha megcsúnyulna. Szóval a lelkét szereti, mely Cyranóé. Christian kétségbeesve hallja ezt s kéri Cyranót, mondjon el mindent Roxánnak. Már-már el is mondja Cyrano, mikor hozzák Christiant megsebesülve. Cyrano azt súgja a sebesültnek, hogy elmondta, de Roxán így is csak Christiant szereti. Ebben a boldog tudatban hal meg az ifjú s Cyrano megfogadja, hogy titka örökre titok marad.

Ötödik felvonás. — Tizenöt évvel később történik egy apácakolostorban, ahová Roxán félrevonult Christian halála után. Cyrano gyakori látogatója. Szeretik szellemességéért. Roxán várja barátját s ő jön is, de halálos sebbel s azt a levelet, melyet Christian halálakor a kezében tartott s melyet azóta Roxán

mindig magával hordott, oly érzéssel olvassa, hogy Roxán ráeszmél : Cyrano beszélt és írt annak idején, tehát az ő lelkét szerette Christianban. Már késő : a nemes barát meghal.)

Jegyzetek. — Cyrano de Bergerac a 17. században élt (1619—1655) a francia király testőrségében szolgált. Híres író volt s még híresebb vívó. Jó szívéért s szellemességeért nagyon szerették, de voltak ellenségei is. Ezek főleg nagy orra miatt gúnyolták. A bátor katona ezernél több párbajt vívott. Alakját Rostand tette hallhatatlanná 1898-ban írt remek drámájával.

Rostand (Rosztan, 1868—1920) francia író gazdag földbirtokos-családból származott s így egészen a költészetnek szentelhetette életét. Esményi irányú, ragyogó nyelvű drámaíró. Míg a francia írók egy része romboló irányban működött, ő nemes eszményeket iparkodott ültetni honfitársai szívébe.

¹ Vicomte (vikont) főrangú cím, körülbelül egyértékű a magyar báróval.

² Arisztofánész : híres ókori görög vígjátékíró.

³ Képzelt állat : a csikóhal, elefánt és teve keveréke.

⁴ Misztrál : hideg északi szél Dél-Franciaországban.

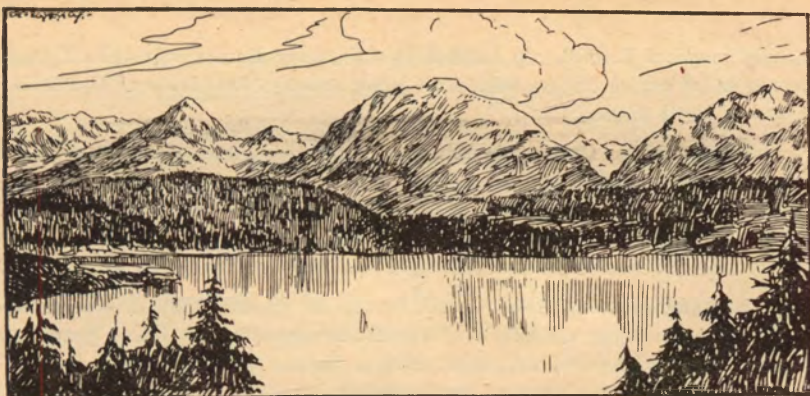
⁵ Triton : a görög hitregékben tengeri isten, az állattanban nagyobb tengeri csiga.

⁶ Pyramus : az ókori mondák

egyik sokszor emlegetett alakja, a hűséges szerelmes példája. Kria : olyan kis szónoki beszéd, melyet egy-egy feladott tételről írtak a régi szónoki iskolák tanítványai.

⁷ Gascogne (Gaszkony) Dél-Franciaország egyik tartománya. Lakói, a gaszkonyiak, kérkedő emberek voltak, de egyben vakmerő katonák. Gaszkonyád : dicsekedés, szájhösködés.

⁸ Kadétek : fiatal tisztek és tisztjelöltek.

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére ...

Kölcsey Ferenc.

TIZEDIK RÉSZ.

IRODALMI TANULMÁNYOK.

A poétikai elmélet és a költői olvasmányok csak bevezető részét alkotják az esztétikai képzésnek és az irodalmi iskolázottságnak. A költői munkák méltatásának művészebb módszerét az irodalomtörténetírók és kritikusok tanulmányaiból lehet legbiztosabban elsajátítani.

Vörösmarty életrajza.

Írta : Gyulai Pál.

(Vörösmarty Mihály 1800-ban született. Gyermekévei. Tanulása Székesfehérvárott. Olvasmányai. 1816-ban a pesti kegyesrendi gimnáziumban tanul és gyermekeket tanít. A következő évben az egyetemre kerül. Atyja meghal, anyja özvegyen marad. A Perczel-családnál nevelősködik s jogi vizsgálatot tesz az egyetemen. Drámai, epikai és lírai kísérletei. Fellép a Koszorúban és belekezd Zalán Futásába. Szerelme Perczel Etelka iránt. Ügyvédi vizsgálatot tesz. Megismerkedik Toldy Ferenczel. A Zalán Futásának fogadtatása. Visszonya Kazinczy Ferenchez. Fölhagy a neveléssel, de nem tudja mitevő legyen : ügyvéd legyen-e vagy író? Kiadja Salamon című drámáját. Székesfehérvárott akar megtelepedni mint ügyvéd, de egy véletlen folytán Pesten marad s átveszi a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését. Megkezdődik költői munkás-

ságának legtermékenyebb korszaka (1823—1833). Az Auróra-kör iránya. Széchenyi hatása az Auróra-körre. Vörösmarty anyagi helyzete, lakása, külseje, szokásai és munkáinak első gyűjteménye.)

Nemcsak az államférfiak, hanem a költők megítélésében is mindig igazságtalanság a történelmi szempont mellőzése. Vörösmartyra nézve kétszeresen igazságtalanság volna. Termékenysége a költészetnek mind a három főnemére kiterjedt: az eposzra, drámára, lírára egyaránt. Nincs költő, ki mind e három főnemben egyenlő erejű lett volna. Vörösmartyban az epikus előtt elhalványul a dramatikus s az epikuson gyakran erőt vesz a lírikus. Ugyanegy nemből írt főművei sem egyenlő értékűek. A mélyebb analízis tetemes fogyatkozásokat fedezhet föl bennük, bár kénytelen bevallani, hogy a hiányokat gyakran szépségek takarják. Azonban, ha szemügyre vesszük, mi volt előtte a magyar költészet, mivé lőn általa és utána érezni fogjuk, hogy Vörösmarty sokkal nagyobb, mint aminőnek tisztán csak az esztétikai szempont mutatja.

Valóban zsenialitása nemcsak legkitűnőbb műveiben rejlik. Összes hatásában nyilatkozik legfőbb dicsősége, melyet aligha közelíthet meg többé magyar költő. Ő szabadította föl költészetünket részint a klasszikai, részint a német költészet járma alól s a nemzeti szellemnek erőteljesebb és költőibb kifejezést adván, egyszersmind szentesítette a képzelet szabadságát. Nemzeti szellemet és önérzetet lehelt költészetünkbe, hatása alatt mind nemzetibbé vált az s merni tanulva, eredetibb és gazdagabb lőn... Költészetének diadala a nemzeti szellem és költői szabadság diadala volt. Ez lángelméjének legdicsőbb emléke, melyet se az ízlés változása, se a jövő remekművei nem boríthatnak homályba, amíg csak nemzeti szellem lelkesíti a magyart.

(Költői nyelve. A különbség közte és Kazinczy Ferenc között. Vörösmarty összeolvasztotta költészetében az eddigi törekvések vívmányait és a nemzeti elemet művészbé tette. A nemzeti irány legkiválóbb képviselője. Nála a népies elem mint a nemzeti költészet ifjító forrása jelenik meg. Eposzainak bírálata.)

De mindent felülmul, mit Vörösmarty az epikai nemből írt, a Két szomszédvár, alapeszmére, szerkezetre, jellemrajzra egyaránt. Csodálatos, e művet legkevésbé méltányolta a kritika, egész az újabb időkig, midőn Erdélyi János és Kemény Zsigmond magasztalásokkal üdvözlék. Régebben Cserhalmot tartották Vörösmarty legkitűnőbb művének, sőt Toldy Ferenc később is e nézetben volt s a magyar irodalom történelméről írt utolsó munkájában hibáztatta a

Két szomszédvárt, részint szertelenségeért, részint pedig zordon s egy nyájas sugár által sem enyhített örmöten tartalmáért. Ha Tihamér elkeseredett jelleme s a bosszú dühében lángoló szenvedélye szertelenség: akkor Homér Achillese is már a szertelennel érintkezik, a Nibelungenlied Kriemhildje pedig éppen szörny; ha a zordon tartalom, sötét színezet sokat levon a költői művek becséből: akkor a görög tragédiák egy része, Shakspeare Macbetje, Richardja csekélyebb méltánylatra számíthatnak, a Nibelungenlied második része pedig az örmötenességnek épen netovábbja. Ha valamihez, leginkább a Nibelungenlied második részéhez hasonlíthatni a Két szomszédvárt. A gyűlölet, a bosszú költészete ez is s a gyűlöletben égő szív, midőn bosszúját kielégítette, önmagát teszi semmivé itt is, csakhogy Kriemhild bosszúja befejezése egy nagy eposznak, a Tihaméré pedig kezdete és egész tartalma egy költői beszélynek. Vörösmarty nem ismerte a Nibelungenliedet, nem innen vette alapeszméjét és sem indokolásban, sem leleményben, sem előadásmódban nincs rokonság a két mű között, de rokonok a romanticizmus lényegében. Vörösmarty romantikus iránya itt nyilatkozik a legmerészebben és legművészebben egyszersmind. A szenvedélyek egész erejükben, sőt vadságukban tombolnak, de küzdelmükben mély bensőség, az örök emberi nyilvánul s a katasztrófán az erkölcsi eszme fönsége uralkodik. A lírai elem háttérbe szorul az epikai elől, csak kíséri, beleolvad és ritkán csap a szónokiasba; a cselekvény teljesen kifejezi az alapeszmét s minden részlet, minden személy az egész szervezetéből nő ki. Alakjain feltűnik a rajz biztossága, a rokonszenvedélyek egyéni sugarakban törnek meg s a párbajok egyhangúságát leleményesség mérsékli. A mű nem lírai ömlengésen kezdődik, néhány vonásban egy vihar utáni alkony tájképe tárul ki előttünk. A Sámson-családra is vihar csapott le s az alkony szelíd nyugalma, az elpusztult vár csendje még inkább kiemelik a bosszút esküvő fiú féelmes alakját. Tihamér mindjárt első megjelenésekor nemcsak mély részvétet ébreszt, hanem némi megdöbbenést is kelt; ez utóbbi az elbeszélés folyamában amint emelkedik, úgy enyhül ellenszenvünk a Káldorok iránt, kiket Tihamér bosszúja belsőleg is megront, fiút atya, testvért testvér ellen lázasztva. Végre Enikő teljes részvétre hangolja szívünket, mely épen úgy Tihamér ellen fordul, mint a szerencsétlen leány kísértő alakja. Mily megrendítő a két ellenséges család végivadéknak találkozása. Tihamérban a gyűlölet önváddá lágyul, a kielégített bosszú szilaj kéje kétségbeesésbe vesz. Enikő erkölcsi tisztasága, elhervasztott ifjúsága megtöri a bosszú munkájában elvadult

szívet s a haldokló végsóhaja Tihamérnak épen oly nemezisévé válik, mint aminő ő volt a Káldoroknak. Vörösmarty egyetlen művében sincs ily tragikai erős összeütközés, ily fönséges költői igazgatszolgáltatás s a tárgy szokatlansága, a szenvedélyek merész rajza mellett is ily tiszta benső forma.

(1833 után jelenik meg teljes lírai erejében s ez oldalról is előkészíti költészetünk átalakulását. Kisfaludy Károly halálával az Auróra-kör vezetését Vörösmarty, Bajza és Toldy triumvirátusa foglalja el. Céljuk az irodalomtól visszariasztani a tehetségteleneket s a tehetségtől többet kívánni a műkedvelősegnél. Vörösmarty ez időben nyelvészettel is foglalkozik. Novellákat is ír. Drámái közül kiemelkedik a Csongor és Tünde.)

Csongor és Tünde 1831-ben jelent meg. Hidegen fogadta a közönség s az íróknak sem igen tetszett. Valóban e műnek oly hibái vannak, melyeket csekély tehetségű költő is elkerülhetett volna, de szépségei olyanok, melyeket a legnagyobb költő is irigyelhetne. Kölcseynek igaza volt, midőn így írt Bártfaynak 1831-ben: «Csongort olvasám Pesten s mivel a drámai akció nem képzeletem szerint ment, alkalmas hidegséggel. Itthon elolvasám másodszer magamban s harmadszor ismét sógorasszonyomnak. Ezen harmadik olvasás megkapott. Ezer oda nem való és másképen valók mellett is Csongor kincs. Hidd el nekem, édes barátom, a mi Vörösmartynk nagy költő s ritkán nagyobb, mint Csongor sok helyeiben. Minden dramaturgiai kritikázás ellenére, akárki mit mond, én a nemzetnek Csongorért szerencsét mondok s aki engem nem ért, ám lássa: azért nem ért-e mert nem akar, vagy azért, mert nem tud.»

A mű Gyergyai Albertnek *Historia* egy *Argirus* nevű királyfíró című népmeséjén alapszik, mely a magyar népnek századok óta kedvence olvasmánya. Vörösmartynak még mint gyermeknek megtetszhett e népmese, mert már huszonegyéves korában feldolgozásán gondolkozott. Legalább Sallay azt mondja, hogy 1821-ben megbízást kapott tőle a ponyvairodalmi nyomtatvány megszerzésére és Börzsönybe küldésére. Mind Gyergyai népmeséjének, mind Vörösmarty drámájának egy az alapeszméje, a tiszta hű szerelem győzelme minden akadályon és cselszövényen. Beöthy Zsolt más nézetben van. Azt hiszi, hogy az eszményiség harcai, hányattatásai, veszélyei teszik a Vörösmarty színműve tárgyát s a megoldás nem egyéb, mint az eszményinek kibékülése a valóval. Csongor nem juthat Tündérországba, Tünde földi szerelméért ki van tiltva onnan, de a földön mennyet alkothatnak maguknak. Mindezt nem nehéz megeáfolni. Hogy Csongor tiszta, hű szerelme eszményies, az kétségtelen, de

hogy egyéb tekintetben is eszményi céljai volnának, azt a mű egyetlen jelenete sem bizonyítja, hogy pedig Tünde Csongorért föláldozza Tündérországot, az csak viszonzása Csongor föláldozó szerelmének. Vörösmarty nem akarta semminemű filozófiai abstract eszme allegóriájával átalakítani a naiv népmesét. De térjünk a színmű és népmese összehasonlítására. Csongor is, mint Argirus, meggy elveszett kedvесе után, aki nélkül nem élhet s boldogság lesz jutalma. Azonban Vörösmarty nemcsak gátakat vet elébe, hanem kísértést is, az érzékiséget Ledér s a képzelődés káprázatát egy légi leány alakjában. Ez mind helyes, csak az a baj, hogy egyik sem fejezi ki azt, amit a költő célozni látszik. Ledérnek nincs is jelenete Csongorral, csak szolgájával, a légi leány megjelenése pedig nincs eléggé kapcsolatban Csongor kedélyállapotával, holott e jelenetnek nemcsak Mirigy ármányát, hanem egyszersmind Csongor gondolatbeli megtántorodását is ki kellene fejezni, midőn a szív kimerültség és reménytelenség közepett szakítani akar multjával s legalább pillanatra a könnyelmű érzelmek és kósza vágyak uralma alá kerül. Általában a főszemélyek kedélyállapotának rajza változatosabb s a cselekvény drámaibb szövéssé lehetne.

Vörösmarty felhasználta, sőt kiképezte a népmese leleményeit: a tündérfát, a tündéroleány hajának levágatását, a pörlekedő manókat, a vén asszonyt, aki elválasztja a szerelmeseket s gátolja találkozásukat. Némely helyt jobb a dráma, másutt a népmese. Vörösmarty a mesebeli két vénasszonyt eggyé olvasztja: Mirigy boszorkánnyá, ami mind a cselekvényt egységesebbé teszi, mind a drámai érdeket élénkíti. Azonban a mese abban jobb a drámánál, hogy ott a vénasszony azért gátolja a két szerelmes boldogságát, mert leányát el akarja vétetni a királyfival. Mirigynek is van ugyan leánya, sőt épen érte vágja le Tünde haját, hogy feldiszhessen vele őt Csongor elcsábítása végett, de a leány meg sem jelenik a drámában, mert míg boszorkány anyja oda volt, mint rókát megették a manók. Az expositio is jobb a mesében, egyszerű és világos. Ellenben a drámában nem vagyunk mindennel tisztában, magával a két főszeméllyel sem, azon meg utóljára sem tudunk eligazodni, hogy miért üldözi Mirigy a szerelmeseket? Egyszer azt mondja, hogy leánya kedvéért és uralkodása biztosításáért, máskor, hogy Csongor dölyfét megálazza, utóljára pedig a tündérfa gyümölcseért, melytől ifjúságát várja. Ez indokok összeolvadhatnának ugyan, de nem olvadnak össze s a bizonytalanság homályában mosódnak el. A mesében csak Csongornak van szolgája s Tündének nincs szolgálója. Ez egészen

Vörösmarty szerencsés leleménye. Ilma és Balga rendkívül jól rajzolt alakok, a realizmus humoros képviselői, szemben Csongor és Tünde idealizmusával...

A dráma befejezése is különbözik a mesétől. A mesében Argirus hosszas bujdosás után végre behatol Tündérországba, megtalálja kedvesét és nőül veszi. A drámában Tünde ki van zárva Tündérországból, mert Csongor szerelme a földre vonzotta; bujdosik s minthogy Mirigy csalfa jóslatai, varázslatai kétkedővé tették Csongor szerelmében, visszatér még egyszer a tündérfához, hogy Csongoré legyen, ha az hű maradt s karjai közt feledni tündérhazáját, ha pedig hűtlen, elhervadni a tündérfával együtt. Csongor is visszatér a hármas úthoz, honnan elindult; találkozik a szintén hazatérő fejedelemmel, kalmárral és tudóssal, kik nevettek rajta, midőn kedvese után indult s nem követve őket, a szerelmet följebb becsülte a hatalom, gazdagság és tudomány ígéreteinél. Most mind a három szerencsétlen: a fejedelem megalázva, a kalmár elszegényedve, a tudós a kétség örvényei közt, közel az örüléshez. És Csongor? Őt is elhagyta a remény, a hit. Ez ellenkezik a dráma alapeszméjével. Csongornak sikertelen küzdelmei után sem kellene egészen elveszteni hitét s fájdalmában is nemesülnie, szemben a fejedelem, kalmár és tudós dölyfös szenvedélyével. E személyeket különben is csak ez ellentét igazolhatná, mert a cselekvény fejlődésére nincs befolyásuk. Az is hiba, hogy Tünde, midőn Mirigyét kihallgatja s meggyőződik Csongor hűségéről, kiküldi a manókat, hogy ha Csongor arra felé jön, fogják meg s kötözzék a tündérfához, mert talán újra elveszthetné. Vajjon nem jobb lett volna-e, ha Csongor egyszerűen visszatér a fához, kipihenni fáradoalmait, megáldani azt a helyet, hol kedvesével először találkozott, erőt meríteni a mult emlékéből? A kétség és remény hullámozásai közt szunnyadhatna el, a manók helyett Tünde kötözhetné aranyfonallal a tündérfához. Mindez nem rontaná, sőt emelné az ébredés jelenetét.

Azonban e hibákat mintegy elmossa a költői báj kimeríthetetlen árja, mely az egész költeményen előmlik. Vörösmarty költői tehetsége majd minden oldalról nyilatkozik itt. Páthosz és naivság, népies humor s a leggyöngédebb líra, mély reflexio és játsszi szeszély olvadnak itt össze valóságos varázsszá, mely épen úgy elbűvöli az olvasót, mint Csongort Tünde szerelme. Mintegy varázsütésre épül föl e mű, mint benne a tündérpalota; oly könnyen, oly szabadon mozognak alakjai, mint egy álom tündérlátomásai s a nyelvnek oly bűbajos zenéje ringatja lelkünket, mintha Vörösmarty meg akarta

volna mutatni, hogy mire képes a lenézett s a nagy urak palotáiból száműzött magyar nyelv. Az angol kritikusok büszkén emlegetik Shakspeare Szentivánéji álmát, mint oly művet, mely az angol nyelv hangzatosságának egyik legkitűnőbb diadala. A magyar kritikus e tekintetben szembe teheti vele Csongor és Tündét, mely amannál, bár úgy látszik, hatása alatt keletkezett, csak a drámai kompozícióra nézve áll alantabb. Midőn Titania Zuboly udvarlására készti tündereit, nem szól szebben, mint Vörösmarty művében a kútból felhangzó szózat, mely Csongort csábítja. Balga néha Puckkal, néha Zubollyal vetekszik. Az altató dalokban és tündéri bohóságokban szintén hasonló szépségre találhatni, sőt van egy jelenet, mely a maga nemében majdnem páratlan. Ez a nemtők jelenete az ötödik felvonásban. Valami gyermekileg kecses, szellemileg gyöngéd van enyélésükben. Mintha rózsabimbók hullanának, pillangók játszanának, madárcák csevegnének. Kergetőznek, faggatóznak, csókolják egymást s egyik, mint ahogy a gyermekek szokása, sírva fakad, míg végre Mirigy közelgése elriasztja őket. E jelenet mintegy oda van lehelve s oly rendkívül kedves, hogy Vörösmarty benne önmagát multa fölül.

(Egyéb drámái, dramaturgiai töredékei, színírástatai, polemiai, akadémiai jutalmi, megtiszteltetései, írói tiszteletdíjai. Lirája.)

Az a reformmozgalom, melyet Széchenyi mind a társadalmi, mind a politikai téren felköltött, új lelkesüléssel töltötte el Vörösmartyt. Nemzeti mély érzelve, lángoló hazafisága az európai eszmék kultuszával vegyült, a mult dicsőségén borongó költő a jelenhez fordult s hinni kezdett a jövőben. A küzdelem célja immár nemcsak az alkotmány védelme volt, több kifejtésénél is, egy nemzet megújítása. Vörösmarty nem lépett a politikai szónokok közé, se becsvágya, se tehetsége nem volt hozzá, de foglalkozott minden szőnyegen levő kérdéssel s barátai vagy jó ismerősei voltak a legkitűnőbb politikai nevezetességek. Mint politikai író sem kívánt szerepelni, de lírája folyvást hol előharcosa, hol kísérője volt ama nemzeti nagy küzdelemnek, mely 1848-ban lelte befejezését. Lelkesülést nyerve tőle s árasztva vissza reá, a magyar hazafiságnak költő elődeitől lényegesen különböző kifejezést adott. Szózata milliók szívében szendergő sejtelmet érlelt hő vággyá, erős törekvéssé.

A magyar líra a nemzet történelme. A legrégebb időktől fogva egész a jelenkorig néhány költemény olykor hívebben kifejezi a nemzet hangulatát, a hazafiság eszméit, mint akár államiratok, akár országgyűlési beszédek. Egy európai nemzet líráján sem rezdül meg annyi-szor a hazafiság húrja, mint a magyarén. Nem ok nélkül. Egyetlen

európai nemzet sem küzdött annyit lételeért s a nemzeti fájdalomnak lehetett-e táplálóbb forrása, mint a mi viszontagságos nemzeti életünk? De másfelől a nemzeti szellemnek mind a nép-, mind a műköltészetünkben elejétől fogva a líra volt kedvelt, néha kizárólagos formája. A lírában kellett megnyilatkozni mindannak, mit a költő nemzetével együtt legmélyebben érzett. A hazafiság élénk érzése, mondhatni szenvedélye, kiváló jellemvonása a magyar költészetnek. Ereje és gyöngesége egyszersmind: innen fakadnak legszebb ódáink, innen árad ki szónokias hangulatunk, mely annyszor erőt vesz a költőn.

Jegyzetek — Gyulai Pálnak ez a munkája a legművészebb magyar életrajzok egyike. Első kiadása: *Vörösmarty életrajza*. Pest, 1865.

A tragikum.

Írta: Beöthy Zsolt.

(A terjedelmes esztétikai tanulmány a magyar és külföldi irodalmi példák hosszú sorozatán keresztül vizsgálja a tragikum mindennemű megnyilvánulását. A tragikum a költészet fő ágai között legkevésbé tud megnyilvánulni a lírában, bár itt is megjelenhetnek egyes tragikai mozzanatok. A végzet ellen lázongó ódái indulatok kitörései ép oly tragikus jellegűek, mint a lélek elégiai gyásza. Teljesebb a tragikum kifejezése az elbeszélő munkában: az eposzban és regényben s mindinkább a balladában.)

Az a költői faj, mely az elbeszélést lírai és drámai elemmel olvasztja össze, a ballada, kiváló hajlammal van a tragikai tárgyak iránt s különös képességet is mutat kifejezésükre. E sajátos forma a képzeletnek és érzésnek heves fölindulását föltételezi. Amit lát, az nem nyugodt költői szemlélet, hanem a cselekvény főbb mozzanatainak eljátszatása. Oly eseményeket szeret, melyek a költő lelket megfosztják nyugalmától, megrendítik; a képzelet nem pihen meg a fejlődő mozzanatokon, hanem csak átröpi fölöttük vagy a jelen alakjában állítja maga elé a legjellemzőbbet, mely analitikus módon mindent megértet; a fölindult érzés szenvedélyes tüze vagy mély elborulása nyilatkozik az egész hangban vagy közvetlenül a refraineokban.

Ennek a műfajnak főleg az az alapja mutat tragikai jellemet, mely északon a skótoknál, angoloknál és skandinávoknál fejlődött ki bércek ködében és tengerek partján, a természeti erők bosszúcsatái, vészes kitörései, sejtelmes nagyszerűsége s az embereknek velük folytatott szüntelen küzdelme közt. Az a tragikai hangulat, mely a

végesnek, az egyéni erőnek a végtelen, a természeti erők ellen vívott szakadatlan harcából fejlődik, könnyen felfoghatólag különös fogékony-sággal és kedvvel fordul az életnek minden ilyenmű jelenségéhez. A lélek tele van a tragikum magjával, képeivel pedig a fantázia. A bércek végtelen és szeszélyes láncolatában, a tenger páráiban, a hegyek ködében határozatlan körvonalú csodás alakokat lát: természetes, hogy hőseinél is a legnagyobb fölindulásokat a szubjektív csodálatos képében mutatja föl, mint Shakspere Richardét, Macbethét, Hamletét, Brutusét. A ballada-költő, aki fel akar indítani bennünket, maga is mélyen fel van indulva. E félelmes harcok, zsarnoki kegyetlenségek, tengeri vészek, rabló és kalóz kalandok, szerencsétlen és bűnös szerelmek elbeszélései mintegy egybefoglalva tüntetik föl a tragikumot hatásával. A szánalom és félelem indulatai rezegnek át az egész költeményen s zengenek különösen a fohászokban, kitörésekben, ismétlésekben, refraineokban. A mi népballadáink közül is a székelyek, melyek szintén hegyek között születtek, egészen ilyen természetűek. Indítékai az emberi szenvedély vészes fejlődése s a végzet letipró hatalma. Már annál a sajátságuknál fogva, hogy túlnyomó részüknek nő a hőse, főleg az érzés mértéktelenségét, korlátlanságra törekvését mutatják tragikai motivumnak...

Arany János a skót és székely népballada alapján alkotta meg az igazi magyar műballadát. Mint amazok, úgy az ő balladáinak legnagyobb része is tragikai tartalmú és hatású. Szorosabb értelemben vett balladáik között csak öt van, melyek más természetűek. Gyulai Pál emlékbeszédében Arany János epikai dalainak e vonásáról írja: «Egyszerűség, közvetlenség és plasztikaiság jellemzik balladáit, épen mint a Goetheéit. Valóban nemzeti hiúság nélkül állíthatjuk Aranyt a nagy német balladaköltő mellé. Bizonyára Goethe fölülmulja őt kellemben, rejtélyes bájban, a bölcselmi eszmék érzékítésében, a szerelem finom árnyalatú rajzaiban, de tragikai erőre mögötte marad. Ha szabad volna merész kifejezést használni, Aranyt a ballada Shaksperéjének nevezhetnők. Néhány balladája erős tragikai hatású. Kevés versszakban egész tragédiát tár elénk s nagy erővel rajzolja a szenvedély demonizmusát, monomaniáját, a lelkiismeretfurdalásai között szenvedő lélek látomásait. E nők és férfiak lelke, akiket szenvedélyük bűnbe sodort, tele skorpióval: mardosásuk őrzöngővé teszi őket.» A tragikumot, mely a legkiválóbb nép- és műballadák koncepciójában oly kíváló jelentőségű, Greguss Ágost magának a ballada fogalmának lényeges jegyéül emeli ki az ismert meghatározásában: tragédia dalban elbeszélve...

Jegyzetek. — Beöthy Zsolt (1888—1922) budapesti egyetemi tanár a magyar irodalomtörténet, kritika és esztétika kiváló művelője volt. Itt ismertetett műve : *A tragikum*. Budapest, 1885.

Arany János egyénisége.

Írta : Riedl Frigyes.

Aminthogy Arany költői műveiben magyar földön állunk, magyar jellemeket látunk magunk előtt és a magyar nyelv legzamatosabb szólásait halljuk, úgy Arany egyéniségében is mindenekelőtt a magyar faj sajátosságai tűnnek elénk. Aranynak különös ereje mint embernek, meg mint írónak abban rejlik, hogy a nép eredetiségét híven megőrizte és a műveltség legmagasabb sajátságaival tudta párosítani. Sokat tanult később, de nem felejtett semmit abból, amit csak a nép fia tudhat.

A magyar nép fő jellemvonása a *józenság*, a nyugodt értelmesség, mely néha közönyösséggig süllyed. Innen van a magyar nép feltűnő okoskodó hajlama, innen jogász-szellem, mely a világos, néha kicsinyes fejtegetéseket szereti. Hogyan fér már most meg ez a józenság a költészettel? Van-e helye a költői ihletnek az ilyen okoskodó, par excellence értelmes népnél?

Azt gondolhatnók, hogy nincs, ha egy más jellemvonást nem vennénk figyelembe, mely a magyar jellemben az ihletnek kedvez. A magyar, értelmessége mellett fölötte *érzékeny* is. Minden benyomás gyorsan és élénken hat rá : hamar megharagszik, de az első kedvező alkalommal ki is békül. A gáncs mélyen sérti, de a dicséret a legnagyobbakra feszíti erejét. Ezen érzékenység révén költő is. Az élénk impreszió, mely mélyebbre ható változást idéz elő szellemünkben : íme a költészetnek és minden művészetnek egyik alapeleme.

Ez az érzékenység, mely alkalmat ad arra, hogy egy józan, értelmes faj költői lendületű legyen, egyszersmind megmagyarázza a magyar nép hajlamát a *mélabú* iránt. Az érzékenység nagyítja a jó meg a rossz hatásokat. Ezért vigad sírva a magyar ember ; innen van, hogy a mélabú a magyar műremekek egyik eleme. Ez a mélabú zokog a magyar zenében, ez hallik ki a magyar népköltészetből, ez lángol komor pompával a Vörösmarty lírájában. A legnagyobb magyar szobrásznak, Izsó Miklósnak leghíresebb műve egy búsuló juhász. A legelső magyar festő, Munkácsy Mihály legjelesebb festményein főalakját vagy halálán vagy halálát megelőző óráiban tünteti elénk.

Azerős józanság érzékenységgel párosítva, Arany Jánost a magyar faj oly típusához közelíti, melynek Zrinyi, Berzsenyi, Csokonai, Széchenyi minden eltérésük mellett is hű képviselői. Arany egyénisége első pillantásra költőhöz képest feltűnően józan, értelmes. A «furor poeticusnak», annak a szent örülésnek, melyben Shakspere szerint a költő szeme a földről az égre, égből a földre villan, mintha ő nála nyoma sem volna. Évekre szegre akasztja a lantot ; kitűnően számol (egy ízben gabonával is próbál kereskedni), ideges félénkségében annyira takarékos, hogy kis vagyona nőttön-nő ; már ifjúkorában a pedantériáig pontos tisztviselő, úgyhogy jegyzői iratait Bihar megye alispánja hivatalosan, mint mintákat köröztette. Mint községi tisztviselő, nemcsak ügyirataival tűnik ki, hanem böles adminisztratív tanácsaival béke idején. Míg a költők — a hagyományos fölfogás szerint — csak adósságokat hagynak maguk után, Arany, mint vagyonos ember hal meg. Akik a költőt — régi fölfogás szerint — szegény lantosdiáknak képelik, ki nagyokat iszik ingyenes borból és kemény mámorában pár huszasért cifra rigmusokat ír itatós papirosra, azok Aranyt életének rendezett habitusa után kizárnák a költők sorából. De nem volt-e Goethe jeles tisztviselő és alapos tudós? Nem szerzett-e Shakspere ügyes üzleti szelleme után magának szép vagyont, mellyel aztán kényelmesen visszavonult Stratfordba? (Arany úgy óhajtott, hogy Szalonta legyen az ő pihenésének Stratfordja.)

Minden külső józansága mellett van Arany lelkében más, mélyebb alap, mint a páncélos pénzszekrényekben egy rejtett alsó fiók, mely a legdrágább kincseket tartalmazza. Ennek az értelmes, számoló gazdának lelke naponkint órákra elrejtőzik s ott időz a költészet légvárában, ahol Attila világot bír, Széchy Mária, a murányi kapitány szerelemre gyullad ellensége iránt, Bolond Istók önmagát humorizálja, ahol Toldi és Rozgonyi Piroska szeretnek és szenvednek.

Arany tán a legérzékenyebb a magyar költők között. Arany lelkében is vannak viharok. Amit más észre sem vesz, az neki már fájdalom. Egyáltalán nem tudni, hol és kik sebzik ; mint a Balatont, az ő fájdalmait is mély, láthatatlan források táplálják. Ez a nagy fogékonyság már valódi művészi sajátság : finomabbnak kell lenniök az érzéseknek, erősebbeknek az impresszióknak, hogy a művészt minden árnyéklatával élénk varázsolhassa. A festő és a szobrász többet lát, mint mi s a költő már érez, ahol mi közönyösek vagyunk. Goethe, akit sokan hidegséggel vádolnak, mint Aranyt is, könnyezett, ha érzelmesebb verseit felolvasta. Petőfi lelke mindig hullámozott, nem igen tudott közönyös lenni, vagy vígkedvű volt, vagy elmélázott, vagy

haragudott. A józan Arany költőségét is ép érzékenysége magyarázza meg, mely szívét felgyújtja és végletekig megindítja.

A nagyon érzékeny emberek rendesen nem alkalmatosak a cselekvésre: finom belső szervezetük kifárad a tervezésben, az elhatározásban, mielőtt a tethez értek volna. Arany is merően szemlélő, kontemplatív természetű: a gyors elhatározás, a tett nem az ő osztályrészre. «Egyszerű élet ez — írja magáról — de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, melyben én voltam a gyengébb fél. Több eréllyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (amit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátra vetett s így lettem, mint munkáim nagyobb része — töredék.

A szemlélődés bizonyos magába vonult zárkózottsághoz, bizonyos tartózkodó magatartáshoz vezet, melyet az emberek könnyen hidegségnek néznek. A túlságosan gyöngéd ember tövisekkel veszi körül rózsáit, hogy megvédje. A kontempláció nyugalma Aranynál nem az érzéktelenség, hanem a fokozott érzékenység eredménye. Megvolt benne mindig az ideális természetek zárkózottsága és félénksége; mintha sehol sem érezte volna magát otthon, csak az álmok birodalmában.

Nagyon érzékenynek és gyöngédnek lenni annyi, mint szerencsétlennek lenni. E beteges érzékenység mind erősebben fejlesztette Aranyban a búskomor hajlamot, melyet még más körülmények is növeltek. A költő, mint minden valódi művész, szomjúzik a szép után, hogy műveiben élénk tüntesse. De a szép csak kivétel a világon; aki töri magát utána, ki nem kerülheti, hogy a közönyös valóval, a mindennapi útszéli jelenségeivel össze ne ütközzék. E meghasonlás: a művész ösztöne és az élet közti ellentét Aranyban annál erősebb volt, mert ő, mint a külvilág jó megfigyelője, a valóságot leplezetlenül látta. De még külső körülmények is hozzájárultak mélabújának öregbítésére: idegrendszerét megtámadó betegsége, a forradalom balsikere, hazájának elnyomtatása az abszolutizmus járma alatt, Petőfinek és leányának korai halála — mind legörnyesztí és felkelti életének és (ami annak képe:) költészetének állandó hangulatát, a szelíd, csendes mélabút.

Az ily finom szervezetű lélek azután már természeténél fogva ki van téve a tépelődés, a lelki fájdalom, a kétség rohamainak. Arany költeményei és levelei egyaránt tanuskodnak e belső küzdelmekről: belsejében Jakab meg Isten angyala harcolnak egymással és nem

mindig az angyal az erősebb. Maró fájdalma nem egyszer erőt vesz lelkén : izgatott képzeletében hazáját feldúlnak, családját nyomorban, leghívebb barátját megölve, önmagát halálos betegen látja : az emberek hidegek, nyersek, önzők, az élet csal. «A kétségbeesés az én reménységem», így kiáltott fel. Így hánykódik önkínzó gondolatoktól izgatva ; nem bír sem megalkudni a halál gondolatával, sem kibékülni az élettel :

Gyötrelmes az élet : a halál rettentő,
Maga önmagában viadalmas kettő.

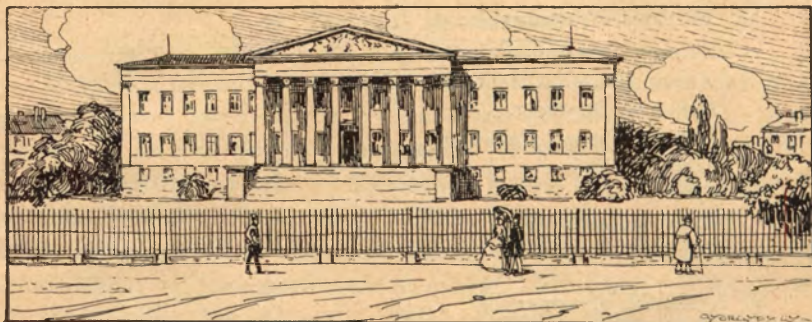
Átviszi erős lelkie onvulsióit lírájába is, melynek főjellege panaszos, tépelődő, átviszi eposzaiba is, hol nagy részletességgel festi hősei küzdelmes önfaggatózásait.

Mindezt összefoglalva, azt mondhatjuk, hogy Arany belső élete valóságos tragédia. Lírája pedig, mely lelki életének legbizalmasabb vallomásait tartalmazza, lírája olyan, mint Greguss meghatározása szerint a ballada : tragédia dalban elbeszélve. Arany egy belső tragédia hőse, aki életben marad, mint Bánk bán. Katona Bánk bánja is Melinda halála után nem egészen idegen az élettől, sőt az élet örömeitől sem, de belsőleg örökre meg van törve. Arany is szorgalmasan dolgozott, humorizált, mulatott, az élet rendes jelenségei mind megfigyelhetők rajta ; de kedélyvilága és akaratereje gyógyíthatatlanul meg vannak támadva. Életén, mint valamely gyönyörű szoborművön, mély repedés fut végig. A szobrot kímélhetjük, bámulhatjuk, ép szobor nem lesz belőle már soha. Az élet csak boldogsága árán adta neki a nagyságot.

Jegyzetek. — Riedl Frigyes (1856—1921) budapesti egyetemi tanár, könyvünknek is első szerkesztője, a legjelesebb magyar irodalomtudósok egyike volt. Sok értékes irodalmi tanulmányt adott közre. Életének legművészibb és legjelentősebb munkája *Arany János* c. könyve. Ebből való olvasmányunk.

FÜGGELEK

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt.

Arany János.

1. Könyv nélkül való megtanulásra.

Kisfaludy Sándor : Himfy szerelmeiből.

Berzsenyi Dániel : Fohászkodás vagy A magyarokhoz.

Csokonai Vitéz Mihály : A reményhez.

Kölcsy Ferenc : Himnusz.

Kisfaludy Károly : Szülőföldem szép határa.

Vörösmarty Mihály : Szózat.

Vörösmarty Mihály : A Zalán futása előhangja.

Báró Eötvös József : Búcsú.

Petőfi Sándor : Szülőföldem.

Petőfi Sándor : Szeptember végén.

Petőfi Sándor : Nemzeti dal.

Arany János : Tetemrehívás.

Arany János : Ágnes asszony.

Kozma Andor : A karthagói harangok.

(Foglaltassuk össze egyénenkint a tanulóval házi füzetébe azoknak a Csokonai-, Kisfaludy Károly-, Vörösmarty-, Petőfi-, Tompa- és Arany-verseknek a címét, amelyeket könyv nélkül tud. Ismételtessük ezeket. — Ezenkívül tanítsunk meg sok bekezdő strófát is.)

2. A mi olvasmányaink.

Évfolyamunk házi olvasmányai.

a) Kötelező olvasmányok :

Arany János minden balladája. — Buda halála. — Toldi szerelme.

Arany László, A délibábok hőse.

Homerosz, *Odysseia*.

Herczeg Ferenc, *Pogányok*.

Jósika Miklós

Eötvös József

Kemény Zsigmond

Jókai Mór

} egyik regénye az alábbiak közül.

b) Ajánlható olvasmányok :

Tompai Mihály, *Virágregék*.

Petőfi Sándor, *János vitéz*.

Vörösmarty Mihály, *Két szomszédvár*.

Kármán József, *Fanny hagyományai*.

Kazinczy Ferenc, *Pályám emlékezete*.

Kisfaludy Sándor, *Himfy szerelmei*.

Kisfaludy Károly *Víg elbeszélések*.

Jósika Miklós, *Abafi*.

Eötvös József, *A falu jegyzője*. — Magyarország 1514-ben.

Kemény Zsigmond, *Rajongók*, *Zord idő*.

Jókai Mór, *Kárpáthy Zoltán*. — Egy az Isten.

Mikszáth Kálmán, *Szent Péter esernyője*.

Gradányi József, *Egy falusi nótárius budai utazása*.

Gaál József, *A peleskei nótárius*.

3. A dolgozatok fölépítésének terve.

1. A tanuló helyesírásának, fogalmazó- és szerkesztő készségének kipuhatolására szabad tétel a tapasztalataiba vágó dolgokról: olvasmány, színház, sport, szünidő. (Az összes dolgozatok önállóan szerkesztett vázlattal.)

2. Magyar történelemmel kapcsolatos összefoglaló tétel.

3. Dolgozat a lírai műfajok köréből.

4. Nagyobb kötelező házi olvasmány elolvasásának ellenőrzése.

5. Dolgozat kémiai ismeret gyakorlati alkalmazásáról.

6. Dolgozat a Buda Halálával kapcsolatos tételről.

7. A kereskedelmi szakismeretek köréből.

8. Arany egyik balladájának fejtegetése.
9. A gazdasági földrajzból vett tétel.
10. Egy klasszikus regényünk méltatása vagy jellemeinek ismertetése.

4. Írásbeli feladatok.

Nyári emlékeim. — A magyar nép dalköltészete. — Párhuzam a Himnusz és a Szózat között. — A mohácsi vész okai. — Buda visszavétele. — Az óda jellemző sajátosságai olvasmányaink alapján. — Ezeréves alkotmányunk. — Természeti képek Petőfi leíró költeményeiben. — A magyar állam területe és népe, egykor és most. Miért igazi eposz a Szigeti veszedelem? — Mária Terézia gazdasági intézkedései — A nemzeti szellem a Buda Halálában. — Nőalakok Arany balladaköltészetében. — Detre jelleme a Buda Halálában. — A magyarok eredete mondaköltészetünkben. — A Zrinyiász epizódjai. — Kedves regényem. — Mit tehet a kereskedő a magyar integritásért? — A Fanny hagyományai méltatása. — Alpár jelleme a Pogányokban. — Mit tudok Arany Jánosról? — A közlekedés eszközei. — Vörösmarty költészetének jelentősége. — A kómikum és fajai. — A drámai cselekmény. — A peleskei nótárius hivatása. — A szervetlen kémiai nagyipar termékei. — Arany egyénisége. — Az égés, a láng és a gyújtó. — A Kérők típusai.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó	Lap 3
--------------	----------

ELSŐ RÉSZ.

ESZTÉTIKAI ALAPVETÉS.

A művészetek	5
A szép	6
A szép fajai	7
A tragikum	9
A kórikum	10
A humor	11
A jellemzés	11
Hogyan jön létre a művészi alkotás	12
Művészi irányok	13
A költészet	14
Költészet és erkölcs	15
Költészet és nemzetiség	15
A költő lelke.....	16

MÁSODIK RÉSZ.

VERSTANI TÁJÉKOZTATÁS.

Verstani tájékoztatás	17
A magyaros verselés	18
Az ütem.....	19
Az ütemes verssorok	20
A rím	21
A rímek elhelyezése	22
Magyaros versszakok.....	23
A deákos verselés	24
A versláb	24
Deákos versszakok.....	25
A németes verselés	27
Németes vagy nyugateurópai versszakok	30

A szabadverselés	Lap 31
A rímes szabadverselés	31
A rímtelen szabadverselés	32

HARMADIK RÉSZ.

POÉTIKAI BEVEZETÉS.

Mi a poétika	33
A költészet fölosztása	33
Népköltészet és műköltészet ..	34

NEGYEDIK RÉSZ.

A LÍRAI KÖLTÉSZET.

A lírai költészet és műfajai ..	36
---------------------------------	----

Dalok.

A) Népdalok.

A rab	36
Jaj de szépen	37
Ablakomban	37
El kell menni	38
Gulya, gulya, de szép	38
Esteledik, alkonyodik	38
Nem szűk ez az utca	39
Ablakomon három bokor ..	39
Az Isten is	39

B) Magyar költők népdalai.

Aki szeretőjét ... <i>Kisfaludy</i>	
<i>Károly</i>	40
Három bokor. <i>Czuczor Gergely</i>	40
Pusztá csárda. <i>Vörösmarty</i>	
<i>Mihály</i>	40

	Lap
Árvalányhaj a süvegem bok- rétája. <i>Petőfi Sándor</i>	41
A toronyban delet harangoznak <i>Petőfi Sándor</i>	41
Rózsabokor a domboldalon. <i>Petőfi Sándor</i>	42
Kondorosi csárda mellett ... <i>Arany János</i>	42
Télen-nyáron pusztán az én lakásom ... <i>Tompá Mihály</i>	42
Jaj Istenem ... <i>Tóth Kálmán</i>	43
Károg a holló ... <i>Vargha Gyula</i>	43
Mért nem születettél te ... <i>Sza- bolcska Mihály</i>	44

C) Költők dalai.

Szent István királyhoz	44
-----------------------------	----

Balassa Bálint.

Ez világ sem	45
Katonaének	46

Csokonai Vitéz Mihály.

A reményhez	47
A rózsabimbóhoz	48
Szerlemdal a csikóbőrös ku- lacshoz	49
Lillához	49
A boldogság	50

Kisfaludy Sándor.

Himfy szerelmeiből	51
--------------------------	----

Kisfaludy Károly.

Szülőföldem szép határa ...	52
Rákosi szántó a török alatt	53

Vörösmarty Mihály.

Ábránd	53
A kis leány baja	54

Petőfi Sándor.

Füstbe ment terv	54
Reszket a bokor	55

	Lap
Szerelemnek rózsafája	55
Részség a hazáért	56
Csatadal	56
A székelyek	57

Arany János.

A lejtőn	58
Juliskához	58

Tompá Mihály.

Este	59
Őszi tájnak	59

Újabb költők.

Havas eső. <i>Lévay József</i> ...	60
Hazámhoz. <i>Szász Károly</i> ...	60
Hűsz év mulva. <i>Vajda János</i>	61
Imádságom. <i>Reviczky Gyula</i>	61
Ó, mért oly későn ... <i>Kiss József</i>	62
Lázadás. <i>Endrődi Sándor</i> .	62
A halál hidjánál. <i>Vargha Gyula</i>	63
Róza. <i>Jakab Ödön</i>	64
Ha egy estét ... <i>Szabolcska Mihály</i>	64
Az ősi dal. <i>Bárd Miklós</i>	65
A veréb. <i>Sajó Sándor</i>	65
A dal	66

Ódák.

A magyarokhoz. <i>Berzsenyi Dániel</i>	68
Fohászkodás. <i>Berzsenyi Dániel</i>	70
Himnusz. <i>Kölcsey Ferenc</i> ...	72
Szózat. <i>Vörösmarty Mihály</i>	73
Fóti dal. <i>Vörösmarty Mihály</i>	75
Homér és Osszián. <i>Petőfi S.</i>	77
Egy gondolat bánt engemet. <i>Petőfi Sándor</i>	79
Széchenyi emlékezete. <i>Arany János</i>	80
Ének egy rút arcról. <i>Sik Sándor</i>	88
Eredj, ha tudsz. <i>Végyvári</i> ...	89
Az óda	91

Elégiák.

	Lap
Mohács. <i>Kisfaludy Károly</i> ..	92
Kis gyermek halálára. <i>Vörösmarty Mihály</i>	95
Búcsú. <i>Báró Eötvös József</i> ..	96
Levél egy kibujdosott barátom után. <i>Tompai Mihály</i>	97
Magyarnak lenni. <i>Sajó Sándor</i>	100
Az elégia	103

Epigrammák.

Írói érdem. <i>Kazinczy Ferenc</i>	103
Epigrammai morál. <i>Kazinczy Ferenc</i>	104
A kész írók. <i>Kazinczy Ferenc</i>	104
A nagy titok. <i>Kazinczy Ferenc</i>	104
Az igaz bölcs. <i>Versey Ferenc</i>	104
Emberdész. <i>Vitkovics Mihály</i>	104
A szerény. <i>Szentmiklóssy Alajos</i>	104
Az öröm. <i>Szentmiklóssy Alajos</i>	105
A képmutató. <i>Szentmiklóssy Alajos</i>	105
Dalmira. <i>Szentmiklóssy Alajos</i>	105
Emléklapra. <i>Kölcsy Ferenc</i>	105
Huszt. <i>Kölcsy Ferenc</i>	105
Zrinyi, a költő. <i>Czuczor Gergely</i>	106
Magyarország címere. <i>Vörösmarty Mihály</i>	106
A pusztá sír. <i>Vörösmarty Mihály</i>	106
Kisfaludy Károly sirjára. <i>Vörösmarty Mihály</i>	106
Két gyermek sirja. <i>Vörösmarty Mihály</i>	106
Tanács. <i>Vörösmarty Mihály</i>	107
Emléksorok. <i>Vörösmarty Mihály</i>	107
G. L. emlékkönyvébe. <i>Vörösmarty Mihály</i>	107
Csalogány. <i>Vörösmarty Mihály</i>	107
Laurának. <i>Vörösmarty Mihály</i>	107
Mint a földművelő. <i>Vörösmarty Mihály</i>	108
A bánat. <i>Petőfi Sándor</i>	108
A hős. <i>Greguss Ágost</i>	108
Napfoltok. <i>Greguss Ágost</i> ...	108

Lap

Az üdv. <i>Greguss Ágost</i>	108
Népkegy. <i>Vargha Gyula</i>	109
Az epigramma. <i>Sajó Sándor</i>	109
Az epigramma.	109

Szatirák.

Széphalom. <i>Petőfi Sándor</i> ..	110
Könnyű hazafiság. <i>Kozma Andor</i>	112
A szatira.	113

Tanító és bölcselő költemények.

Forgandó szerencse. <i>Faludi Ferenc</i>	114
A lélek halhatatlansága. <i>Csonka Vitéz Mihály</i>	115
Az ember. <i>Petőfi Sándor</i> ...	119
Vojtina Ars Poeticájából. <i>Arany János</i>	120
Tanács. <i>Gyulai Pál</i>	124
A tanító és bölcselő költemény	124

ÖTÖDIK RÉSZ.

PETŐFI SÁNDOR ÉLETE
KÖLTEMÉNYEIBEN.

Szülföldemen	125
A golya	127
Nézek, nézek kifelé	131
A vándorlegény	132
Egy telem Debrecenben ...	133
Távolból	134
A jó öreg kocsmáros	135
Arany Jánoshoz	137
Levél Arany Jánoshoz	139
Szeptember végén	141
Nemzeti dal	142
Ki gondolná, ki mondaná ..	143
Vajda-Hunyadon	144

HATODIK RÉSZ.

A LEÍRÓ KÖLTÉSZET.

Leíró költemények	146
Kiskúnság. <i>Petőfi Sándor</i> ..	147
Pató Pál úr. <i>Petőfi Sándor</i> ..	149
Téli világ. <i>Petőfi Sándor</i> ..	150

	Lap
A vén gulyás. <i>Arany János</i>	151
A falu reggel. <i>Gárdonyi Géza</i>	152
A falu este. <i>Gárdonyi Géza</i> ..	154
A leíró költészet	155

HETEDIK RÉSZ.

AZ ELBESZÉLŐ KÖLTÉSZET.

Az elbeszélő költészet és fajtái 157

Az eposz.

Az eposzról általában	158
A naív eposz	159
A műeposz	161
1. A nemzeti eposz	161
Szigeti veszedelem. <i>Zrinyi</i>	
<i>Miklós</i>	162
Zalán futása. <i>Vörösmarty</i>	
<i>Mihály</i>	169
Buda halála. <i>Arany János</i> ..	174
2. A romantikus eposz	176
A két szomszédvár. <i>Vörösmarty</i>	
<i>Mihály</i>	177
Toldi szerelme. <i>Arany János</i>	177
3. A vallásos eposz	178
4. A kómiikus eposz	179
Dorottya. <i>Csokonai Vitéz</i>	
<i>Mihály</i>	179
A nagyidai cigányok. <i>Arany</i>	
<i>János</i>	182
5. Egyéb eposzok	187

Mesék.

Az okos leány. <i>Népmese</i>	187
A fiatal daru. <i>Fáy András</i> ..	188
Pán és Apollo. <i>Fáy András</i> ..	189
Általánosítás. <i>Bartók József</i>	189
A szél és a nap. <i>Gyulai Pál</i>	190
Mécsvirág. <i>Tompa Mihály</i> ..	190
Régi történet. <i>Greguss Ágost</i>	191
Bölcsesség a hullámokon. <i>Gárdonyi Géza</i>	192
A mese	192

Mondák.

A Tisza eredete. <i>Népmonda</i>	194
Galambskö. <i>Tompa Mihály</i>	194

	Lap
Keveháza. <i>Arany János</i> ...	198
A monda	203

Legendák.

A búzakalász. <i>Néplegenda</i> ..	204
Szent László. <i>Arany János</i> ..	204
Krisztus és a madarak. <i>Gyulai</i>	
<i>Pál</i>	207
A legenda	207

Románccok.

Megöltek egy legényt. <i>Dunántúli népmóránc</i>	208
Szegény Zsuzsi a táborozáskor.	
<i>Csokonai Vitéz Mihály</i> ...	209
Falu végén kurta kocsmá...	
<i>Petőfi Sándor</i>	209
Éji látogatás. <i>Gyulai Pál</i> ...	210
Esztergom megvételéről. <i>Thaly</i>	
<i>Kálmán</i>	211
A románc	213

Balladák.

A) Népballadák.

Kádár Kata	213
Kőműves Kelemenné	215
Szilágyi és Hajmási	217

B) Műballadák.

Szilágyi és Hajmási. <i>Vörösmarty Mihály</i>	219
V. László. <i>Arany János</i> ...	221
A walesi bárdok. <i>Arany János</i>	223
Tetemre hívás. <i>Arany János</i>	225
Ágnes asszony. <i>Arany János</i>	228
Bor vitéz. <i>Arany János</i> ...	231
Ocskay Lászlóról. <i>Thaly Kálmán</i>	232
Pókainé. <i>Gyulai Pál</i>	235
Ágota kisasszony. <i>Kiss József</i>	238
A ballada	241

Verses elbeszélések.

A honvéd özvegye. <i>Arany</i>	
<i>János</i>	243
Pán halála. <i>Reviczky Gyula</i> ..	246

Vándormadár. <i>Ábrányi Emil</i>	Lap 250
A karthagói harangok. <i>Kozma Andor</i>	251
A verses elbeszélés	253

Verses regények.

A délibábok hőse. <i>Arany László</i>	254
A verses regény	262
A regény	262
A regényről általában	263
A regény fajtái	264
A történeti regény	265
A társadalmi regény	265
A regény a világirodalomban	266
A regény a magyar irodalomban	268

Regények:

Abafi. <i>Jósika Miklós</i>	271
A falu jegyzője. <i>Eötvös József</i>	272
Zord idő. <i>Kemény Zsigmond</i>	273
Pogányok. <i>Herczeg Ferenc</i>	274
A novella	275
Fanny hagyományai. <i>Kármán József</i>	276

NYOLCADIK RÉSZ.

A DRÁMAI KÖLTÉSZET.

A drámáról általában	277
A dráma szerkezete	278
A dráma hősei	279
A dráma fajtái	280
A görög dráma	281
Az újkori dráma	284
A magyar dráma	287
A kérők. <i>Kisfaludy Károly</i>	289

KILENCEDIK RÉSZ.

VILÁGIRODALMISZEMELVÉNY.

Lírai és leíró költemények	291
A zsoltárokból. <i>Szenczi Molnár Albert</i>	292

A zsoltárokból. <i>Sik Sándor</i>	Lap 293
Tyrtaios : Harci ének. <i>Fináczy Ernő</i>	294
Horatius : Rómához. <i>Szász Károly</i>	295
— Élj az idővel. <i>Sajó Sándor</i>	296
Petrarca : Áldott legyen. <i>Radó Antal</i>	297
Goethe : Mignon. <i>Bajza Jenő</i>	298
Longfellow : A régi óra a lépcsőn. <i>Szász Béla</i>	299
Sully Prudhomme : A törött váza. <i>Vargha Gyula</i>	300
Verlaine : Oly kék az ég... <i>Sajó Sándor</i>	300
Suonio : A finnek. <i>Bán Aladár</i>	301

Elbeszélő költemények.

Homerós : Iliász. <i>Baksay Sándor</i>	302
— Odysszeia	304
Dante : Isteni színjáték. <i>Szász Károly</i>	305
Edward. Skót népballada. <i>Szász Károly</i>	306
Goethe : Ballada. <i>Arany János</i>	308
Schiller A diadalünnep. <i>Vargha Gyula</i>	311
Wordsworth : Heten vagyunk. <i>Szász Károly</i>	314
Poe : A holló. <i>Szász Károly</i>	316
Puskin : Anyegin. <i>Bérczey Károly</i>	319

Drámai munkák.

Shakspeare : Coriolanus. <i>Petőfi Sándor</i>	321
Molière : A tudós nők. <i>Arany László</i>	325
Rostand : Cyrano de Bergerac. <i>Ábrányi Emil</i>	337

TIZEDIK RÉSZ.

IRODALMI TANULMÁNYOK.

	Lap
Vörösmarty életrajza. <i>Gyulai</i>	
<i>Pál</i>	346
A tragikum. <i>Beöthy Zsolt</i>	353
Arany János egyénisége. <i>Riedl</i>	
<i>Frigyes</i>	355

FÜGGELÉK.

Lad

1. Könyv nélkül való megtanulásra	359
2. A mi olvasmányaink	360
3. A dolgozatok fölépítésének terve	360
4. Írásbeli feladatok	361
<i>Tartalomjegyzék</i>	362

